

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Олена БЕЛОВА

ПСИХОЛОГІЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Видання друге, перероблене й доповнене

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Кам'янець-Подільський

2026

УДК 159.922.76-056.264(075.8)

ББК 74.37я73

Б43

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 6 від 28.05.2026 року)

Рецензенти:

Оксана ДЖУС – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри логопедії та інноваційних технологій в інклюзії Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Світлана Федоренко – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету;

Світлана МИХАЛЬСЬКА – доктор психологічних наук, професор, завідувач, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Розробник навчально-методичного посібника:

Олена БЄЛОВА – доктор педагогічних наук, професор, завідувач, професор кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Бєлова О. Б.

Б43 Психологія осіб з порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник. 2-ге вид., перероб. й доп. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2026. 346 с.

Навчально-методичний посібник включає основний зміст теоретичної та практичної підготовки освітнього компоненту «Психологія осіб з порушеннями мовлення», згідно з чинною освітньо-професійною програмою «Спеціальна освіта (Логопедія)». Розроблений для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізації А6.01 Логопедія.

УДК 159.922.76-056.264(075.8)

ББК 74.37я73

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8012>

© Бєлова О.Б., 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Тема 1. Теоретичні засади «Психології осіб з порушеннями мовлення» як науки	5
Тема 2. Психолого-педагогічні та клінічні причини порушень мовлення.....	11
Тема 3. Методи діагностики та корекції психічних процесів.....	17
Тема 4. Особливості розвитку відчуттів та сприймання в осіб з порушеннями мовлення	24
Тема 5. Особливості розвитку уваги в осіб з порушеннями мовлення	37
Тема 6. Особливості розвитку пам'яті в осіб з порушеннями мовлення	42
Тема 7. Особливості розвитку мисленневих операцій в осіб з порушеннями мовлення	51
Тема 8. Особливості розвитку уяви в осіб з порушеннями мовлення	58
Тема 9. Особливості розвитку мовлення в осіб з порушеннями мовлення.....	64
Тема 10. Особливості розвитку мотивації в осіб з порушеннями мовлення.....	83
Тема 11. Особливості розвитку вольових якостей в осіб з порушеннями мовлення.....	92
Тема 12. Особливості розвитку емоцій в осіб з порушеннями мовлення	98
ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	107
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	112
ДОДАТКИ. Методики діагностики та корекції психічних процесів.....	114

ВСТУП

Психологія осіб з порушеннями мовлення є складовою спеціальної психології, що досліджує особливості психічного розвитку осіб із мовленнєвими порушеннями. Освітній компонент забезпечує сучасне уявлення про суспільно-історичну сутність психіки людини, закономірності психічного розвитку осіб із нормотиповим розвитком, а також специфіку функціонування пізнавальних та емоційно-вольових процесів у осіб з порушеннями мовлення. Окрему увагу приділено причинам відхилень у психічному розвитку (симптоматичним проявам), а також прийомам, методам діагностики та корекції психічних процесів у зазначеної категорії осіб.

Метою вивчення освітнього компоненту «Психологія осіб з порушеннями мовлення» є забезпечення ґрунтовної науково-теоретичної та професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності А6 «Спеціальна освіта» (за спеціалізаціями), спеціалізації А6.01 «Логопедія». Освітній компонент спрямований на: формування базових уявлень про особливості психічного розвитку осіб з порушеннями мовлення; розширення знань щодо закономірностей функціонування пізнавальних та емоційно-вольових процесів; набуття умінь і навичок діагностичної та корекційної роботи; підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців у сфері спеціальної психології та логопедії.

Навчально-методичний посібник покликаний систематизувати знання, вміння і навички здобувачів вищої освіти з даної проблематики, що забезпечує формування у них відповідного рівня готовності до засвоєння освітніх компонентів таких як: «Логопедія: інтегрований курс», «Диференційна логопедична діагностика», «Логоритмика», «Спеціальні методики навчання дітей з порушеннями мовлення», «Нейромоторні техніки у логопедії» та ін.

У навчально-методичному посібнику розглянуто основні положення освітнього компоненту, винесено питання, які здобувачі вищої освіти мають засвоїти під час теоретичної підготовки та самостійної роботи з літературою; подано тематичний план лекційних занять; пропонується список основних та додаткових наукових і методичних джерел.

В результаті вивчення даного освітнього компонента здобувачі вищої освіти повинні: засвоїти теоретичні основи «Психології осіб з порушеннями мовлення»; розуміти фізіологічні механізми пізнавальних та емоційно-вольових процесів; удосконалити знання про закономірності розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів в осіб з нормотиповим розвитком; засвоїти особливості розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів в осіб з порушеннями мовлення; вміти здійснювати пошук, аналіз та модифікацію методик, спрямованих на дослідження психічних процесів; навчитися укомплектовувати корекційний матеріал для розвитку та формування когнітивної й емоційно-вольової сфер для дітей з порушеннями мовлення; підвищити рівень професійної компетентності для подальшого засвоєння освітніх компонентів.

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ «ПСИХОЛОГІЇ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ» ЯК НАУКИ

План

1. Поняття, предмет, об'єкт, завдання «Психології осіб з порушеннями мовлення».
2. Психіка людини.
3. Загальні етапи розвитку психології.
4. Взаємозв'язок «Психології осіб з порушеннями мовлення» з іншими дисциплінами.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4.
Допоміжна, 10.

1. Поняття, предмет, об'єкт «Психології осіб з порушеннями мовлення»

Психологія – (з грецького *psyche* – душа, *logos* – навчання, наука) – наука о закономірностях розвитку та функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

Порушення мовлення – будь-які відхилення від норми, які прийняті у певному мовленнєвому середовищі. Порушення мовлення перешкоджає спілкуванню, обмежує можливість комфортної соціальної адаптації.

Психологія осіб з порушеннями мовлення – це напрямлення в спеціальній психології, що вивчає психіку людей, з первинними мовленнєвими порушеннями, розглядає принципи психокорекційної роботи з врахуванням суміжних наук (вікової, загальної та спеціальної психології, педагогіки, медицини, нейропсихології, патопсихології, логопедії та ін.). При порушеннях мовлення відмічаються різні відмінності психічних процесів, станів та властивостей особистості, які необхідно враховувати під час корекційно-навчальної та виховної роботи.

Предметом освітнього компоненту «Психології осіб з порушеннями мовлення» є всі психічні явища а саме: пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, психічні стани та психічні властивості, які виявляються у різних формах активності людини – діяльності, спілкуванні, поведінці.

Об'єкт вивчення – особи з порушеннями мовлення.

Окреслені галузі психології:

- загальна психологія;
- медична психологія (психопатологія, клінічна психологія, нейропсихологія, психотерапія, психогігієна та ін.);
- вікова та педагогічна психологія;
- спеціальна психологія;
- соціальна психологія.

2. Психіка людини

Існують різні визначення психіки: психіка є центральним об'єктом вивчення психології, яка визначає внутрішній світ людини. Розуміння психіки дозволяє пояснити закономірності розвитку особистості, її поведінку та взаємодію з соціальним середовищем. У спеціальній психології (зокрема логопедії) знання про психіку є ключовими для діагностики та корекції порушень мовлення, оскільки мовлення тісно пов'язане з мисленням, пам'яттю та емоційно-вольовою сферою.

Психіка – це складна система внутрішніх механізмів, які забезпечують сприйняття, аналіз, реагування та адаптацію людини до навколишнього світу. Вона включає як базові когнітивні процеси, так і захисні механізми, що підтримують психологічну рівновагу.

Основні механізми психіки

Сприйняття інформації:

- забезпечує отримання сигналів із зовнішнього світу;
- включає розпізнавання подразників, їх інтерпретацію та обробку;
- може відбуватися на рівні свідомості, підсвідомості та несвідомого.

Аналіз інформації:

- порівняння нових даних із наявними знаннями;
- формування уявлень про світ, прогнозування подій;
- відбувається як свідомо (активне мислення), так і автоматично (підсвідомо).

Реакція на інформацію:

- емоційна реакція: страх, радість, гнів;
- когнітивна реакція: думки, оцінки, висновки;
- поведінкова реакція: конкретні дії у відповідь на подразники.

Адаптація до змін:

- формування нових знань і навичок для пристосування до нових умов;
- допомагає людині виживати та розвиватися в мінливому середовищі.

Регуляція емоцій:

- контроль над емоційними станами та поведінкою.
- вміння адекватно виражати емоції та знижувати їхній негативний вплив.

Запам'ятовування інформації:

- збереження та відтворення інформації.
- види: короткочасна, довготривала, епізодична.

Захисні механізми психіки – це несвідомі процеси, які допомагають людині справлятися зі стресом, внутрішніми конфліктами та травматичними переживаннями, а саме:

- *витіснення* – усунення неприємних думок зі свідомості;
- *проекція* – приписування власних негативних почуттів іншим;
- *раціоналізація* – логічне виправдання небажаних дій чи емоцій;
- *сублімація* – перенесення енергії у соціально прийнятні форми (творчість, спорт);
- *заперечення* – відмова визнавати існування проблеми.

Предмети і явища зовнішнього оточуючого світу впливають на органи чуття людини і відбиваються в корі головного мозку, породжуючи цілий спектр психічних явищ.

Предметом психології людини є всі психічні явища а саме:

- психічні процеси пізнавальні та емоційно-вольові
- психічні стани, психічні властивості, які виявляються у різних формах активності людини – діяльності, спілкуванні, поведінці.

СТРУКТУРА ПСИХІКИ

ПСИХІЧНІ ЯВИЩА

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ <i>динамічні явища, що забезпечують пізнання та регуляцію діяльності</i>	ПСИХІЧНІ СТАНИ <i>тимчасові характеристики психічної діяльності</i>	ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ <i>стійкі індивідуальні особливості особистості</i>
Пізнавальні <i>(пізнавальна сфера психіки)</i>		Особистісні властивості:
- відчуття	- настрої	- самосвідомість
- сприймання	- піднесення	- спрямованість
- пам'ять	- ейфорія	- характер
- уявлення	- хвилювання	- здібності
- мислення	- тривожність	- темперамент
- мовлення	- пригніченість	- мотиви
- уява	- апатія	
- увага	- страх	Соціально-психічні явища:
	- зібраність	- громадська думка
	- рішучість	- мода
	- розгубленість	- паніка
	- зосередженість	- чутки
	- сумнів	
	- психологічна готовність до діяльності (активності)	

Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ навколишньої дійсності. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Крім зазначених категорій психічних явищ – психічних процесів, психічних властивостей, психічних утворень та психічних станів, В. М'ясищев виділяє ще одну категорію психічних явищ – **психологічні відносини**: «свідомий, вибірковий, заснований на досвіді психологічний зв'язок її з різними сторонами об'єктивної дійсності, що внутрішньо визначає її дії, реакції і переживання. У свою чергу вони утворюються і формуються у процесах діяльності». Отже, відносини не тільки зв'язують людину з оточуючим світом, а й стають джерелом виникнення як власне психічних, так і соціально-психологічних явищ та процесів.

Соціально-психологічні явища та процеси – це психологічні (тобто внутрішні) феномени, які обумовлені взаємодією, спілкуванням та взаємовпливом людей один на одного і їх належністю до певних соціальних груп (спільнот).

Психічне життя людини являє собою єдине цілісне утворення, в якому науковий аналіз виокремлює певні її складові, окремі її аспекти, тому всі психічні явища є взаємообмовлені і взаємопов'язані.

Рис. 1.1. Взаємозв'язок окремих психічних явищ

Відповідно, соціально-психологічні явища виникають у взаємодії людей та належності до груп, а психічне життя людини є цілісним і взаємопов'язаним, де всі явища обумовлюють одне одного.

3. Загальні етапи розвитку психології

Психологія як самостійна наука сформувалася на межі XIX–XX століть, коли дослідження психічних явищ почали спиратися на експериментальні методи та об'єктивні дані. Від філософських роздумів про душу вона перейшла до системного вивчення свідомості, поведінки та психічних процесів. Важливу роль у цьому відіграли праці В. Вундта, І. Сеченова, З. Фрейда, Ж. Піаже, які заклали основи експериментальної, фізіологічної та дитячої психології. Саме в цей період психологія набула статусу науки, що поєднує теоретичне осмислення і практичне застосування знань про людину.

В історичному ракурсі в психології виокремлюють різні підходи до визначення її меж та етапів розвитку. Згідно з одним із підходів, розвиток психології поділяють на два великі періоди: *передісторія психології* (до середини XIX ст.), коли психологічна думка формувалася в межах філософії, медицини та природознавства; *історія психології як науки* (з другої половини XIX ст.), коли вона виокремилася як самостійна дисципліна з власними методами дослідження.

Інший підхід передбачає виділення чотирьох етапів становлення психології:

1. **Психологія як наука про душу.** Це визначення було сформульоване понад дві тисячі років тому. Наявністю душі намагалися пояснити всі незрозумілі явища в житті людини.
2. **Психологія як наука про свідомість.** Починаючи з XVII ст., у зв'язку з розвитком природничих наук, свідомість розглядалася як здатність думати, переживати, бажати. Основним методом дослідження було самоспостереження.

3. **Психологія як наука про поведінку.** На початку ХХ ст. психологія зосередилася на спостереженні за поведінкою, реакціями та вчинками людини, що відповідало розвитку експериментальних методів у природничих науках.
4. **Психологія як наука про факти, закономірності й механізми психіки.** Цей етап сформувався на основі матеріалістичного світогляду. Сучасна психологія ґрунтується на закономірному осмисленні теорії відображення, що забезпечує її науковий статус.

Останні два етапи розвитку психології – це вже наукова психологія, коли вона виборола право на самостійне існування. В цей час склалась сукупність наукових теорій, представники яких прагнуть дослідити сутність психіки, опрацювати методи її дослідження, насамперед експериментальний метод, відкриваються наукові заклади та школи, в яких досліджується психологічна проблематика.

Згідно іншому підходу, розвиток психологічної думки має три етапи: *донаукова (міфологічна)* психологія – коли панували анімістичні уявлення про душу; *філософська психологія* – коли психологія була частиною філософії (від античності до ХІХ ст.); власне *наукова психологія* (з другої половини ХІХ ст., коли починається власне історія психології).

Основні школи (напрями) в сучасній психології

В другій половині ХХ століття продовжується конкретизація і уточнення предмета наукової психології:

Рис. 1.2. Психологічні школи

Біхевіоризм – (з англ. – поведінка) – предметом психологічного дослідження є поведінка – реакції людини на зовнішні стимули.

Гештальтпсихологія – (з нім. – цілісна форма, образ) – це первинна індивідуальна властивість психіки, що потребує відповідності з фізіологічними процесами мозку і зовнішнім світом. Такий підхід дозволив показати зумовленість сприймання співвідношенням предмета («фігури») і його оточення («фону»), з'ясувати роль інсайту (збагнення, прозріння) та переструктурування чуттєвих даних у мисленні (Вертгеймер; Келер, Левін). Ідеї

гештальтпсихології збагатили дослідження пізнавальних процесів і знайшли своє відображення у когнітивній психології.

Когнітивна психологія (з англ. – знання, пізнання) – напрям, представники якого досліджують внутрішню організацію психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення. Представники когнітивної психології твердять про вирішальну роль **знань** у поведінці людини як результатів пізнавальної діяльності.

Глибинна психологія (психоаналіз) – напрям, засновником якого був З. Фрейд. Ця школа розглядає психічне життя людини як багаторівневе явище, глибинним рівнем якого є **несвідоме**, що й визначає в цілому зміст нашої поведінки та має сексуальну та агресивну складові.

Транзакційний аналіз Е. Берна – аналізує міжособистісні стосунки та розробляє шляхи їх гармонізації за допомогою особливих психічних станів в структурі особистості.

Гуманістична психологія (з лат. – людяний) – напрям психології, який визначає своїм предметом унікальність особистості, вбачаючи в ній активну свідому істоту, що відповідає за своє життя і прагне до втілення моральних ідеалів. Активність особистості, на думку представників гуманістичної психології, визначається її потребою до зв'язків з іншими людьми, відчуттям необхідності постійного самовдосконалення, пошуку сенсу життя (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, В. Штерн, та ін.).

Діяльнісна психологія – напрям психології, в якому, по-перше, стверджується, що психіка виникає тільки завдяки діяльності, а, по-друге, що вона є функцією мозку, який в свою чергу теж розвивається в процесі діяльності (Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв).

За теорією Л. Виготського, вищі психічні функції формуються на основі нижчих (натуральних), спільних для людини й тварини, але підпорядковуються законам суспільного життя. Вони мають соціальне походження: спочатку виникають як форма взаємодії між людьми, а згодом інтеріоризуються – переходять у внутрішній, індивідуальний психічний процес. Розвиток вищих функцій проходить дві стадії – соціальну та психологічну, на останній вони набувають вигляду внутрішніх операцій. Формування відбувається через зону найближчого розвитку – здатність дитини виконувати дії спільно з дорослим, які самостійно ще недоступні. Вищі психічні функції локалізуються в головному мозку як цілісні функціональні системи.

С. Рубінштейн здійснив аналіз природи психіки, виділивши два плани – онтологічний (який розкриває сутність буття психіки) і гносеологічний (що пояснює закономірності її пізнання). З онтологічної точки зору психіка є матеріальним явищем, тоді як з гносеологічної – ідеальним, похідним від матеріального. Діяльність – є спосіб існування людини як суспільної істоти.

О. Леонтьєв розробив психологічну теорію діяльності, до основи якої покладено проведений ним аналіз розвитку психіки у філогенезі і соціогенезі. Кожна стадія такого розвитку є результатом ускладнення будови діяльності як форми зв'язку живої істоти з довколишнім середовищем. Психіка формується в діяльності, посідає у ній певне місце, виявляє через неї свої особливості.

Тема 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА КЛІНІЧНІ ПРИЧИНИ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ

План

1. Етіологія порушення мовлення.
2. Критичні періоди в розвитку мовлення.
3. Класифікації порушень мовлення.

Література

Основна: 1, 2.

Допоміжна: 7, 8, 14.

1. Етіологія порушення мовлення

Однією з гострих проблем сьогодення є збільшення чисельності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Причина порушень мовлення– це дія на організм зовнішнього або внутрішнього шкідливого впливу або їх взаємодія, що визначає специфіку мовленнєвих порушень.

Причини порушення мовленнєвого розвитку розглядаються у різних галузях науки: медицини (педіатрія, неврологія, нейропсихологія та ін.), педагогіці (вікової педагогіці, спеціальна педагогіка та ін.) та психології (вікова психологія, спеціальна психологія та ін.).

З позиції медицини, порушення мовлення у дітей характеризуються причинами екзогенно-органічного походження (недорозвинення та ураження головного мозку у внутрішньоутробному періоді, у момент пологів або впливу несприятливих умов після народження дитини) та спадкового походження. Екзогенно-органічні причини поділяються на органічно-центральні (ураження головного мозку) та органічно-периферичні (пошкодження периферичних органів мовлення: органу слуху, апарату мовлення (дихального, голосового, артикуляційного).

Складність мовленнєвих порушень, як правило, залежить від часу впливу несприятливих умов у період формування фізіологічних механізмів мовлення. Залежно від часу впливу несприятливих умов виділяють:

- перинатальну патологію або внутрішньоутробну;
- натальну патологію – пошкодження у момент родів;
- постнатальну патологію – після народження.

Причини перинатальної патології. Захворювання вагітної жінки ведуть до внутрішньоутробних уражень мозку плоду, що призводить до важких мовленнєвих порушень, які часто поєднуються з іншими поліморфними дефектами розвитку (слуху, зору, опорно-рухового апарату, інтелекту). Найбільш важкі відбуваються в першому триместрі вагітності, а також під час всього періоду ембріогенезу, тобто від 4 тижнів до 4 місяців вагітності.

Результатом порушення психофізичного розвитку у дитини може характеризуватись перенесеними певних захворювань, або несприятливих умов вагітною жінкою:

1) вірусні інфекції:

- *червоничка* – гостре вірусне захворювання, що передається повітряно-крапельним шляхом. Воно небезпечне для плоду. Чим менший строк вагітності у момент зараження, тим вірогідніші прояви тяжких порушень у розвитку дитини (мозкові порушення, зорові порушення (катаракта), хвороби серця, глухота, зубні аномалії). За 2–3 місяця до настання вагітності, необхідно здати аналіз на виявлення антитіл краснухи. Якщо їх немає, то необхідно зробити щеплення (під час вагітності щеплення робити неможна). Якщо щеплення жінка зробити не встигла, то їх необхідно уникати спілкування з дітьми дошкільного віку;
- *вітряна віспа* – передається повітряно-крапельним шляхом. Збудник захворювання відноситься до сімейства герпесовірусів. Вітряна віспа найбільш небезпечна на ранніх строках вагітності та безпосередньо перед родами. Зазвичай у дитинстві роблять щеплення проти даного захворювання;
- грип та ін.;

2) інфекційні захворювання:

- гострі та хронічні уrogenітальні інфекції (хламідійна, мікоплазмена, уреаплазмена тощо) та ін.
- TORCH-інфекції у матері (герпес, токсоплазмоз, вірус гепатиту В та ін.):
 - *цитомегалія* – визиває цитомегаловірус (із сімейства герпесних). Дана інфекція призводить до порушення розвитку плоду. Необхідно пройти обстеження на наявність антитіл вірусу до початку вагітності, або на ранніх строках.
 - *токсоплазмоз* – збудник інфекційного захворювання – внутрішньоклітковий паразит токсоплазмозу. Зараження токсоплазмозом у період вагітності або до її заступлення дуже небезпечно для дитини. Важно перевірити наявність антитіл у крові до вагітності. Необхідно виконувати прості гігієнічні правила, що б не захворіти: не їсти сире м'ясо, яке не пройшло достатньої термічної обробки; мити овочі та фрукти; не заводити домашніх улюбленців, особливо кішок, якщо до вагітності їх у жінки ніколи не було. Якщо тваринка є то прибирати за нею треба доручити іншим членам родини;
 - *токсичний стрептокок групи А* – заселюється зазвичай у тріщинках та у пошкоджених тканинах. Запалення проходить дуже швидко: уражене місце опухає та сильно болить. Проявляються симптоми грипу. Запалені пошкодження вимивають мильним розчином, обробляють спиртом, перев'язують.
 - *лістеріоз* – визиває бактерія лістерія. Воротами для інфекції є слизова оболонка шлунково-кишкового тракту. У результаті зараження можливі передчасні роди. Уникнути захворювання можна при виконанні простих гігієнічних правил.

3) прийомом лікарських препаратів:

- проти судомних;
- жарознижуючих;
- гормональних;
- антибіотики;
- вітамін А, кортизон та ін.;

4) інтоксикації:

- отруєння хімікатами;
- харчове отруєння тощо.

5) токсикоз вагітності – пізній токсикоз, розвивається після 20-го тижня вагітності. Спостерігається підвищений артеріальний тиск, білок у сечі, набряк кінцівок;

6) соматичні захворювання матері:

- порушення матково-плацентарного кровообігу, що веде до розладів і до кисневого голодування плоду);
- порушення обміну речовин;
- цукровий діабет, захворювання серця, легень, нирок, ожиріння;

7) психотравмуючі ситуації;

8) опромінювання;

9) вживання алкоголю, наркотичних речовин, куріння;

10) імунологічна несумісність крові матері і плоду (по резусу). Резус або групові антитіла, проникаючи через плаценту, розпад еритроцитів плоду. В результаті з еритроцитів виділяється токсична для центральної нервової системи речовина – непрямий білірубін. Під його впливом уражаються підкіркові відділи мозку, слухові ядра, що до специфічних порушень звуковимовної сторони мовлення в поєднанні з порушеннями слуху.

У дітей з перинатальною патологією може зустрічатися недорозвинення мозку в обсязі, виявляються кісти мозку, атрофія кори півкуль, порушення будови нервових волокон. Мовленнєві порушення бувають у вигляді затримки мовленнєвого розвитку і дизартрії. Пізно формується моторне мовлення, уповільнено збільшується словниковий запас, затримується формування фразового мовлення. Страждає звуковимовна сторона мовлення. Найбільш часто розвивається псевдобульбарная форма дизартрії.

Причини натальної патології:

1) пошкодження плоду при родах:

- асфіксія (кисневе голодування плоду у момент родів. У результаті нестачі кисню в організмі плода та новонародженого відбувається накопичення продуктів порушеного обміну, знижується рівень глюкози в крові, порушується тканинний обмін, порушується проникність судин мозку, відбувається набряк і набухання клітин мозку і порушення їх діяльності);

- родова травма (крововилив і загибель нервових клітин що до порушення мовленнєвого кіркового генезу (алалія)).

Основні механізми внутрішньочерепної травми пов'язані із затяжними або стрімкими пологами, неправильною технікою проведення акушерських маніпуляцій. Тривале стояння голівки в родових шляхах призводить до застою крові в судинах підшкірної клітковини, формуванню кефалогематоми і до застою крові в судинах мозку. Може статися розрив судин мозку і порушення мозкового кровообігу.

2) акушерські патології включають:

1. вузький таз;
2. затяжні або стрімкі роди;
3. передчасне відходження вод;
4. обвивання пуповиною;
5. неправильне передлежання плоду і ін.

Причини постнатальної патології:

- ранні органічні ураження мозку (інфекційні захворювання, отруєння ліками);
- травми головного мозку незрілість, обумовлена недоношеністю;
- різні захворювання внутрішніх органів.

Спадковість мовленнєвих порушень. Певне значення в етіології мовленнєвих порушень у дітей мають і спадкові ф. Окремі порушення мовлення передаються по спадковості як на хромосомному так і на генетичному рівні: ринолалія, заїкання, дисграфія, дислексія.

Психологічні причини порушення мовлення

- психічна травма (переляк, переживання зв'язку з розлукою з близькими, тривала психотравмуюча ситуація в сім'ї і т.д.);
- відсутність емоційно-позитивного оточення;
- загальна фізична ослабленість;
- психічні травми (переляк, сварки у сім'ї, розлука з близькими людьми);
- порушення емоційно-вольової сфери (реактивні, конфліктні стани, аутизм).

Педагогічні причини порушення мовлення

- несприятливі умови виховання і оточення дитини в перші роки її життя;
- порушення взаємозв'язку матері з дитиною в перші роки життя;
- несприятливі соціально-побутові умови (затримка мовлення, у дитини немає книжок іграшок та ін.);
- наслідування неправильного мовлення;
- відсутність або недостатність мовленнєвого спілкування.

2. Критичні періоди в розвитку мовлення

При оцінюванні порушень мовлення у дітей, важливо враховувати критичні періоди у яких відбувається найбільш інтенсивний розвиток тих або інших ланок мовленнєвої системи. Саме у цей час з'являється підвищена

чутливість нервових механізмів мовленнєвої діяльності і виникає ризик виникнення порушень мовленнєвих функцій.

Виділяють три критичні періоди в розвитку мовлення

Перший (1 – 2 роки життя), коли формуються передумови мовлення і починається мовленнєвий розвиток, відбувається становлення основ комунікативної поведінки і потреба у спілкуванні. У цьому віці спостерігається найбільш інтенсивний розвиток кіркових мовних зон, зокрема зони Брока, критичним періодом її розвитку вважається вік дитини 14–18 місяців. Будь-які, навіть незначні несприятливі, що діють в цьому періоді, можуть відобразитися на розвитку мовлення дитини.

Другий критичний період (3 роки), коли інтенсивно розвивається зв'язне мовлення, відбувається перехід від ситуаційного мовлення до контекстного, що вимагає великої узгодженості в роботі центральної нервової системи (мовнорухового механізму, уваги, пам'яті тощо). Неузгодженість роботи центральної нервової системи, нейроендокринної і судинної регуляції призводить до зміни поведінки, спостерігається, негативізм тощо. Все це визначає великий вплив на мовленнєву систему. Може виникнути заїкання, мутизм, відставання у мовленнєвому розвитку. Дитина відмовляється від мовленнєвого спілкування, з'являється реакція протесту на завищені до неї вимоги дорослих.

Третій критичний період (6 – 7 років) – початок розвитку писемного мовлення. Зростає навантаження на центральну нервову систему дитини. Завищені вимоги можуть провокувати «зриви» нервової діяльності у дітей, може призводити до виникнення заїкання.

Критичні періоди розвитку мовлення можуть мати як самостійне значення, так і поєднуватися з іншими несприятливими чинниками – генетичними, загальною ослабленістю дитини, дисфункцією з боку нервової системи тощо.

3. Класифікації порушень мовлення

У логопедичній практиці існують дві класифікації мовленнєвих порушень:

- Клініко-педагогічна
- Психолого-педагогічна

В клініко-педагогічній класифікації всі види порушень (в залежності від виду порушення мовлення) поділяються на дві великі групи:

порушення усного мовлення та писемного мовлення.

До порушень усного мовлення відносять наступні діагнози:

- Браділалія – патологічно сповільнений темп мовлення.
- Тахілалія – патологічно прискорений темп мовлення.
- Заїкання – порушення темпо-ритмічної організації сторони мовлення, обумовлене судорожним станом м'язів мовленнєвого апарату.
- Дислалія – порушення звуковимови при нормальному слуху і збереженій іннервації мовленнєвого апарату.

- Рінолалія – порушення тембру голосу і звуковимови, обумовлені анатоμο-фізіологічними дефектами мовленнєвого апарату.
- Дизартрія – порушення вимовної сторони мовлення, обумовлено недостатністю іннервації мовленнєвого апарату.
- Алалія – відсутність або недорозвинення мови органічної пошкодження мовленнєвих зон кори головного мозку в утробному або ранньому періоді розвитку дитини.
- Афазія – повна або часткова втрата мовлення, обумовлена локальними ураженнями головного мозку.

Порушення письмового мовлення. Підрозділяються на дві групи залежно від того, який вид її порушений.

- Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання.
- Дисграфія – часткове специфічне порушення процесу письма.

В психолого-педагогічній класифікації великого значення набуває аналіз того, яких компонентів мовленнєвої системи торкаються порушення. Тому порушення умовно поділені на три групи:

– фонетичне недорозвинення мовлення (ФНМ) – порушення звуковимови (*дислалія*). Фонетичні порушення спостерігаються під час анатомічних відхиленнях в будові чи рухливості артикуляційного апарату – щелепи, зубів, язика, піднебіння, або наслідування дітьми неправильного мовлення.

– фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (ФФНМ) – порушений процес формування вимовної сторони мовлення, внаслідок дефекту слухового сприймання і вимови фонем (*складна дислалія, дизартрія, ринолалія*). У дітей проблеми з диференціацією звуків, їм важко зрозуміти акустичну і артикуляційну різницю між опозиційними звуками. Це призводить до недостатньо чіткого оволодінням звуковим складом слова, в наслідок, діти зазнають специфічні труднощі при засвоєнні читання та письма.

– загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – порушення всіх компонентів мовленнєвої системи (*дизартрія, ринолалії, афазія, алалія*). Тут порушення поширюються як на звукову (включаючи фонематичні процеси), так і на смислову сторону мовлення. Від складності порушенням мовлення цю групу поділяють на 4 рівні: ЗНМ I рівня (лепетне мовлення), ЗНМ II рівня, ЗНМ III рівня, ЗНМ VI рівня.

Тема 3. МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

План

1. Загальне розуміння про методи діагностики психічних процесів.
2. Методи корекції психічних процесів.

Література

Основна: 1, 2.

Допоміжна: 2, 4.

1. Загальне розуміння про методи діагностики психічних процесів

Методи наукового дослідження – це шляхи, способи наукового пізнання, завдяки яким вивчається предмет науки. У психології для вивчення психічного розвитку осіб з порушеннями мовлення використовуються ті ж самі методи дослідження, що і в інших галузях психології.

Методи психології – способи пізнання психічного розвитку, його закономірностей та особливостей.

Традиційно у психології розрізняють *основні методи* дослідження, до яких належать *спостереження, експеримент*, і *додаткові* – *вивчення документації, вивчення продуктів діяльності, опитування (бесіда, анкетування), тестування* та ін. Розглянемо одну з класифікацій методів психологічного дослідження, яка включає чотири групи методів:

Організаційні методи:

- *порівняльний;*
- *лонгітюдний;*
- *комплексний.*

Емпіричні методи спрямовуються на збір емпіричних даних щодо досліджуваного психічного явища. Цю групу методів становлять:

- *спостереження;*
- *експеримент;*
- *психодіагностичні методи (бесіда, анкетування, тестування та ін.);*
- *метод експертних оцінок;*
- *метод аналізу процесу та продуктів діяльності;*
- *біографічний метод.*

Методи обробки даних:

- *кількісного аналізу даних;*
- *якісного аналізу даних.*

Інтерпретаційні методи:

- *генетичний.*
- *структурний метод.*

Характеристика методів дослідження

Організаційні методи

Порівняльний метод, або *метод зрізів*, передбачає зіставлення досліджуваних об'єктів за різними ознаками, показниками. При використанні порівняльного методу, наприклад, виявляються відмінності в рівні розвитку учнів, ступінь сформованості навчальних груп, особливості поведінки учнів до і після виховного впливу. Але для цього вивчається певне психічне явище на певному етапі розвитку людини (здійснюється "зріз" даних). У спеціальній психології порівняльний метод використовується, коли вивчається психічний розвиток осіб різних категорій (наприклад, дітей з затримкою психічного розвитку, розумово відсталих та дітей з нормальним інтелектом), коли на основі порівняння отриманих даних виявляються особливості розвитку кожної групи досліджуваних.

Лонгітюдний метод передбачає багаторазове обстеження одних і тих самих людей протягом значного відрізка життя. Це дає змогу визначити динаміку розвитку певного психічного явища у досліджуваної групи осіб або у кожної конкретної людини (певної особистісної властивості, уваги, мислення та ін.).

Комплексний метод дослідження полягає у вивченні об'єкта з позицій різних наук чи з різних поглядів (наприклад, з погляду фізіології, психології, соціології). Комплексний метод — це й використання порівняльного та лонгітюдного методів у взаємозв'язку.

Емпіричні методи

Спостереження — метод, який полягає у *цілеспрямованому, систематичному вивченні психічного явища на основі сприймання поведінки людини в різних умовах*.

При цьому спостерігаються лише *зовнішні (екстериоризовані)* вияви діяльності, спілкування, поведінки, зокрема: міміка (вираз обличчя, жестикуляція, поза та ін.), мовлення (зміст, культура та ін.) тощо.

Спостереження поділяється на *види*. Залежно від позиції спостерігача спостереження поділяється на *включене і невключене*. При включеному спостереженні дослідник є учасником досліджуваного явища, при невключеному — не є учасником досліджуваного явища. Залежно від систематизованості одиниць спостереження поділяється на *систематизоване і несистематизоване*. У систематизованому одиниці спостереження чітко визначені та систематизовані, їх вибір залежить від цілей спостереження. У несистематизованому спостереженні здійснюється цілісне спостереження без виділення окремих одиниць спостереження.

Дані спостереження фіксуються у щоденнику спостережень чи протоколі спостережень.

Експеримент – метод збору емпіричних даних у спеціально створених умовах з метою активного вияву психічних явищ, які вивчаються.

Якщо у спостереженні дослідник не втручається у перебіг психічного явища, а фіксує те, що є, то в експерименті він втручається тим, що створює умови для максимального вияву явища, або щоб вплинути на нього (покращити, посилити чи послабити).

Експеримент поділяється на *види*. Залежно від умов проведення вирізняють експеримент *лабораторний* та *природний*.

Лабораторний проводиться в умовах лабораторії, природний — у реальних життєвих умовах. Дані, що отримуються в природному експерименті, більше відповідають типовій життєвій поведінці індивіда, природним виявам психіки, але не завжди є точними, оскільки експериментатор не завжди може контролювати вплив усіляких факторів на досліджуване явище.

Залежно від позиції експериментатора у вивченні психічного явища та від завдань дослідження експеримент поділяється на *констатувальний* і *формувальний*. Констатувальний передбачає констатацію виявів психічних явищ їх змін; формувальний – цілеспрямований вплив експериментатора на досліджуване психічне явище.

Залежно від того, працює експериментатор з кожною людиною окремо чи з групою, експеримент буває *індивідуальний* та *груповий*.

Бесіда – додатковий метод отримання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Дослідник ставить запитання, а досліджуваний на них відповідає.

За формою бесіда може бути вільним чи стандартизованим опитуванням. *Стандартизоване опитування* – опитування, що характеризується заздалегідь визначеними запитаннями, що ставляться у певному порядку.

Вільне опитування – за формою наближається до звичної бесіди та має природний, неформальний характер.

Анкетування – метод збору фактів на основі письмового звіту досліджуваного за спеціально розробленою програмою (анкетною).

Анкета – це опитувальник із системою запитань, кожне з яких спрямоване на вивчення предмета дослідження.

Процедура анкетування передбачає три етапи:

1. *Визначення змісту анкети*. Це можуть бути запитання про факти життєдіяльності, інтереси, мотиви, оцінки, стосунки тощо.

2. *Вибір типу запитань*. Запитання можуть бути *відкриті*, *закриті* та *напівзакриті*.

3. *Визначення кількості та порядку запитань в анкеті*.

Тестування – метод збору фактів про психічне явище за допомогою стандартизованих інструментів – *тестів*.

Тест – засіб психологічного дослідження, що включає серію коротких завдань, спрямованих на діагностику індивідуальної виразності психічного явища у людини. *Видами* тестів є тест-опитувальник, тест-завдання, проєктивний тест.

Тест-опитувальник базується на системі заздалегідь складених, відпрацьованих і перевірених стосовно валідності та надійності запитань за відповідями, на які робиться висновок про рівень виразності психічного явища.

Тест-завдання включає серію спеціальних завдань, за результатами виконання яких робиться висновок про рівень виразності психічного явища.

В основу *проєктивного тесту* закладено механізм проєкції, відповідно до якого досліджуваний має схильність відображати неусвідомлювані власні якості на стимульному матеріалі тесту (наприклад, чорнильні плями).

- Експресивні методики – аналіз ознак малюнку («*Неіснуюча тварина*» – М. Друзкевич; «*Будинок дерево людина*» – Дж. Бук; «*Кінетичний малюнок сім'ї*» – Р. Бернс, С. Кауфман);
- Імпресивні методики – вивчення результатів вибору запропонованих стимулів («*Тест вибору кольорів*» – М. Люшер; «*Тест руки*» – Б. Брайклін; З. Петровський, Е. Вангер).
- Інтерпретаційні методики – характеристика зображених картинок («*Ситуативний тест*» – С. Розенцвейнг; «*Ситуативний тест – Ділові ситуації*» – Н.Г. Хітрові).

Метод експертного оцінювання полягає у здійсненні експертами кількісного оцінювання вираженості психічного явища у досліджуваних. Експертами можуть бути особи, які добре знають як досліджуваних, так і проблему, з якої проводиться дослідження. Це можуть бути класні керівники, вчителі, вихователі, тренери, батьки, друзі та ін.

Метод аналізу процесу та продуктів діяльності передбачає вивчення матеріалізованих результатів психічної діяльності людини, матеріальних продуктів її діяльності (всілякі вироби, зошити, реферати, твори, контрольні роботи тощо).

Біографічний метод і метод вивчення документації базуються на вивченні документів біографії людини, шкільної та медичної документації тощо. У спеціальній психології ці методи є важливими для отримання анамнестичних даних щодо розвитку дитини, причин виникнення порушень у неї та ін.

Методи обробки даних. До них належать *методи*:

- *кількісного аналізу даних*;
- *якісного аналізу даних*.

Інтерпретаційні методи. У цю групу входять:

- *генетичний* (аналіз матеріалу в плані розвитку з виокремленням окремих фаз, стадій, критичних моментів тощо);
- *структурний метод* (виявлення зв'язку між усіма характеристиками явища).

2. Методи корекції психічних процесів

Психологічна корекція (психокорекція) – доцільно організована система психологічних впливів, спрямованих на зміну визначених особливостей (властивостей процесів, станів, ознак) психіки, які грають важливу роль у прояві хвороби, у їх патогенезі. Ці патологічні стани підвищують імовірність рецидивів і загострень хвороби, а також впливають на інвалідізацію і соціально-трудова адаптацію людей, які перенесли ті чи інші захворювання.

Психокорекція та психотерапія є видами психологічної допомоги, які передбачають активний цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий й інтелектуальний рівень функціонування людини.

Метою психологічної корекції є усунення недоліків у розвитку особистості. Психологічна корекція відрізняється від психологічного консультування та психотерапії тим, що вона не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості і може здійснюватися навіть у тому випадку, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Психокорекція також розглядається як процес розширення діапазону реагування клієнта на ті чи інші подразники, формування навичок, що роблять його поведінку більш гнучкою, підвищують адаптивні можливості його особистості.

Психологічна корекція є тактовним втручанням у процеси психічного і особистісного розвитку людини з метою виправлення відхилень у цих процесах і часто справляє вплив не лише на особистість, а й на її оточення, організацію її життєдіяльності.

Види психокорекції

1. По характеру спрямованості:

- симптоматична;
- Каузальна;

Симптоматична корекція передбачає короткотривалий вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають перейти до корекції каузального типу.

Каузальна (причинна) корекція спрямована на джерела і причини відхилень. Цей тип корекції більш тривалий у часі, вимагає значних зусиль, але є більш ефективним.

2. По змісту розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;
- особистості;
- афективно-вольової сфери;
- поведінкових аспектів;
- між особистісних відносин;
- внутрішньо групових взаємовідносин (сімейних, подружніх, колективних);
- дитячо-батьківських відносин.

В практиці психологічної допомоги дітям і підліткам з проблемами у розвитку розрізняють наступні блоки психологічної корекції:

- корекція емоційного розвитку дитини.
 - корекція сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності.
 - психологічна корекція поведінки дітей і підлітків.
 - корекція розвитку особистості
3. По формі роботи розрізняють корекцію:
 - індивідуальну;
 - групову;
 - у закритій природній групі (сім'я, клас)
 - у відкритій групі клієнтів зі схожими проблемами;
 - індивідуально-групову (змішана група)
 4. По наявності програм:
 - програмовану;
 - імпровізовану.
 5. По характеру керування коригуючими впливами:
 - директивну;
 - не-директивну
 6. По тривалості:
 - над-коротку (хвилини, часи, вирішення актуальних ізольованих проблем, конфліктів);
 - коротку, або швидко (декілька годин, днів – запускає процес виміру, який продовжується після завершення зустрічі)
 - тривалу (місяці, в центрі уваги – особистісний зміст проблеми);
 - довготривалу (продовжується роки, зачіпає сфери свідомого і несвідомого. Багато часу приділяється досягненню розуміння суті переживань. Ефект розвивається поступово, носить тривалий характер.
 7. По масштабу віршувальних задач розрізняють корекцію:
 - загальну,
 - спеціальну.

Загальна – передбачає заходи загальнокорекційного порядку, що нормалізують спеціальне мікро-середовище клієнта, які регулюють психофізичне, емоційне навантаження у відповідності з віковими та індивідуальними можливостями.

Спеціальна – комплекс прийомів, методик і організаційних форм роботи з клієнтом чи групою клієнтів, які є найбільш ефективними для досягнення конкретних задач формування особистості, окремих її властивостей чи психічних функцій, що проявляються у девіантній поведінці і ускладненій адаптації (невпевненість, агресивність, тривожність, аутичність, схильність до стереотипів, конфліктність). Спеціальна корекція справляє наслідки неправильного виховання, що порушило гармонійний розвиток, соціалізацію особистості.

Основні компоненти професійної готовності до проведення корекційного впливу:

- знання теоретичних основ;
- знання загальних закономірностей психічного розвитку в онтогенезі;

- періодизації психічного розвитку;
- знання проблеми співвідношення навчання і розвитку;
- уявлення про основні теорії, моделі і типи особистості;
- знання про соціально-психологічні особливості групи;

Основною ціллю корекції виступає допомога особі в розумінні і усвідомленні ним причин його поганого пристосування до реальності і надання йому допомоги у можливості адаптації до неї.

Тема 4. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІДЧУТТІВ ТА СПРИЙМАННЯ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План

1. Поняття про відчуття. Фізіологічні основи відчуттів.
2. Закономірності розвитку відчуттів в осіб з нормотиповим розвитком.
3. Поняття про сприймання. Фізіологічні основи сприймання.
4. Закономірності розвитку сприймання в осіб з нормотиповим розвитком.
5. Особливості розвитку сприймання в осіб з порушеннями мовлення.
6. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 10, 11, 14.

1. Поняття про відчуття. Фізіологічні основи відчуттів

Пізнання дійсності, що оточує людину, починається з відображення цієї дійсності органами відчуттів людини. Таке відображення зветься чуттєвим пізнанням і складається з двох рівнів – рівня відчуття та рівня сприймання.

Відчуття – це найпростіший психічний пізнавальний процес, який полягає у відображенні в свідомості людини окремих властивостей предметів і явищ матеріального світу, а також внутрішніх станів організму при безпосередньому впливі певних подразників у даний момент на відповідні органи чуття – рецептори.

Відчуття виникають від дії зовнішнього *подразнення* з навколишнього світу. Значення відчуттів полягає у швидкому інформуванні центральної нервової системи про стан внутрішнього і зовнішнього середовища.

В організмі функціонує система аналізаторів, які забезпечують формування відчуттів певної якості – зорових, слухових, температурних, м'язових тощо. Аналізатор складається з периферійної частини – рецепторів, провідникових нервових шляхів – та центральної частини в корі та підкірці головного мозку. В рецепторах відбувається перетворення енергії фізичних і хімічних подразників, що діють на організм, у нервове збудження. Провідникові шляхи складаються з нейронів, розміщених на різних рівнях нервової системи, які поєднують рецепторну периферію з мозковим центром. У центральній частині аналізатора здійснюється основна обробка нервових імпульсів, що надходять з периферії.

Кожний рецептор з безлічі фізичних та хімічних факторів середовища виділяє тільки ті, які є специфічними для нього. Наприклад, око реагує на електромагнітне випромінювання, вухо сприймає механічні коливання повітря певної амплітуди і частоти, температурні рецептори шкіри реагують на теплову енергію тощо.

Класифікація відчуттів

Залежно від контакту рецептора з подразником:

- *дистантні* (рецептори реагують на подразнення, які надходять від віддалених об'єктів) – зорові, слухові, нюхові;
- *контактні* (рецептори передають подразнення при безпосередньому контакті з об'єктами, які впливають на них) – кінестетичні, дотикові, смакові, органічні.

Залежно від розміщення рецептора:

- *інтерорецептивні* (рецептори розміщені у внутрішніх органах і тканинах тіла. відображають стан внутрішніх органів).
- *пропріорецептивні* (рецептори розміщені в м'язах і суглобах. дають інформацію про рух і положення тіла в просторі).
- *екстерорецептивні* (відображають властивості предметів і явищ зовнішнього світу. рецептори (зорові, слухові, дотикові, нюхові) розміщені на поверхні тіла.

Загальні властивості відчуттів

Якість. Кожний вид відчуттів має свої специфічні особливості, що відрізняють його від інших видів. Так, слухові відчуття характеризуються висотою, тембром, гучністю; зорові – кольоровим тоном, насиченістю, освітленням.

Інтенсивність. Визначається силою діючого подразника і функціональним станом рецептора.

Тривалість. Тривалість дії подразників та його інтенсивність. Тривалість відчуття містить у собі суб'єктивний компонент, який виявляється в тому, що відчуття виникає дещо пізніше від початку дії подразника і не зникає одразу після закінчення його дії. Інерція відчуттів має назву післядії (наприклад, завдяки цьому явищу окремі кінокадри за певної швидкості проєкції сприймаються як безперервне зображення).

Просторова локалізація подразників. Просторовий аналіз, який забезпечується дистантними рецепторами, дає нам відомості про локалізацію подразника в просторі. В деяких випадках відчуття співвідносяться з тією частиною тіла, на яку впливає подразник (смакові відчуття), а інколи вони більш розмиті (больові відчуття). Здатність до аналізу просторових характеристик подразників може змінюватись. Наприклад, гострота зору в різних людей чи однієї й тієї ж людини в різний час має велику варіативність залежно від особливостей професійної діяльності, мотивації, стану організму тощо.

Закономірності відчуттів:

- *сенсорна адаптація* (пристосування рівня чутливості до сили подразника);
- *сенсibiliзація* (підвищення чутливості аналізаторів унаслідок їхнього тренування);
- *просторова локалізація* (підвищення чутливості там, де знаходиться подразник);

- *часова характеристика* (післядія відчуття)

Синестезія – це така взаємодія відчуттів, коли діє один подразник, а виникає два або більше відчуттів в різних аналізаторах

Виникнення синестезії

1. У звичайної людини включені зони мозку, що відповідають за обробку зорової інформації

2. Звичайна людина, у якої включені зони мозку, що відповідають за обробку аудіоінформації

3. Змішування відчуттів Синестетик: в мозку одночасно стають активними обидві зони за рахунок «змикання» провідникових ланцюгів. Людина бачить картину і їй здається що вона звучить.

Зорові відчуття виникають унаслідок дії *світлових променів* (електромагнітних хвиль) на чутливу частину ока. *Значення* цих відчуттів – дають 80% інформації про навколишній світ (пізнаємо форму, освітленість, колір, розмір, віддаленість предметів, орієнтуємось у просторі, координуємо рухи тіла, читаємо і пишемо) (Рис. 4.1).

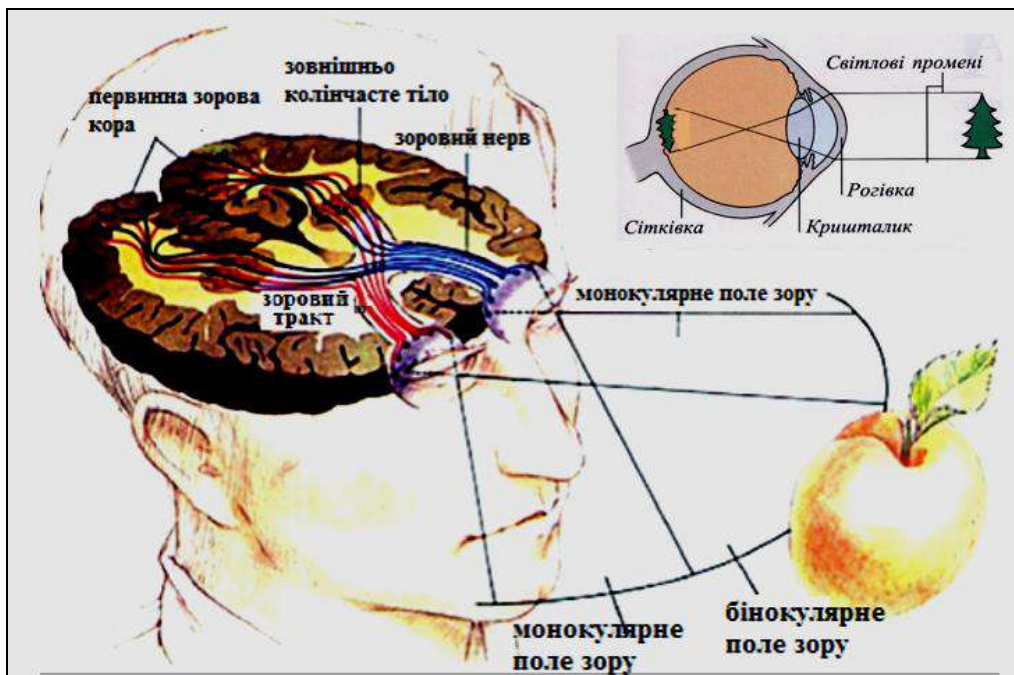

Рис.4.1. Фізіологічні механізми зорових відчуттів

Потилична область великих півкуль мозку забезпечує процеси зорової перцепції. При цьому зорову перцепцію (зоровий гнозис) забезпечують вторинні відділи зорового аналізатора у взаємозв'язку з тім'яними структурами.

Слухові відчуття. Апарат слуху складається з периферичної; провідникової та центральної частин.

Периферична частина включає зовнішнє, середнє і внутрішнє вухо. Звукові хвилі через слуховий прохід зовнішнього вуха досягають барабанної перетинки і зумовлюють її коливання, яке передається слуховим кісточкам середнього вуха. Ланцюжок слухових кісточок передає звукові коливання у внутрішнє вухо (Рис. 4.2).

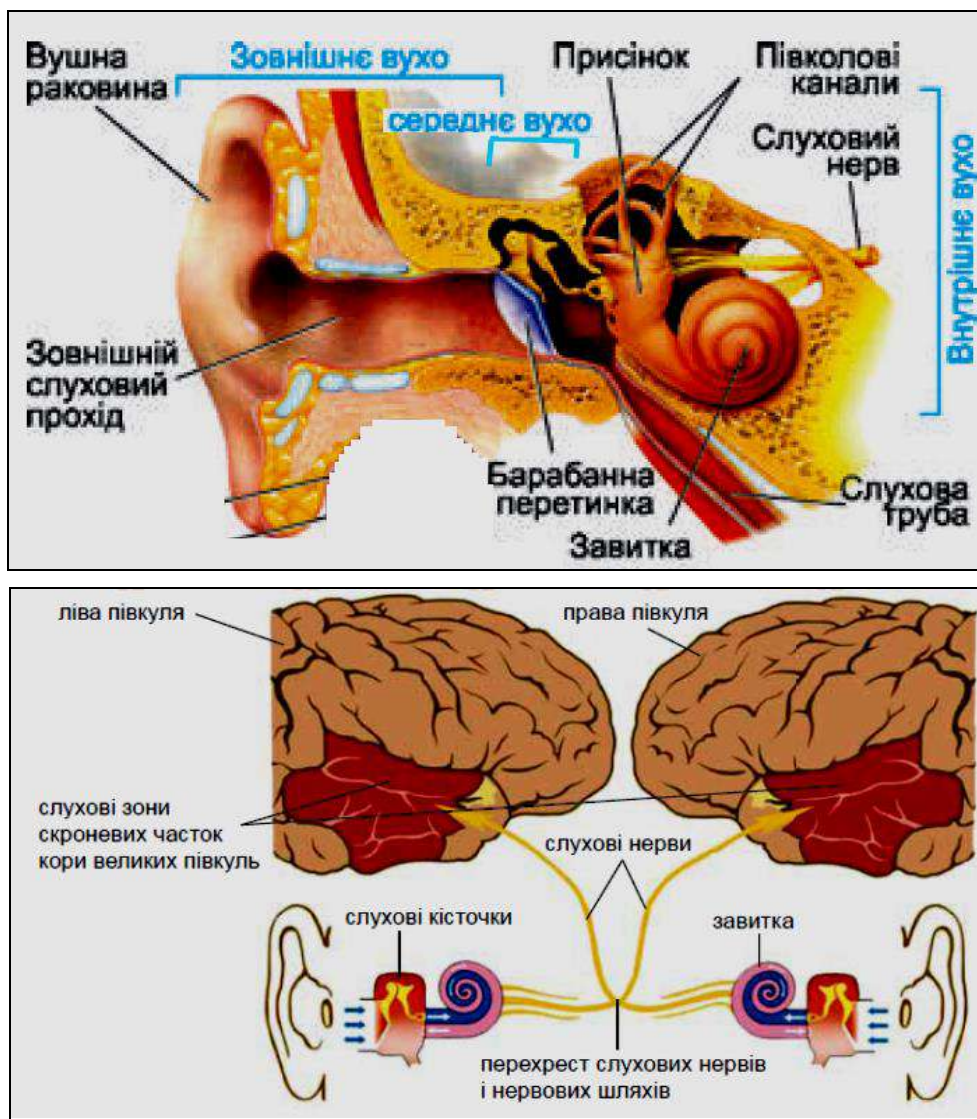

Рис. 4.2. Фізіологічні механізми слухових відчуттів

Слухові коливання викликають подразнення волосових слухових нервових клітин кортієвого органа, які зв'язані із слуховим нервом провідникової частини. Далі через провідні шляхи нервові імпульси надходять до центральної частини – слухових зон кори головного мозку. У корі головного мозку здійснюється вищий аналіз і синтез слухових подразнень, що є фізіологічною основою сприймання звука.

Органом **нюхових відчуттів** є *нюхові клітини*, розміщені у верхній частині носової порожнини.

1. Молекули запаху потрапляють через ніздрі на епітелій носової порожнини.

2. Нюховий епітелій покритий шаром слизу товщиною близько 20 мікрон. У верхній частині нюхової клітини знаходяться **аксони**, які передають інформацію у головний мозок.

На нижньому рівні нервової клітини розташовуються **білки-рецептори**.

3. Нюхова цибулина відповідає за первинну переробку електричного сигналу.

4. У передній частині головного мозку знаходиться лімбічна система, в якій аналізуються і запахи, і емоції.

Смакові відчуття виникають під впливом дії на рецептори язика хімічних властивостей речовин, розчинених у воді чи слині.

Види смакових відчуттів: солодке, кисле, солоне, гірке.

Різноманітність смаку їжі залежить від приправ, без яких смак їжі переважно однаковий.

Шкірні відчуття: дотикові (механічні), термічні (температурні).

Види відчуттів: дотику /тактильні/, холоду, тепла, болю.

Чутливість шкіри на різних ділянках тіла неоднакова. Відчуття дотику найсильніше на кінчику язика і пальцях. До тепла і холоду найбільш чутливі ділянки, які переважно прикриті одягом

Рухові (кінестезичні) відчуття

Відчуття рівноваги. Їх орган розміщується у внутрішньому вусі. Він подає сигнали про рух і положення голови. Ці відчуття важливі для діяльності льотчиків, космонавтів, моряків. При перезбудженні *вестибулярного апарату* виникає морська або повітряна хвороба.

Вібраційні відчуття виникають при дії на поверхню тіла коливань повітря. Особливо розвинені у сліпоглухих людей.

2. Закономірності розвитку відчуттів в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток відчуттів в ранньому віці

функціонування вроджених рефлексів:

- захисні (під час незручностей, болі тощо);
- орієнтувальні (повертання голівки);
- орієнтувально-харчові (пошук матері);
- смоктальні (смоктання предметів);
- рефлексі, які забезпечують діяльність усіх життєво-важливих систем (дихання, серцебиття, видільна система).

Атавістичні рефлексі:

- хапальні (доторкання до долоні дитини викликає реакцію хапання);
- рефлексі відштовхування, повзання (виникають в процесі доторкання до стоп ніг);
- рефлексі плавання.

Виникнення зорового та слухового зосередження.

Розвиток рухів тіла. Від зовнішніх орієнтувальних дій переходить до співвідношення предметів з допомогою зору.

Розвиток відчуттів в дошкільному віці

У дошкільному віці з кожним роком підвищується аналізаторна чутливість:

- зорова (яка покращується ігровій діяльності), діти розрізняють кольори, предметів та природних явищ;
- слухова (розвивається гострота слуху, здатність розпізнавати висоту звука, продовжує розвиватися фонематичний слух);

- кінестетична та тактильна (впевнено роблять різні рухи тілом, розпізнають дотики);
- нюхова та смакова (розпізнають запахи та смаки і точно їх називають).

Особливості розвитку відчуттів у дітей дошкільного віку

Фонематичний (мовленнєвий) і музичний слух формуються не однаковими темпами. Фонематичний слух починає розвиватися наприкінці 1-го року життя, а до початку дошкільного періоду дитина розрізняє всі звуки рідної мови, оволодіває пасивним і активним мовленням. Сприймання висоти звуків, відношень між ними нелегко дається навіть багатьом 5-річним дітям. Сприймання звуків, особливо розпізнавання їх висоти, тембру, має індивідуальні особливості. Під час прослуховування музичних творів дошкільники зосереджуються переважно на їх динаміці (ритмі, темпі), мелодію і гармонію сприймають гірше.

Розвиток відчуттів у дітей молодшого шкільного віку.

Відчуття розвиваються в загальному процесі формування й удосконалення психічної діяльності дитини. Розвиток відчуттів виявляється в тому, що:

- загострюється абсолютна і розрізняльна чутливість;
- утворюються дедалі складніші міжаналізаторні зв'язки;
- формуються тонкі й точні сенсомоторні асоціації, що забезпечують точність рухів і зоровий контроль за ними;
- мовлення перетворює подразнення в знання якостей предметів, надає цим знанням узагальненого характеру і забезпечує досконаліше орієнтування дитини в навколишньому середовищі (зокрема і в новому);
- аналізаторний розвиток відчуттів стає основою для усвідомлення окремих предметів і цілих життєвих ситуацій;
- чутливість, що вдосконалюється, до якостей предметів і явищ та їх словесні позначення є основою і умовою розвитку в дітей спостережливості й естетичних почуттів;
- відчуття дитини розвиваються в різноманітних видах діяльності, що забезпечує широкі можливості для творчого підходу.

Особливості розвитку відчуттів у дітей з порушеннями мовлення. Відчуття у таких дітей формуються повільніше, ніж у ровесників із нормальним розвитком. Спостерігається нерівномірність розвитку різних видів відчуттів (зорових, слухових, тактильних).

Характеристика особливостей розвитку відчуттів у дітей з порушеннями мовлення

Слухові відчуття:

- часто знижена чутливість до мовленнєвих звуків, труднощі у диференціації фонем;
- можливе спотворене сприйняття тембру, ритму та інтонації;
- це ускладнює формування фонематичного слуху, що є базою для розвитку мовлення;

Зорові відчуття:

- відносно збережені, але можуть бути недостатньо узгоджені з слуховими;
- діти більше покладаються на зорові образи, що компенсує мовленнєві труднощі;
- важливу роль відіграє розвиток зорової пам'яті та уваги.

Тактильні та кінестетичні відчуття:

- недостатня точність відчуттів, пов'язаних із рухами мовного апарату;
- це призводить до труднощів у контролі артикуляції та формуванні правильної вимови.

Емоційно-чуттєва сфера:

- відчуття часто супроводжуються підвищеною емоційною реактивністю (тривожність, невпевненість);
- емоційні переживання можуть посилювати мовленнєві труднощі.

Розвиток відчуттів у дітей цієї категорії характеризується нерівномірністю, недостатньою диференційованістю та потребує спеціальної корекційної підтримки, спрямованої на формування слухових, зорових і кінестетичних механізмів, що забезпечують мовленнєву діяльність. Але, варто зауважити, що відчуття у них мають **компенсаторний характер**: слабкість одних каналів (слухових) частково компенсується іншими (зоровими). Важливе значення має **цілеспрямована корекційна робота**, яка формує точність, диференційованість і узгодженість відчуттів.

3. Поняття про сприймання. Фізіологічні основи сприймання

Сприймання (перцепція) – це психічний пізнавальний процес, що полягає у відображенні у свідомості людини цілісних образів предметів і явищ об'єктивної дійсності при безпосередній дії цих предметів на відповідні органи чуття.

Фізіологічною основою сприймання є умовно-рефлекторна діяльність внутрішньоаналізаторного і міжаналізаторного комплексу нервових зв'язків, обумовлених явищ. Суттєво, що у людини результати і процес сприймання опосередковуються її сигнальною системою, завдяки чому людина усвідомлює предмети, які відображує і регулює формування перцептивних образів.

Сприймання ґрунтується на відчуттях, але не вичерпується ними. Воно має такі свої специфічні властивості, які роблять його не сумою відчуттів, а якісно новим психічним явищем. Такими властивостями сприймання вважаються предметність, цілісність, структурність, константність та усвідомлення.

Властивості сприймання

Предметність сприймання – будь-який предмет або явище відображається як об'єкт, який має свій певний зміст, природу, призначення. (мозок чітко розрізняє предмет, його контур та фон).

Цілісність – збереженість в образі предмету, який сприймається, його окремих ознак, аспектів, властивостей та їх внутрішньої організації, тому предмети і явища постають в свідомості в єдності, завдяки цьому в нас виникає їх цілісний образ.

Структурність – на основі знань та досвіду людина в свідомості об'єднує окремі елементи та компоненти предметів та явищ, надає їм певної структури, сформованості.

Константність – це відносна постійність величини, форми, кольору та інших параметрів предметів та явищ незалежно від мінливих фізичних умов їх сприймання.

Селективність (вибірковість) – виділення (виокремлення) одних предметів та явищ порівняно з іншими (під впливом попереднього досвіду, знань, потреб, інтересів, установок людини).

Осмисленість – сприймання людини пов'язане з мисленням і розумінням сутності предметів і явищ (на основі досвіду, знань, інформованості людини).

Апперцепція – зміст і спрямованість сприймання предметів і явищ залежить від досвіду, запасу знань, інтересів, установок, ставлення до життя особистості.

Ілюзії – викривлене або хибне сприйняття.

Активність або вибірковість – сприйняття лише одного предмету з-поміж інших об'єктів.

Усвідомленість – узагальнений характер сприймання, коли кожний предмет позначається словом-поняттям.

Види сприймання

На основі модальності: зорове, слухове, дотикове, нюхове, смакове.

За формою існування матерії: сприймання простору, сприймання часу, сприймання руху.

Залежно від конкретного змісту об'єктів: сприймання явищ природи, сприймання мовлення, сприймання творів мистецтва, сприймання результатів техніки та ін.

Процес сприймання протікає у *взаємозв'язку* з іншими психічними явищами

- мовленням – називаємо предмет сприймання;
- мисленням – усвідомлюємо зміст предмета, який сприймається;
- волею – довільно організуємо процес сприймання;
- емоціями, почуттями – певним чином реагуємо, ставимось.

4. Закономірності розвитку сприймання в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток сприймання в ранньому віці

1. Розвиток сприйняття:

- цілісне відображення предметів і явищ;
- здатність отримувати багато наочних, звукових, тактильних і смакових вражень.

2. Розпізнавання інформації:

- виникнення перших перцептивних схем;
- виокремлення властивостей предметів (категорій).

Розвиток сприймання в дошкільному віці

- точніше розпізнають предмет за його основними характеристиками: формою, кольором, величиною та матеріалом;
- чітко орієнтується в часі, розуміють поняття: рік, місяць, доба, година, хвилина;
- сформовано вміння виконувати точні рухи по зразку, по сигналу та виконання асиметричних рухів.

Розвиток сприймання у дітей молодшого шкільного віку

Сприймання розвивається у процесі навчання, яке є основною діяльністю для дітей в початкових класах. Для сприймання потрібні не тільки готовність аналізаторів, а й деякий досвід: знання про речі і вміння їх сприймати. Тому сприймання формується протягом усього періоду розвитку дитини. Удосконалення сприймання невіддільне від загального розумового розвитку дитини.

Особливості сприймання:

- у сприйманні дитиною предмета вирішальну роль відіграє форма (контур), поза якою не може бути предмета;
- колір стає акцентованим компонентом предмета;
- процес розвитку сприймання сюжетної картини включає три рівні: перелічування, опис і тлумачення. Ці рівні свідчать про різний ступінь розуміння дитиною пропонованого їй змісту;
- у розвитку сприймання предметів, подій із життя людей величезну роль відіграють ознаки предметів і зв'язки: просторові й часові. Дитина пізнає їх спочатку в умовах побутового життя за допомогою чуттєвого споглядання, рухів, різних практичних дій. Включення знань про простір і час, їх розчленування, осмислювання і узагальнення в різних видах діяльності забезпечує раннє виділення дитиною цих сторін дійсності та їх осмислення. Так удосконалюється пізнавальна діяльність дітей.

Навчившись свідомо сприймати навколишній світ, діти дістають змогу безпосередньо пов'язувати теоретичні знання з своєю практичною (позанавчальною, громадською, юннатівською, спортивною тощо) діяльністю. Вони засвоюють вміння довільно і послідовно спостерігати, пов'язувати побачені в житті факти з відомостями, набутими з книжок і пояснень учителя. Теоретичне усвідомлення нового матеріалу, що вивчається, спонукає учня знову перевіряти на практиці зроблені ним «відкриття». Учні набувають міцних, свідомих знань і вміння спостерігати. Культура сприймання – це удосконалення всієї пізнавальної діяльності дитини.

Розвиток сприймання є перехід від злитого, синкретичного, фрагментарного сприймання дитиною предметів до розчленованого, усвідомленого і категоріального відображення речей, подій, явищ в їх просторових, часових, причинних зв'язках. З розвитком сприймання змінюється і його структура, його

механізм. У малюків око стежить за рухами руки. У старших дітей в процесі роботи ока вже немає потреби спиратися на дотик і рухи руки. Дедалі більшу роль починає відігравати слово як засіб аналізу й узагальнення змісту, що сприймається.

5. Особливості розвитку сприймання в осіб з порушеннями мовлення

Порушення зорового сприймання. Пошкодження потилично-тім'яних відділів мозку (як лівої, так і правої півкулі) викликають зорові агнозії. У нейропсихології виділяють предметну, симультанну, лицьову, символічну та кольорову агнозії.

Предметна агнозія – порушення цілісного сприйняття предмету. Упізнаються лише окремі частини. Має різний ступінь виразності – від максимальної (агнозія реальних предметів) до мінімальної (проблеми пізнання контурних зображень що зашумлені або при накладенні малюнка одного на один) (Рис. 4.3).

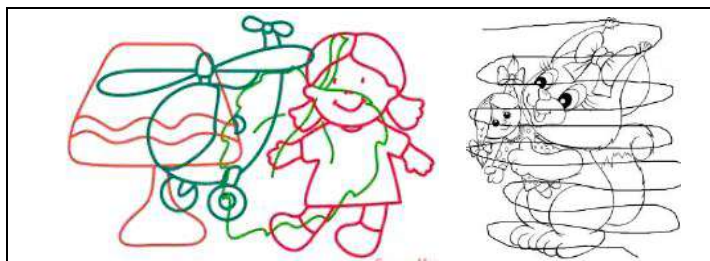

Рис.4.3. Особливості сприймання малюнка осіб з предметною агнозією

Симультанна агнозія – неможливість одночасного сприйняти кілька зорових об'єктів. Сприймається лише одна оперативна одиниця зорової інформації, яка є об'єктом уваги. Ці проблеми можуть проявлятися під час читання, малювання.

Симультанна агнозія може супроводжуватися порушенням рухів очей (атаксія погляду) (Рис. 4.4.).

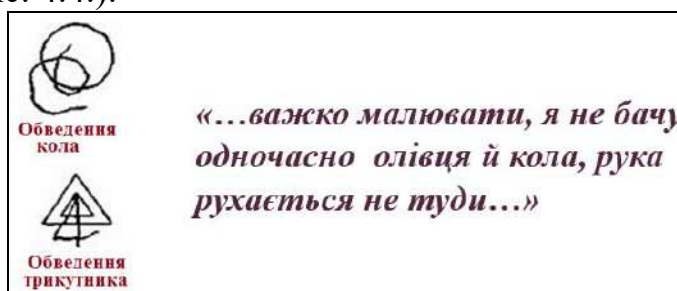

Рис.4.4. Особливості виконання завдань осіб з симультанною агнозією

Лицьова агнозія – порушення запам'ятовування осіб (від не впізнавання знайомих осіб або обличчя на світлинах до не впізнавання себе в дзеркалі) (Рис.4.5.).

Рис.4.5. Особливості сприймання обличчя осіб з лицевою агнозією

Символічна агнозія – розлад сприйняття символів, характерних для знайомих мовленнєвих систем, порушується можливість ідентифікації літер та цифр при збереженні їх написання (Рис. 4.6).

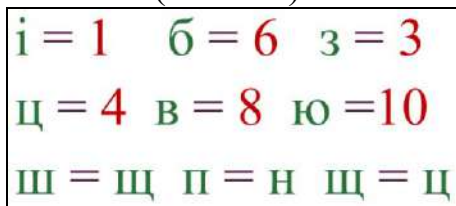

Рис. 4.6. Особливості виконання завдань осіб з символічною агнозією

Колірна агнозія – складність диференціювання змішаних кольорів.

Є. Кок (1966) виділяє: предметну, оптико-просторову (апрактогнозія), літерну та цифрову агнозію на кольори та обличчя.

Вчені доводять пряму залежність мовлення з зоровим предметним сприйманням.

У дітей із загальним недорозвиненням мовлення зорове сприймання має свої особливості (рис. 4.7):

- нестійкість зорових слідів;
- недостатня диференціація зорових образів;
- слабкий зв'язок між словом та зоровим уявленням предмета чи явища;
- труднощі у сприйнятті предметних образів за умов накладання малюнків, «зашумлення» зображень;
- при роботі з геометричними фігурами орієнтуються переважно на колір, а не на форму;
- низький рівень розвитку буквеного гнозису, проблеми у розрізненні нормального та дзеркального відображення букв;
- невпізнавання накладених одна на одну букв;
- труднощі у розрізненні графічно схожих літер.

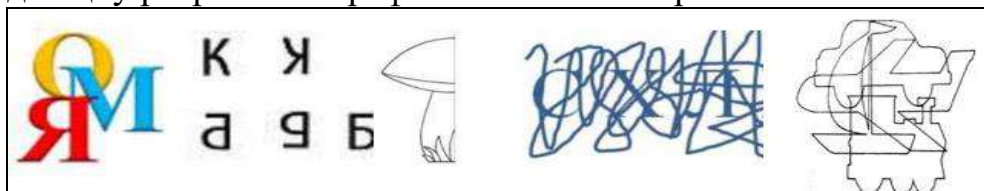

Рис. 4.7. Особливості виконання завдань осіб із ЗНМ

Порушення оптико-просторового гнозису вважаються характерними для дітей з органічним ураженням мозку (дизартріями, алаліями), яким характерно:

- труднощі під час орієнтування в поняттях «вправо» «вліво»;
- порушення рахунку;
- труднощі встановлювати просторові відносини між явищами дійсності у предметно-практичній діяльності та розумінням їх в імпресивному мовленні;
- стійкі порушення писемного мовлення (дислексія та дисграфія).

Стійкі просторові порушення зберігаються під час малювання людини: зображення відрізняється бідністю, примітивністю та малою кількістю деталей (особливо у алаліків) (Рис. 4.8).

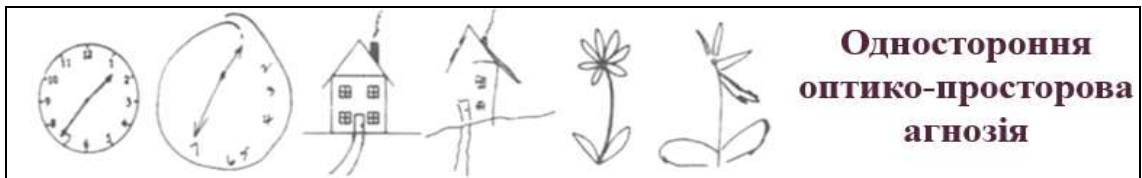

Рис. 4.8. Особливості виконання завдань осіб із порушеннями мовлення

Слухове сприйняття відносять до системи кодів: ритміко-мелодійні – визначають музичний слух; фонематичні – визначають звукові коди мовлення;

Під час уражень слухової системи правої та лівої півкуль виникає слухова агнозія, що призводить до порушень слухового сприйняття.

Залежно від рівня ураження слухової системи виділяють: 1) слухову агнозію; 2) аритмію; 3) амузію; 4) порушення інтонаційної сторони мовлення (просодики); 5) мовленнєву акустичну агнозію.

Слухова агнозія – не сприйняття простих звуків (скрип дверей, стукіт молотка, цокання годинника, спів птахів тощо), хоча фізичний слух у них збережений.

Аритмія – не можливість оцінити правильно ритмічні структури, що пред'являються на слух, і відтворити їх. Спостерігаються порушення тембру мовлення, нездатність зачувати вірші, скорочувати слова.

Амузія – не здатність впізнавати та відтворювати знайому мелодію а також відрізнити одну мелодію від іншої, не здатність переживати її емоційно. Відбувається порушення інтонаційної сторони мови (не розрізнення інтонацій).

Мовленнєва акустична агнозія (є джерелом сенсорної афазії та алалії) – не можливість розрізнити лише звуки мовлення. Під час тяжких уражень лівої скроневої частки всі звуки мовлення сприймаються як нероздільний шум. Під час часткових уражень порушується фонематичне сприйняття, хоча уловлюється тембр та інтонація.

Фонетичне недорозвинення мовлення має кілька ступенів вираження:

легкий – недостатнє розрізнення фонем, труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні окремих звуків, які порушені у вимові;

середній – недостатньою диференціацією значної кількості звуків із кількох фонетичних груп, навіть при їх правильній вимові;

тяжкий – навички звукового та складового аналізу формуються зі значними труднощами і важко диференціюються відношення між звуковими елементами.

Фонетичні порушення слухового сприймання найбільш притаманні дітям з дислалією, дизартрією, ринолалією, тахілалією, дисфонією.

Тактильна (сенситивна) агнозія

Проявляється порушенням впізнання форми об'єктів при збереженні поверхневої і глибокої чутливості, а також розладом схеми власного тіла.

Тактильна агнозія виникає при ушкодженні різних відділів кори тім'яних часток головного мозку. Розрізняють наступні її види:

- *астереогноз* – розлад чутливості, що характеризується порушенням впізнання предметів під час їх обмацування з закритими очима.

- *соматоагнозія* – є порушенням уявлення про власному тілі і, в свою чергу, підрозділяється на такі підвиди: *аутопагнозія* – це розлад схеми власного тіла, тобто пацієнт не розуміє, як у нього розташовані руки, ноги. Часто вони супроводжується відчуттям «чужий» руки або ноги, хворий при цьому стверджує, що його позбавили власної кінцівки або він не в силах нею керувати. Іноді розвивається псевдополімеція – відчуття наявності зайвих кінцівок, частіше третьої руки; *право-ліва агнозія* – порушення розуміння лівої і правої половини тіла, тобто пацієнт не зможе показати правою рукою ліве око при відповідній прохання лікаря; *пальцева агнозія* – проявляється тим, що людина не розрізняє пальці на руках і ногах. Він сприймає рух в них, але не зможе назвати з закритими очима, який саме палець рухається.

6. Методи діагностики та корекції

Діагностику рівня розвитку сприймання у дітей можна проводити за допомогою наступних методик: дошки Сегена, кубики Кооса, «Розрізні картинки» Т. Марцінковській, методика «Еталони», методика «Прогресивні матриці Дж. Равенна», тест «Коробочка форм» Т. Марцінковській, тест «Еталони» Л. Угора, методика «Чого не вистачає?» та ін.

Орієнтовні вправи для розвитку відчуттів та сприймання

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> <i>Мета: формувати вміння сприймати положення власного тіла</i></p>	<p>Рухова гра «Право-ліво» Оповідання «Права та ліва ручка» Рухова гра «Нейрогімнастика» Рухова гра «Виправ помилку» Гра-конструювання «Ліплення з тіста»</p>
<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати вміння за допомогою наочності аналізувати просторові відношення предметів</i></p>	<p>Дидактична гра «Праворуч-ліворуч» Гра-конструювання «Будуємо будинок» Рухова гра «Квест» Вправа «Визнач предмети з правого або з лівого боку» Рухова гра «Права рука розгойдує хмаринки» Артвправа «Малювання за інструкцією» Графічна вправа «Графічний диктант» Артвправа «Покажи, де знаходиться предмет?» Артвправа «Розмалюй малюнок» Гра-конструювання «Пазли» Гра-конструювання «Оригамі»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати розуміння та вербалізацію просторових применників і понять</i></p>	<p>III етап Вправа «Знайди предмет за вказівкою» Вправа «Визнач предмети за вказівкою» Вправа «Назви, де знаходиться предмет» Вправа «Назви предмет справа – зліва, зверху – внизу» Розповідь «Опис і порівняння картинки» Розповідь «Опис картинки»</p>

Тема 5. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ УВАГИ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Науково-теоретичні погляди щодо сутності уваги її види та класифікація.
2. Закономірності розвитку уваги осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку уваги в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 9, 10, 11, 14.

1. Науково-теоретичні погляди щодо сутності уваги її види та класифікація

Увага – це процес психічної пізнавальної діяльності людини, який полягає у її спрямованості і зосередженості на певних об'єктах.

Фізіологічною основою уваги є наявність стійкого домінуючого осередку оптимального збудження в мозку – в корі великих півкуль та в стовбурній частині головного мозку – що негативно індукує активність суміжних ділянок.

Залежно від активності людини та співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов виникнення, увагу поділяють на мимовільну, довільну, післядовільну.

Мимовільна увага – це зосередження свідомості людини на об'єкті внаслідок його особливостей як подразника. (сила, інтенсивність, контраст, новизна).

Довільна увага – це увага, що свідомо спрямовується і регулюється особистістю. Така увага виникає тоді, коли людина ставить перед собою цілі, що спрямовані на не задоволення безпосередніх потреб, а відносяться до потреб віддалених. Тому довільна увага пов'язана з силою волі та здатністю долати бажання, що породжуються безпосередніми потребами.

Післядовільна увага – це увага, яка виникає за наступною схемою. Спочатку людина включає довільну увагу, оскільки об'єкт діяльності не викликає у неї безпосереднього інтересу. Але потім, коли особистість втягується в процес виконання діяльності, вид уваги змінюється з довільної на мимовільну. Така увага і розглядається як післядовільна.

Форми уваги

- *зовнішня* – регулює фізичну діяльність людини;
- *внутрішня* – усвідомленням особистістю своєї діяльності;

Властивості уваги

- *стійкість* – тривалість концентрації на об'єкті;
- *переключення* – швидкість переходу від одного об'єкту на інший;

- *концентрація* – ступінь зосередженості на об'єкті;
- *розподіл* – одночасне виконання декількох дій;
- *обсяг* – кількість об'єктів, що одночасно сприймаються (4–6 об'єктів)

Уважність та її типи:

уважність – стійка властивість особистості, яка характеризується її послідовною спрямованістю та зосередженістю на певних об'єктах діяльності;

неуважність – нестійкість уваги, поверхова її зосереджуваність, нездатність людини тривало затримуватися на виконуваному нею завданні, легке відволікання, розсіяння уваги.

2. Закономірності розвитку уваги в осіб з нормо типовим розвитком

Розвиток уваги у дітей з раннього віку

Перші тижні – місяці життя – поява орієнтувального рефлексу як вродженої ознаки мимовільної уваги.

Перший рік життя – виникнення орієнтувально-дослідницької діяльності як засобу розвитку довільної уваги в майбутньому.

Другий рік життя – початок довільної уваги під впливом мовленнєвих інструкцій дорослих, спрямування погляду на названий предмет.

Третій рік життя – розвиток первинних форм довільної уваги.

Розвиток уваги у дітей з дошкільного віку

Четвертий рік життя – виникнення здатності спрямувати увагу під впливом складних інструкцій дорослого.

П'ятий рік життя – виникнення елементарної форми довільної уваги під впливом самоінструкції (з опорою на зовнішні допоміжні засоби); розширення обсягу уваги; зростання її стійкості (під час ігрової діяльності).

Шостий рік життя – подальший розвиток довільної уваги.

Увага у дітей дошкільного віку перебуває на стадії формування, всі види і властивості її зазнають суттєвих змін. Існують й свої особливості у її розвитку:

- нетривала зосередженість;
- піддатливість зовнішнім впливам;
- залежність від цікавих занять;
- труднощі у переключенні;
- залежність від віку;
- слабкий розподіл уваги.

Розвиток уваги у дітей з молодшого шкільного віку

Діти молодшого шкільного віку можуть зосереджуватись на уроці, сприймаючи інформацію від вчителя, який показує її у підручнику, на дошці. Водночас, стійкість довільної уваги незначна, і тому вчитель повинен спиратися на мимовільну увагу учня використовуючи значну кількість наочності.

Увага молодшого школяра тісно пов'язана з мисленням. Діти не можуть зосередити свою увагу на нечіткому, незрозумілому, вони швидко відволікаються і починають займатися сторонніми справами. Тому необхідно

складне, незрозуміле зробити для учнів доступним і зрозумілим, розвивати вольові зусилля, а разом з тим і довільну увагу.

Мимовільна увага у молодшого школяра залежить від розвитку нервової системи, а саме від зміни процесів збудження та гальмування у корі великих півкуль, які у молодших школярів відбуваються досить швидко.

Розвиток *довільної уваги* в дітей проходить: від керування цілями дорослими – до самостійної реалізації цілей; від контролю за однолітками, до самоконтролю.

Розвиток *післядовільної уваги* у молодшому шкільному віці відбувається через становлення довільної уваги, сформованості звички докладати вольові зусилля для досягнення мети.

Всі властивості уваги – обсяг, стійкість, розподіл, переключення – необхідно розглядати як конкретні вияви зосередженості (концентрації): *обсяг уваги* – вузький, діти не здатні сприймати наочний матеріал і слухати пояснення; *стійкість уваги* – залежить від характеру діючого подразника (шум, ігри, дзвінок на перерву). Протягом шкільного дитинства тривалість відволікань, викликаних подразниками, знижується, тобто зростає стійкість уваги; *розподіл уваги* – формується поступово під час навчання; *переключення уваги* – з удосконаленням навчальної діяльності вже наприкінці 1-го на початку 2-го класу учні легко переходять від одного етапу уроку до іншого, від однієї навчальної роботи до іншої.

3. Особливості розвитку уваги в осіб з порушеннями мовлення

Увага дітей з різними мовленнєвими порушеннями характеризується рядом особливостей:

- нестійкістю;
- низьким рівнем довільності;
- труднощі в плануванні своїх дій;
- проблеми в зосередженні уваги на вербальних інструкціях;
- труднощі розподілу уваги між мовленням та практичними діями;
- не зосередженість на завданнях, помилки під час їх виконання;
- порушення випереджуючого (аналіз умов завдання) та поточного (процес виконання завдання) видами контролю за діяльністю;
- прояви неспецифічних відволікань («поглянув у вікно, на всі боки»);

На відмінно від дітей дошкільного віку з нормотиповим розвитком у дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку є окремі порушення уваги, які характеризуються нестійкістю, зниженням рівня концентрації, низькою довільністю, загальмованістю, що призводить до труднощів у структуруванні діяльності, плануванні дій, аналізу та синтезу сприйнятої інформації; виконання завдань за словесною інструкцією тощо.

Увага дітей з порушенням мовлення має певні особливості: зменшення стійкості, концентрації уваги внаслідок загальної втоми; неадекватні коливання уваги часто без будь-якої причини; неспроможність дітей зосередитися на розв'язанні завдання; не можуть зосередитися і підтримувати нормальний

рівень уваги протягом тривалого часу; обсяг, стійкість, розподіл, переключення уваги в них гірші, ніж у ровесників з типовим розвитком.

У дітей із ЗНМ не зосередженість на завданнях присутня на протязі всієї діяльності. Вони самостійно не помічають власних помилок і не намагаються їх усунути. Довільна увага слабка підвладна відволіканням. Це призводить до зниження продуктивності засвоєння матеріалу на занятті.

Недоліки мовленнєвої діяльності паралельно впливали і на когнітивну сферу цих дітей, тому наукові дослідження сучасних вчених (Л. Андрусичина, І. Баскакова), доводять, що у великої кількості дітей молодшого шкільного віку з НЗНМ спостерігалась недостатньо стійка увага.

У дітей з ФФНМ переважає швидке виснаження, відволікання, зниження рівня стійкості та переключення уваги. Все це залежить від недостатньої рухливості основних нервових процесів в корі головного мозку індивідуальних відмінностей.

У дітей із *заїканням* відмічали зниження пізнавальної активності спричинена недостатньою концентрацією уваги. Ці діти гірше виконують ту діяльність, яка потребує високого рівня автоматизації. Додатково у них відмічають знижений процес довільної уваги.

У деяких дітей з *дислалією* спостерігається втомленість, виснажливість, відволікання, але у загальному ці діти налаштовані на отримання позитивного результату. А у дітей з *дизартрією* при будь-якому навантаженні виявлено нестійкість уваги, втому, відволікання.

4. Методи діагностики та корекції

В сучасній психології існують різні методи дослідження уваги у дітей дошкільного віку, зокрема:

- для діагностики слухової уваги використовують методику К. Черрі "Вечірка з коктейлем";
- для вивчення зорової уваги існують методики: **вибіркового бачення** (У. Найсер), метод пошуку, реєстрація рухів ока, вивчення рівня розподілу уваги;
- для дослідження тактильної уважності використовують метод тактильної уваги;
- для діагностики обсягу уваги – методики повного відтворення;
- для діагностики спрямованості – методики перед налаштування.

Для дітей молодшого шкільного віку окрім зазначених методик можна використовувати методики наступного типу:

- для дослідження концентрації (зосередженості), використовують методику Бурбона-Анфімова в модифікації П. Рудіка – «Літери», методику – «Кільця Ландольта» та методику П'єрона-Рузера – «Розтав значки»;
- для визначення обсягу уваги застосовують методику – «Класичні таблиці Шульте», методику «Таблиці Шульте» в модифікації Ф. Горбова та методику В. Богомоллова – «Запам'ятай і розтав крапки»

Орієнтовні вправи на розвиток уваги

Етап	Вид роботи
<p style="text-align: center;"><i>I етап</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Мета: формувати зосередження на модальності (формі прояву подразника) відчуттів (слухового, зорового, тактильного, рухового); розвиток концентрації та стійкості уваги</i></p>	<p><u>Суміжні завдання що спрямовані на розвиток інших компонентів мовленнєвої готовності (виконання завдань за зразком):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ігри логічні («Лабіринт», «Паперові кульки», «Знайди пару», «Що зникло?» та ін.); • ігри-конструювання («Пазли», «Орігами», «Шнування деталей» та ін.); рухові ігри («Право-ліво», «Виправ помилку» та ін.); • наочно-дидактичні ігри («Знайди зайвий малюнок», «Великий – маленький» та ін.); • вправи тощо. <p><u>Спеціально зорієнтовані завдання</u></p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток концентрації уваги</i></p> <p>Гра «Покажи де ..?» Гра «Заборонене слово»</p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток стійкості уваги</i></p> <p>Гра «Знайди подібний малюнок» Гра «Чарівний мішечок» Гра «Знайди однакові предмети»</p>
<p style="text-align: center;"><i>II етап</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на завданнях; розвиток обсягу та вибірковості уваги</i></p>	<p><u>Суміжні завдання, що спрямовані на розвиток інших компонентів мовленнєвої готовності (уважне слухання інструкцій, вербальної інформації; самостійне виконання дій з предметами):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • дидактичні ігри («Судоку або продовж рядок», «Четвертий зайвий» та ін.); • графомоторні вправи («Обведи літери по крапкам», «Обведи цифри по крапкам» та ін.); • артвправи («Малювання ватними паличками», «Обведи контур», «З'єднай крапки за цифрами», «Розмалюй по цифрам» тощо); • перегляд мультфільмів; • слухання аудіоказок, оповідань тощо. <p><u>Спеціально зорієнтовані завдання</u></p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток обсягу уваги</i></p> <p>Гра «Відшукай предмети на картинці»</p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток вибірковості уваги</i></p> <p>Гра «Знайди групу предметів»</p>
<p style="text-align: center;"><i>III етап</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Мета: формувати вміння зосереджуватися увагу на вербальній інформації; розвиток розподілу та переключення уваги</i></p>	<p><u>Суміжні завдання що спрямовані на розвиток інших компонентів мовленнєвої готовності (виконання завдань, які спрямовані на розвиток вмінь слухати та розуміти текстовий матеріал, повідомлення):</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • вербальні вправи; • розповіді; • інтерактивні ігри (бесіда, виконання доручень, читання оповідань, відповіді на запитання, аналізування та висновкування прослуханого тексту тощо). <p><u>Спеціально зорієнтовані завдання</u></p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток розподілу уваги</i></p> <p>Гра «Які слова зайві?»</p> <p style="text-align: center;"><i>Розвиток переключення уваги</i></p> <p>Дидактична гра «Назви і порахуй»</p>

Тема 6. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про пам'яті (види та класифікація).
2. Закономірності розвитку пам'яті в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку пам'яті в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 10, 11, 14.

1. Поняття про пам'яті (види та класифікація)

Пам'ять – це психічний пізнавальний процес організації та збереження досвіду, що робить можливим його багаторазове використання в діяльності людини.

Пам'ять являє собою ряд складних психічних процесів, активне оволодіння якими надає людині здатності засвоювати і використовувати необхідну інформацію. Поглиблене вивчення цього явища здійснюється на різних рівнях:

- біохімічному;
- фізіологічному;
- психологічному;
- соціальному.

Біохімічний аналіз розкриває механізми пам'яті на клітинному рівні, на якому дії різних подразників викликають специфічні електрохімічні реакції.

Наслідком цих реакцій ми маємо різні перегрупування білкових молекул нейронів і насамперед нуклеїнових кислот, причому дезоксирибонуклеїнова кислота (ДНК) пов'язується з генетичною, спадковою, видовою пам'яттю, а рибонуклеїнова кислота (РНК) – з онтогенетичною, індивідуальною пам'яттю. Річ у тому, що РНК дуже не постійна, може змінюватися з великою частотою і утримувати неймовірну кількість кодів інформації. Подразнення нервових клітин змінює зміст РНК в них, тобто залишає більш-менш тривалі біохімічні сліди, що надає нервовій клітині здатності резонувати на повторні дії знайомих подразників і не відповідати на інші впливи. До речі, якщо впливи подразників призводять до зворотних змін в клітинах, то ми маємо короточасну пам'ять, а якщо утворюються нові білкові речовини – протеїни, то це вже довготривала пам'ять.

З позицій **фізіологічного** аналізу пам'ять пов'язана з утворенням тимчасових нервових зв'язків між нейронами або їх групами. Тобто, на фізіологічному рівні пам'ять – це безумовний рефлекс, якщо мова йдеться про генетичну пам'ять, або умовний, якщо маємо на увазі прижиттєву пам'ять. В загальному плані фізіологічний механізм пам'яті виглядає наступним чином.

В фундаменті пам'яті знаходяться асоціації. Асоціація – це зв'язок чогось, що треба запам'ятати з чимсь таким, що ми вже запам'ятали. З фізіологічної точки зору асоціація є тимчасовий нервовий зв'язок, коли збудження одного нейрону або групи нейронів пов'язується з вже сформованим збудженням іншого нейрону (групи нейронів).

Розрізняють три роди асоціацій:

• *за суміжністю* (два явища, що одночасно існують в часі або в просторі. В фізіології – це одночасне або послідовне збудження різних нейронів);

• *за схожістю* (два явища, що мають більш-менш однакові риси. Це означає, що збудження одних нейронів призводить до збудження інших нейронів, які несуть в собі подібну інформацію);

• *за контрастом* (два протилежних явища, тобто збудження одних нейронів викликає збудження тих нейронів, що мають прямо протилежну інформацію).

На психологічному рівні найбільш евристичним є пояснення пам'яті в контексті теорії діяльності особистості. Згідно даному підходу, процеси пам'яті визначаються місцем, яке належить їм в діяльності суб'єкта, тим, що і як він запам'ятовує, зберігає, пригадує та яке значення це має для продуктивної діяльності, а також з тим, як суб'єкт ставиться до матеріалу, який запам'ятовує і з чим його пов'язує у своїй діяльності. Якісні і кількісні характеристики пам'яті людини складаються в процесі діяльності і значною мірою залежать від включення того, що вона запам'ятовує в процес виконання завдань та його ролі в досягненні мети.

Види пам'яті

За походженням:

- генетична пам'ять;
- онтогенетична пам'ять;
- імпринтинг.

Генетична пам'ять – це інформація, що зберігається в генотипі організму людини або тварини, переказується та відтворюється успадковано. Біологічним механізмом запам'ятовування інформації в цьому випадку є мутації та пов'язані з ними зміни генних структур.

Онтогенетична пам'ять – це прижиттєвий досвід живого організму, це інформація, яку ми накопичуємо в процесі свого життя.

Імпринтинг – вид набуття досвіду, який займає проміжне положення між генетичною і онтогенетичною пам'яттю. Імпринтинг – це коли природжені форми поведінки вперше включаються в дію тільки під впливом якогось зовнішнього стимулу, що немовби запускає їх в дію. Суттєво, що після цього запуску вроджені дії відтворюються вже незалежно від механізму включення, тільки за обставинами як зовнішніми, так і внутрішніми.

За змістом запам'ятовуваної інформації:

- рухова пам'ять;
- емоційна пам'ять.
- словесно-логічна;
- наочно-образна.

Рухова пам'ять полягає в запам'ятовуванні та відтворенні рухів. Велике значення цього виду пам'яті пояснюється тим, що вона служить основою для розвитку різних практичних навичок. Цей вид пам'яті тісно пов'язаний зі *словесно-логічною* та *образною пам'яттю*. Це дає можливість, з одного боку, керувати за допомогою мовлення або образів нашими рухами, а з другого, за допомогою рухів інтенсифікувати словесно логічну або образну пам'ять (наприклад, за допомогою жестикуляції або ходіння). Така ж залежність є і між пам'яттю на рухи та емоційною пам'яттю.

Емоційна пам'ять – це запам'ятовування і відтворення своїх емоцій та почуттів. Емоції сигналізують про потреби та інтереси, відображають наше ставлення до оточення. Емоції запам'ятовуються не самі по собі, а разом з об'єктами, що їх викликають. Варто зауважити, що відтворені позитивні почуття завжди спонукають людину до діяльності. І навпаки, негативні емоції різко знижують тягу до діяльності.

Словесно-логічна пам'ять базується на спільній діяльності двох сигнальних систем, у якій головна роль належить другій. Змістом цієї пам'яті є наші думки, поняття, судження, що відображають предмети і явища з їх загальними властивостями, істотними зв'язками та відношеннями. Оскільки думки не існують без мовлення, остільки й пам'ять називають не тільки логічною, але й словесною. Цей вид пам'яті тісно пов'язаний з мисленням і мовленням і розвивається в процесі словесно-логічного мислення.

Образна пам'ять полягає в запам'ятовуванні образів, уявлень про предмети та явища навколишнього світу, властивостей і зв'язків між ними. Вона буває зоровою, слуховою, дотиковою, нюховою, смаковою залежно від аналізаторів, з якими пов'язане їх походження. В образній пам'яті ми оперуємо образами і уявленнями різного ступеня абстрагування і складності: конкретними уявленнями поодиноких предметів, уявленнями про спільні властивості предметів і явищ, схематичними образами абстрактного змісту.

За часом збереження інформації:

- сенсорна;
- короткочасна;
- довготривала;
- оперативна;
- проміжна.

Сенсорна (миттєва) пам'ять – це пам'ять, завдяки якій ми запам'ятовуємо чуттєві характеристики предметів, які відображаються різними аналізаторами та зберігаються дуже короткий час (близько 0,1-0,5 сек.). Це пам'ять-образ.

Короткотривала пам'ять характеризується швидким запам'ятовуванням матеріалу, майже негайним його відтворенням і коротким строком зберігання (20с.). Така пам'ять часто обслуговує окремі елементи складної діяльності. Важливо, що короткочасна пам'ять має малий об'єм. Людина може зберігати в цій пам'яті одночасно лише 7 ± 2 одиниці інформації.

Довготривала пам'ять базується на довготривалій функції пам'яті, характеризується тривалим зберіганням і наступним використанням інформації в діяльності людини.

Умови тривалого зберігання інформації вимагають певного часу для переробки і консолідації матеріалу, твердого запам'ятовування, багаторазового і варіативного повторення, відтворення і використання при виконанні аналогічних завдань. Психологи визнають наявність двох типів довготривалої пам'яті: довготривала пам'ять зі свідомим доступом і довготривала пам'ять, до якої людина не має вільного доступу. Інформація в останньому випадку актуалізується лише в разі застосування спеціальних прийомів. Для довготривалої пам'яті зі свідомим доступом властиве забування всього непотрібного, а також частини необхідної інформації.

Оперативна пам'ять. В разі якщо запам'ятовування, збереження і відтворення інформації здійснюється в міру потреби в досягненні мети конкретної діяльності або її окремих операцій. При функціонуванні такого виду пам'яті після виконання діяльності збережена інформація має одразу ж забуватися, інакше вона може негативно вплинути на наступні операції.

Проміжна пам'ять. Цей різновид пам'яті забезпечує збереження інформації протягом кількох годин, коли людина не спить. Накопичена впродовж дня інформація за час нічного сну структурується, категоризується і вже в переробленому виді переводиться у довготривалу пам'ять. Проміжна ж пам'ять після свого очищення знов готова до прийому нової інформації.

За усвідомленням інформації:

- механічна;
- логічна.

Механічна пам'ять – потребує певних зусиль або підвищений інтерес для запам'ятовування інформації, може до кінця не усвідомлюватися.

Логічна (сміслова) пам'ять пов'язана з розумінням того змісту, що запам'ятовується. Вона спирається на смислові зв'язки, які вже утворили системи словесних і образних асоціацій і становлять основу досвіду людини. Запам'ятовуваний матеріал в цьому разі логічно обробляється, узагальнюється, аналізується, порівнюється, класифікується, пов'язується з досвідом і тому без зусиль включається в наявні системи зв'язків, довше зберігається і легше відтворюється.

За характером управління пам'яттю:

- довільна;
- мимовільна.

Довільна пам'ять – служить для запам'ятовування необхідної інформації. Важлива для отримання спеціальних знань.

Мимовільна пам'ять полягає в запам'ятовуванні та відтворенні матеріалу без спеціальної мети його запам'ятати або пригадати.

Процеси пам'яті

- запам'ятовування;
- збереження;
- відтворення;
- забування.

Запам'ятовування – це утворення нових нервових зв'язків і збудження певних ділянок кори великих півкуль головного мозку.

Збереження – це процес утримання в пам'яті інформації, що була одержана у ході набування досвіду. Великою мірою він залежить від якості та глибини запам'ятовування, використання матеріалу пам'яті в своїй діяльності. Про збереження можна судити тільки на основі спостереження за іншими мнемічними процесами: відтворенням та впізнаванням.

Відтворення – установлення тимчасових зв'язків із центрами аналізаторів, наприклад із руховим (читання вірша напам'ять);

Продуктивність пам'яті:

- *обсяг* – кількість збереженої інформації;
- *швидкість* – кількість повторень, необхідних людині для запам'ятовування нового матеріалу;
- *точність* – відповідність відтвореного тому, що запам'ятовувалося, і кількістю зроблених помилок;
- *міцність (тривалість)* – тривалість збереження завченого матеріалу;
- *відтворення* – як швидко та легко в потрібний момент людина може пригадати необхідну інформацію.

Забування – тимчасове чи постійне гальмування наявних тимчасових нервових зв'язків.

2. Закономірності розвитку пам'яті в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток пам'яті у дітей раннього віку

В даному віці пам'ять (механічна, мимовільна, рухова, емоційна) вражає своєю пластичністю, легкістю запам'ятовування, відзначається стрімким розширенням досвіду, але ще залежить від можливостей сприймання – впізнавання навколишнього світу. Домінує мимовільна, образна пам'ять. Все, що запам'ятовується, має афективне забарвлення. Змістом пам'яті виступають об'єкти, особи, способи поведінки та дій.

Пам'ять на цьому етапі стрімко розширюється завдяки переходу дітей від емоційного спілкування з дорослим до предметно – маніпулятивної діяльності. Вона є більш гнучкою та рухливою, у якій формуються вже уявлення про об'єкти, віддаленості, розмірі, спрямовані рухи у виконанні дій, подій. Розпочинається розвиток словесної пам'яті внаслідок інтеграції пам'яті із мовленням дитини. Починає діяти принцип смислової організації пам'яті, запам'ятовується те, що добре зрозуміле.

Розвиваються процеси пам'яті:

- *впізнавання* – ототожнення предмету чи події, що сприймається, з одним із зафіксованим у пам'яті образів (еталоном);
- *відтворення (пригадування)* – відновлення у пам'яті вигляду об'єкта за його відсутності;
- *оперативна пам'ять* – вид пам'яті, що охоплює процеси запам'ятовування, збереження і відтворення інформації під час виконання конкретної дії

Розвиток пам'яті у дітей дошкільного віку

У дітей дошкільного віку переважає мимовільне запам'ятовування, продовжує розвиватися образна – ейдетична, словесно-логічна пам'ять, складаються елементи довільної пам'яті; поєднуючись з мовленням та мисленням, пам'ять, набуває інтелектуального характеру.

У середньому дошкільному віці (4 – 5 роки) починає формуватися довільна пам'ять. Свідоме, цілеспрямоване запам'ятовування і пригадування з'являються тільки епізодично. Зазвичай вони включені в інші види діяльності, оскільки вони потрібні і в грі, і при виконанні доручень дорослих, і під час занять – підготовки дітей до шкільного навчання.

Здебільше пам'ять у дошкільників мимовільна. Запам'ятовування і пригадування не піддається вольовим зусиллям та усвідомленню, воно ґрунтується на практичну діяльність та її характер. Тому, дошкільник найкраще запам'ятовує саме ту інформацію, яка найбільше його емоційно вразила, зацікавило та вплинуло на її свідомість.

Розвиток пам'яті у дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік як найсприятливіший період для розвитку всіх психічних процесів, до яких, зокрема, входить пам'ять, що відіграє значну роль в пізнавальній діяльності дитини, і є її невід'ємною частиною. Визначальним для психічних процесів у цей період є перехід їх від мимовільного управління до усвідомленого – довільного, тому що цього вимагає навчальна діяльність.

Діти вже до кінця 3-4 класів оволодівають навичками продуктивного запам'ятовування і збагачують свій досвід, адже інформація утримується в довготривалій пам'яті. Якщо у школярів сформувані вміння правильно ставити цілі до запам'ятовування, тоді їх навчальна діяльність буде успішною.

В молодшому шкільному віці відбувається розвиток всіх процесів пам'яті, таких як: збереження, запам'ятовування, відтворення та забування.

Збереження інформації в цей віковий період є не довготривалим, оскільки запам'ятовування механічне. Відтворення збереженої інформації виконує мотиваційну і контролюючу роль, адже тоді діти починають розуміти необхідність цілеспрямованих дій під час заучування матеріалу.

П. Зінченко вказував, як змінюються методи запам'ятовування. Він визначив, що діти починають використовувати такі прийоми:

- сміслова обробка інформації: цим процесом оволодівають школярі 10-11 років унаслідок сформованості мисленневих процесів, а саме словесно-логічним;

- утворення асоціативних зв'язків: допомагає школярам запам'ятовувати матеріал, за рахунок яскравих образів створених в їх мозку на основі отриманого матеріалу;

- систематизація інформації: молодші школярі, особливо віком 6-8 років, не вміють узагальнювати матеріал та виділяти спільні ознаки, в той час як діти 9-11 років вже роблять умовиводи і відтак мають змогу запам'ятати більшу кількість матеріалу;

- повторення: діти при вступі в школу не володіють навичками довільного запам'ятовування, при потребі запам'ятати матеріал вони користуються

механічним заучуванням. Третьюкласники починають заучувати матеріал групами слів, і при наявності правильного педагогічного виховання вміють осмислено його вивчати.

3. Особливості розвитку пам'яті в осіб з порушеннями мовлення

У дітей з порушеннями мовлення спостерігають такі особливості в розвитку пам'яті:

- низька продуктивність запам'ятовування, особливо відносно довготривалої пам'яті;
- слабкий динамічний процес слухової короткочасної пам'яті;
- опосередковане смислове запам'ятовування;
- вузький обсяг слухомовленнєвої, зорово-просторової пам'яті;
- порушення вербальної пам'яті, а саме під час довільного, опосередкованого запам'ятовування слів, фраз, цілісних текстів а порушення також оперативної пам'яті при відтворенні складних синтаксичних конструкцій, аналогій тощо.

При *неврозоподібному заїканні* порушення пам'яті пов'язано з наявністю гіпердинамічного або цереброастенічного синдрому. При цереброастенічному синдромі зниження пам'яті характеризується зниженням фіксації, утриманням та відтворенням інформації. При гіпердинамічному синдромі порушення пам'яті обумовлене нездатністю утримувати увагу, зниженням вибірковості, нездатності до концентрації та підвищення неуважності.

Обсяг зорової пам'яті в дітей з порушеннями мовлення практично не відрізняється від нормотипового розвитку. Проте, діти з *дизартрією* мають низьку можливість до продуктивного запам'ятовування геометричних фігур через те, що у них виражені порушення сприймання форми, слабкість просторових уявлень. Зорова пам'ять у дітей з *загальним недорозвиненням мовлення* має: низький рівень об'єму запам'ятованого матеріалу; інертність зорових уявлень; накладання зорових образів один на один.

У дітей із *стертою формою дизартрії* та *функціональною дислалією* визначається зменшенням об'єму запам'ятовування, спостерігаються помилки при відтворенні інформації. Ці особливості обумовленні послабленням уваги та фонематичного слуху. Мнемічна діяльність у дітей з *брадилалією* характеризується сповільненістю процесів пам'яті. Особливістю пам'яті дітей із *заїканням* є те, що присутній феномен фіксування свого дефекту. У них зберігаються уявлення про мовленнєві запинки і те, що пов'язано з ними першочергово і мимовільно, а далі в довільній пам'яті.

Слухова пам'ять у дітей з порушеннями мовлення характеризується слабкістю і неточністю відтворення матеріалу, низький рівень мимовільності та контролю слухової пам'яті, порушення впізнавання слів, які сказані в слух.

У дітей із порушеннями мовлення виявлено низьку продуктивність запам'ятовування, значне зниження обсягу слухомовленнєвої пам'яті, знижений процес опосередкованого смислового запам'ятовування, відставання у розвитку наочно-образного та словесно-логічного мислення. Більшість дітей (особливо з

дизартрією) мають середні та низькі показники щодо послідовності відтворення слів, обсягу запам'ятовування, міцності збереження стимулів, швидкості й точності відтворення мовленнєвої інформації. Невміння запам'ятовувати вербальний матеріал провокує в майбутніх молодших школярів труднощі під час засвоєння навчальної шкільної програми.

У дітей з *фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення* (ФФНМ) пам'ять не відповідає нормі, їм потрібно багато часу і повторів, щоб запам'ятати певний матеріал чи інформацію.

У дітей із *загальним недорозвиненням мовлення* (ЗНМ) вибірковість мнемічних процесів проявляється у дефіциті слухомовленнєвої довільної механічної пам'яті. Така пам'ять характеризується зменшенням об'єму запам'ятованої інформації, спотвореною точністю та додаванням стороннього матеріалу, зниженим рівнем утримання слухомовленнєвих слідів та низькою продуктивністю відтворення матеріалу. Найбільші дефекти відбуваються у параметрах надійності відтворення, стабільності регуляції та контролю, стійкості семантичного віднесення запам'ятованих стимулів. Вагоме відхилення наявне у об'ємі вербальних стимулів. У цих дітей знижена можливість запам'ятовувати вербальний матеріал: їм важко запам'ятати складні інструкції, елементи і послідовність запропонованих завдань; спостерігаються труднощі під час відтворенні зв'язної розповіді; недостатня продуктивність мимовільної пам'яті.

Діти з *моторною алалією* після почутого тексту зможуть відтворити лише декілька слів, до того ж вони можуть повторювати одне слово декілька разів або називати нове слово (парамнезія). Для даної категорії дітей нестійкість мовно-мисленнєвої системи відображаються у вигляді словесних парамнезій. У дітей з *дизартричними порушеннями* словесні парамнезії відсутні. Також у дітей із порушеннями мовлення структура розладу пам'яті напряму залежить від домінантної півкулі головного мозку. Дефекти об'єму пам'яті пов'язані з дисфункцією лівої півкулі, а дисфункція правої півкулі головного мозку призводить до труднощів відтворення заданого матеріалу.

Діти із ЗНМ III-го рівня мають низьку здатність до запам'ятовування слів, тому словник у кількісному і якісному складі буде нижчий, ніж у однолітків із нормотиповим розвитком мовлення. Вони не знають значень багатьох слів, володіють обмеженою кількістю узагальнюючих слів, під час мовлення не використовують синоніми і антоніми.

Характерною особливістю дітей із ЗНМ IV-го рівня є те, що, розуміючи значення слова, фонетичний образ у пам'яті є відсутній, і, в результаті, наявні спотворення у словах: персеверації, опускання складів, перестановка складів і фонем, парафазії, додавання фонем і складів.

4. Методи діагностики та корекції

На сьогодні в психології мнемічна діяльність у дітей досліджується різними методами, зокрема:

- для визначення рівня розвитку короткочасної слухової пам'яті використовують методику Р. Павелкова «Запам'ятай і назви слова»;

- для визначення об'єму короткочасної зорової пам'яті застосовують модифіковані методики «Запам'ятай малюнки»;
- для визначення рівня розвитку логічної пам'яті використовують методику Р. Павелкова «Запам'ятай і назви пари слів»;
- для оцінки довготривалої пам'яті застосовують методику Г. Віцлака «Здатність до навчання в школі»;
- для визначення особливостей зорової пам'яті, здатність до візуальної репродукції здійснюють за допомогою методики Д. Векслера «Відтворення візуальних репродукцій»;
- для діагностики механічної (оперативної) пам'яті – методику О. Лурія «Проба на запам'ятовування 10 слів»;
- для визначення характеру асоціативної та логічної пам'яті використовують методику О. Леонтьєва «Опосередкованого запам'ятовування»;
- для оцінки смислової (логічної) пам'яті В. Худік запропонував методику «Відтворення розповіді»;
- для дослідження вивчення послідовності, обсягу, міцності пам'яті (С. Коробко, О. Коробко) «Запам'ятай слова»;
- для дослідження для дослідження швидкості запам'ятовування (С. Коробко, О. Коробко) «Знайти на слух числа»;
- для дослідження вивчення точності запам'ятовування (С. Коробко, О. Коробко) «Відтвори історію».

Орієнтовні вправи для розвитку пам'яті:

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> Мета: сформувати візуально-предметне запам'ятовування (стимуляція пам'яті)</p>	<p>Гра «Знайди пару» Гра «Що заховалось?» Гра «Що зникло?» Гра «Чарівна чашка» Гра «Хто відсутній» Гра «В зоопарку я бачив...» Гра «Чого не вистачає?» Гра «Кроссенс» Гра «Запам'ятай предмети в ряду»</p>
<p><i>II етап</i> Мета: сформувати вміння запам'ятовувати та відтворювати звуки</p>	<p>Гра «Передай звук» Гра «Який звук пропав?» Гра «Запам'ятай послідовність звуків» Гра «Пошук звука»</p>
<p><i>III етап</i> Мета: сформувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальний матеріал</p>	<p>Гра «Я купила в магазині...» Гра «Послідовність слів» Гра «Зламаний телефон» Гра «Передача інструкції» Гра «Хто в черзі?» Гра «Відтвори слова» Гра «Знайти на слух числа» Гра «Повтори навпаки» Гра «Сходинки слів» Розповідь «Відтвори казку»</p>

Тема 7. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про мислення. Особливості мисленнєвої діяльності.
2. Закономірності розвитку мислення в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку мислення в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 10, 11, 14.

1. Поняття про мислення. Особливості мисленнєвої діяльності

Мислення – це процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях. Для мислення характерна евристичність (новизна).

Фізіологічною основою мислення є мозкові процеси більш високого рівня, ніж ті, що складають основу для більш елементарних психічних процесів (відчуття).

Мислення – результат аналітико-синтетичної діяльності мозку, взаємодія всіх фізіологічних структур. Важливе значення в мислительній діяльності мають:

- **лобні долі мозку** (програмування дій);
- **мовленнєві центри мозку** (забезпечення мисленнєвого процесу);

Асоціативні зони кори мозку забезпечують пізнавальні функції мислення.

Вони поєднують діяльність рухових і сенсорних чутливих зон, забезпечують взаємодію усіх відчуттів, аналізують і зберігають інформацію, з ними пов'язані навчання, мовлення, мислення, свідомість. З діяльністю асоціативних зон найбільше пов'язані вищі психічні функції: пам'ять, мовлення, мислення, свідомість і регулювання поведінки. Створюються цілісні образи об'єктів навколишнього світу.

Мисленнєву діяльність забезпечують півкулі мозку.

Зокрема, *ліва півкуля* здійснює аналітичну діяльність та відповідає за логічне мислення людини, тобто за формулювання понять, побудову узагальнень, висновків, складання прогнозів. Ліва півкуля – опрацьовує інформацію по черзі, вирішує питання поетапно. Вона включає: якості лідера, комунікабельність, планування, акуратність, рішення тактичних завдань, вміння працювати з інформацією.

Права півкуля – забезпечує образне сприйняття навколишнього середовища на основі минулого досвіду, на формуванні особистісного емоційного ставлення до себе, інших людей і до предметів; є базою конкретного образного мислення, емоційного сприйняття оточення. Права

півкуля – опрацьовує інформацію одночасно, вирішує питання цілком. Вона включає: нестандартні рішення, швидку реакцію, творчий підхід, широту сприйняття, неочікувані ідеї.

За змістом види мислення поділяють на:

- *Наочно-дійове*, яке безпосередньо бере участь у практичних діях, коли діти граються з предметами: будівельним матеріалом, кубиками, ламають, розбирають іграшки тощо.

- *Наочно-образне мислення* пов'язане з оперуванням образами. Тут практичні дії ніби відходять на другий план, і, пізнаючи об'єкт, дитині не обов'язково брати, торкатися його руками, але їй необхідно чітко сприймати й наочно уявляти цей об'єкт. Наочність ніби випереджає мислення.

- *Словесно-логічне мислення* характеризується тим, що завдання розв'язується за допомогою міркувань й у вербальній формі.

За ступенем новизни й оригінальності:

- *Творче мислення* спрямоване на виникнення та реалізацію нових ідей.

- *Репродуктивне мислення* відрізняється від творчого тим, що використовує готові знання та вміння.

За участі волі мислення розділяють на:

- *Мимовільне* – створення нових образів не спрямовується спеціальною метою.

- *Довільне* – побудова образу відповідно до завдання та характеру виконуваної діяльності.

Продуктивність (індивідуальні властивості) мислення:

- *самостійність мислення* – вміння побачити нову проблему, спробувати розв'язати її в особливий спосіб;

- *ініціативність мислення* виявляється в прагненні самостійно шукати і знаходити шляхи та засоби для розв'язання задачі;

- *широта мислення* – це здатність охопити питання в цілому;

- *критичність мислення* характеризується об'єктивним оцінюванням проблемних ситуацій;

- *гнучкість мислення* – швидке переключення з одного способу розв'язання на інший;

- *глибина мислення* – об'єм знань, якими користується людина;

- *швидкість розуму* – швидкість у прийнятті рішень.

Розумові операції включають:

Порівняння – це визначення подібності й відмінності між предметами та явищами.

Аналіз – це розподіл предметів і явищ у свідомості, виокремлення в них їх частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей.

Синтез – об'єднання окремих частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів в одне якісно нове ціле.

Абстрагування – це уявне виокремлення одних ознак і властивостей предметів та явищ від інших їхніх рис і від самих предметів (явищ), яким вони властиві.

Узагальнення – виявляється в мислиннєвому об'єднанні предметів, явищ у групи за основними ознаками, виокремленими в процесі абстрагування.

Класифікація – це групування об'єктів за видовими, родовим та іншими ознаками.

Систематизація – це упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів.

2. Закономірності розвитку мислення в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток мислення у дітей раннього віку

Розвиток мислення на першому році життя відбувається під час встановлення простих взаємозв'язків між предметами. Першим видом мислення в онтогенезі є наочно-дійове, що спирається на предметну діяльність дитини. Саме становлення предметно-маніпулятивної діяльності, що інтенсивно відбувається протягом першого року життя дитини, виступає безпосередньою основою для подальшого розвитку мислення у ранньому віці.

Особливості розвитку мислення в ранньому дитинстві:

- мислення виникає як засіб вирішення практичних задач, що постають перед дитиною у предметній діяльності;
- при вирішенні практичних задач поєднуються предметні дії з розумовими, що зумовлює появу раціональних способів дій;
- виникають орудні дії, що стимулює розвиток здатності до виділення ознак предметів та їх взаємозв'язків;
- виконання орудних та автоматизованих дії призводить до розвитку здатності дитини передбачати результат своїх дій;
- включення мовлення у процес вирішення малюком розумової задачі організовує його відповідно до мети пошуку відповіді на питання;
- дитина проходить етап першого віку питань, основним змістом яких є ситуативні питання про назви предметів, їх місцезнаходження;
- у дитини з'являються розумові операції розрізнення, порівняння і узагальнення;
- вияви здатності дитини до заміщення свідчить про розвиток в неї знаково-символічної функції свідомості.

Розвиток мислення у дітей дошкільного віку

- Мислення розвивається від *наочно-дійового* (3 р.) до *наочно-образного* (4–5 р.) (на основі уяви, довільної та опосередкованої пам'яті).
- Початок формування *словесно-логічного мислення* (6-7 р.) шляхом використання мови як засобу формулювання і розв'язання інтелектуальних завдань.
- Розширюється діапазон *розумових операцій* – аналізу, синтезу, порівняння, простого узагальнення.
- Збагачується обсяг *форм* мислення (*міркувань, суджень*, простих, але логічних *умовисновків*).

Особливості розвитку мислення: мислення у дітей цього віку стає безситуативним – вирішення розумових задач в уявленні; складаються передумови таких якостей мислення, як самостійність, гнучкість, допитливість; мислення носить конкретно-образний характер; змінюється суть процесу мислення: з дійового воно формується у словесне, плануюче, критичне. Визначені зміни в процесі розвитку мислинневих операцій зумовлені низкою причин: розширенням практичної діяльності; поступовим ускладненням навчальних завдань; зростанням змістової сторони мовлення, що дозволяє не тільки зрозуміти умову задачі, але й усвідомити можливі способи її розв'язання.

Розумова дія випереджує практичну:

I. Діти молодшого дошкільного віку, зазвичай, відразу приступають до оперування предметами, не замислюючись про правильність його використання.

II. Діти середнього дошкільного віку осмислюють задачу у ході її розв'язання, послідовно коментують свої дії та отримані результати. Попереднього уявлення про весь хід розв'язання задачі не виникає.

III. Діти старшого дошкільного віку спираються на своє уявлення, досвід про вирішення поставленого перед ними завдання. Їм притаманно розв'язувати завдання у розумовому плані. Відповідно практична діяльність виконується послідовно.

Розвиток мислення у дітей молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік характеризується формуванням в дітей таких мислительних операцій, як аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація. Учні початкових класів починають усвідомлювати власні мислительні операції, що дає їм змогу здійснювати самоконтроль у процесі пізнання. Також у них розвиваються самостійність, гнучкість, критичність мислення.

Г. Костюк у своїх працях вказував, що розвиток мислення учнів початкової школи виявляється у здатності усвідомлювати й розв'язувати все складніші пізнавальні й практичні завдання, при цьому виконуючи потрібні для їх розв'язання дії та операції та виражати їх результати у судженнях, поняттях, міркуваннях і умовиводах.

Учні перших і частково других класів застосовують переважно практично-дієвий і образно-мовний аналіз. Спочатку аналіз є елементарним. Адже, першокласники на початку навчального року аналізують лише одну частину предмета. Але з часом він набуває комплексного характеру, оскільки учні починають розглядати більш-менш усі частини чи властивості предметів, хоча ще не вміють встановлювати взаємозв'язків між ними. У частини учнів другого класу і в більшості учнів четвертого класу аналіз стає системним. Дивлячись на частини і властивості предметів, учні знаходять серед них головні, також виявляють їх взаємозв'язки. Також варто помітити, що аналіз тісно пов'язується з синтезом, тобто дитина мисленно об'єднує виділені елементи в єдине ціле та встановлює зв'язки між ними.

При узагальненні молодші школярі все більшою мірою орієнтуються на важливі спільні ознаки. Під впливом вимог навчальної діяльності поступово

вдосконалюються і способи узагальнення, від переважно наочно-мовних діти переходять до уявно-мовних, а пізніше і до понятійно-мовних способів. Відповідно змінюються і їхні результати узагальнення.

3. Особливості розвитку мислення в осіб з порушеннями мовлення

За спостереженнями вчених у більшості дітей з порушеннями мовлення інтелект є збереженим, а труднощі, які виникають під час виконання мисленнєвих операцій стають вторинною ознакою щодо їхнього дефекту.

У дітей з ЗНМ спостерігають труднощі під час:

- класифікацій, аналізу, синтезу, узагальнень, порівнянь, абстракцій;
- в процесі навчання ускладняється диференціація таких категоріальних величин, як рід, вид, підвид;
- в розумових діях немає цілеспрямованості, системності, низький рівень мисленнєвих уявлень;
- темп мисленнєвих процесів уповільнений;
- спостерігається несформованість деяких понять;
- недорозвиненні причиново-наслідкові зв'язки;
- відстає в розвитку словесно-логічне мислення.

За спостереженнями вчених у молодших школярів з порушеннями мовлення інтелект здебільшого є збереженим, а труднощі, які виникали при виконанні мисленнєвих операцій являлися вторинною ознакою по відношенню до їх порушень.

Вченими (Л. Андрусішина, Л. Бартенєва, Є. Соботович та ін.) визначили певні особливості мисленнєвих дій в дітей з порушеннями мовлення, а саме:

- труднощі внутрішнього планування послідовності дій;
- уповільнений темп мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, абстрагування);
- знижена саморегуляція мислительної діяльності, важкість у переключеннях з одного способу дії на інший, складнощі в актуалізації набутих знань та навичок, особливо мовленнєвого виду та труднощі при узагальненні;
- обмежена характеристика зображеного об'єкта, виокремлення якоїсь однієї частини об'єкта, його ознаки (частіше всього забарвлення), але при цьому дитина називає тільки основні кольори, водночас форма, окремі частини об'єкта та їх взаємне розміщення перебувають поза увагою дітей;
- не достатнє визначення кількості ознак предмета;
- проблеми у просторовому орієнтуванні (в просторі, аркуші паперу тощо);
- хаотичне виконання завдання, не до слухання інструкцій, здійснення описання об'єкту без будь-якого плану;
- недостатнє мовленнєве опосередкування аналізу;
- труднощі під час абстрагування (виокремлення зовнішніх суттєвих ознак від несуттєвих; або спільних ознак у групі предметів);

- переважає поелементний характер порівняння, який здійснюється безсистемно, шляхом часткового аналізу, що зумовлює цілковите нерозуміння сутності об'єкта;
- узагальнення зумовлене частковим аналізом, під час якого діти виокремлюють лише одну несуттєву ознаку;

В. Тарасун вказує, що не у всіх дітей знижений рівень інтелектуального розвитку. Але існують випадки, особливо у *дизартриків*, де форми та ступень порушення мовлення, впливають на процеси мисленнєвої діяльності, тому їх загальний стан може проявлятися у вигляді астенії, або мати форму олігофренії.

У хворих з ринолалією проявляється несформованість мовленнєвої практики, яка призводить до обмеженості кількості слів, що позначають абстрактні та узагальнені поняття.

Отже, діти з порушеннями мовлення мають певні проблеми у мисленнєвій діяльності, на відмінну від своїх нормотипових однолітків. В них переважає ізольована абстракція, яка є непродуктивною, і у процесі навчання ускладнює диференціацію таких категоріальних величин, як рід, вид, підвид, також на наочному матеріалі в них не сформований процес порівняння, який носить поелементний характер, у розумових діях немає цілеспрямованості, системності, низький рівень уявлень, що ускладнює здійснення ними порівняльних дій, але у загальному, інтелектуальний розвиток в них не страждає.

4. Методи діагностики і корекції

Для дослідження особливостей мисленнєвих операцій використовують різні **методи діагностики**, так

- для вивчення аналітико-синтетичної діяльності мислення застосовується методика Дж. Равена «Кольорові прогресивні матриці Равена»;
- визначення оцінки логічного мислення – методика Т. Д. Марцинківської «Визначення спільних рис»;
- розкриття складних розумових процесів аналізу і синтезу – методика Б. Зейгарника «Інтерпретація прислів'їв»;
- дослідження розуміння простих аналогій – методика С. Коробко та О. Коробко «Словесні пропорції»;
- виявлення здатності до виокремлення суттєвих ознак поняття – методика С. Коробко та О. Коробко «Виділення суттєвих ознак поняття»;
- дослідження рівня розвитку узагальнення – методика Л. Венгера «Назви одним словом»;
- діагностування рівня розвитку синтезу та узагальнення – методика В.Холмовської і Н.Венгера «Розрізані фігурки»;
- вивчення розвитку мисленнєвої операції (класифікації) використовують методику Б. Зейгарника «Вільна класифікація»;
- визначення ригідності процесів мислення використовують методику Лачинса.

Орієнтовні вправи для розвитку мислення

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> <i>Мета: формувати вміння за візуальною опорою здійснювати мисленнєві операції</i></p>	<p>Дидактична гра «Знайди зайвий малюнок» Дидактична гра «Великий – маленький» Дидактична гра «Знайди відмінності на картинках» Дидактична гра «Лото» Гра-конструювання «Пазли»</p>
<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати вміння за візуальною опорою здійснювати вербально-мисленнєві дії</i></p>	<p><i>Дидактична гра «Назви одним словом»</i> Дидактична гра «Судоку, або продовж рядок» Дидактична гра «Четвертий зайвий» Дидактична гра «Знайди пару» Дидактична гра «Що переплутано?» Відеогра «Переносне значення слів»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати вміння виконувати вербально-логічні операції</i></p>	<p>Дидактична гра «Хто це?», «Що це?» Гра «Знайди зайве слово» Дидактична гра «Асоціації» Дидактична гра «Аналогії» Дидактична гра «Переносне значення слів» Гра «Розкрий пряме значення слів» Розповідь «Що робить дитина?» Розповідь «Послухай та розкажи» Розповідь «Подивись та розкажи»</p>

Тема 8. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВИ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про уяву її функції та особливості.
2. Закономірності розвитку уяви в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку уяви в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 10, 11, 14.

1. Поняття про уяву її функції та особливості.

Уява – психічний пізнавальний процес створення образів предметів, ситуацій, обставин шляхом встановлення нових зв'язків між відомими образами та знаннями.

Уява як особливий психічний пізнавальний процес знаходиться дещо осторонь від інших пізнавальних процесів, а разом з тим займає проміжне місце між сприйманням, мисленням та пам'яттю:

- так з боку сприймання уява завжди пов'язана з чуттєвими образами, по-перше, відштовхуючись від них, а, по-друге, впливаючи на їх створення;
- оскільки специфіка уяви полягає в переосмисленні попереднього досвіду, остільки вона безпосередньо пов'язана з пам'яттю;
- уява – це завжди абстрагування як результат операцій аналізу і синтезу, що підкреслює її зв'язок з мисленням.

Фізіологія уяви

У здійсненні процесів уяви бере участь кора головного мозку та глибші його відділи, про що свідчить складність структури уяви та її зв'язок з емоціями. Фізіологічною основою уяви, є зумовлена певною потребою реконструкція нервових зв'язків, які утворились в корі головного в процесі запам'ятовування.

В уяві задіяні глибинні відділи мозку, це передусім гіпоталамо-лімбічна система. За даними американського дослідника Карла Прибрама порушення в гіпоталамо-лімбічній системі, зумовлюють розлад програм поведінки людини, а найважливіша роль полягає у їх виробленні. Також лімбічна структура регулює емоції, створює мотивацію, координує ендокринну діяльність і вегетативні процеси. У роботу системи залучаються частки передньої ділянки, заднього відділу, проміжного і середнього мозку.

Процеси уяви мають аналітико-синтетичний характер. Вони здійснюють перетворення уявлень пам'яті і цим забезпечують створення нових образів.

Функції уяви

- функція пізнання дійсності;
- функція регулювання емоційних станів;
- функція довільної регуляції пізнавальних процесів;
- функція формування внутрішнього плану майбутньої діяльності.

Види уяви

За ступенем контролю:

- *мимовільна уява*, образи виникають спонтанно, без докладання певних зусиль і бажанні людини;
- *довільна уява*, створення нових образів скеровується спеціальною метою, за допомогою вольових зусиль.

За ступенем новизни:

- *репродуктивна (відтворююча) уява* – створення нових образів за знайомим алгоритмом;
- *творча уява* – створення нових образів з використанням нових, нестандартних, нетипових підходів, результатом є оригінальні, творчі техніки (художні, технічні, мистецькі).

За змістом діяльності:

- художня уява; наукова уява; технічна уява і т.ін.

Окремим видом уяви є *мрія*, як створення образів бажаного майбутнього.

Способи створення уяви (операції)

Доповнення – новий образ одного якогось об'єкту виникає на основі старого образу цього ж об'єкту до якого приєднуються елементи, взяті з образів інших об'єктів;

Аглютинація (склеювання) – новий образ створюється шляхом сполучення елементів, взятих з різних уявлень;

Гіперболізація (перебільшення) – створення нових образів шляхом більш або менш пропорційного збільшення або зменшення якихось рис старих образів;

Акцентування – створення нових образів за рахунок непропорційного збільшення (підкреслення) якихось рис старого образу;

Схематизація – формування групи образів, в яких відмінності згладжуються, а риси схожості виступають на перший план;

Типізація – створення нових образів за рахунок виділення суттєвого, що повторюється в однорідних фактах, явищах природи, суспільного життя.

Індивідуальні особливості уяви людини виявляються в: змістовності, широті, силі, яскравості, швидкості, дієвості, реалістичності, перевазі тих чи інших видів уявлень.

Фактори, що забезпечують розвиток уяви: загальний розвиток, допитливість, творчі можливості, інтереси, переконання, життєві позиції, почуття.

Уява – одна з провідних характеристик творчої особистості.

Творчість – це передусім процес створення нового продукту завдяки і сприйманню, і пам'яті, і мисленню, і, звичайно, уяві. В цьому переліку головне місце належить саме уяві, її глибині і яскравості.

2. Закономірності розвитку уяви в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток уяви у дітей раннього віку

Розвиток уяви спирається, насамперед, на такі пізнавальні процеси, як сприймання та пам'ять. Закріплення у пам'яті образів сприймання відбувається у формі уявлення.

Етапи у розвитку уявлень:

1. *Впізнавання* – образи уявлень виникають лише при повторному сприйманні відповідного предмету.

2. *Спричиненого відтворення* – асоціації за схожістю або суміжністю. Уявлення виникає під впливом опису, загадок.

3. *Мимовільного використання*. Зростає керованість уявлень, дитина може навмисне їх викликати, щоб використати у грі, малюванні, описах.

4. *Творче відтворення*. Комбінування уявлень та їх елементів зі створенням нових образів у грі.

Особливості розвитку уяви в ранньому віці:

- першими виникають прояви репродуктивної уяви, а до кінця періоду – елементи творчої;

- важливими психологічними передумовами розвитку уяви є збагачення уявлень і наслідування дорослого, відкладене у часі з внесенням нових елементів;

- уява з'являється в грі, коли виникає уявна ситуація та ігрове перейменування предметів – заміщення;

- уява пов'язана із зовнішніми предметними та ігровими діями і водночас з мовою, як засобом подолання ситуативності.

Розвиток уяви у дітей дошкільного віку:

- розвивається у процесі ігрової та навчальної діяльності;
- формується конкретність, наочність, яскравість та емоційність образів;
- під впливом навчання розвивається відтворювальна, творча та пізнавальна уява;
- дитина оволодіває різними прийомами створення уявних образів;
- уява пов'язана з розвитком знакової функції свідомості, є репродуктивною, мимовільною.

Завдяки попереднього свого досвіду дитина здатна уявити образи, які описані у віршах, казках, розповідях дорослого. У старшому дошкільному віці діти здатні точніше та змістовніше відобразити дійсність: краще розрізняють реальне і фантастичне.

Важливим показником розвитку пізнавальної сфери дитини є розвиток творчої уяви, яка тісно пов'язана з формуванням її особистості. На кінець дошкільного періоду діти опановують широким спектром прийомів створення образів уяви: наділення фантастичних персонажів реалістичними характеристиками і діями; поєднують різні сюжети в єдиний образ (аглотинація); розуміють смисл зменшених а збільшених предметів, образів (гіперболізація); вміють доповнювати деталями образи та предмети; змішувати об'єкти у нетипову ситуацію (парадоксальне комбінування).

Розвиток уяви у дітей молодшого шкільного віку

В молодшому шкільному віці відбувається перехід переважно репродуктивних, тобто відтворюючих форм уяви, до більш складної творчої переробки уявлень, від простого довільного їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Зростає вимогливість дитини до витворів її уяви.

Період молодшого шкільного віку – це час, коли активно розвивається уява, хоча його вагома роль відається символічної функції мислення. Дитина цього віку продовжує багато і з задоволенням малювати, ліпити з пластиліну, робити аплікації та вироби.

Основна тенденція у розвитку дитячої уяви полягає в переході до все більш правильного і цілісного відображення дійсності, від простого довільного комбінування уявлень до комбінування логічно аргументованого. Дітям в 1 класі досить важко продовжити історію, продумати сюжетну лінію. Вони не завжди здатні чітко визначити задум, зміст, основну ідею літературного або музичного твору, тоді як в 3-4 класах це вміння вже добре вироблено навчальною діяльністю.

3. Особливості розвитку уяви в осіб з порушеннями мовлення

У дітей із порушеннями мовлення визначають копіювання зразків та повторення власних малюнків; низький рівень просторового оперування образами та менша продуктивність; зниження мотивації та відсутність цілеспрямованості в ході навчальної діяльності.

Дослідження психолого-педагогічних особливостей у дітей з порушеннями мовлення показали, що процес уяви розвивається повільно, ніж у дітей з нормотиповим розвитком. На що впливає затримка або не достатній розвиток інших психічних процесів, зокрема мовлення. Так, уявлення про предмети та явища оточуючої дійсності в них є недостатньо чіткими та повними. Також, виникають труднощі утворення нових образів, при виконанні малювання, ліплення, конструювання. Ігрова діяльність відображає стереотипний характер побутового сюжету.

У дітей із загальним недорозвиненням мовлення характерним є копіювання зразків та повторення власних малюнків (при виконанні завдань за зразком для них характерне неправильне розташовування об'єктів у просторі, пропускання деяких деталей, зменшення малюнків), що вказує на недостатній стан сформованості творчої, конструктивної та репродуктивної уяви. Їм притаманний низький рівень просторового оперування образами та менша продуктивність, ніж у однолітків з нормотиповим розвитком. Все це спричинено:

- зниженням мотивації;
- відсутністю цілеспрямованості в ході діяльності;
- зниженням пізнавальних інтересів;
- збідненому запасу знань про оточуючий світ;
- складністю у створенні уявної ситуації;

- недостатністю точних уявлень про образи;
- слабкістю зв'язків між зоровою і вербальною сферами;
- недостатньою сформованістю довільної регуляції процесів уяви.

У дітей дошкільного віку із *фонетико-фонематичним недорозвиненням* мовлення уявлення про предмети є неточними, спостерігаються труднощі в процесі створення нових образів та виконання творчих завдань, під час творчого процесу емоції є маловиразними, дітям притаманні сковані рухи та невпевненість в собі.

Діти з *фонетичним недорозвиненням мовлення* (ФНМ) за своїм психічним розвитком мало чим відрізняється від дітей без порушень мовлення. Лише в окремих випадках, від слабкості характеру їх пізнавальна діяльність може розвиватися повільніше, ніж у однолітків з типовим мовленнєвим розвитком.

У дітей із *заїканням* під час власного мовлення, через неприємний попередній досвід уявні образи викликають запинання. Хвилювання дітей із заїканням щодо свого мовлення здатне створювати негативне уявлення майбутнього, що призводить до переживань негативних емоцій. Це зумовлює невпевненість у своїх мовленнєвих здібностях і самонавіювання у даній категорії дітей.

У дітей з *дизартрією* пізнавальна уява має уповільнений розвиток у порівнянні з їхніми нормотиповими однолітками, які до шести років вже вміють відділяти образи від предметів та позначати їх відповідними словами. Для дітей з дизартрією цей процес стає доступним лише в молодшому шкільному віці.

У дітей з *ринолалією* спостерігається разом із зниженням всіх видів порогової чутливості і бідність уявних процесів, що безпосередньо знаходиться у взаємозалежності від їх мовленнєвої діяльності.

4. Методи діагностики та корекції

В сучасній психології існують різні **методи дослідження** уяви у дітей дошкільного віку, зокрема:

- для дослідження розвитку продуктивної уяви старших дошкільників використовують методику К. Торенса «Неповні фігури»;
- для дослідження вміння фантазувати методика «Придумай розповідь» або «Намалюй що-небудь»;
- для вивчення творчої уяви методика О. Кравцової – «Де чие місце» та методика О. Мороз – «Придумай гру»;
- для дослідження креативності методика «Сонце в кімнаті» (В. Синельников, В. Кудрявцев).

Орієнтовні вправи для розвитку уяви

Завдання	Характеристика роботи
«Придумай розповідь»	Педагог каже дітям три слова (наприклад, <i>хлопчик, корзина, ліс</i>) і просить дитину придумати розповідь із цими трьома словами, за необхідності може допомагати навідними словами чи питаннями.
«Небувальщина»	Завдання полягає в тому, щоб скласти розповіді плутаниці-небилиці. Наприклад «Чого не буває літом?» і діти мають скласти розповідь. Як опору можна давати картинки-небувальщини.
«Неповні фігури»	При використанні методики дітям пропонують малювати картинку із відомих їм фігур (коло, трикутник, квадрат). Дітям по черзі даються аркуші із намальованими фігурами по центру, кольорові олівці чи фломастери і просять намалювати із ними цілісну картинку.
«Якби...»	Педагог пропонує дітям пофантазувати на такі теми, як: 1. «Якби я був чарівником, то...»; 2. «Якби я став невидимим, то...»; 3. «Якщо завтра випаде сніг, то...»; 4. «Коли я виросту, то...».
«Як врятувати зайчика»	Педагог розповідає дітям історію: «Познайомся з цим зайчиком. Одного разу з ним трапилась така історія. Вирішив зайчик поплавати на кораблику і поплив далеко-далеко від берега. А тут раптом почався шторм, з'явилися величезні хвилі, і зайчик почав тонути. Допомогти зайчикові можемо тільки ми з тобою. У нас для цього є декілька речей». Потім педагог дає дитині можливість ознайомитися з рядом предметів (невеликою дерев'яною паличкою, іграшковою тарілочкою, відерком, здутою повітряною кулькою, листком чистого паперу), і пропонує вибрати з них ті, за допомогою яких можна врятувати зайчика.
«Скринька з казкою»	Педагог пропонує виймати довільно фігурки з коробки. Треба вигадувати, ким або чим цей предмет буде в казці. Після того як перший гравець сказав 2 – 3 речення, наступний виймає інший предмет і продовжує розповідь.

Тема 9. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про мову, мовлення її функції. Фізіологічні основи мовлення.
2. Закономірності розвитку мовлення в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку мовлення в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 10, 11, 14.

1. Поняття про мову, мовлення її функції. Фізіологічні основи мовлення

Мовлення є людською формою діяльності, що забезпечує процес мислення та спілкування. У мовленні розрізняють два канали зв'язку: словесний – лівопівкульний і просодичний (інтонаційний) – правопівкульний. Тому в здійсненні мовленнєвої діяльності беруть участь обидві півкулі головного мозку, однак різні ділянки кори відіграють у цьому процесі різну роль (рис 1.).

Права півкуля – немає центрів мовлення, вона сприймає картину світу (конкретну реальність) у цілому, не розкладаючи на частини, а синтезуючи у цілісний образ. Обробка інформації виражається не в словах, а в символах та образах. І діє дуже швидко.

У лівій півкулі знаходяться мовні центри. Отримана інформація трансформується у словесно-знакову систему. Ліва півкуля розкладає картину світу на частини, деталі потім аналізує їх, вибудовує у причино-наслідкові ланцюжки, класифікує об'єкти, вибудовує схеми, послідовно перебирає все що потрапило у сферу її сприймання або те що було витягнуто з пам'яті. Даний процес потребує тривалого часу, тому ліва півкуля діє порівняно повільно.

Структура мови складається з двох процесів: мовлення та сприймання. Виділяють два основні види мови: імпресивну та експресивну.

Імпресивне мовлення забезпечує розуміння усної та письмової мови.

Експресивне мовлення – це процес висловлювання думок у вигляді активної мови або самотійного писання.

Мовлення являє собою одну зі складних вищих психічних функцій людини. Органи мовленнєвого апарату управляються клітками кори головного мозку (що розташовані в мовних центрах), а також підкірковими утвореннями та центробіжними нервовими волокнами які забезпечують узгоджену роботу всіх мовленнєвих органів.

Центральний відділ мовленнєвого апарату представлений мовленнєвими центрами:

- Брока – мовленнєворуховий (забезпечує артикуляцію звуків);

- Верніке – мовленнєвослуховий (сприймання, розуміння мовлення на слух);
- Пенфілда – чуттєвий та руховий центр (кінетична та кінестетична організація мовлення);
- Дежеріна (управління письмом та читанням);
- підкірковими вузлами, які забезпечують, темп й виразність мовлення;
- ядрами черепно-мозкових нервів (трійчастий, лицьовий, язиковотковий, блукаючий, додатковий і під'язиковий), функція яких полягає у забезпеченні чутливості та рухливості органів артикуляції.

Єдиного центру мовлення не існує його утворюють мовні цитоархітектонічні поля кори великого мозку (Рис. 9.1.).

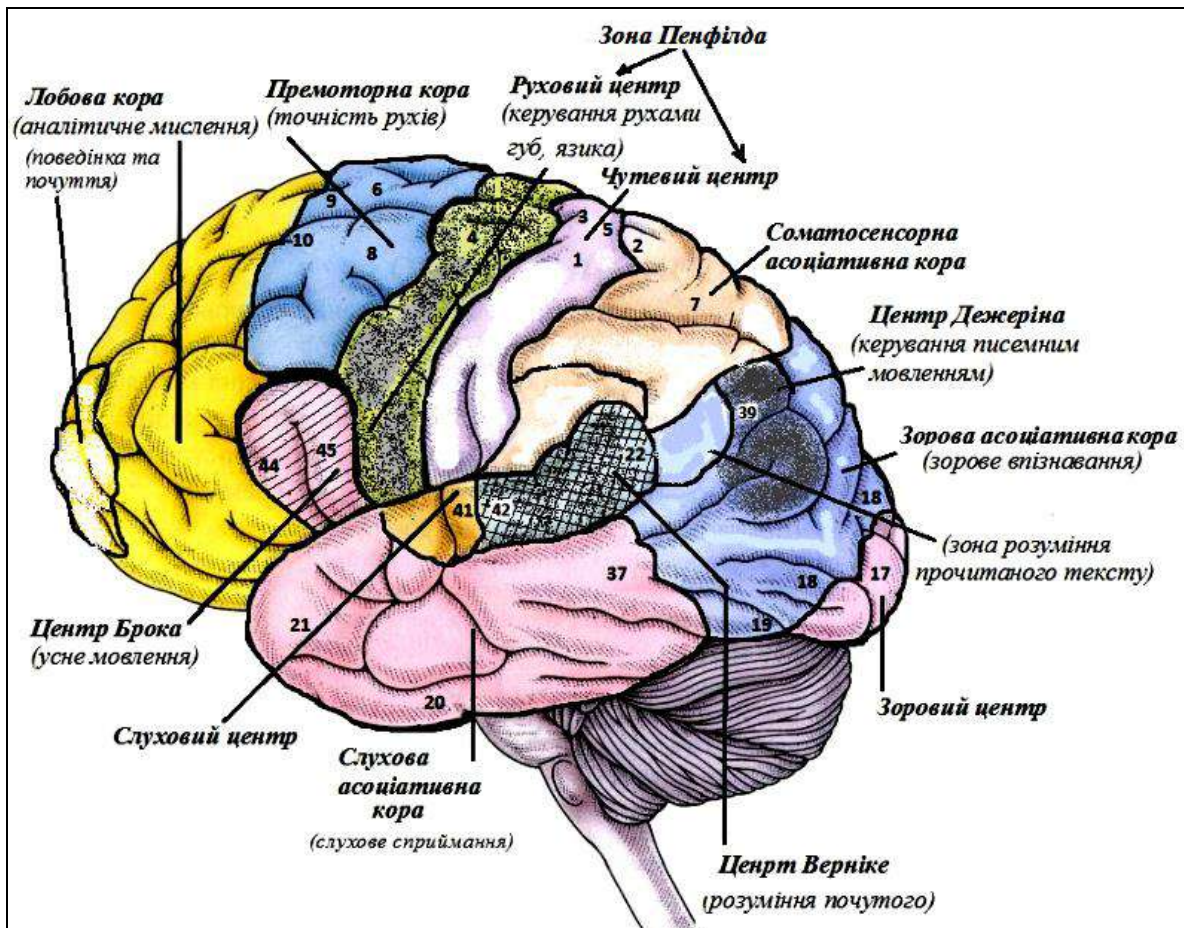

Рис. 9.1. Цитоархітектонічні поля кори великого мозку:

1, 2, 3, 5, 7, 43 (частково) – представництво шкірної та пропріоцептивної чутливості;
 4 – моторна зона; 6, 8, 9, 10 – премоторна та додаткові моторні ділянки; 17, 18, 19 – представництво зорової рецепції; 20, 21, 22, 37, 41, 42, 44 – представництво слухової рецепції; 37, 42 – слуховий центр мовлення; 41 – проекція кортієва органу; 44 – моторний центр мовлення.

Будова мовленнєвого апарату

Мовленнєвий апарат складається з трьох пов'язаних між собою частин: центральної (або регулюючої); провідникової; периферійної (або виконавчої).

Центральний відділ мовленнєвого апарату розміщується у головному мозку і складається з кіркових центрів, підкіркових вузлів, провідних шляхів та ядер черепно-мозкових нервів.

Мовні зони кори (Брока – мовленнєворухового, Верніке – мовленнєвослухового та інших аналізаторів) взаємодіють між собою і зв'язані з діяльністю всієї нервової системи. Нервові імпульси мовнорухового

аналізатора по провідних шляхах, черепно-мозкових нервах надходять до периферичних органів мовлення. Ці імпульси регулюють тонус м'язів, викликають їх скорочення, а за ним голос та характерний для звуків мови шум. Завдяки цьому створюється можливість для вимови складів, слів. Шлях від центру до периферії мовленнєвого апарату називається **еферентним**.

Аферентний шлях – є оберненим зв'язком — від периферії до центру (кінестетичний і слуховий шляхи). Під час мовлення від голосових зв'язок, язика та інших органів мовлення до кори головного мозку надходять сигнали (кінестезії), які є основою координації рухів і контролю за правильним їх відтворенням.

Для здійснення мовлення необхідний – **гнозис** – процес пізнання умовних сигналів і **праксис** - складні рухи язика, губ, гортані.

Периферичний відділ мовленнєвого апарату складається з апарату слуху й апарату мовлення.

Апарат слуху включає частини: периферичну; провідникову; центральну.

Периферична частина включає зовнішнє, середнє і внутрішнє вухо. Звукові хвилі через слуховий прохід зовнішнього вуха досягають, барабанної перетинки і зумовлюють її коливання, яке передається слуховим кісточкам середнього вуха. Ланцюжок слухових кісточок передає звукові коливання у внутрішнє вухо. Слухові коливання викликають подразнення волоскових слухових нервових клітин кортієвого органа, які зв'язані із слуховим нервом провідникової частини. Далі через провідні шляхи нервові імпульси надходять до центральної частини – слухових зон кори головного мозку. У корі головного мозку здійснюється вищий аналіз і синтез слухових подразнень, що є фізіологічною основою сприймання звука.

Апарат мовлення складається з трьох відділів:

- дихального (*легені, грудна клітка, діафрагма, м'язи черевного пресу*);
- голосового (*гортань, голосові зв'язки, м'язи*);
- артикуляційного (*м'яке піднебіння, тверде піднебіння, зуби і щелепи, губи, язик, ніс*).

Звуки мови утворюються під час видиху. Повітря, що йде з легень, надходить у бронхи, потім – у трахею, гортань. У гортані проходить між голосовими зв'язками і, коли вони змикаються, зумовлює їх дрижання. У надставній трубі голос набуває певного забарвлення. Органи артикуляції, постійно рухаючись, весь час змінюють форму й розмір ротової порожнини. Завдяки цьому утворюються різні звуки мови. Кожний звук характеризується певним положенням органів артикуляції та голосових зв'язок.

Дихальний апарат здійснює газовий обмін, потрібний для організму, та голосоутворення. Дихальний цикл складається з двох фаз – вдиху і видиху. За одну хвилину відбувається 16 – 20 повних дихальних циклів. Фаза видиху під час мовлення значно переважає фазу вдиху (співвідношення 5 : 1 або навіть 8:1). Це забезпечує злитність мовлення на фазі видиху. Вдих під час мовлення здійснюється в основному через рот.

Голосовий апарат включає *гортань*, що складається з хрящів і м'язів; *голосові складки*, як є органом в утворенні голосу (фонації), і мають форму двох губ, що виступають назустріч одна одній. Скорочуючись, у них проходить

процес змикання – утворення перепону для видихуваного повітря, або розмикання – утворення голосової щілини. Під час вимовляння голосних, сонорних і дзвінких приголосних голосові зв'язки зближені.

Голос людини характеризується різною висотою, силою і тембром, що залежить від довжини, напруженості голосових складок, а також від статі, віку, індивідуальних особливостей будови та функції голосових органів кожної людини.

Артикуляційний апарат включає в себе надставну трубу, що складається з порожнини глотки, ротової порожнини та носової порожнини.

Порожнина глотки розміщена над гортанню. У ній виділяють верхню (носоглотку), середню (ротову) й нижню (гортанню) частини. Носоглотка відділена від ротової частини м'яким піднебінням. М'яке піднебіння, скорочуючись, піднімається вгору й закриває вхід до носової порожнини. При такому положенні м'якого піднебіння повітря виходить тільки крізь ротову порожнину. Якщо ж м'яке піднебіння опускається вниз і повітря проходить через носову порожнину, то звуки, утворювані при цьому, набувають носового відтінку.

Носоглотка і носова порожнина з приносковими пазухами відіграють роль резонатора, що підсилює голос і надає йому своєрідного тембру.

Ротова порожнина розміщена між нерухомою верхнього й рухомою нижньою щелепами. У ротовій порожнині містяться мовні органи: язик, зуби (верхні й нижні), альвеоли (верхні й нижні), м'яке й тверде піднебіння й язичок. Спереду ротова порожнина обмежена губами.

Найдіяльнішим органом мовленнєвого апарату є *язик*. На ньому виділяють кінчик, передню, середню і задню частини та корінь язика. Слизові оболонки, що вкривають м'язи язика, на дні ротової порожнини утворюють складку (вуздечку). Завдяки великій кількості м'язів, розміщених у різних напрямках, язик може швидко й точно рухатись (вгору, вниз, вперед, назад), утворюючи потрібні звуки.

Поняття про мовлення її функції та види

Однією з найважливіших життєвих потреб людини є потреба в спілкуванні, в обміні думками з іншими людьми. Ця потреба задовольняється людиною за допомогою мови. Володіючи мовою і здійснюючи свою мовленнєву діяльність, люди обмінюються досвідом, знаннями, передають їх нащадкам, дістають можливість зрозуміти один одного і налагодити спільну роботу в усіх галузях людей різної діяльності.

Мова є суспільне явище. Питання про суть мови, її виникнення і розвиток, її структуру і закономірності з'ясовує мовознавство. Водночас мова є об'єктом вивчення психології, яка вивчає використання мови особистістю в процесі її спілкування з іншими людьми. Мовлення людини, що здійснюється нервовою системою і мовленнєвими органами, вивчає і фізіологія.

З допомогою мови люди здійснюють спілкування, обмін думками про ті об'єкти, які означають мовленнєвими засобами. Цим визначаються і функції мовлення.

- Комунікативна (спілкування між членами суспільства);
- Експресивна (процес розмови);
- Інформативна (отримання та передача інформацій);
- Імпресивна (процес розуміння розмови);

- Пізнавальна або гностична (організація своїх знань про навколишній світ);
- Регулятивна (процес планування, регуляції поведінки, вчинків);
- Формувальна (процес висловлення думки).

Мова – система знаків, що використовується за допомогою засобів людського спілкування і мислення.

Мовлення – діяльність за допомогою мови, мова в дії, мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, читання, мовчазна розмова з самим собою, обдумування).

Зовнішнє мовлення включає в себе усне і письмове мовлення.

Усне мовлення це – звучне мовлення, що сприймається іншими за допомогою слуху. Воно може здійснюватися голосно і пошепки.

Усне мовлення може відбуватися у формі:

- діалогічний;
- монологічний.

Діалогічним називають таке мовлення, яке відбувається в формі розмови між двома або кількома співбесідниками, які то слухають, коли інші говорять, то самі говорять.

Монологічною є така форма мовлення, при якій говорить одна особа (наприклад, учитель, доповідач), а решта людей тільки сприймають його мову (наприклад, учні, присутні на зборах).

Письмове мовлення являє собою особливий вид мовленнєвого процесу, який дає можливість спілкуватися з відсутніми співрозмовникам. В цьому процесі слова, які ми вимовляємо, зображуються у вигляді письмових знаків (букв і їх сполучень) і стають видимими. Письмове мовлення передбачає того, хто пише, і того, хто читатиме написане або надруковане. Воно здійснюється у вигляді писання і читання написаного (вголос або про себе). Головну роль у письмовому мовленні відіграють зорорухові (при письмі) і зоро-слухо-рухові (при читанні) тимчасові нервові зв'язки. Вони вироблюються на основі усного мовлення.

Внутрішнє мовлення це – обдумування щось про себе, не висловлюючи думок вголос і не записуючи їх на папері, не вступаючи безпосередньо в спілкування з іншими людьми.

У мовленні людини зовнішня і внутрішня форми виступають у взаємозв'язку і взаємопереходах. Це має місце при розповіді якого-небудь складного змісту, розв'язанні задачі, складанні плану, написанні твору. Легкість і швидкість цих переходів залежить від різних умов, наприклад, від змісту, складності і новизни мисленнєвої діяльності, мовленнєвого досвіду, індивідуальних особливостей людини тощо.

Індивідуальні особливості мовлення. Мовлення у різних людей набуває індивідуальних особливостей, що виявляються в його темпі, ритмі, плавності, голосності, емоційності, виразності, чіткості, точності, образності, правильності висловлення думок і ін. Ці особливості залежать насамперед від цілей, які ставлять собі ті, що спілкуються, умов, змісту того, про що вони говорять, мотивів їх мовлення, від ступеня володіння мовою, мовних умінь і навичок, звичок, які виробляються в практиці мовленнєвого спілкування тощо.

2. Закономірності розвитку мовлення в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток мовлення у дітей раннього віку

Розвиток голосових реакцій у дітей першого року життя

Стадії	Вік дітей	Голосові реакції
I – крик	1 день – 1,5 міс.	голосні звуки, що нагадують фонемі: <i>а, о, є, у</i> .
II– гукання	1 міс – 2-3 міс.	поєднання голосного <i>а</i> та приголосних <i>г, к</i> : <i>агу-у, аку-у</i> .
III– гулення	2-3 міс. – 4 міс.	об'єднання приголосних: <i>фр-р-р, р-р-р, тиль-ль-ль, буль-ль-ль, тль-ль-ль</i>
IV – трелі	4 -4,5 міс – 5-5,5 міс.	співуче гулення: <i>а-а-а-а, а-е-о, у-у-о-о, ля-а-а, му-у-у</i>
V – белькіт	5 -5,5 міс. – 1 рік.	повторення складів: <i>ма-мама, ба-ба-ба-ба, дя-дя-дя-дя, та-та-та-та</i> .
VI – склади, слова	8-10 міс. – 1 рік.	слова склади: <i>на, па, ма, ма-ма, ба-ба, ав-ав, му, дай</i>

Розвиток активного мовлення дитини першого року життя

Вік дітей	Розвиток активного мовлення дитини
1 місяць	посмішка у відповідь на розмову дорослого
2 місяці	прислуховується до голосу чи звучання предмета: рухи загальмовуються, відповідає посмішкою на розмову дорослого з нею, гукає: <i>агу-агу</i> .
3 місяці	зосереджує свій погляд на обличчі дорослого, який розмовляє з дитиною, у відповідь виявляє радість, гукає, довго гулить.
4 місяці	за звуком віднаходить предмет, який вона не бачить. Видає голосні звуки, голосно сміється, якщо до неї заграють, гулить, з'являється співуче гулення, трелі.
5 місяців	розрізняє тон, з яким до неї звертаються, довго співуче гулить.
6 місяців	промовляє окремі склади, з'являється белькіт.
7 місяців	довго белькоче, повторно вимовляє одні й ті самі звуки. На запитання «Де?» шукає і знаходить поглядом предмет, що постійно перебуває в певному місці.
8 місяців	голосно і повторно вимовляє різні склади за дорослим, з'являється звуконаслідування. На прохання дорослого виконує різні рухи «ладусі-ладки», «до побачення», «дай ручку». Довго розглядає іграшки.
9 місяців	повторює за дорослим склади, що були в її белькоті. Знає своє ім'я. На запитання «Де?» відшукує декілька знайомих предметів, незалежно від їх місцезнаходження. Відповідає на гру дорослого «дожену-дожену», грає «у схованки».
10 місяців	звукнаслідує, повторює за дорослим різні звуки та склади. На прохання дорослого відшукує названу іграшку. Знає на ім'я декількох дорослих і дітей.
11 місяців	вживає перші слова-позначення (<i>мама, тато, баба, гав-гав, кис-кис</i>). Окремі слова в мовленні дорослих набувають узагальненого характеру. Наприклад, на запитання «Де киця?» знаходить і дає різних кішок – гумову, плюшеву. На прохання дорослого виконує різноманітні дії з предметами «погойдай ведмедика», «дай м'яч».
12 місяців	легко наслідує нові склади. Збільшується запас слів, які розуміє дитина; розуміє за словом назву декількох предметів, якими користується. У словнику від 10 – 15 слів.

Показники розвитку мовлення дітей другого року життя

Розвиток мовлення	1 рік — 1 рік 6 місяців	1 рік 6 місяців — 2 років
Розуміння мовлення	<ul style="list-style-type: none"> - збільшується кількість слів; - встановлюють зв'язок між предметами, діями та їх словесним позначенням; - узагальнюють предмети за суттєвими ознаками; - виконує словесні доручення («Візьми серветку і сядь за стіл»). 	<p>розуміють:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміст речень; - ім'я своє, близьких; - стать та вік людини; - назви засобів руху, побутових, ігрових дій; тварин, рослин, частин тіла; <p>повторюють слова, фрази за дорослими.</p>
Засвоєння звуків мови	<ul style="list-style-type: none"> - наслідують звукосполучення; - використання смичних звуків <i>п, б, м, т', д', н'</i>; - використання белькоти. 	<ul style="list-style-type: none"> - вимовляють: <i>з, с, ц, ф, х, т, д, г, к, в, н, л', ж, ш</i>; - відсутні: <i>з, с, ш, ж, ч, ц, х, ф, л</i>; - заміна: <i>к → ф; т → т'; к → т; б → п; г → к, д; х → ф; в → б; л → л'</i>.
Розвиток словника	<ul style="list-style-type: none"> - 30–40 слів; - слова набувають узагальненого характеру (словом «кіт» називають будь-якого kota – чорного, білого, живого, іграшкового, маленького, великого, на картинці). 	<ul style="list-style-type: none"> - до 300 слів; - полегшені слова замінюють правильними; - з'являються прикметники і займенники; - узагальнюють предмети за суттєвими ознаками.
Формування граматично правильної вимови	<ul style="list-style-type: none"> - вживають полегшені слова (<i>бі-бі, ту-ту</i>); - запитують «Що це?»; - у словнику переважають іменники і дієслова; - з'являються двохслівні речення; - слова і речення доповнюють емоційними жестами, мімікою, інтонацією. 	<ul style="list-style-type: none"> - розмовляють з різних причин; - мовлення емоційно виразне; - прохання, бажання, дії передають словами; - використовують прості речення (від 2-х до 5 слів); - користуються: знахідним, родовим, називним відмінками.

Показники розвитку мовлення дітей третього року життя

Розвиток мовлення	2 роки — 2 роки 6 місяців	2 роки 6 місяців — 3 роки
Розуміння мовлення	<ul style="list-style-type: none"> - допитливість та інтерес до діяльності дорослого; слово стає засобом пізнання, регулятором поведінки; - розуміє смисловий зміст утішок, забавлянок, віршів, інсценівок, казок тощо; майбутній і минулий час дієслів. 	<p>Розуміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміст мовлення про події та явища, яких не було в досвіді дитини; - впізнає та називає знайомі предмети; - зміст художніх текстів, розповідей без супроводу наглядності.
Засвоєння звуків мови	<p>правильно вимовляють:</p> <ul style="list-style-type: none"> - губні звуки (<i>п, п', б, б', м, м'</i>); - губно-зубні (<i>ф, ф', в, в'</i>); - передньоязикові (<i>т, т', д, д', н, н', с', л'</i>); - задньоязикові (<i>к, к', г, г', х, х'</i>). 	<p>правильно вимовляють:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>з, с, ц, ч, в, ф, п</i> - характерна загальна пом'якшеність вимови, недостатня чіткість артикуляції.

Розвиток словника	- до 500-600 слів; - переважають іменники і дієслова; - з'являються поширені прості речення (до 7-8 слів) . - знають забавлянки, утішки, вірші.	- 1000-1300 слів; - у словнику всі частини мови, окрім прислівників і дієприслівників; - вживають запитання «Для чого?», «Навіщо?», «Чому?», «Кому?».
Формування граматично правильної вимови	- мовлення стає основним засобом спілкування з оточуючими; - багато й довго розмовляє, легко підтримує розмову, виявляє ініціативу спілкування; - у життєвих ситуаціях визначає словами свої бажання та дії.	Розвиток:- словотворення; - діалогічне мовлення; - ситуативне мовлення; - речення прості, поширені, складносурядні та складнопідрядні із сполучниками та сполучними словами; правильно вживають відмінкові закінчення.

Показники розвитку мовлення дітей дошкільного віку

Показники мовлення	4-5 років	5-6 років	6-7 років
Розуміння мовлення	слухають складні інструкції і точно виконують потрібні дії; усвідомлюють мовлення без наочності.	усвідомлюють значення слів і пояснюють їх будову.	придумують казки, розповіді, сприймають чужі аргументи, докази і самі їх вкористовують; виявляють ініціативу в спілкуванні.
Засвоєння звуків мови	- покращується вимова звуків, мовлення стає більш чітким; - виділяють 1 звук в слові і наявність звуків у слові.	без труднощів виявляють наявність звуків у слові (1 - 2 звука).	повністю оволодівають правильним звуковим оформленням слів.
Розвиток словника	від 1600 – 3000 слів.	від 3500 – 4000 слів.	від 5000 – 6000 слів.
Формування граматично правильної вимови	розвиток: монологічного мов-ня; викор. прості і складні (складнопідрядні) речення.	сформовано фонетичне сприймання, правильне використання граматичних форм і категорій; зростає мовленнєва активність; вільне володіння монологічним мовленням.	узгоджують слова за всіма граматичними категоріями, використовують всі типи речень (прості, поширені, складносурядні та складнопідрядні); готові до оволодіння письма та читання.

Розвиток мовлення у дітей молодшого шкільного віку

У дітей молодшого шкільного віку активно удосконалюються навички усного мовлення: розширюється словниковий запас, вони оволодівають все складнішими граматичними структурами.

З початком навчання особливого значення набуває формування грамотності передусім читання і письма форм символічної комунікації, які здійснюються з допомогою уваги, сприймання, пам'яті, асоціацій з наявними знаннями і конкретного контексту. Завдяки їм діти налагоджують зв'язок із зовнішнім світом, впливають на свій внутрішній світ. Читання вимагає засвоєння фонетики, набуття навичок декодування графем (літер), а письмо - удосконалення необхідних моторних навичок. Ці форми комунікації

взаємопов'язані, адже читання є сприйманням змісту письмового тексту, а письмо - передаванням змісту в письмовій формі.

Основними чинниками становлення грамотності молодших школярів є:

1) збагачене писемним мовленням оточення (наявність дитячих книжок, журналів тощо; сімейні читання вголос; письмо під диктування батьків; можливість ознайомитись із значенням незрозумілих слів, фраз під час самостійного читання);

2) збагачене усним мовленням середовище (зразки мовлення дорослих; розмови з дорослими, однолітками в сюжетно-рольових іграх; можливість збагачення словникового запасу; доступ до необхідної інформації про значення слів);

3) набуття досвіду (ігри; повсякденне життя; дослідження природи);

4) досвід символічної репрезентації (театральні вистави; малювання і живопис; музика і танці);

5) експериментування з писемним мовленням (написання повідомлення, листа);

6) проба сил у читанні (читання напам'ять; читання з контекстними підказками; пошук писемної форми почутого слова).

Опанування письма і читання у початкових класах відкриває додаткові можливості для подальшого розвитку лексичного, граматичного і стилістичного аспектів мовлення дитини. У молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається внутрішнє мовлення, яке є важливим механізмом розумової діяльності. Виявляється воно під час розв'язування різноманітних завдань, мисленого планування, запам'ятовування тощо.

3. Особливості розвитку мовлення в осіб з порушеннями мовлення

Показники експериментальних досліджень мовленнєвих складових доводять про недостатню її сформованість у дітей з порушеннями мовлення.

Фонематичні процеси в дошкільників з порушеннями мовлення розвиваються із затримкою, що призводить до низки помилок:

- під час фонематичного сприйняття діти не розпізнають близьких за звучанням звуків;
- не вміють виділяти звук із групи звуків, чи в слові;
- під час фонетичного аналізу – неправильно виявляють перший та останній звуки в слові (називають перший склад або частину слова), помиляються у визначенні кількості звуків у слові;
- під час фонематичного уявлення – не можуть знайти звук у назві предмета.

Лексичний рівень у дітей із логопатологією розвивається по-різному:

- є діти (з різних категорій), котрі мають достатньо сформований пасивний та активний словники;
- друга група більше відчуває проблеми в експресивному мовленні, ніж в імпресивному;

- інші ж не розуміють багатьох поданих слів;
- відчують проблеми під час складання розповіді, що вірізняється однотипністю;
- мають труднощі під час класифікації понять та визначення слів із протилежним значенням.

Граматичний рівень у дітей із з порушеннями мовлення не відповідає віковим нормам: є синтаксичні порушення, які проявляються на глибинному (труднощі оволодіння семантичними (смисловими) компонентами, проблеми щодо організації семантичної структури під час говоріння) та поверхневому (порушення граматичних зв'язків між словами, неузгоджена послідовність слів у реченні) рівнях. Спостережені також помилки:

- під час уживання слів-займенників;
- утворення множини від слів-іменників в однині;
- узгодження дієслова-присудка з підметом у числі;
- трапляються складнощі під час узгодження прикметника з іменником у числі та роді;
- найбільші проблеми виявлені під час виконання завдання, що стосується відмінювання іменників та прикметників (неправильне формулювання речень, перестановка та заміна слів);
- нелегко дається змінювання дієслів за особами та числами (граматичне неузгодження слів у реченні);
- труднощі під час уживання зменшувально-пестливих форм слова.

Просодичний рівень у дітей із з порушеннями мовлення розвинений неоднорідно і залежить від рівня сформованості в них анатомічно-фізіологічної будови апарату мовлення (дихального, голосового, артикуляційного), іннервації, орального та артикуляційного праксисів. Будь-які порушення вищезазначених складових викликають проблеми голосоутворення (некерована сила гучності від напружено-вибухової до слабкої), темпу мовлення (швидкий або уповільнений), інтонаційного висловлювання (маловиразність, монотонність, емоційна безбарвність), дикційних можливостей (неправильна звуковимова).

Виявлений несформований стан семіотичного компонента в дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення призведе до значних проблем у початкових класах. Зокрема, нерозвинені *фонематичні* знання зумовлюють помилки в писемному мовленні: пропуск голосних або приголосних звуків у слові; пропуск складів або частин слова; заміну звуків у слові; перестановку букв і складів; додавання зайвих букв та складів у слові тощо. Несформований *лексичний рівень* спонукає до порушень розуміння значень слів та оперування ними в активному мовленні; невміння узагальнювати й класифікувати предмети за істотними ознаками, а отже, здійснювати інформаційний аналіз та формувати вербально-логічні висновки. Недорозвинений *граматичний рівень* призводить до порушення процесів оволодіння морфологічними і синтаксичними одиницями; труднощів щодо вибору граматичних засобів під час висловлювання думок чи спонтанного спілкування. Недостатньо сформований *просодичний рівень* породжує порушення сили, плавності голосу, емоційної виразності, ритмічності, чіткої вимови звуків під час мовлення.

Оральний кінестетичний праксис найбільше не сформований у дітей із логопатологією, особливо з дизартрією: труднощі переходу з однієї оральної пози на іншу, утримання оральної пози (язика або позиції губ);

Оральний кінетичний праксис у дошкільників із порушеннями мовлення недорозвинений: труднощі динамічного переключення з однієї оральної пози на іншу, важкість їхнього утримання; перестановка різних елементів місцями, їхнє спотворення або невиконання завдання; персевераторні повторення одного і того ж елемента;

Артикуляційний кінестетичний праксис є слабким місцем у нейромоторному функційному розвитку дітей із логопатологією: порушена вимова всіх груп звуків: I – свистячих – [з], [с], [ц], [з´], [с´], [ц´], [дз], [дз´]; II – шиплячих – [ж], [ч], [ш], [дж]; III – сонорних – [р], [р´]; IV сонорних – [л], [л´]; V – йотованих звукосполучень; VI – усіх інших звуків. А також заміна, змішування, спотворення або відсутність окремих звуків під час їхньої ізольованої вимови;

Артикуляційний кінетичний праксис у дітей із логопатологією вказує на спотворену вимову звуко-складової структури слова: паузи, перестановка, пропущення, добавляння звуків і складів.

4. Методи діагностики та корекції

Орієнтовні методики для дослідження актуального розвитку мовлення

Методика дослідження орального праксису (А. Малярчук, С. Конопляста). З метою вивчення кінестетичного праксису використовуємо завдання спрямоване на «*Діагностику артикуляційної моторики*». Експериментатор демонструє певні артикуляційні позиції губ, язика і просить дитину їх повторити, утримуючи органи артикуляції в потрібному положенні від 3-х до 5-ти секунд. У процесі виконання завдання звертається увага на темп, точність, симетричність, наявність синкінезій (супутні мимовільні рухи).

Для дослідження кінетичного праксису беремо завдання, спрямоване на «*Діагностику артикуляційного перемикання з одного руху на інший*». Дорослий демонструє почергове перемикання з однієї артикуляційної позиції на іншу і просить дитину повторити рухи. Під час завдання діти утримують органи артикуляції в потрібному положенні й виконують вправи від 4-х до 5-ти разів.

Методика дослідження артикуляційного праксису (Г. Блінова, А. Малярчук). Вивчення в дитини кінестетичного артикуляційного праксису відбувається під час виконання завдання – «*Діагностика звуковимови*». Дошкільникові пропонують самостійно назвати зображені предмети на картинках, де звук, знаходиться на початку, в середині та в кінці слова. Якщо дитина не справляється з завданням, її просять повторити ті самі слова за логопедом (у відображеній вимові). Для оцінки результатів виконання завдання умовно всі звуки поділено на шість груп: I – свистячі, II – шиплячі, III – сонорні, IV – сонорні, V – йотовані звукосполучення та VI – усі інші звуки. Кожна група оцінюється окремо за трьохбальною шкалою.

Для дослідження кінетичного артикуляційного праксису використовуємо завдання на *«Діагностика звуко-складової структури слова»*. Експериментатор читає дитині ускладнені щодо складової структури слова і просить їх повторити.

Методика дослідження фонематичних процесів (С. Конопляста, 2016; А. Малярчук, 2003). Розвиток фонематичного сприймання в дитини старшого дошкільного віку досліджуємо під час виконання різних типів завдань. Для виявлення вмінь розрізняти акустично подібні фонemi дитині пропонують виконати вправу – *«Диференціація близьких за звучанням фонем»*. Експериментатор читає склади а пізніше слова, у яких фонemi акустично схожі, і просить дошкільника їх повторити.

Наступне завдання – *«Виділення звука з групи звуків»*. Досліджуваному пропонують запам'ятати відповідний звук, і виокремити його серед інших почутих приголосних та голосних звуків, ляснувши в долоні. Ускладнюємо рівень завдань, пропонуючи дитині виконати вправу *«Визначення звука в слові»*. Потрібно уважно слухати озвучені слова педагогом і ляснути в долоні почувши відповідний звук у слові.

Фонематичний аналіз досліджуємо під час виконання завдання – *«Визначення першого та останнього звука в слові»*. Учитель-логопед читає дитині по порядку слова, у яких вона має назвати спочатку перший звук, а потім останній.

Завдання *«Визначення кількості звуків у слові»* спрямоване на вивчення вмінь дошкільника здійснювати звуковий аналіз слів. Логопед просить дитину уважно послухати по черзі слова і назвати кількість звуків у кожному з них.

Фонематичне уявлення вивчаємо виконуючи завдання – *«Зіставлення звука з назвою предмета на малюнку»*. Учитель-логопед розкладає перед дошкільником дванадцять картинок із зображеннями предметів, озвучує їх і просить відшукати той малюнок у назві якого є відповідний звук.

Методика дослідження просодичного рівня (С. Конопляста). Оцінка вимовного оформлення здійснюється під час виконання дитиною завдань лексичного, граматичного рівнів, артикуляційного праксису. Критеріями оцінювання є: самостійне виконання завдання; сила голосу, темп мовлення, інтонація, дикція (звуковимова).

Методика дослідження лексичного рівня мовлення (Г. Блінова, С. Конопляста, А. Малярчук, Л. Трофименко). Розвиток пасивного словника вивчаємо за допомогою вправи – *«Розуміння значень слів»*. Дитині демонструють низьку картинок і до кожної з них формулюють навідні запитання.

Сформованість активного словника досліджуємо, виконуючи таке завдання, як: *«Розкажи, що зображено на малюнку»*. Експериментатор почергово показує дитині низьку картинок і до кожної з них дає запитання. Другий вид завдання – це *«Класифікація понять»*. Перед дитиною розкладають картинки, які класифікують за значеннєвими групами. До кожної групи включено по вісім відповідних малюнків. Завдання дитини – уважно подивитися на запропонований блок картинок і назвати їх одним словом.

Наступна вправа – «Визнач протилежне значення слова». Дошкільникові пропонують підібрати слово з протилежним значенням до запропонованих слів.

Методика дослідження граматичного рівня мовлення (Г. Блінова, С. Конопляста, А. Малярчук). Завдання «Складання оповідання за серією сюжетних картинок» спрямоване на дослідження в дошкільника вмінь логічно за смислом групувати серійні картинки й переказувати їх зміст. Експериментатор розкладає серію сюжетних картинок і просить дитину розкласти їх по порядку, а також відповісти на низьку запитань і скласти розповідь.

З метою вивчення вмінь використовувати займенники у власному мовленні виконують завдання «Вживання слів-займенників». Дитині пропонують подивитись на картинки із зображеннями членів родини і замінити назви малюнків на слова-займенники; приєднати до назв малюнків, на яких зображені тварини, слова-займенники; приєднати до назв малюнків, на яких зображені різні предмети, слова-займенники.

Дослідження вмінь щодо узгодження слова в числі, роді, відмінку пропонують під час виконання таких завдань: «Визначення числа іменників» – слова-іменники в однині перетворюють у множину; «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі» – демонструють картинку, на якій зображено персонажі в однині й множині, котрі виконують різні дії; завдання дошкільника – узгодити іменник із дієсловом у числі та роді; «Узгодження прикметника з іменником у числі та роді» – показують картинку, на якій зображено предмети; необхідно узгодити іменник із прикметником у числі та роді; «Відмінювання іменників та прикметників» – демонструють серії картинок, які мають початок речень; потрібно подивитися на малюнок, прослухати речення і доповнити їх словосполученням; «Змінювання дієслів за особами та числами» – перебудувати речення, змінюючи в ньому дієслова за особами та числами; «Вживання зменшувальних форм слова» – утворити від іменників зменшувальну форму.

Орієнтовні вправи для розвитку та формування правильного мовлення

Формування кінетичного та кінестетичного орального праксису

Етап	Вид роботи	
<p><i>I етап</i></p> <p><i>Мета: формувати статичні (кінестетичні) артикуляційні рухи обличчя, губ та язика</i></p>	<p>Бесіда. «Будова артикуляційного апарату»</p> <p>Вправа «Артикуляційна розминка»</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> • «Усмішка» • «Трубочка» • «Лопатка» • «Голочка» • «Чашка» • «Конячка» • «Смачне варення» • «Гойдалка» • «Годинник» • «Парканчик» • «Неслухняний язичок» • «Чисті зуби» 	<ul style="list-style-type: none"> • «Гірка» • «Літачок» • «Бублик» • «Маляр» • «Кошеня п'є молоко» • «Змійка» • «Індичата» • «Пароплав» • «Грибочок» • «Гармоніка» • «Барабан» • «Кішка сердиться»

<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати динамічні (кінетичні) артикуляційні рухи губ та язика</i></p>	<p>Вправа «Артикуляційна гімнастика»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати вміння за вербальною інструкцією (без зорового підкріплення) виконувати статичні та динамічні артикуляційні рухи</i></p>	<p>Вправа «Артикуляційна розминка» Вправа «Артикуляційна гімнастика»</p>

Формування кінетичного та кінестетичного артикуляційного праксису

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> <i>Мета: формувати знання про звуки мовлення та їх артикуляцію</i></p>	<p>Бесіда «Звуки мовлення» Гра «Склади слово із звуків» Гра «Назви слово заданим звуком» Гра «Знайди голосний звук» Гра «Знайди приголосний звук»</p>
<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати вміння чути та правильно вимовляти звуки мовлення під час їх постановки, диференціації та автоматизації</i></p>	<p>Корекція вимови свистячих звуків [с] - [с'], [з] - [з'], [ц] - [ц'] Корекція вимови шиплячих звуків [ш], [ж], [ч], звукосполучення [шч] Корекція вимови сонорних звуків [л], [л'] Корекція вимови сонорних звуків [р], [р'] Корекція вимови задньоязикових, твердих звуків [к], [г], [х] Корекція вимови середньоязикових звуків йотованого звукосполучення [йа] Автоматизація звуків Диференціація звуків</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Диференціація фонем</u> Дидактична гра «Покажи предмет із заданим звуком» Дидактична гра «Закінч слово» Дидактична гра «Звук заблукав» Дидактична гра «Гра з м'ячем» • <u>Диференціація звуків в складах</u> Дидактична гра «Одинакові чи різні» Дидактична гра «Поплескаємо» Дидактична гра «Що зайве?» • <u>Диференціація звуків в слові</u> Дидактична гра «Правильно-неправильно» Дидактична гра «Слухай та вибирай» Дидактична гра «Яке слово відрізняється?»
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати вміння правильно вимовляти звуки мовлення</i></p>	<p>Закріплення правильного вживання звуків мовлення під час мовленнєвої діяльності</p>

Формування фонематичного рівня мовлення

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> Мета: формувати фонематичне сприйняття</p>	Дидактична гра «Диференціація близьких за звучанням фонем» Дидактична гра «Виділення звука з групи звуків» Дидактична гра «Визначення звука в слові» Артвправа «Розмалюй картинку за заданим звуком» Дидактична гра «Покажи, де?»
<p><i>II етап</i> Мета: формувати фонематичний аналіз</p>	Дидактична гра «Визначення першого та останнього звука в слові» Дидактична гра «Визначення кількості звуків у слові» Дидактична гра «Поплескаймо складам» Дидактична гра «Піраміда» Дидактична гра «Знайди слово за схемою»
<p><i>III етап</i> Мета: формувати фонематичне уявлення</p>	Дидактична гра «Знайди звук в назві предмета» Дидактична гра «Хто більший» Дидактична гра «Почуй звук» Дидактична гра «Назви потрібне слово» Дидактична гра «Знайди предмет із заданим звуком» Дидактична гра «Де чия буква?» Дидактична гра «Утворюємо склади» Дидактична гра «Де голосні букви?» Дидактична гра «Хто як говорить?» Дидактична гра «Утворюємо слова» Дидактична гра «Почитай склади за стрілочками» Дидактична гра «Почитай склади по сходам»

Формування лексичного рівня мовлення

Етап	Вид завдань
<p><i>I етап</i> Мета: формувати пасивний словник словами з категорій «Кольори», «Геометричні фігури», «Овочі», «Фрукти», «Ягоди», «Дерева, кущі» «Квіти» «Емоції»; розвинути вміння вживати вивчені слова в мовленні</p>	<p style="text-align: center;">Тема «Кольори»</p> Бесіда «Вивчаємо кольори та відтінки» Дидактична гра «Кольори природи» Артвправа «Розмальовуємо за інструкцією» Артвправа «Розглядаємо все навколо – вивчаємо кольори» Артвправа «Барвистий акваріум: розмальовуємо й фантазуємо» Артвправа «Аналізуємо свої емоції» Опис картинки «Що зображено на малюнку?» <p style="text-align: center;">Тема «Геометричні фігури»</p> Бесіда «Вивчаємо геометричні фігури» Відео-презентація «Геометричні фігури» Артвправа «Розфарбуй геометричні фігури» Опис картинки «Що зображено на малюнку?» <p style="text-align: center;">Тема «Овочі»</p> Бесіда «Вивчення овочів» Дидактична гра «Овочі» Гра «Емоції овочів» Опис картинки «Що зображено на малюнку?» <p style="text-align: center;">Тема «Фрукти, ягоди»</p> Бесіда «Вивчення фруктів, ягід» Дидактична гра «Вивчення фруктів та ягід» Дидактична гра «Кольори овочів, фруктів, ягід»

	<p>Дидактична гра «Розмір, форма, вага, смак» Дидактична гра «Вивчення властивостей предметів» Артвправа «Розфарбуй овочі, фрукти, ягоди» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Квіти»</p> <p>Бесіда «Вивчення квітів» Відеопрезентація «Знайомимось із квітами» Дидактична гра «Вивчення квітів» Дидактична гра «Знайди квітку» Артвправа «Розфарбуй квітку» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Дерева, кущі»</p> <p>Бесіда «Дерева та кущі» Відеопрезентація «Знайомимось із деревами» Відеопрезентація «З якого дерева листячко?» Відеопрезентація «Дерева та кущі» Дидактична гра «Вивчення дерев та кущів» Артвправа «Розфарбуй дерева» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p>
<p style="text-align: center;"><i>II етап</i></p> <p><i>Мета: формувати пасивний словник словами з категорій «Тваринний світ» (тварини свійські, дики), «Птахи», «Комахи», «Пори року», «Одяг», «Частини тіла»; засвоїти прикметники, синоніми, аноніми; розвинути вміння вживати вивчені слова в мовленні</i></p>	<p style="text-align: center;">Тема «Тваринний світ»</p> <p>Бесіда «Вивчення тварин» Відеопрезентація «Лісові тварин» Дидактична гра «Дикі тварини та їх дитинчата» Дидактична гра «Зоопарк» Розповідь «Лісові тварини» Бесіда «Свійські тварини» Дидактична гра «Свійські тварини та їх дитинчата» Артвправа «Розфарбуй тварин» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Птахи»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо птахів» Відеопрезентація «Птахи» Дидактична гра «Пташки» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Комахи»</p> <p>Відеопрезентація «Комахи» Дидактична гра «Вивчаємо Комах» Артвправа «Розфарбуй комах» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Пори року»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо пори року» Дидактична гра «Ознаки весни» Дидактична гра «Ознаки літа» Дидактична гра «Ознаки осінні» Дидактична гра «Ознаки зими» Артвправа «Розфарбуй пори року» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p style="text-align: center;">Тема «Одяг»</p> <p>Дидактична гра «Вивчаємо одяг» Відеопрезентація «Весняний одяг» Дидактична гра «Який одяг?» Дидактична гра-лото «Знайди правильно одяг» Арт-вправа «Розфарбуй одяг»</p>

	<p align="center">Тема «Частини тіла»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо частини тіла» Відеопрезентація «Частини тіла» Дидактична гра «Що де знаходиться?» Дидактична гра «Що це у ляльці Олі?»</p> <p align="center">Антоніми, синоніми</p> <p>Дидактична гра «Антоніми, синоніми»</p>
<p align="center"><i>III етап</i></p> <p><i>Мета: формувати пасивний словник словами з категорій «Меблі», «Посуд», «Транспорт» «Сім'я», «Школа», «Професії»; засвоїти прикметники, слова синоніми, аноніми, з переносним значенням слів; розвинути вміння вживати вивчені слова в мовленні</i></p>	<p align="center">Тема «Меблі»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо меблі» Відеопрезентація «Меблі» Дидактична гра «Дизайнер» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p align="center">Тема «Посуд»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо посуд» Відеопрезентація «Посуд» Дидактична гра «Знайди посуд серед інших предметів» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p align="center">Тема «Транспорт»</p> <p>Бесіда «Вивчаємо транспорт» Відеопрезентація «Транспорт» Дидактична гра «Вибери відповідний вид транспорту» Артивправа «Розфарбуй транспорт» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p align="center">Тема «Сім'я»</p> <p>Бесіда «Про сім'ю» Дидактична гра «Розподіли членів родини» Артивправа «Розфарбуй сім'ю» Артивправа «Розфарбуй генеалогічне дерево родини»</p> <p align="center">Тема «Школа»</p> <p>Бесіда «Про школу» Відеопрезентація «Про школу» Дидактична гра «Що знаходиться в шкільному рюкзаку?» Дидактична гра «Опиши класну кімнату» Дидактична гра «Яке шкільне приладдя тобі відоме?» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p align="center">Тема «Професії»</p> <p>Бесіда «Про професії» Дидактична гра «Професії та професійне приладдя» Дидактична гра «Місце роботи» Опис картинки «Що зображено на малюнку?»</p> <p align="center">Антоніми, синоніми</p> <p>Дидактична гра «Слово навпаки» Дидактична гра «Скажи іншим словом»</p>

Формування фонематичного рівня мовлення

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> Мета: формувати фонематичне сприйняття</p>	Дидактична гра «Диференціація близьких за звучанням фонем» Дидактична гра «Виділення звука з групи звуків» Дидактична гра «Визначення звука в слові» Артвправа «Розмалюй картинку за заданим звуком» Дидактична гра «Покажи, де?»
<p><i>II етап</i> Мета: формувати фонематичний аналіз</p>	Дидактична гра «Визначення першого та останнього звука в слові» Дидактична гра «Визначення кількості звуків у слові» Дидактична гра «Поплескаймо складам» Дидактична гра «Піраміда» Дидактична гра «Знайди слово за схемою»
<p><i>III етап</i> Мета: формувати фонематичне уявлення</p>	Дидактична гра «Знайди звук в назві предмета» Дидактична гра «Хто більший» Дидактична гра «Почуй звук» Дидактична гра «Назви потрібне слово» Дидактична гра «Знайди предмет із заданим звуком» Дидактична гра «Де чия буква?» Дидактична гра «Утворюємо склади» Дидактична гра «Де голосні букви?» Дидактична гра «Хто як говорить?» Дидактична гра «Утворюємо слова» Дидактична гра «Почитай склади за стрілочками» Дидактична гра «Почитай склади по сходам»

Формування просодичного рівня мовлення

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> Мета: формувати вміння регулювати тонус м'язів тіла; розвинути вміння фізіологічного та носового дихання</p>	<p style="text-align: center;">Вправи на розвиток тонусу м'язів тіла</p> Вправи «Розслаблення та напруження м'язів рук» Вправи «Розслаблення та напруження пальців рук» Вправа «Розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу» Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба й рук» Вправа «Розслаблення та напруження м'язів ніг» Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба» Вправа «Масаж м'язів шиї» Вправа «Масаж м'язів обличчя» Вправа «Логопедичний масаж м'язів обличчя» Вправи (додаткові) «Для подолання м'язового напруження при заїканні» <p style="text-align: center;">Вправи на розвиток фізіологічного, носового дихання</p> Вправи «Відпрацювання правильного фізіологічного дихання» Вправи «Відпрацювання правильного носового дихання»
<p><i>II етап</i> Мета: формувати вміння мовленнєвого дихання; розвинути здатність контролювати силу голосу</p>	<p style="text-align: center;">Вправи на розвиток мовленнєвого дихання</p> Вправи «Відпрацювання правильного мовленнєвого дихання» <p style="text-align: center;">Вправи на розвиток голосу</p> Вправа «Чути зміну сили голосу» Вправа «Звуконаслідування»

	<p>Вправа «Зміна сили голосу» Вправа «Співаємо по сходинках» Вправа «Рахуємо тихо-голосно» Вправа «Бджілка тиха й голосна» Вправа «Проговорюємо речення тихо-голосно» Вправа «Проговорюємо скоромовку тихо-голосно» Вправа «Читаємо вірш тихо-голосно» Вправа «Розкажи казку тихо, голосно, інтонаційно»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати вміння змінювати тембр та інтонацію голосу під час спілкування, чітко вимовляти слова в реченнях</i></p>	<p>Вправи на розвиток темпу мовлення Вправа «Вимовляємо склади повільно-швидко» Вправа «Вимовляємо речення повільно-швидко» Вправа «Проговорюємо скоромовку» Вправа «Поєднання мовлення з рухами тіла»</p> <p>Вправи на розвиток тембру та інтонації Бесіда «Про інтонацію» Вправа «Розповідна інтонація» Вправа «Оклична інтонація» Вправа «Питальна інтонація» Вправа «Емоційні речення» <i>Мета: сформувати вміння емоційно-виразного мовлення.</i> Вправа «Розкажи казку виразно» Вправа «Паузи в мовленні»</p> <p>Вправи на розвиток дикції Вправи «Для м'язів» Вправа «Чітка вимова скоромовки»</p>

Тема 10. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про мотивацію, її види.
2. Закономірності розвитку мотивації в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку мотивації в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 2, 5, 10, 11, 13, 14.

1. Поняття про мотивацію, її види

Мотивація – це певна сила, що змушує людей діяти і досягати поставлених цілей. Це стимул, який змушує нас наполегливо працювати та підштовхує до успіху.

Мотивація – це психофізіологічний процес, який під дією зовнішніх або внутрішніх факторів, стимулює у людей бажання займатися тією чи іншою діяльністю.

З точки зору **фізіології** нервовою основою мотивації є системи, які розташовані у багатьох відділах мозку. Дія зовнішніх факторів та реакції, які відбуваються у внутрішньому середовищі організму утворюють збудження, у результаті цього залучаються ті чи ті структури гіпоталамуса. Клітини посиляють ритмічні розряди, коли збудження досягає максимального рівня, тоді виробляється активність для задоволення потреби.

Області, що забезпечують дію мотивації

Мигдалина – «Тригер емоцій» – швидко оцінює інформацію, що надходить із середовища, і активує поведінку наближення або уникнення. Ця структура має вирішальне значення для виявлення загроз і вивчення страху.

Гіпокамп – «Центр пам'яті» – запам'ятовує детальні спогади про події та активує відновлення цих спогадів, коли подається відповідна підказка. Ця структура також бере участь у регуляції тривалості стресових реакцій на подразники зовнішнього середовища.

Передня поясна кора «Поведінковий трекер» (Anterior Cingulate Cortex (ACC) «Behavior Tracker») – відстежує навколишнє середовище, а також власну поведінку та поведінку інших. Ця область б'є на сполох, коли поведінку потрібно змінити, мобілізуючи ділянки префронтальної кори, що беруть участь у саморегуляції та прийнятті рішень.

Префронтальна кора – «Управління рухом» – керує виконавчими функціями, саморегуляцією, контролем поведінки, плануванням і прийняттям складних рішень.

Прилегле ядро – «Прогноз винагороди» – оцінює стимули, які викликають бажання чи симпатію. Ця структура також відіграє важливу роль у навчанні на основі зворотного зв'язку та в прийнятті рішень на основі винагороди.

Чорна субстанція (Ventral Tegmental Area – VTA) – **Вентральна тегментальна область** «Дистриб'ютори дофаміну» – виробляють мозковий хімічний дофамін і доставляють його в інші ділянки мозку, які беруть участь у моторних функціях і в мотивації та винагороді поведінки.

Ядра Raphe – «Розподільники серотоніну» – виробляють нейромедіатор серотонін і доставляють його до широкої мережі ланцюгів у мозку, включаючи структури, пов'язані з мотивацією, винагородою та виявленням загроз (Рис. 10.1).

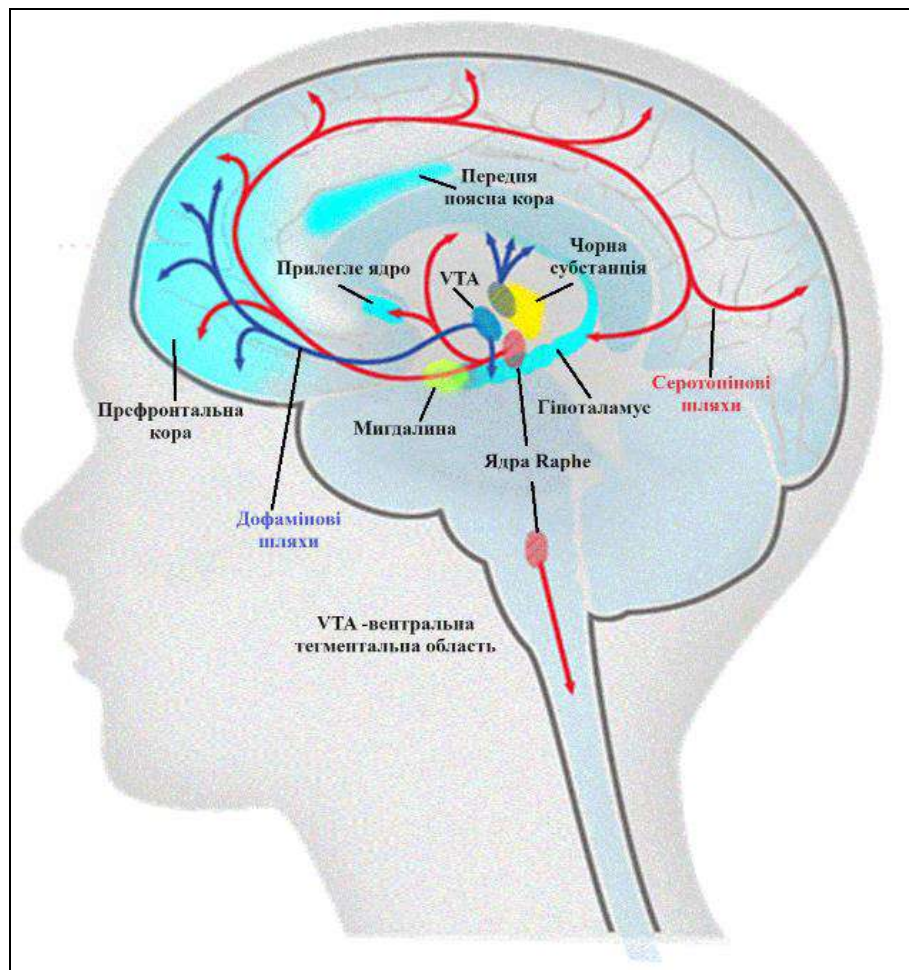

Рис. 10.1. Фізіологічні механізми мотивації

Хімічна речовина

Дофамін – ключовий фактор «бажання», модулює нервову активність, в момент позитивної події. Підвищення рівня дофаміну посилює поведінку, яка викликала винагороду, і спонукає людей шукати та вчитися на новому досвіді в очікуванні позитивного результату.

Серотонін Ключовий фактор «подобання» – серотонін поєднується з іншими нейрохімічними речовинами для передачі ейфорії та має найширше поширення в мозку. Серотонін модулює широкий спектр поведінки, включаючи великий вплив на емоційний стан, цикли сну, прийом їжі та іншу винагороджувальну поведінку.

Глутамат Основний – швидкий хімічний нейромедіатор у мозку збуджує нейрони через синапси.

Норадреналін – запускає реакцію «бийся або біжи», яка збільшує частоту серцевих скорочень, глюкозу та надходження кисню до мозку та тимчасово вимикає менш важливі функції. Норадреналін працює частково, активуючи системи уваги до найважливіших подразників у навколишньому середовищі в цей момент.

Ендоканабіноїди – регулюють активність нейронів, спричинену дофаміном і пов'язану з ним поведінку, а також працюють з опіоїдами та серотонін, щоб викликати ейфорію.

Опіоїди – клас природних хімічних речовин, таких як ендорфіни, які зменшують біль і можуть викликати ейфорію. Опіоїди виділяються організмом під час фізичних вправ і приємних занять. Вживання штучних опіоїдів, таких як героїн та ряд інших знеболюючі, що відпускаються за рецептом, можуть зменшити чутливість системи винагороди мозку та призвести до залежності, яка збільшує пошук наркотичних засобів (Рис. 10.2).

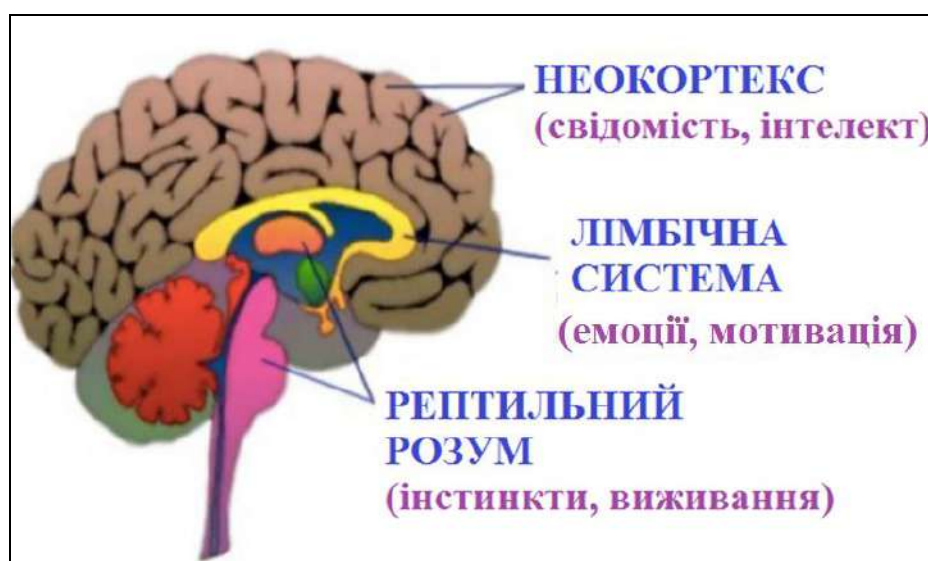

Рис. 10.2. Області мозку, що відповідають за мотивацію

Центри гіпоталамуса пов'язані з іншими відділами головного мозку. Саме тому мотиваційне збудження поширюється на лімбічну систему та ретикулярні утворення, а через них – на кору великих півкуль мозку, в якій формується програма поведінки для задоволення певної потреби.

Теорії мотивації

З педагогічної точки зору мотивація є рушійною силою людської діяльності для досягнення конкретної мети, а в освітній сфері – для

забезпечення її якості. Мотивація має сильний вплив на поведінку та діяльність будь-якої особистості. Таким чином, мотивація навчання – це система пізнавальних мотивів, тобто сукупність, комплекс усіх спонукань до знань, допитливості, пізнавальної потреби, навчальної діяльності, наукового пізнання та пошуку істини.

У своїх працях Г. Розенфельд виділяв категорії мотивації навчання:

- 1) навчання заради навчання (без інтересу до предмету);
- 2) навчання без особистих інтересів та користі;
- 3) навчання для соціальної ідентифікації;
- 4) навчання заради успіху або страху невдач;
- 5) навчання з примусу або під тиском;
- 6) навчання, що ґрунтується на поняттях і моральних зобов'язаннях або на загальноприйнятих нормах;
- 7) навчання для досягнення мети у повсякденному житті;
- 8) навчання, що ґрунтується на соціальній меті, вимогах та цінностях.

У своїй класифікації А. Маслоу, на відміну від попередників, виокремлював цілі групи потреб, а не лише окремі їх частини. Він зазначає те, що у людей від народження починають формуватися фізіологічні потреби (їсти, пити, спати і тд.), без яких людина не може обійтися в житті, тому вони покладені в основу ієрархії потреб. Друге місце посідає потреба в безпеці, як фізіологічній, так і психологічній. Задоволення попередніх груп дає змогу розвиватися потребі в емоційних контактах та коханні, тобто належати до суспільства та бути прийнятим в ньому. Коли людина задовольнила їх, то починає формуватися потреба в самоповазі (досягненні успіхів, у визнанні та компетентності). Лише після цього формуються пізнавальні (знати, вміти, розуміти, досліджувати) та естетичні (захоплення до прекрасного) потреби. Найвищою ланкою цієї ієрархії є потреба в самоактуалізації, тобто реалізації своїх цілей та можливостей, розвиток особистості, прагненні бути тим, ким може бути та чи та людина (Рис.10.3).

Рис. 10.3 Піраміда А. Маслоу

Як показують дослідження вчених мотивація (те, що викликає рух) – це сукупність усіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які спонукають

людину до діяльності. Мотиви («рухати, штовхати») є найважливішою складовою мотиваційної сфери людини, які утворюються через вплив умов життя суб'єкта та визначають у якому напрямку буде реалізуватися його активність. Чим вищий рівень мотивації, тим більше мотивів спонукають людину до діяльності, тим більше зусиль вона схильна докладати.

2. Закономірності розвитку мотивації в осіб з порушеннями мовлення

Розвиток мотивації у дітей раннього віку

- значимість того чи іншого мотиву у дітей раннього віку визначається біологічними потребами;
- здійснюється в тісному зв'язку з розвитком самосвідомості та емоційним розвитком дитини;
- задоволення потреб викликає позитивні емоції, незадоволення – негативні, відповідно мотивація доброзичливого спілкування пов'язана з емоціями радості, а конфліктного – з емоціями страху або гніву.
- пізнавальна мотивація має яскраве емоційне забарвлення, пов'язана з емоціями інтересу, радості.

Дитиною в цьому віці рухає мотив дій – прагнення до дій з предметами, а дорослий сприяє реалізації цього мотиву. У дітей цього віку виникають потреби, які їх задовольняють:

- дія з предметами;
- пізнання навколишньої дійсності;
- спілкування з дорослими;
- спілкування з однолітками;
- самоствердження;
- досягнення.

Дорослі є зразком для наслідування (спочатку мимовільного, а потім і довільного).

Формуються дві найвищі соціальні потреби:

- **потреба в самостверженні** – прагнення відстояти свою точку зору, свої бажання, упертість дитини;
- **потреба в досягненні** – домагання бажаного, долання перешкод, наполегливість у діях.

Розвиток мотивації у дітей дошкільного віку

Послідовність і системність мотивів дошкільника має ще відносний і нестійкий характер, тому його поведінка підпорядковується емоціям.

Відбувається формування нових видів мотивів, пов'язаних з ускладненням діяльності дітей. Такими є **пізнавальний** (зацікавленість у новому) і **змагальний** (порівнюють свої успіхи і невдачі з іншими дітьми) мотиви. Розвиваються мотиви **самолюбства, самоствердження, змагальні**.

Також розвивається **моральний** мотив – виражає ставлення дитини до оточуючих. Це усвідомлення моральних норм і правил поведінки, розумінням значення своїх вчинків для інших людей. Серед моральних мотивів поведінки

все більше місце починають займати **суспільні мотиви** – бажання зробити користь для людей. Старші дошкільники усвідомлено дотримуються моральних норм, пов'язаних з допомогою іншим людям. Як свідчать дослідження, суспільні мотиви вже у дошкільному віці можуть мати значну спонукальну силу, більшу, ніж мотиви особистої користі, інтерес до зовнішньої, процесуальної сторони діяльності. Виникають вони не спонтанно, а завдяки виховному впливу дорослих.

У старшого дошкільника формується **мотиваційна готовність до школи**, що включає:

- правильне уявлення про навчання як важливу і відповідальну діяльність;
- пізнавальний інтерес до навколишнього.

Розвиток мотивації у дітей молодшого шкільного віку

Мотиви особистості здатні спрямовувати, організовувати пізнання, так О. Савченко у своїй праці виділив зовнішні та внутрішні мотиви навчальної діяльності молодших школярів. Зокрема, зовнішні мотиви – ті, які не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність. До них можна віднести:

- позитивне ставлення дитини до школи;
- допитливість;
- довіру до вчителя;
- почуття обов'язку;
- прагнення бути дорослим;
- прагнення все робити самому;
- бажання порадувати батьків;
- бажання заслужити похвалу вчителя;
- страх отримати покарання;
- прагнення наслідувати старших друзів, які вже ходять до школи;
- прагнення заробити винагороду;
- бажання утвердитися в класі;
- прагнення мати шкільні речі тощо.

Внутрішні мотиви – це ті, які пов'язані з самим процесом учіння та його результатами. У більшості дітей, внутрішня мотивація ще недостатньо стійка, інтерес проявляється до завершення завдання, тобто до його результату. Якщо вчитель дає цікаве завдання, присутня конкуренція (змагальні ігри) чи підтримка однокласника, то дитина наполегливо намагається вирішити те чи те завдання. Тільки після виникнення інтересу до результатів виконаного завдання починає формуватися інтерес до змісту навчальної діяльності, потреба оволодівати знаннями. Центром уваги стає навчання, як важлива діяльність, в якій розкриваються мотиви їхньої поведінки в навчанні.

В учнів, яким нещодавно виповнилося шість років, переважають дошкільні види діяльності. В них розвиток мотивації проходить декілька етапів: від несвідомого та нестійкого до довільного та цілеспрямованого (за умови позитивних, сприятливих умов) розвитку. Мотиваційна готовність молодших школярів до навчання є поєднанням: мотиву навчання і соціального мотиву.

На думку Р. Павелка та О. Цигипала, труднощі у навчанні мають не ті діти, яким бракує знань, а ті, в яких погано розвинена пізнавальна сфера, не сформована звичка думати, шукати щось нове і цікаве.

За дослідженнями В. Мухіної значну роль у мотивації займає оцінка, яка виступає як провідний мотив у багатьох молодших школярів. Оцінка – це знак для дитини. В підсвідомості оцінка успіху чи неуспіху закладається як така, що оцінює не знання дитини, а особистість в цілому.

В 3-4-х класах мотиви навчання змінюються, тому що школярі починають проявляти як позитивну, так і негативну мотивацію до процесу навчання в залежності від інтересу до певного предмета. В цей період знижується авторитетна роль вчителя у житті дитини. Це пов'язано з тим, що школярі стають більш самостійними і починають прислухатися до думки однокласників, які можуть ставати для них авторитетами.

3. Особливості розвитку мотивації в осіб з порушеннями мовлення

У дітей з порушеннями мовлення мотивація має свої особливості у розвитку.

- недостатня вмотивованість;
- мотиви не стійкі підвладні емоціям
- надмірна сором'язливість, вразливість, тривожність;
- неспроможність зосередитися на розв'язанні завдань;
- замкнутість та невпевненість в собі;
- недостатня, ініціативність та активність через страх можливого осуду та критики.

В дітей з *дисграфією* виникають труднощі в розумінні та засвоєнні матеріалу, в завданнях для логічного мислення, концентрації уваги та сприймання. Тому у школярів спостерігається порушення мотиваційної сфери, що впливає на розвиток особистості дитини та її соціальну адаптацію. Учні не виявляють інтересу до навчання, тому що переживають, що вони не зможуть виконати те чи те завдання; не проявляють ініціативу у спілкуванні з однолітками, тому що бояться насмішок через їхнє мовленнєве порушення; не хочуть ходити до школи.

Розуміння своєї мовленнєвої недорозвиненості впливає на власний психологічний стан особистості, що викликає: сором'язливість, вразливість, беззахисність, бажання усамітнитись, відчуття пригніченості і постійне переживання за своє мовлення, дитина боїться висловити свою думку в присутності незнайомих.

Діти з *заїканням* усвідомлюють своє порушення, тому порівняно з однолітками з нормотиповим розвитком в них низька вмотивованість до навчання. Вони стають дуже вразливими, пригніченими, як самозахист використовують негативні емоції, стають імпульсивними, недовірливими, депресивними. Вони уникають спілкування з однолітками, стають сором'язливими та замкнутими у собі, не люблять привертати увагу, болісно реагують на критику. На заняттях мовчазні, неактивні, тихі, тому що мають низьку самооцінку. Якщо вони знають відповідь на запитання вчителя, то не завжди про це скажуть, оскільки комплексують через свій дефект та недооцінюють свої можливості.

Діти з мовленнєвими порушеннями мають особливий стан центральної нервової системи що визначається певними психологічними характеристиками:

- тривожність (емоційно вразливість, плаксивість, боязнь у спілкуванні);
- замкнутість (відстороненість від однолітків і дорослих);
- невпевненість у власних силах (занижена самооцінка);
- негативізм (неврівноваженість, підвищена дратівливість, впертість);
- дитячі страхи (психотравмуюча ситуація).

В дітей з порушеннями мовлення різне мотиваційне спрямування: значна частина з них хоче гратися, найменша – вчитися і найбільша – зацікавлена в соціальній взаємодії. Незважаючи на те, що на практиці такі діти не виявляють мовленнєвої активності (через низьку самооцінку, невпевненість, страх перед мовленням), все ж таки підсвідомо вони прагнуть до комунікативних дій із своїми однолітками. Пізнавальна та внутрішня мотивація в цьому випадку відходить на другорядні позиції. У більшості з них навчальна діяльність та соціальні стосунки є менш пріоритетними; значна увага надається особистісним бажанням, почуттям та проблемам; переважає ігрова діяльність.

Такі діти недостатньо вмотивовані до мовленнєвої діяльності. Самостійно не вступають в діалогічне спілкування, не підтримують розмови з однолітками й дорослими. В ігрових ситуаціях задовольняються другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Спостерігається вибірковість у спілкуванні; діти часто граються окремо від колективу. Вони мало усвідомлюють свої мовленнєві порушення, не докладають зусиль для подолання труднощів під час виконання завдань, швидко втомлюються, переходять до іншої діяльності, виявляють незацікавленість до мовленнєвих вправ, мають низьку мотивацію до спілкування з близьким оточенням. З метою розуміння вербальних інструкцій та повідомлень використовують допомогу педагога.

4. Методи діагностики та корекції

Мотивацію у дітей можна вивчати за методиками, що розкривають мотивацію мовлення (О.Белова), мотиваційну спрямованість – модифікований варіант методики Р. Wilson, I. Long, – «Навчально-ігровий майданчик» (О.Белова) та мотивацію до навчання – «Вивчення мотивів до навчання» (М. Гінзбург).

Методика вивчення мотивації мовлення (О. Белова). Мотивацію мовлення дітей старшого дошкільного віку вивчаємо під час дослідження діяльнісного компонента мовленнєвої готовності. Звертаємо увагу на критерії показників говоріння (*ініціювання діалогу, підтримування розмови з однолітками та дорослими, наявність оригінальних ідей, бажання виконувати завдання*) та аудіювання (*розуміння сюжету гри, текстових завдань, активність у діях, усвідомленість вербальної інформації*).

Модифікована методика «Навчально-ігровий майданчик» (О. Белова) сформована на матеріалі Р. Wilson, I. Long «Дерево з чоловічками».

Експериментатор пропонує дошкільникові подивитися на картинку із зображенням навчально-ігрового майданчика, на якому діти виконують різні дії: спілкуються між собою, читають книжки, пишуть, слухають музику, дивляться телевизор, граються, бешкетують, сумують тощо. Педагог просить дитину обрати подібного на неї персонажа (з таким же настроєм і поведінкою) та на якого вона хоче бути схожою в майбутньому. Вибір малюнкових персонажів визначає мотиваційну спрямованість дитини: пізнавально-активну, соціально-адаптовану внутрішньо-позиційну.

Методика «Визначення мотивів навчання» (М. Гінзбург).

Дошкільникові пропонують послухати розповідь шести дітей, котрі розказують про школу. До вислову кожного персонажа дослідник показує картку із зображенням певної ситуації. за вибором визначає мотив: зовнішній, пізнавальний, ігровий, позиційний, соціальний, оцінний. Визначений вид мотиву оцінюється відповідно до визначеної у методиці бальної шкали.

Орієнтовні вправи для розвитку мотивації

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> <i>Мета: формувати знання про мотивацію та її вплив на діяльність</i></p>	<p><u>Знання про мотивацію</u> Розповідь «Мотивація – це шлях до успіху» Бесіда «Сходінки до мети» Розповідь-казка «Дві жабки» Розповідь-притча «Позбався лихих думок та йди далі» Аналіз мотиваційних ситуацій</p>
<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати мотивацію до навчання</i></p>	<p>Гра «Полювання за скарбами» Гра «Картки завдань» Гра «Конструктор ідей» Гра «Чарівна торбинка» Гра «Віртуальна лабораторія» Гра «Моя професія» Артвправа «Домалюй мене» Рухова активність «Шлях до успіху» Рухова активність «Пошук іграшок» Рухова активність «Веселі танці» Бесіда – гра «Скоро в школу!» Гра «Про що історія?»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати інтерес до мовленнєвої діяльності</i></p>	<p>Гра «Розкажи про предмет» Гра «Вживаємо нові слова» Гра «Придумай історію» Гра «Зроби свій вибір» Гра «Чарівне слово» Гра «Мовленнєва естафета» Гра «Знайди пару» Гра «Фантастична тварина»</p>

Тема 11. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про вольові процеси особистості.
2. Закономірності розвитку вольових дій в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку вольових якостей в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5

Допоміжна: 1, 10, 11, 12, 14.

1. Поняття про вольові процеси особистості

Воля – психічний процес усвідомленої та ціленаправленої регуляції людиною своєї діяльності і поведінки для досягнення поставленої цілі.

Особливостями волі (вольових дій) є:

1. *Свідома цілеспрямованість*. Щоб щось виконати людина повинна свідомо поставити перед собою мету і мобілізувати себе на її досягнення.
2. *Зв'язок із мисленням*. Досягнення чогось та мобілізація можливі лише за умови, якщо людина все добре спланувала та обдумала.
3. *Зв'язок із рухами*. Для реалізації своїх цілей людина повинна бути в русі та змінювати форми активності.

Фізіологічні механізми волі

З фізіологічної точки зору (І. Сеченов, І. Павлов, П. Анохін) вольові дії є причино зумовлені зовнішніми подразниками. Усі довільні рухи, являться рефлекторними. За дослідженнями І. Павлова, механізм вольового руху зумовлені внутрішніми зусиллями, що контролюються діяльністю рухових ділянок, лобних доль великих півкуль головного мозку. П. Анохін доводить, що дію вольових якостей забезпечує II сигнальна система. Під час виконання вольових дій імпульси несуть інформацію про характер дії в дану ділянку, де відбувається порівняння виконуваної дії з уявленням про її виконання – це і являється акцептором дії.

Сила волі – це здатність протистояти короточасним спокусам заради довгострокових цілей. За неї відповідає префронтальна кора головного мозку.

У лімбічній системі – формуються емоції, які лежать в основі двох базових інстинктів: самозбереження та розмноження. Вона допомагає нам приймати миттєві рішення.

А префронтальна кора головного мозку змушує нас задумуватися, планувати, відповідає за контроль і силу волі. Лімбічна система каже: «бий і біжи», а префронтальна зона — «зупинись і подумай».

Воля виявляється тільки в довільних діях, тому їх слід відрізнити від дій мимовільних. Останні мають імпульсивний характер, не усвідомлюються або недостатньо усвідомлюються, здійснюються без раніше поставленої мети і усвідомлення вольового напруження. Вольовими діями називаються дії, які скеровані на досягнення свідомо поставлених цілей і такі, що пов'язані з подоланням труднощів. Суттєво, що це дії розумові, які базуються на мовленні та мисленні і є сплановані.

Класифікація вольових якостей особистості:

– *Первинні (базальні)*: сила волі, енергійність, наполегливість, витримка, сміливість тощо;

– *Вторинні (характерологічні)*: хоробрість, рішучість, упевненість у собі, самоволодіння тощо;

– *Третинні (морально-ціннісні)*: відповідальність, принциповість, обов'язковість, ініціативність, діловитість тощо.

Найважливіші вольові якості особистості

Цілеспрямованість – уміння керувати своїми діями та вчинками за для досягнення мети.

Принциповість – уміння притримуватись чіткої позиції, переконань, моральних норм.

Самостійність – уміння налаштувати себе на діяльність та її виконувати без втручання сторонніх осіб

Ініціативність – уміння проявляти свої лідерські якості, знаходити нові, нешаблонні рішення і засоби досягнення своєї мети.

Витримка – вмінням гальмувати небажані спонукання і не допускати дій, що перешкоджають досягненню поставленої мети.

Рішучість – уміння активно викликати дії, потрібні для переборення труднощів, енергійно діяти і досягати кінцевої мети.

Наполегливість – уміння активно викликати дії, потрібні для переборення труднощів, енергійно діяти і досягати мети до кінця.

Організованість – уміння керувати своєю діяльністю за планом.

Дисциплінованість – свідоме підкорення своєї поведінки загальноприйнятим нормам, установленому порядку.

Сміливість – вміння побороти страх і йти на виправданий ризик заради досягнення мети.

Вольове зусилля – форма емоційного стресу, яка мобілізує внутрішні ресурси людини (пам'ять, мислення, уяву тощо), створює додаткові мотиви до дії, які відсутні або недостатні. Загальмовує дію одних і підсилює дію інших мотивів. Мобілізує людину на подолання зовнішніх перешкод. Перемога над лінощами, страхом, втомою в результаті вольового зусилля дає значне емоційне задоволення, переживається як перемога над собою. Звичка здійснювати вольове зусилля стає обов'язковою умовою формування стійкого характеру.

Параметри вольової активності людини

Сила волі – характеризуються тим, які за складністю труднощі переборюються людиною.

Стійкість волі – одні й ті ж об'єктивні труднощі можуть бути суб'єктивно неоднаковими для різних людей.

Широта волі – визначаються тим, як часто в особистості проявляються ті або інші вольові прояви.

Моральна спрямованість – вольові дії завжди мотивовані, вольова активність має певну моральну спрямованість. Тому при характеристиці волі основну увагу звертають на рівень її розвитку.

2. Закономірності розвитку волі в осіб з нормотиповим розвитком

Розвиток вольових якостей у ранньому віці

У ранньому віці відбувається розвиток вольової сфери за двома напрямками:

- вольовий розвиток – становлення власних прагнень дитини, підвищення їх визначеності і стійкості;
- розвиток довільності – здатності володіти собою, своєю зовнішньою і внутрішньою діяльністю.

З'являються перші форми довільної і вольової поведінки, що обумовлюється ускладненням різних видів діяльності, розвитком мовлення та інших сторін особистості дитини. Розвиток розуміння мовлення, накопичення пасивного словника робить можливим виконання дій за словесною вказівкою дорослого. Значно зростає самостійність і цілеспрямованість діяльності дитини, що створює передумови для виникнення кризи трьох років.

Але в цей період ненавмисні, імпульсивні дії все ж таки домінують над вольовими. Основні ознаки розвитку вольових якостей у дітей раннього віку:

- самостійність
- цілеспрямованість
- перші форми довільної поведінки
- розвиток довільних рухів,
- розвиток довільних предметних дій
- виконання дій за словесною вказівкою дорослого
- ненавмисні, імпульсивні дії домінують над вольовими.

Розвиток вольових якостей у дітей дошкільного віку

У дошкільному віці виникає і активно розвиваються вольові якості дитини, які проявляються в розвитку довільних рухів, керуванні власною поведінкою, вмінні планувати, підпорядковувати дії, досягати мету, вдосконалювати зусилля, переборювати перешкоди тощо.

Відбувається розвиток цілеспрямованості, дисциплінованості, встановлюються взаємозв'язки між метою діями і мотивом, зростає регулююча роль мовлення у виконанні дій.

Визначення вольової готовності до школи:

1. Розвиток довільних дій – виконання дій за попередньою словесною інструкцією.
2. Розвиток довільних психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги тощо).

3. Розвиток довільної діяльності і поведінки в яких усвідомлюються мотиви і мета, мобілізуються зусилля.

У молодшому і старшому дошкільному віці можливі прояви вередувань і впертості.

Розвиток вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку

У процесі переборення внутрішніх суперечностей під час шкільного навчання формуються вольові якості учнів. Г. Костюк вказує, що переломним періодом в формуванні вольової поведінки є вік від дев'яти до одинадцяти років. Учні краще усвідомлюють обов'язки, значення навчання й праці, зростає вимогливість до себе та інших.

Воля першокласників є недостатньо нестійкою, довільною, діти легко піддаються навіюванню, наслідують не тільки хороші, а й погані вчинки. У такому віці формуються такі вольові риси характеру, як самостійність (що залежить у більшості випадків від віку), впевненість у своїх силах, витримка, наполегливість тощо. Для розвитку вольових якостей дитина має пройти певні етапи: розвиток цілеспрямованості дій; постановка мети; сформованість мотивації; регулююче мовлення при діях.

Є. Ільїн зазначав, що для формування вольових зусиль у навчальній діяльності для учнів є обов'язковим: 1) зв'язок поставлених завдань з потребами й інтересами дітей; 2) постановка цілей; 3) оптимальна важкість завдань; 4) сприятливі інструкції про способи виконання завдань; 5) демонстрація шляху здійснення мети.

3. Особливості розвитку вольових процесів в осіб з порушеннями мовлення

Розлади вольового акту

Гіпербулія – посилення вольової активності, людина стає надміру активною, діє нероздумуючи.

Абулія – відсутність волі, відсутність спонукань до діяльності, нездатність діяти і вирішувати, хоча необхідність цього усвідомлюється.

Гіпобулія – послаблення вольової активності ослаблення волі по якому сила мотивів знижена і важко визначити і утримати будь-яку мету.

Апраксія – порушення регуляції рухів і дій, людина почавши будь-яку діяльність змінює її під впливом зовнішньої випадкової ситуації.

Парабулія – виокремлення (багатосиптомне явище).

Симптоми: ступор, рухова загальмованість, втрата зв'язку з оточенням, імпульсивність, мутизм (втрата мовного контакту), негативізм (схильність робити дію протилежну потрібній).

Мовленнєві порушення у дітей сприяють до неадекватної самооцінки, що впливає на розвиток вольових якостей: відчуття своєї малоцінності, боязкості, невпевненості у своїх можливостях. Цім дітям властива пасивність, залежність від оточуючих, спонтанна поведінка, зосередженість на власних проблемах, замкнутість, низька працездатність, невміння наполегливо виконувати завдання тощо. Причиною цього є стресові ситуації, що виникають в зв'язку з навчанням та мовленнєвими порушеннями. Через низький рівень уваги, дітям притаманна сповільненість дій, найменша невдача викликає у них розгубленість, порушує цілеспрямованість у діяльності.

У дітей з порушеннями мовлення виявляють несформованість:

- саморегуляції;
- самоконтролю;
- рівня працездатності;
- функції планування дій;
- орієнтацію в завданнях;
- довільність у поведінці.

У дітей з *дислалією* порушення мовлення майже не позначається на їх вольовій сфері. Нерідко відхилення викликаються не самим мовленнєвим порушенням, а ставленням до дитини оточуючих, в результаті чого можуть формуватися негативні особистісні риси (замкнутість, негативізм тощо).

Для дітей із *дизартрією*, характерним є схильність до гальмівних реакцій, або схильність до емоційної збудливості. При стертій формі дизартрії розвиток вольової сфери може нагадувати дислалію. Однак дизартрія, частіше ніж дислалія поєднується з нестійким настроєм. Для дітей із дизартрією характерна невпевненість в своїх силах і можливостях, сором'язливість.

Під час дослідження рівня домагань дітей з порушеннями мовлення було виявлено, що в більшості випадків реакція дітей на успіх відрізняється від нормотипового розвитку. Це виражається в тому, що після вдало виконаного завдання частина дітей переходить не до важчого, а до більш легкого, що пояснюється наявністю у них прагнення підтримати успіх на заниженому рівні.

У дітей із *загальним недорозвиненням мовлення* порушення комунікативних функцій мовлення заважає формуванню вольових регулятивних дій, що призводить до великої кількості помилок у навчанні, більшості яких діти не помічають.

Н. Чередніченко зазначає, що у дітей з порушеннями мовлення впродовж навчання у початковій школі спостерігається недорозвинення усіх структурних компонентів вольового акту. Дисфункція вольових процесів в них особливо помітна протягом перших років навчання у школі (одні діти діють дуже швидко, імпульсивно, не задумуючись, інші – сповільнено, мляво). Для них характерне невміння планувати свою роботу. Недоліки контролю за результатом особливо помітні тоді, коли завдання ускладнюється, це спричинює велику кількість помилок. У більшості дітей з порушенням мовлення спостерігається недостатня спроможність зіставляти отримані результати із заданими.

4. Методи діагностики та корекції

В сучасній психології існують різні методики, що направлені на вивчення вольової сфери у дітей. Зокрема, адаптований опитувальник Н. Обозової для оцінки сили волі; для дослідження терплячості – опитувальники Є. Ільїна, О. Фещенко; методика для визначення стримуваності – «Агресивна поведінка» (Є. Ільїн, П. Ковалевий); адаптована анкета для визначення рівня лінощів «Саморегуляція проявів лінощів» (Д. Богданова, С. Посохова); методика для визначення рівня рішучості – «Готовність до ризику» (Е. Берн); методика для визначення завзятості – «Нерозв'язана задача» (Н. Олександрова, Т. Шульга); методика для визначення розвитку довільності дій – "Графічний диктант" (Д. Ельконін); методика дослідження самооцінки «Дерево»; опитувальник для визначення індивідуальних диспозицій – «Шкала контролю за дією» (Ю. Куль) також психолого-педагогічні спостереження.

Формування вольових якостей. Для здійснення корекційних впливів необхідним було створення і реалізація моделей корекції: загальної (використання різних видів діяльності), типової (включення практичних дій), індивідуальної (виявлення провідних видів). Ефективним впливом на формування вольових якостей дитини залишається гра, а також тематичні бесіди, перегляди фільмів, мультфільмів.

Формування вольових дій у дітей проходить певні етапи розвитку, а саме вміння цілеспрямовувати власні дії, встановлювати відношення між метою та мотивом, використовувати мовлення як регулятор дії. Також це залежить від того, як використовуються в навчанні й вихованні переконування, зауваження, заохочення та інші засоби впливу на дитину. Зловживання негативними оцінками, нотаціями веде до погіршення ставлення деяких учнів до своїх навчальних обов'язків, зниження їх активності, виникнення лінощів та інших негативних вольових рис.

Розвиток довільних дій відбувається в процесі наслідування, та в ньому виділяють дві фази: попереднє орієнтування – дитина спостерігає за діями дорослого або інших дітей (формується образ необхідних дій), та відтворення – дитина робить показаний їй рух і порівнює його із зразком. Прояви волі дитини залежать від ситуації, вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого. Тому необхідно створити атмосферу чітких вимог і правил поведінки, позитивний соціально-психологічний клімат.

Гра в житті дитини займає велике значення для розвитку вольових якостей. Але для цього необхідно витримати певні умови: визначити правила гри, поставити мету, залучити в гру колектив, створити умови для самовираження дитини. Також варто зауважити, що навчальна діяльність найбільше сприяє позитивним змінам у вольовій сфері особистості дитини.

Тема 12. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ В ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

План:

1. Поняття про емоції.
2. Закономірності розвитку емоції в осіб з нормотиповим психофізичним розвитком.
3. Особливості розвитку емоції в осіб з порушеннями мовлення.
4. Методи діагностики та корекції.

Література

Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Допоміжна: 3, 4, 6, 10, 11, 14.

1. Поняття про емоції

Емоції (от лат. *emovere* – збудженість, потрясіння).

Емоції – це переживання людини, що супроводжують її поведінку, характеризують ставлення до всього, до своєї особистості.

Фізіологічні механізми емоцій

Лімбічна система відповідає за емоції (емоційний мозок): емоції злості, страху, розлуки, турботи, бажання грати, цікавість, соціальні прихильності, смак до життя тощо. Лімбічна кора містить дві структури: *поясну кору* та *парагіпокампальну звивину*. Разом вони впливають на настрій, мотивацію та судження.

Але також і інші ділянки мозку забезпечують емоції.

В **гіпоталамусі** виявлені ділянки, умовно названі «*центрами насолоди і страждання*». Так, стимуляція задніх відділів гіпоталамусу – викликає напад люті. Гіпоталамус може контролювати емоції.

- **Гіпокамп** допомагає зберігати та отримувати спогади в тому числі й емоційні.

- **Мигдалеподібне тіло.** Її функції пов'язані із забезпеченням захисної поведінки, вегетативними, руховими, емоційними реакціями. Під час спогадів відбувається активація мигдалин, що викликають півні емоції.

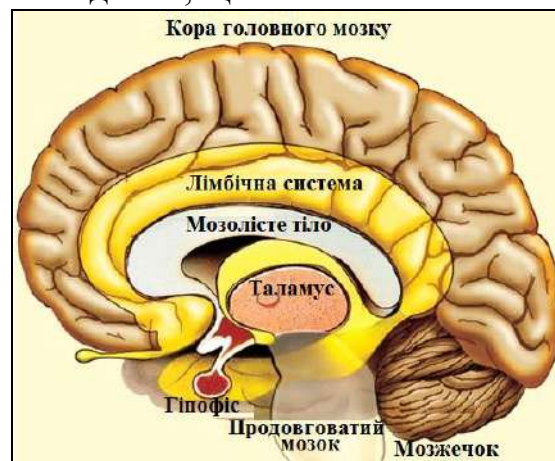

Рис. 12. 1. Фізіологічні механізми емоцій

На сьогоднішній день психологія розглядає численні теорії емоцій:

- еволюційну теорію Ч. Дарвіна;
- асоціативну теорію В. Вундта;
- рудиментарну теорію емоцій (Г. Спенсер, Т. Рибо);
- структурну теорію емоцій Д. Пейпеця;
- вегетативно-гуморальну теорію емоцій П. Хенрі;
- анатомо-фізіологічну теорію емоцій Д. Грея;
- судинну теорію вираження емоцій І. Уейнбаума;
- нейрокультурну теорію емоцій П. Екмана;
- психоаналітичну теорію емоцій (З. Фройд, А. Адлер);
- мотиваційну теорію емоцій Р. Ліпера;
- пізнавальну теорію емоцій М. Арнольд – Р. Лазаруса;
- теорію базових емоцій Р. Плачика;
- диференційну теорію емоцій К. Ізарда та ін.

Емоційні явища відрізняються між собою за багатьма параметрами: за якістю, інтенсивністю, тривалістю, усвідомленістю, глибиною, генетичним походженням, складністю, умовами виникнення, функціями, дією на організм. На цій основі виділяють наступні види емоційних явищ:

Функції емоцій:

- *сигнальна* – сигналізує про користь або шкоду для організму того чи іншого стимулу, явища, які позначаються певним знаком.
- *регуляторна* – забезпечує спрямованість та інтенсивність поведінки.
- *комунікативна* – за допомогою емоцій ми спілкуємось один з одним.
- *експресивна* – виражає внутрішні переживання індивіда у зовнішніх формах – міміці, жестах, особливостях мовлення та ін.

Класифікація емоцій

За тоном переживань:

- позитивні – (*задоволення, радість*)
- негативні – (*печаль, розчарування*)

За рівнем спрямувань:

- нижчі – філогенетично давніші (*задоволення відчуття голоду, спраги тощо*)
- вищі – філогенетично більш молоді (*естетичні, етичні, моральні*)

За ознаками сили та тривалості:

- емоційний стан – *емоційний настрій*;
- емоційні відносини – *пристрасть*;
- емоційні реакції – *афект (сильне короточасне емоційне збудження)*.

За тонусом організму емоції:

- *стенічні* – підвищують життєдіяльність організму;
- *астенічні* – знижують життєдіяльність організму;
- *стресові* – *дистрес* (довготривалий вплив, руйнівний процес, дезорганізує поведінку людини, погіршує перебіг психофізіологічних функцій), *еустрес* (короточасний вплив, дає відчуття піднесення внутрішніх сил).

Емоції – це психічний стан людини у відповідь на діючий зовнішній та внутрішній подразник. Емоційна сфера включає такий емоційний компонент як переживання, що складається з *настрою, афекту, стресу, дистресу, фрустрації*.

Психологічні емоційні стани, які викликають переживання

Настрій – загальний, відносно невеликий за інтенсивністю, емоційний стан людини, що характеризує її життєвий тонус протягом певного часу.

Афект – сильне, відносно короткочасне емоційне переживання.

Стрес – сильне емоційне збудження (тривале або короткочасне).

Пристрасть – стійке, глибоке та сильне емоційне прагнення до певного об'єкта.

Фрустрація – своєрідні переживання і поведінка викликані перешкодами (недосягненням) до на шляху до досягнення мети.

Почуття – узагальнені переживання, ставлення до потреб, задоволення чи незадоволення яких зумовлює позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо.

Відмінності емоцій і почуттів

ЕМОЦІЇ	ПОЧУТТЯ
реакції, які викликаються певними епізодичними впливами або внутрішніми станами організму прості переживання, пов'язані з задоволенням або незадоволенням органічних потреб пов'язані з першою сигнальною системою	стале емоційне ставлення різних сторін оточуючої дійсності. пов'язані з вищими духовними потребами, що виникли в ході історичного розвитку людства пов'язані з другою сигнальною системою

Основні емоції:

- 1) інтерес – здивування, хвилювання тощо;
- 2) радість – любов, захоплення, закоханість тощо;
- 3) горе – страждання, гнів, провина, огида, презирство, страх, сором.

2. Закономірності розвитку емоції в осіб нормотиповим розвитком

Розвиток емоції у дітей раннього віку

Від народження і до 6 міс. в дитини проявляються різні емоції:

- **перші** емоції дитини негативні(потреба в їжі, сні, теплі, сухості і т.д.);
- **до 3 міс.** у дитини проявляються і позитивні емоції такі як: посмішка, вокалізація, активний рух. Такі реакції називають "комплексом поживлення".
- **до 4-5 міс.** у малюка проявляються емоційні реакції такі як подив і смуток.
- **в 6 міс.** малюк вміє відрізняє інтонації голосу дорослого.

Дитина вже проявляє різні емоційні реакції (позитивні і негативні, різні за тривалістю і періодичністю) коли вибирає іграшку, одягу, опиняється в незнайомій ситуації, бачить рідну людину та інше.

- **7–8міс.** – відчуття страху, сорому, гніву, боязні. Також у цьому віці малюк наслідує емоції, міміку обличчя і голосові інтонації людей (сміється, верещить, копіюючи поведінку значущих близьких при безпосередньому спілкуванні).
- **9–11міс.** – спокійно і зацікавлено грається, щиро радіє іграм з дорослими. Малюк в різних ситуаціях вміє використовувати різноманітні вирази обличчя: інтерес, задоволення, радість, увага, образа.
- **12міс.** – впізнає близьку людину на фотографії і радіє, захоплення викликають іграшки різні; ображається, висловлює своє невдоволення на заборону батьків, засмучується коли в нього щось не виходить.

2 роки:

- переживання за інших;
- невмінням контролювати і стримувати свої емоції;
- переживання незадоволення у вигляді емоцій гніву, страху, печалі, відрази, ревності, а переживання задоволення проявляється у емоції радості, захоплення, ніжності, розчулення і т.д.

3 роки:

- переживання за інших;
- з'являються соціальні форми гніву, ревності, заздрості, сердитість і плач коли хтось з батьків грається з іншою дитиною чи бере на руки;
- дитина для зображення емоції підбирає мімічні засоби для вираження радості, гніву, відрази, горя, подиву, сорому, гордість, збентеження, зніяковіння, чуйність і інших.

Розвиток емоції у дітей дошкільного віку

Почуття та переживання дитини дошкільного віку стають складнішими, але носять переважно ситуативний характер. У цей період у дитини активно формуються морально-етичні, інтелектуальні та естетичні категорії. Проявляється почуття сорому, власної гідності, справедливості, гумору та співпереживання. Дедалі більше емоційні переживання набувають вербалізованого характеру («Я ображений на тебе»). Яскраво виражаються симпатії та антипатії, з'являються потреби у розумінні, підтримці та любові. Емоційна поведінка дитини формується на основі певного емоційного досвіду. Розвиток негативних емоцій тісно пов'язаний із фрустрацією (стан незадоволеності). В одних дітей стан фрустрації закріплює млявість, байдужість, в інших може проявлятися в вигляді агресії, озлобленості.

4 роки:

- наявні усі емоції, які переживають дорослі;
- дитина стає більш урівноваженою, стриманішою;
- на хвилюючі події все ще реагує бурхливо;
- настрій змінюється швидко, його розуміє та пояснює причини виникнення.

5 років:

- диференціює настрій близьких людей за мімікою, жестами, інтонацією, поведінкою тощо;
- зростає стійкість емоцій;
- розвиваються і ускладнюються переживання задоволення (радості, любові) і незадоволення (гнів, тривога);
- домінуючими є емоції радості(інтерес, подив), і страху (гнів, тривога, відраза);
- інтенсивно розвиваються почуття любові і співчуття.

6 років:

- гостро переживає почуття сорому та провини, намагається позбутися їх;
- стає емоційно витривалішою, стійкішою;
- переживає відповідальність за свій емоційний стан;
- чітко характеризує власні емоційні стани.

7 років:

- емоції стійкі, контрольовані, усвідомлені;
- підвищується глибина й розширюється спектр емоційних переживань;
- орієнтування в назвах та специфіці прояву основних емоцій (інтерес, радість, гнів, страх, сором, провини тощо).

Розвиток емоції у дітей молодшого шкільного віку

У дитини інтенсивно розвивається нервова система. Збудження переважає над гальмуванням, тому молодший школяр залишається нестриманим, неспокійним та досить активним. Виникнення переживань відбувається на основі того, що у дитини значно збільшується коло обов'язків, змінюються режим дня та звичні заняття. Дитина повинна адаптуватись до нового середовища та серйознішого ставлення батьків.

Емоційна сфера молодших школярів характеризується:

- відвертістю і щирістю вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволення;
- емоціогенними факторами – це не тільки ігри і спілкування з однолітками, але і успіхи в навчанні та оцінка цих успіхів учителем і однокласниками;
- готовністю до афекту страху – під час навчальної діяльності дитина переживає страх як передчуття неприємностей, невдач, невпевненості у своїх силах, неможливості впоратися із завданням; вона відчуває загрозу своєму статусу в класі, сім'ї;
- легкою чуйністю на події – емоції забарвлюють сприйняття навколишньої дійсності, уявні образи, розумову і фізичну діяльність;
- емоційною нестійкістю – часті зміни настрою, схильність до короткочасних і бурхливих афектів;
- подальшим розвитком тлумачень емоцій через мімічні, жестові, інтонаційні, поведінкові прояви;
- вмінням називати п'ять синонімічних слів, що позначають емоції;
- вмінням свої переживання розкривати під час читання казок, віршів, розповідей тощо.

3. Особливості розвитку емоції в осіб з порушеннями мовлення

Розлади емоцій

- **депресія** – це постійне зниження настрою, песимізм та прагнення до усамітнення.
- **манія** – хворобливий стан психіки, для якого характерне зосередження свідомості й почуттів на якійсь одній ідеї
- **ейфорія** – патологічно піднесений настрій, який не має під собою причин
- **слабкодухість** – афективне нетримання, коли з найменшого приводу людина плаче
- **апатія** – психічний розлад бездіяльності, відсутність інтересу до навколишнього світу,
- **дисфорія** – форма хворобливо-зниженого настрою, що характеризується злістю, хмурістю, дратівливістю, почуттям неприязні до оточуючих.
- **паратимія** – емоційна неадекватність
- **страх** – тан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний очікуванням чого-небудь неприємного та небажаного
- **тривога** – негативно забарвлена емоція, що виражає відчуття невизначеності, очікування негативних подій, важковизначені передчуття.
- **туга** – почуття глибокого жалю
- **занепокоєння** – це різновид тривоги, який виникає внаслідок повторюваних по колу думок стосовно події, яка може статися.
- **деперсоналізація** – це стан відчуження від самого себе. відчуття втрати почуттів
- **амбівалентність** – психічний стан роздвоєності.

Емоції дітей з порушеннями мовлення проявляється: у пасивності, байдужості, неухважності, невпевненості, замкнутості, сором'язливості,

У них спостерігається: тривожно-недовірливий характер, підозріливість, фобічні стани, схильність до депресій, пасивно-захисні і захисно-агресивні реакції на дефект, підвищена збудливість, роздратованість, швидка втомлюваність, рухова розгальмованість, плаксивість, упертість.

Діти із ЗНМ, мають надмірну розгальмованість у поведінці: імпульсивність, неврівноваженість, схильність до дратівливості, плаксивість, спалахи агресивності, зміна настрою, роздратованість, руховий неспокій, зумовлені емоційною збудливістю та виснаженістю нервової системи. Залежно від рівня ураження головного мозку, такі прояви стають більш вираженими.

У старших дошкільників із порушеннями мовлення виявлено недостатньо сформованих знань про схематичні типи емоцій, що розкриває низький рівень обізнаності й уявлень про види емоцій та їх властивості. Не вміння правильно розпізнати емоційний фон співрозмовника провокує проблеми в соціальній (відмова від спілкування, вербально-агресивна поведінка тощо) та особистісній (страх перед мовленням, низька самооцінка) сферах, що утруднює інтеграцію в освітній простір.

Результати дослідження завдання «Зчитування лїцевої експресії» свідчать, що в дітей старшого дошкільного віку з різним рівнем мовленнєвого розвитку виникають труднощі саме під час аналізу фрагментарних емоцій дівчинки з

різних світлин. Дошкільникам не вистачає додаткової інформації, яка звузила б пошук потрібної картки, наприклад, ситуації, що викликає відповідну емоцію. Також завдання ускладнювалося тим, що на світлинах були відображені справжні пережиті почуття, а не штучно продемонстровані, які б значно полегшили впізнавання. Тому показники щодо виконання цього завдання нижчі, ніж щодо співвідношення дітьми назв емоцій із схематичними зображеннями. Діти, що мали низькі показники важко концентрувалися на мімічних виразах обличчя та співвідносили назву емоції з її станом. Окрім типових замінів, що траплялися в дітей із високим та середнім рівнями, додатково спостережені необґрунтовані вибори, наприклад, «співчуття» – «недовіра»; зосередження лише на нижній частині обличчя і відсутність уваги до верхньої, що є більш інформативною. Наприклад, під час прохання показати світлину, на якій дівчинка відчуває «страх» дитина з *дизартрією* обирає картку з емоцією «радість». Свій вбір аргументує тим, що в дівчинки широко відкритий рот. Дошкільник не користується підказками педагога, робить свій вибір або відмовляється виконувати завдання, якщо відчуває труднощі. Низькі результати вказують на недостатню спостережливість дітей, невміння фіксувати увагу на міміці обличчя, розпізнавати та аналізувати емоційний стан близького оточення.

Демонстрація емоцій у таких дітей – однотипна: для позитивних – «натягнута» посмішка, для негативних – скривлений донизу рот. До того ж верхня частина обличчя залишалася нерухомою. В попередніх завданнях діти не зосереджували уваги на зміні очей, брів, лоба та носа, а отже не могли передати точність емоційного переживання.

В умовах ігрової та навчальної діяльності ці діти не виявляли бажання співпрацювати та мали низький рівень прояву позитивних емоцій під час спілкування. Під час ігрової діяльності дошкільники можуть бути замкнуті, сором'язливі, з низькою самооцінкою, непомітні серед інших дітей або чимось незадоволені, похмурі, дратівливі, з неадекватним реагуванням у різних ситуаціях. Вони неохоче відповідають на запитання дорослого, іноді відмовляються виконувати завдання.

4. Методи дослідження та корекції

В сучасній психології для дослідження особливостей емоційних переживань дітей молодшого шкільного віку використовуються різні психодіагностичні методи дослідження:

- для дослідження міжособистісних відносин дитини, її соціальне становище, характер її поведінки використовують проективну візуально-вербальну методику Р. Жилия;
- для визначення психічного стану (негативний – позитивний) – методика С. Велієвої «Потяг»; як аналог проведення колірною тесту Люшера,
- для дослідження внутрішньосімейних відносин – методика Р. Бернса і С. Кауфмана "Кінетичний малюнок сім'ї";
- для визначення емоційних переживань дитини, наявності агресії – методика М. Панфілової «Кактус»;

- для дослідження рівня переживань та тривожності дитини – методика Р. Теммл, М. Дорки, В. Амен "Обери обличчя";
- для вивчення видів агресії «Сюжетно-ситуативно-ілюстрована» методика О.Б. Белової.

А також доцільно використати методику «Емоційної грамотності дошкільника» (О. Белова), яка включає три етапи дослідження:

I – розшифрування схематичних емоцій на зображених смайликах;

II – зчитування ліцевої експресії з обличч дитини на фотографіях;

III – співвіднесення ситуації з емоціями, характеристика емоції та її демонстрація.

Під час виконання першого завдання «Розшифрування емоційних схем» перед дитиною розкладають дванадцять картинок із зображенням смайликів з різними емоційними переживаннями. Серед них шість позитивних і шість негативних. Експериментатор озвучує емоцію і просить дитину відшукати її серед поданих картинок.

На другому етапі вивчаємо в дитини вміння аналізувати та розпізнавати емоційні прояви на обличчях людей, використовуючи завдання «Зчитування ліцевої експресії». Виконання завдання «Ідентифікація емоцій у життєвих ситуаціях» на третьому етапі дозволяє вивчити в дошкільника усвідомленість ним власних емоцій, уміння їх співвідносити з життєвими ситуаціями. Дитині пропонують послухати дванадцять запитань, які співвідносяться з різними видами емоцій. До кожного ситуативного питання необхідно: вказати назву емоції; розказати, у яких ситуаціях дитина пережила цю емоцію, які її наслідки; підібрати картку з відповідним емоційним смайликом; спробувати мімічно її зобразити. Якщо з першого разу не виходить відтворити емоцію, то пропонують допомогу у вигляді картинки із зображенням тієї чи тієї емоції. На четвертому етапі досліджуємо «Емоційний супровід вербальної діяльності» за методом спостереження. Це дає можливість оцінити емоційне ставлення дошкільника до мовлення. Під час вивчення семіотичного та діяльнісного компонентів мовленнєвої готовності звертаємо увагу на демонстрацію дитиною емоцій до вербальної діяльності. Критеріями оцінювання, в даному випадку, стають прояви позитивних емоцій під час: практичного виконання семіотичних завдань; спілкування з однолітками; спілкування з педагогом; слухання казок, творів та оповідань.

Орієнтовні вправи для розвитку емоційної сфери

Етап	Вид роботи
<p><i>I етап</i> <i>Мета: формувати розуміння емоцій та їх вплив на поведінку</i></p>	<p>Розповідь «Поняття про емоції» Гра «Злий звір» Гра «Емоційна маска» Бесіда «Емоції та поведінка» Гра «Мімічна гімнастика» Гра «Емоції овочів» Гра «Впізнай емоції емоджі» Гра «Скласти пазли-емоджі» Гра «Розпізнай емоції дівчинки» Гра «Знайди емоційну пару»</p>

	<p>Гра «Дзеркало» Гра «Емоційний детектив» Гра «Килимки для сортування емоцій» Гра «Емоційні пляшки» Гра «Вгадай емоцію по голосу»</p>
<p><i>II етап</i> <i>Мета: формувати вміння</i> <i>аналізувати емоції;</i> <i>здійснювати пошук</i> <i>адекватних моделей поведінки</i></p>	<p>Гра «Впізнай емоційні стани» Аналіз емоційних ситуацій Бесіда «Мої емоції» Гра «Підбери емоцію до оповідання»</p>
<p><i>III етап</i> <i>Мета: формувати вміння</i> <i>контролювати власні емоції</i></p>	<p>Гра «Червоне світло, зелене світло» Гра «Регуляція дихання» Гра «Спиймай емоцію» «Сенсорні кошики» Артвправа «Емоційна паперова тарілка» Артвправа «Емоційні кольорові коди» Гра «Заверши історію» Музвправа «Емоції природи» Музвправа «Емоційна музика»</p>

ПЕРЕЛІК ОРІЄНТОВНИХ ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Визначте поняття, об'єкт, предмет, завдання курсу «Психологія осіб з порушеннями мовлення».
2. Розкрийте організаційні методи дослідження.
3. Опишіть емпіричні методи діагностики.
4. Порівняйте розвиток сприймання в дітей раннього віку з нормотиповим та з порушеннями мовлення.
5. Проаналізуйте розвиток процесів сприймання в дітей дошкільного віку з нормотиповим та порушеним мовленням.
6. Розкрийте специфіку порушень зорового сприйняття (предметна агнозія та симультанна агнозія).
7. Охарактеризуйте специфіку порушень зорового сприйняття (лицьова агнозія, символічна агнозія та кольорова агнозія).
8. Визначте особливості розвитку зорового сприйняття в дітей з порушеннями мовлення.
9. Опишіть специфіку порушень оптико-просторового гнозису в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
10. Опишіть специфіку порушень слухового сприйняття.
11. Розкрийте фонетичні порушення слухового сприйняття.
12. Визначте види тактильної (сенситивної) агнозії.
13. Порівняйте розвиток уваги в дітей раннього віку з нормотиповим та порушеним мовленням.
14. Проаналізуйте розвиток уваги в дітей дошкільного віку з порушеним мовленням.
15. Охарактеризуйте особливості розвитку властивостей уваги в дітей з порушеннями мовлення.
16. Охарактеризуйте особливості розвитку концентрації уваги в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
17. Проаналізуйте розвиток пам'яті в дітей дошкільного віку з порушеним мовленням.
18. Опишіть особливості розвитку пам'яті у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
19. Розкрийте відмінності в розвитку мисленнєвих операцій в дітей дошкільного віку з типовим та порушеним мовленням.
20. Розкрийте особливості розвитку мислення в дітей з порушеннями мовлення.
21. Розкрийте особливості розвитку мислення в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.

22. Проаналізуйте особливості розвитку мовлення в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
23. Розкрийте особливості розвитку мовлення в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.
24. Опишіть особливості розвитку мовлення в дітей фонетичним недорозвиненням мовлення.
25. Проаналізуйте особливості розвитку уяви в дітей з порушеннями мовлення.
26. Охарактеризуйте особливості розвитку мотивації в дітей з порушеннями мовлення.
27. Визначте особливості розвитку вольових якостей в дітей з порушеннями мовлення.
28. Розкрийте відмінності в розвитку емоційних проявів в дітей дошкільного віку з типовим та порушеним мовленням.
29. Проаналізуйте особливості прояву агресії у дітей з порушеннями мовлення.
30. Охарактеризуйте особливості розвитку емоцій в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
31. Охарактеризуйте методи діагностики сприймання у дітей з порушеннями мовлення.
32. Розкрийте методи діагностики відчуттів у дітей з порушеннями мовлення.
33. Опишіть методи обстеження уваги у дітей з порушеннями мовлення.
34. Опишіть методи діагностики обсягу уваги в дітей з порушеннями мовлення.
35. Розкрийте методи діагностики концентрації уваги в дітей з порушеннями мовлення.
36. Опишіть методи діагностики розподілу уваги у дітей з порушеннями мовлення.
37. Опишіть методи діагностики короткочасної пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
38. Визначте методи дослідження довготривалої пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
39. Охарактеризуйте методи діагностики слухової пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
40. Опишіть методику для вивчення слухомовленнєвої пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
41. Визначте методи дослідження зорової пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
42. Охарактеризуйте методи діагностики мислення в дітей з порушеннями мовлення.

43. Розкрийте методи діагностики абстрактного мислення в дітей з порушеннями мовлення.
44. Опишіть методи діагностики вербально-логічного мислення в дітей з порушеннями мовлення
45. Визначте методи дослідження продуктивності мислення в дітей з порушеннями мовлення
46. Опишіть методи діагностики розумових операцій в дітей з порушеннями мовлення
47. Охарактеризуйте методи діагностики творчої уяви в дітей з порушеннями мовлення.
48. Розкрийте методи діагностики репродуктивної уяви в дітей з порушеннями мовлення.
49. Проаналізуйте специфіку дослідження довільної уяви в дітей з порушеннями мовлення.
50. Опишіть методи обстеження фонематичного сприймання в дітей з порушеннями мовлення.
51. Розкрийте методи вивчення кінестетичного праксису в дітей з порушеннями мовлення.
52. Опишіть методи обстеження кінетичного праксису в дітей з порушеннями мовлення.
53. Розкрийте методи обстеження орального праксису в дітей з порушеннями мовлення.
54. Визначте методи обстеження артикуляційного праксису в дітей з порушеннями мовлення.
55. Розкрийте методику на вивчення зорово-моторної координації в дітей з порушеннями мовлення.
56. Проаналізуйте специфіку дослідження мотивації до навчання у дітей з порушеннями мовлення.
57. Опишіть специфіку обстеження вольових якостей в дітей з порушеннями мовлення.
58. Охарактеризуйте методики, що направлені на вивчення емоційних переживань у дітей з порушеннями мовлення.
59. Розкрийте методи дослідження негативних переживань (тривога, депресія) в дітей з порушеннями мовлення.
60. Опишіть проєктивні типи методик, що направлені на вивчення агресивних проявів в дітей з порушеннями мовлення.
61. Опишіть методичні прийоми з формування тактильного праксису в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
62. Розкрийте методичні прийоми з формування орального праксису в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

63. Визначте методичні прийоми з корекції артикуляційного праксису в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
64. Охарактеризуйте методичні прийоми для формування зорового сприймання в дітей з фонетичним недорозвиненням мовлення.
65. Аргументуйте методичні прийоми, що спрямовані на розвиток фонетичного сприймання в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.
66. Проаналізуйте методичні прийоми для формування просторового праксису в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
67. Перерахуйте та опишіть методичні прийоми для формування зорово-моторної координації в дітей з порушеннями мовлення.
68. Розкрийте прийоми, що спрямовані на формування слухомовленнєвої пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
69. Опишіть методичні прийоми з формування короткочасної пам'яті в дітей фонетичним недорозвиненням мовлення.
70. Визначте прийоми з формування довготривалої пам'яті в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
71. Охарактеризуйте прийоми з формування слухової пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
72. Проаналізуйте прийоми з формування зорової пам'яті в дітей з порушеннями мовлення.
73. Перерахуйте та опишіть прийоми з формування властивостей уваги у дітей з порушеннями мовлення.
74. Аргументуйте сутність прийомів з формування слухової пам'яті в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.
75. Опишіть прийоми з корекції об'єму уваги в дітей з порушеннями мовлення.
76. Розкрийте прийоми, що спрямовані на формування слухової уваги в дітей з загальним недорозвиненням мовлення.
77. Визначте прийоми з корекції обсягу уваги в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.
78. Розкрийте методи діагностики концентрації уваги в дітей з порушеннями мовлення.
79. Охарактеризуйте методичні прийоми з формування розподілу уваги в дітей з фонетичним недорозвиненням мовлення.
80. Проаналізуйте прийоми, що спрямовані на розвиток комунікативних вмінь в дітей з порушеннями мовлення.
81. Перерахуйте та опишіть прийоми з формування мисленнєвих операцій в дітей з порушеннями мовлення.
82. Аргументуйте прийоми, що спрямовані на розвиток абстрактного мислення в дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

83. Опишіть методичні прийоми з формування вербально-логічного мислення в дітей з порушеннями мовлення
84. Розкрийте методичні прийоми з формування продуктивності мислення в дітей з порушеннями мовлення
85. Визначте прийоми з розвитку творчої уяви в дітей з порушеннями мовлення.
86. Охарактеризуйте вправи для формування позитивних волевих якостей у дітей з порушеннями мовлення.
87. Проаналізуйте методичні прийоми з формування навчальної мотивації в дітей з порушеннями мовлення.
88. Перерахуйте та опишіть методики, що направлені на дослідження загальної готовності до школи дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.
89. Визначте прийоми, що направлені на формування позитивних емоцій у дітей з порушеннями мовлення.
90. Охарактеризуйте прийоми, що направлені на запобігання негативних проявів емоцій в дітей з порушеннями мовлення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бело́ва О. Діагностика та корекція агресії у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006, 2017. 234 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6649>
2. Бело́ва О. Подолання підвищеного рівня агресії у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006, 2018. 242 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6651>
3. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія. Київ: Знання, 2010. URL: <https://surl.lu/ubuyij>
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3426?show=full>
5. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 388 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5750>

Допоміжна

1. Бело́ва О. Б. Детермінація когнітивного та емоційного компонентів мовлення у дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2021. 1(339) Ч. 2. С. 170–182. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1\(339\)-2-170-182](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-170-182)
2. Бело́ва О. Б. Концептуально-методологічні підходи до діагностики емоційного компоненту мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Інноваційна педагогіка. Науковий журнал*. Одеса: Гельветіка, 2022. Вип. 47. С. 94–99. URL: <https://chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/47/18.pdf>
3. Бело́ва О. Б. Методика вивчення емоційної грамотності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць*. Запоріжжя: КПУ, 2022. 82. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.3>
4. Бело́ва О. Б. Актуальний стан сформованості емоційної грамотності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Освітологічний дискурс*, 2023. 1(40). С. 93–112. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/977>
5. Бело́ва О. Б. Конституювання імпресивного та експресивного вербально-просторового уявлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Одеса: Гельветіка, 2023. 56. Том 1. С. 92–96. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/56/part_1/19.pdf
6. Бело́ва О. Б. Детекція просодичного рівня мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Гельветіка, 2023. 60. Том 1. С. 203–209. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_1/29.pdf
7. Бело́ва О. Б. Дескрипція сформованості вербально-логічного мислення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Вісник Луганського національного*

- університету імені Тараса Шевченка, 2023. 1 (355). С.106–114. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/906>
8. Белова О. Б. Щодо проблеми розвитку лексичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2023. 91. С. 22–28. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/91/5.pdf>
 9. Белова О. Б. Дескрипція розвитку вербальної уваги в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: збірник наукових праць*. Умань, 2023. 1(9). С. 12–22. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/279330>
 10. Белова О. Б. Корекційно-навчально-розвивальний вплив на формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2023. Вип. 4. С. 89–94. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/1404/1309>
 11. Лазаренко В. І., Лазаренко В. П., Продайко В. М., Сурякова М. В. Психологія. Дніпропетровськ: ДНУ, 2015. 95 с. URL: <https://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/psychologiya.pdf>
 12. Bielova O, Konopliasta S. Description of kinesthetic and kinetic motor praxis in older preschool children with logopathology. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, 2023. 27(5): 386–395. DOI: <https://doi.org/10.15561/26649837.2023.0505>
 13. Bielova O. Neuromotor functionality of speech readiness for school in older preschool children with logopathology. *Life Span and Disability XXIV*. 2023. Vol. 26, issue 2. P. 165-196. (www.lifespanjournal.it). URL: https://lifespanjournal.oasi.en.it/client/abstract/ENG402_1.%20Bielova.pdf

Рекомендовані джерела інформації

1. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць URL: <http://aqce.kpnu.edu.ua/>
2. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і спеціальна психологія. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kpsp/index>
3. Медична психологія: науковий медичний журнал. URL: <http://www.mps.kh.ua/>
4. Психіатрія, неврологія та медична психологія: міжнародний науково-практичний журнал. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pnmp/index>
5. Здоров'я дитини: журнал. *CHILD'S HEALTH*. URL: <https://childshealth-journal.com/index.php/journal>
6. Бібліотека ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbu.gov.ua>
7. Бібліотека К-ПНУ імені Івана Огієнка. URL: <https://library.kpnu.edu.ua/>. Репозитарій. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/>

ДОДАТКИ

МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

ДІАГНОСТИКА МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ

Психологічний компонент (Додаток А.3.1 – 3.14)

Когнітивна складова Інтелектуальна функційність

1. Додаток А. 3.1. Методика дослідження зорово-моторної координації 116
2. Додаток А. 3.2. Методика дослідження слухомовленнєвої пам'яті 118
3. Додаток А. 3.3. Методика дослідження вербально-просторового уявлення 121
4. Додаток А. 3.4. Методика дослідження вербально-логічного мислення..... 124
5. Додаток А. 3.5. Методика дослідження вербальної уваги..... 129

Нейромоторна функційність

6. Додаток А. 3.6. Методика дослідження кистьового праксису 130
7. Додаток А. 3.7. Методика дослідження орального праксису..... 133
8. Додаток А. 3.8. Методика дослідження артикуляційного праксису..... 138

Мотиваційна складова

9. Додаток А. 3.9. Методика дослідження мотивації мовлення 143
10. Додаток А. 3.10. Методика дослідження мотиваційної спрямованості ... 147
11. Додаток А. 3.11. Методика дослідження мотивації навчання..... 150

Емоційна складова

12. Додаток А. 3.12. Лицева експресія (за світлинами дитини) 152
13. Додаток А.3.13. Карта ідентифікації емоцій 153
14. Додаток А. 3.14. Методика дослідження емоційної грамотності 156

Семіотичний компонент (Додаток Б.3.1 – 3.4)

15. Додаток Б. 3.1. Методика дослідження фонематичного рівня мовлення..... 161
16. Додаток Б. 3.2. Методика дослідження просодичного рівня мовлення..... 165
17. Додаток Б. 3.3. Методика дослідження лексичного рівня мовлення..... 167
18. Додаток Б. 3.4. Методика дослідження граматичного рівня мовлення..... 171

Діяльнісний компонент (Додатки В.3.1, Д.5.1)

19. Додаток В. 3.1. Методика дослідження мовленнєвої діяльності177
20. Додаток Д. 5.1. Алгоритм корекційної навчально-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з логопатологією183

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ

Психологічний компонент (Додаток Ж.5.1 – 5.10)

Когнітивна складова

Інтелектуальна функційність

1. Додаток Ж. 5.1. Формування зорово-моторної координації184
2. Додаток Ж. 5.2. Формування слухомовленнєвої пам'яті.....190
3. Додаток Ж. 5.3. Формування вербально-просторового уявлення.....198
4. Додаток Ж. 5.4. Формування вербально-логічного мислення.....205
5. Додаток Ж. 5.5. Формування вербальної уваги212

Нейромоторна функційність

6. Додаток Ж. 5.6. Формування кистьового праксису215
7. Додаток Ж. 5.7. Формування орального праксису222
8. Додаток Ж. 5.8. Формування артикуляційного праксису225

Мотиваційна складова

9. Додаток Ж. 5.9. Формування мотиваційної складової236

Емоційна складова

10. Додаток Ж. 5.10. Формування емоційної складової.....244

Семіотичний компонент (Додаток И.5.1 – 5.4)

11. Додаток И. 5.1. Формування фонематичного рівня мовлення257
12. Додаток И. 5.2. Формування лексичного рівня мовлення262
13. Додаток И. 5.3. Формування граматичного рівня мовлення302
14. Додаток И. 5.4. Формування просодичного рівня мовлення.....318

Діяльнісний компонент (Додаток К.5.1)

15. Додаток К. 5.1. Формування говоріння та аудіювання335

ДІАГНОСТИКА МОВЛЕННЕВОЇ ГОТОВНОСТІ

Психологічний компонент

(Когнітивна складова. Інтелектуальна функційність)

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОРОВО-МОТОРНОЇ КООРДИНАЦІЇ

(L. Bender (1938), О. Дедов, 2014)

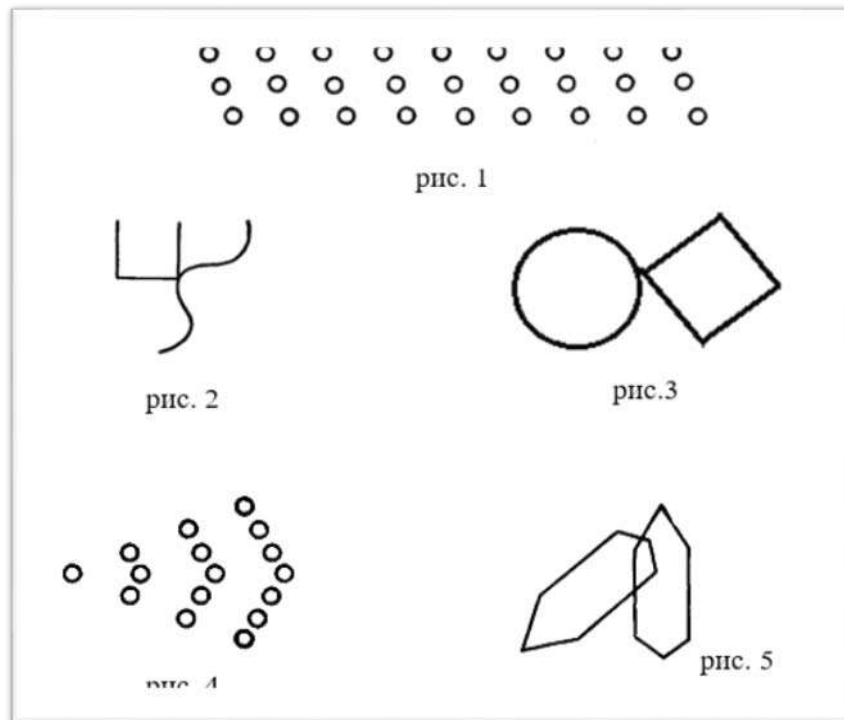
Мета: перевірити стан сформованості зорово-моторної координації в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Завдання. «Копіювання за зразком»

Обладнання: чистий аркуш паперу, зразок для копіювання, ручка.

Хід роботи. Дитині дають чистий аркуш паперу й завдання з графічними малюнками. Їй потрібно ручкою скопіювати зображення на чистому аркуші. Враховується правильне відтворення, загальний вигляд та розташування малюнків. Згодом пропонують перевірити схожість малюнків і дають можливість доповнити або виправити зображення.

Інструкція: Скопіюй відповідні зображення на чистому аркуші.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; копіювання зображення відповідно до зразка; врахування розміру малюнка та його деталей; передача нахилу, положення в просторі щодо інших зображень; розташування всіх деталей на малюнку; чіткість ліній; збереження кількості структурних деталей.

Оцінка результатів виконання завдання. Кожен малюнок оцінюється окремо. За одну відтворену фігуру дитина отримує: 3 бали – малюнок

скопійований відповідно до зразка й відповідає критеріям оцінювання; 2 бали – є деякі неточності, але малюнок візуально схожий; 1 бал – не всі деталі відтворені, потрібна допомога педагога; 0 балів – малюнок не схожий на оригінал, завдання не виконане.

Максимальний бал, який може отримати дитина за чотири виконані завдання, – це 12 балів. Загальні показники дослідження визначають рівень сформованості зорово-моторної координації: високий (від 11 до 15 балів), середній (від 6 до 10 балів) та низький (від 0 до 5 балів).

Характеристика рівня розвитку зорово-моторної координації

Високий рівень (від 11 до 15 балів) – за оцінкою показників включає *відмінне та добре виконання* завдання. Діти, які показали *відмінний результат* подібно копіюють зображення: врахують загальний розмір малюнка та його деталей; необхідний нахил, положення в просторі (щодо інших зображень); лінії малюнків чіткі; кількість структурних деталей збережена; завдання виконують самостійно.

Добрий результат – копіювання подібно до зразка але є існують деякі відхилення у просторовому розташуванні та розмірі фігур. Наприклад, в малюнку №1 розмір кружків може не співпадати зі зразком; спостерігається зміна кута нахилу, що утворена кружками фігури, і зберігає загальний вигляд паралелограма. В малюнках №2, №3 неточні розміри; №4 – кружки зображуються у довільній формі, образ стрілки збережений. В малюнку №5 шестикутники мають незначні відхилення у пропорції та розміру; самостійне виправлення помилок.

Середній рівень (від 6 до 10 балів) – усі малюнки візуально подібні до зразка, але їх положення у просторі та розміри не збігається. У малюнку №1 загальна кількість кілець відтворена, але форма не відповідає паралелограму, може бути нахиленою або вигнутою; розмір кілець виконано в довільній формі, які розташовані відповідно горизонтальних та вертикальних ліній. В малюнку №2 спостерігаються нахили в зображенні прямих ліній, але прямий кут між ними зберігається; крива лінія доповнює малюнок. № 3 – коло не чітке, викривлене, біля нього зображено скривлений ромб. № 4 – точне відтворення кількості кілець, форма стріли деформована. № 5 – шестикутники криві, частково перетинаються, їх розмір, кути, пропорції не витримані; потреба в стимулювальній допомозі зі сторони дорослого.

Низький рівень (від 0 до 5 балів) – зображені малюнки не відповідають поданому зразку, що вказує на недостатньо сформовані графічні навички. У малюнку № 1 кількість кілець не відповідає зразку; № 2 – порушена форма фігури: не правильно зображена викривлена лінія (невідповідність випуклості і западини; крива лінія не торкається кута прямих ліній тощо); № 3 – коло і ромб розташовані близько один до одного, але не з'єднані; № 4 – кількість кілець не відповідає зразку, образ стріли не проявляється; № 5 – шестикутники частково накладаються один на один, пропорції ті розмір, розташування не витримані; потреба в постійній допомозі з боку дорослого.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУХОМОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ

(О. Дєдов, 2014; С. Коробко, О. Коробко, 2008)

Мета: перевірити стан сформованості складових слухомовленнєвої пам'яті (*обсягу, швидкості, послідовності відтворення, міцності запам'ятовування, точності виконання*) у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Дослідження послідовності, обсягу, міцності пам'яті

Завдання № 1. «Запам'ятай слова»

2. Дослідження швидкості запам'ятовування

Завдання № 2. «Знайти на слух числа»

3. Дослідження точності запам'ятовування

Завдання № 3. «Відтвори історію»

1. Дослідження послідовності, обсягу, міцності пам'яті

Завдання № 1. «Запам'ятай слова»

Дослідження проводиться в три етапи:

I етап – вивчення *послідовності відтворення слів*. Дорослий повільно вимовляє п'ять слів (*дерево, собака, сонце, стіл, горобець*), просить дитину їх запам'ятати, а потім відтворити, дотримуючись послідовності.

II етап – вивчення *обсягу слухомовленнєвої пам'яті*. Педагог вимовляє повільно десять слів (*груша, око, лев, береза, чобіт, окуляри, диван, лелека, чашка, ранець*), просить дитину їх запам'ятати. Потім розкладає на столі двадцять картинок і пропонує їй віднайти десять, які були озвучені.

III етап – вивчення *міцності запам'ятовування*. Через 10 хвилин просять дошкільника ще раз повторити слова першої групи.

Інструкція: Уважно послухай п'ять слів з першого завдання, запам'ятай їх та повтори, дотримуючись послідовності. Далі я читаю десять слів, спробуй запам'ятати їх і знайти ці предмети серед різних картинок. Через 10 хвилин згадай п'ять слів із першого завдання.

I група слів. Вербальне сприйняття та відтворення: *дерево, собака, сонце, стіл, горобець*

II група слів. Вербальне сприйняття та відтворення з опорою на зоровий стимул

груша	око	лев	береза	чобіт	окуляри	диван	лелека	чашка	ранець
									
									

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; послідовне відтворення слів; обсяг відтворення слів за зоровою опорою; міцність відтворення слів через певний час.

Оцінка результатів виконання завдання. Відповідає критеріям оцінювання: *Послідовність відтворення* враховує безпомилкове повторення п'яти слів, кожне з яких оцінюється 1 балом. Найвищий результат за виконане завдання становить – 5 балів. *Обсяг слухомовленнєвої пам'яті* визначається відтворенням десяти слів, кожне з яких оцінюється 1 балом. Найвищий результат становить – 10 балів. *Міцність слухомовленнєвої пам'яті* враховує відтворення п'яти слів, кожне з яких оцінюється 1 балом. Найвищий результат за виконане завдання – 5 балів. Загальна кількість балів за завдання – 20 балів.

2. Дослідження швидкості запам'ятовування

Завдання № 2. «Знайти на слух числа»

Дитині вибірково (не за порядком) називають чотири числа «2», «5», «1», «8» і просять їх запам'ятати. На столі викладають десять карток із різними числами. Завдання дитини швидко знайти чотири, які озвучив педагог, серед інших чисел. Для визначення швидкості відтворення враховується час виконання завдання.

Інструкція: Послухай і запам'ятай чотири цифри. Потім знайди їх серед десяти карток.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; швидкість відтворення слів.

Оцінка результатів виконання завдання. *Швидкість слухомовленнєвої пам'яті* визначають за часом виконання завдання. Чотири числа дитина має знайти і позначити за 1 хвилину. Якщо завдання виконане вчасно, але з помилками, то від результату віднімається один бал: 3 бали – завдання виконане до 1хв; 2 бали – завдання виконане до 2хв; 1 бал – завдання виконане до 3хв; 0 балів – завдання виконане більше 3хв. Найвищий результат за виконане завдання становить – 3 бали.

3. Дослідження точності запам'ятовування

Завдання № 3. «Відтвори історію»

Педагог читає оповідання і просить дитину його переказати.

Інструкція: Я тобі прочитаю маленьке оповідання, ти маєш його запам'ятати та переказати.

ЯК РАК ВОРОНУ ОБДУРИВ

Летіла ворона понад морем, дивиться – лізе рак. Вона хап його та й понесла через лиман у ліс, щоб, сівши де-небудь на гіллі, гарненько поснідати. Бачить рак, що приходиться пропасти, та й каже вороні: «Ей, вороно, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні люди були!» – «Угу!» – каже ворона, не роззявляючи рота. «І братів, і сестер твоїх знав, – каже рак, – що за добрі люди були!» – «Угу!» – гугнить ворона, а рака кріпенько держить. «Та вже хоч вони і гарні були, – каже рак, – а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішої над тебе!» – «Так!» – крикнула ворона і впустила рака з рота.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; точність відтворення тексту (зміст, деталі, смисл).

Оцінка результатів виконання завдання. Точність відтворення враховує передачу головного змісту історії, її деталей та смислової ланку: 3 бали – оповідання відтворено правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бали – заміна деяких слів під час переказу оповідання; 1 бал – для відтворення оповідання необхідна допомога педагога; 0 балів – неправильне відтворення тексту. Найвищий результат за виконане завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; послідовне відтворення слів; обсяг відтворення слів за зоровою опорою; міцність відтворення слів через певний відтинок часу; швидкість відтворення слів; точність відтворення тексту (зміст, деталі, смисл).

Максимальний бал, який може отримати дитина за всі виконані завдання, – це 26 балів: *послідовність відтворення* – 5 балів; *обсяг слухомовленнєвої пам'яті* – 10 балів; *міцність слухомовленнєвої пам'яті* – 5 балів; *швидкість* – 3 бали; *точність відтворення* – 3 бали. Загальна кількість балів визначає рівень сформованості слухомовленнєвої пам'яті: високий (від 19 до 26 балів), середній (від 11 до 18 балів) та низький (від 0 до 10 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 19 до 26 балів): відтворення всіх слів із орієнтацією на зорові стимули (*обсяг*); чітке, послідовне відтворення стимулів (*точність*); тривале утримання інформації в пам'яті (*міцність*); почерговий виклад матеріалу (*послідовність*); швидке виконання завдання (*швидкість*); самостійне виконання завдань.

Середній рівень (від 11 до 18 балів): виникають проблеми з відтворенням матеріалу, поданого лише вербально, без зорового підкріплення (*обсяг*); заміна слів іншими, які мають схоже зазначення (*точність*); після перерви відтворені всі слова (*міцність*); черговість не витримана, відбувається групування чисел за власним вибором (*послідовність*); для пригадування матеріалу потрібно більше часу (*швидкість*); потреба у стимулювальній допомозі педагога.

Низький рівень (від 0 до 10 балів): обсяг – запам'ятання невеликої кількості слів (*обсяг*); стимули правильно не відтворені (*точність*); матеріал не запам'ятовується (*міцність*); послідовність порушена (*послідовність*); не відтворені стимули за визначений експериментальний час (*швидкість*); потреба у постійній допомозі дорослого.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО УЯВЛЕННЯ

Мета: перевірити стан розвитку імпресивного (розуміння вербальних конструкцій) та експресивного (використання вербальних конструкцій у мовленні) вербально-просторового уявлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Дослідження імпресивного вербально-просторового уявлення

Завдання №1. «Розуміння просторових прийменників у мовленні»

Завдання № 2. «Розуміння просторових понять (справа – зліва, зверху (вгорі) – внизу)»

2. Дослідження експресивного вербально-просторового уявлення

Завдання № 3. «Вживання просторових прийменників у мовленні»

1. Дослідження імпресивного вербально-просторового уявлення

Завдання № 1. Розуміння просторових прийменників у мовленні

Для вивчення розуміння дошкільником просторових прийменників у мовленні (*перед, позаду, за, над, під, на, біля, між, коло, в*) педагог пропонує дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Інструкція: Подивись уважно на малюнок і дай відповіді на запитання.

Запитання	Відповіді	
1. Що зображено <i>перед</i> котиком?	м'яч, їжак	
2. Що зображено <i>позаду</i> котика?	будинок, дерево	
3. Що зображено <i>за</i> котиком?	квітка	
4. Що знаходиться <i>над</i> котиком?	хмарка, сонце	
5. Що ти бачиш <i>під</i> котиком?	калюжа	
6. Що знаходиться <i>на</i> котику?	метелик	
7. Що вдягнули <i>на</i> котика?	бантик	
8. Що зображено <i>на</i> їжаку?	яблуко	
9. Що намальовано <i>біля</i> котика?	їжак, м'яч, жук-сонечко, квітка	
10. Хто знаходиться <i>між</i> квіткою та їжаком?	котик	
11. Кого ти бачиш <i>коло</i> квітки?	жук-сонечко, котик	
12. Хто живе <i>в</i> будинку?	котик	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; розуміння просторових прийменників у мовленні.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бали – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

Завдання № 2. Розуміння просторових понять (справа – зліва, зверху (вгорі) – внизу)

Для вивчення розуміння дошкільником просторових понять «справа» – «зліва», «зверху» (вгорі) – «внизу» в мовленні педагог пропонує дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Інструкція: Подивись уважно на малюнок і дай відповіді на запитання.

Запитання	Відповіді	
1. Що зображено <i>зліва</i> від котика?	<i>квітка</i> <i>жук-сонечко</i>	
2. Що зображено <i>справа</i> від будиночка?	<i>дерево</i>	
3. Що зображено <i>зліва</i> від сонця?	<i>хмарка</i>	
4. Що зображено <i>справа</i> від котика?	<i>їжак</i>	
5. Що зображено <i>зліва</i> від їжака?	<i>котик,</i> <i>м'яч</i>	
6. Що зображено <i>справа</i> від квітки?	<i>котик</i>	
7. Що намальовано <i>зверху над</i> будинком?	<i>хмарка, сонце</i>	
8. Що знаходиться <i>знизу під</i> деревом?	<i>трава</i>	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; розуміння просторових понять у мовленні.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бали – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

2. Дослідження експресивного вербально-просторового уявлення

Завдання №3. Вживання просторових прийменників у мовленні

Педагог вивчає вміння дитини вживати в мовленні просторові прийменники (*в, у, на, під, між, біля, перед, над, через, за*). Просить дошкільника подивитися на картинку й конкретно назвати просторове положення котика на малюнку.

Інструкція: Подивись уважно на малюнок і розкажи, де знаходиться котик.

1) котик <i>у</i> клубку ниток	2) котик <i>на</i> нитках	3) котик <i>під</i> нитками	4) котик <i>між</i> нитками
5) котик <i>біля</i> ниток	6) котик <i>перед</i> нитками	7) котик <i>над</i> нитками 8) котик стрибає <i>через</i> нитки	9) котик <i>за</i> нитками

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; уживання просторових прийменників у власному мовленні.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бали – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; розуміння просторових прийменників у мовленні; розуміння просторових понять у мовленні; уживання просторових прийменників у власному мовленні. Максимальний результат, який може отримати дитина за три виконані завдання, – це 9 балів: *завдання №1. «Розуміння просторових прийменників у мовленні» – 3 бали; завдання №2. «Розуміння просторових понять» – 3 бали; завдання №3. «Вживання просторових прийменників у мовленні» – 3 бали.* Загальні показники дослідження визначають рівень сформованості вербально-просторового уявлення: високий (від 7 до 9 балів), середній (від 4 до 6 балів) та низький (від 0 до 3 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 7 до 9 балів) – орієнтування в навколишньому просторі; розуміння просторових прийменників у зверненому мовленні (*перед, позаду, за, над, під, на, біля, між, коло, в*); правильні відповіді на поставлені запитання; правильне знаходження просторового розташування предмета на картинці; розуміння значення просторових відносин «справа» – «зліва», «вгорі» або «зверху» – «внизу»; визначення положення предмета щодо іншого предмету; використання у власному мовленні просторових прийменників (*в, у, на, під, між, біля, перед, над, через, за*); самостійне виконання завдання.

Середній рівень (від 4 до 6 балів) – розуміння значення просторової належності предметів залежить від стану зосередженості; наявність помилок під час вербального позначення просторового розташування одних предметів щодо інших; потреба в стимулювальній допомозі з боку дорослого.

Низький рівень (від 0 до 3 балів) – недостатнє розуміння змісту просторових відносин у зверненому мовленні; проблеми визначення положення предмета щодо іншого предмета; плутання просторових прийменників у власному мовленні; потреба у постійній допомозі дорослого.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНО-ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

(О. Дєдов, 2014; С. Коробко, О. Коробко, 2008)

Мета: перевірити стан розвитку вербально-логічного мислення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Класифікація за ознаками

Завдання № 1. «Знайди зайве слово»

Завдання № 2. «Назви одним словом»

2. Аналіз та висновки

Завдання № 3. «Розуміння переносного значення слів»

Завдання № 4. «Розуміння смислу оповідання» (В. Сухомлинський)

1. Класифікація за ознаками

Завдання № 1. «Знайди зайве слово»

Педагог пропонує дитині прослухати десять рядків слів. У кожному по чотири слова, три з яких логічно пов'язані між собою і одне – зайве. Завдання дитини виключити його з групи слів. Отримані результати вказують на вміння дошкільника узагальнювати та виділяти істотні ознаки.

Інструкція: Послухай ряд слів і виключи з нього зайве слово.

№ з/п	Група слів	Зайве слово
1	книга, рюкзак, чемодан, сумка	книга
2	годинник, окуляри, вага, термометр	окуляри
3	човен, машина, мотоцикл, велосипед	човен
4	дідусь, учитель, тато, мама	учитель
5	муха, кажан, бджола, щука	щука
6	молоко, сметана, сир, сік	сік
7	береза, сосна, малина, дуб	малина
8	тарілка, чашка, блюдце, стіл	стіл
9	яблуко, персик, огірок, груша	огірок
10	Микола, Іванов, Дмитро, Артем	Іванов

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; виділення зайвого слова серед групи слів.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бала – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – п'ять помилок; 0 балів – допущено більше 6 помилок або завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

Завдання № 2. «Назви одним словом»

Педагог пропонує дитині послухати групу слів, а потім скласифікувати їх за узагальнювальними ознаками. Якщо виникають труднощі, то демонструють серію картинок.

Інструкція: Послухай слова і назви їх одним словом. Якщо потрібна допомога, подивись на картинки і назви їх одним словом. Наприклад: *яблуко, груша, персик – це фрукти.*

№ з/п	Група предметів					Узагальнення
1						<i>овочі</i>
2						<i>овочі</i>
3						<i>ягоди</i>
4						<i>транспорт</i>
5						<i>посуд</i>
6						<i>квіти</i>
7						<i>дерева</i>
8						<i>шкільне приладдя</i>

9						<i>пори року</i>
10	1	3	25	11	100	<i>числа</i>
11						<i>колір</i>
12						<i>фігури</i>
13	В	А	В	С	П	<i>букви</i>
14						<i>час</i>

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; називання групи предметів одним узагальнювальним словом.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бала – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – п'ять помилок; 0 балів – допущено більше 6

помилку або завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

2. Аналіз та висновки

Завдання № 3. «Розуміння переносного значення слів»

Педагог читає речення де вжиті слова з переносним значенням, зокрема метафори. Дитині потрібно пояснити їхнє значення.

Інструкція: Послухай, будь ласка, речення, у яких є слова з переносним значенням і поясни їх.

Наприклад: «Сяє обличчя» (обличчя не може сяяти; сяє сонце), «З неба посміхається сонечко» (сонце не може посміхатися; посміхаються люди).

Переносне значення слів

Переносне значення	Пояснення	Пряме значення
золоті руки	вмілі руки	золоті сережки,
золота дитина	чемна, добра дитина	золотий годинник
срібний голос	гарний голос	срібна ложка
сімейне гніздо	затишне родинне місце	пташине гніздо
солодкий сон	спокійний, міцний сон	солодка цукерка

Метафори

Метафора	Пояснення
небесні вогники прикрашали ніч	зірки сяяли вночі
твій голос – це музика для моїх вух	твій голос мені приємний
плаче верба	верба похилилася
гори одягу в кімнаті	велика кількість одягу

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; роз'яснення переносних значень слів, зокрема метафор.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – завдання виконане правильно, відповідає критеріям оцінювання; 2 бала – допущено одну помилку, або дві; 1 бал – допущено три – п'ять помилок; 0 балів – допущено більше 6 помилок або завдання не виконане. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

Завдання № 4. «Розуміння смислу оповідання» (В. Сухомлинський)

Педагог читає уривок казки «Камінь» і просить дитину відповісти на запитання.

Інструкція: Послухай уважно оповідання **Василя Сухомлинського «Камінь»** і дай відповіді на запитання.

КАМІНЬ

У лузі, під гіллястим дубом, багато років жила криниця. Вона давала людям воду. Одного разу до дуба прийшов хлопчик. Він любив пустувати. Тож і подумав: «А що воно буде, як я візьму оцей камінь і кину його в криницю! Ото, мабуть, булькне дуже!» Підняв камінь, кинув його в криницю. Булькнуло дуже. Хлопчик засміявся, побіг і забув про свої пустощі. Камінь упав на дно і забив джерело. Вода перестала заповнювати криницю. Криниця

засохла. Засохла трава навколо криниці, і дуб засох, бо підземці струмки потекли кудись в інше місце. На дубі перестав мстити гніздо соловейко. Він полетів у інший луг. Заговкала соловейкова пісня. Сумно стало в лузі.

Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила прохолодна криниця. Не стало ні луку, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмари пилюки. «Де ж воно все поділося?» – подумав дідусь (**За матеріалами: Василь Сухомлинський, «Куди поспішали мурашки». Казки. Для дошкільного віку. Художник Галина Сокиринська. Київ, «Веселка», 1981, стр. 17.)**

Запитання до оповідання:

1. Що зробив хлопчик і для чого?
2. Які наслідки від його вчинків?
3. Чи зрозумів дідусь свої дитячі пустощі?
4. До чого призводять необдумані дії?

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; аналіз вчинку персонажа; аналіз наслідків від вчинку; обґрунтування висновку до тексту.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – проаналізовано наслідки дитячих пустощів і правильно зроблено висновки; 2 бали – проаналізовано вчинок персонажа та сформульовано висновок за стимулювальною допомогою педагога; 1 бал – формулювання відповідей здійснено за допомогою педагога; 0 балів – важко аналізувати текст і робити висновки. Найвищий результат за завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; виділення зайвого слова серед групи слів; називання групи предметів одним узагальнювальним словом; роз'яснення переносних значень слів, зокрема метафор; аналіз тексту (вчинку персонажа та відповідних наслідків); обґрунтування висновку до тексту. **Максимальний результат**, який може отримати дитина за виконанні всі завдання, – 12 балів: завдання № 1. «Знайти зайве слово» – 3 бали; завдання № 2. «Назви одним словом» – 3 бали; завдання № 3. «Розуміння переносного значення слів» – 3 бали; завдання № 4. «Розуміння смислу оповідання» (В. Сухомлинський) – 3 бали. Загальний результат дослідження визначає рівень сформованості вербально-логічного мислення: високий (від 9 до 12 балів), середній (від 5 до 8 балів) та низький (від 0 до 4 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 9 до 12 балів) – схильність до систематизацій, точності, критичності, послідовності; правильна класифікація предметів – групування за сукупними ознаками; сформовані вміння узагальнювати предмети – об'єднувати предмети, об'єкти, явища, абстрактні поняття за визначеними ознаками; смисловий аналіз та розуміння підтексту метафор і переносних значень; уміння аналізувати життєві ситуації та робити відповідні висновки; самостійне виконання завдань.

Середній рівень (від 5 до 8 балів) – недостатня сконцентрованість на завданнях із класифікації предметів щодо їхнього узагальнення, аналізу та висновків; виконання вправ із незначними помилками; виникає потреба у стимулювальній допомозі з боку дорослого.

Низький рівень (від 0 до 4 балів) – повільний перехід із одного виду питань на інший; більшість завдань виконана неправильно: значні труднощі під час виконання завдань щодо класифікації та узагальнення предметів за ознаками; невміння пояснити смисл метафор та переносних значень; проблеми з аналізу та формулювання висновків до тексту; постійна потреба у допомозі з боку дорослого.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ УВАГИ

Мета: перевірити стан розвитку вербальної уваги в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Під час дослідження властивостей вербальної уваги (вибірковості, стійкості, розподілу, концентрації, переключення, обсягу) спеціальних методик не передбачалося. Нас цікавили показники, які вказували на вміння дитиною зосереджувати увагу в процесі виконання завдань семіотичного та психологічного компонентів мовленнєвої готовності.

Для вивчення вербальної уваги були визначені показники та критерії оцінювання:

Показники дослідження	Критерії оцінювання
– концентрація уваги на вербальних завданнях	– уважне слухання співрозмовника та виконання мовленнєвих завдань
– стійкість уваги під час виконання вербальних завдань	– тривале зосередження на виконанні вербальних завдань
– розподіл уваги між вербальними завданнями	– одночасне виконання декількох вербальних дій (слухання інструкції й виконання завдання)
– обсяг уваги за кількістю вербальних завдань	– опрацювання різних вербальних завдань під час всього заняття
– переключення уваги з одного вербального завдання на інший	– переключення з однієї вербальної дії на іншу
– вибірковість уваги в умовах виконання завдання	– зосередженість на виконанні певного завдання

Оцінка результатів виконання усіх завдань: Кожна властивість вербальної уваги (концентрація, стійкість, розподіл, обсяг, переключення, вибірковість) відповідно критерій оцінюється в 1 бал. Відповідно максимальна кількість балів складає 6 балів.

Максимальний результат, який може отримати дитина – 6 балів. На основі загальних показників дослідження визначається рівень сформованості вербальної уваги: високий (від 5 до 6 балів), (від 3 до 4 балів) та низький (від 0 до 2 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 5 до 6 балів) – уважне слухання співрозмовника та виконання мовленнєвих завдань (концентрація уваги); тривале зосередження на виконанні вербальних завдань (стійкість уваги); одночасне виконання декількох вербальних дій (слухати інструкції й виконувати завдання) (розподіл уваги); опрацювання різних вербальних завдань під час всього заняття (обсяг уваги); переключення з однієї вербальної дії на іншу (переключення уваги); зосередженість на вербальних завданнях (вибірковість уваги); самостійне виконання вербальних завдань.

Середній рівень (від 3 до 4 балів) – відволікання на сторонні подразники знижують інтерсивність властивостей уваги та призводить до помилок під час виконання вербальних завдань; потреба у стимулювальній допомозі педагога.

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – швидка втомлюваність, втрата інтересу до виконання завдань; постійна потреба у допомозі з боку дорослого.

Нейромоторна функційність

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КИСТЬОВОГО ПРАКСИСУ

(О. Лурія, 1973, С. Amiel-Tison, 2001)

Мета: перевірити стан сформованості кінестетичного та кінетичного кистьового праксису в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

- 1. Дослідження кінестетичного праксису**
Завдання.1. «Дрібна моторика пальців»
- 2. Дослідження кінетичного праксису**
Завдання.2. «Диференційовані рухи руки»
- 3. Дослідження предметного праксису**
Завдання.3. «Виконання дій з предметами»

1. Дослідження кінестетичного праксису

Завдання.1. «Дрібна моторика пальців»

Дитині демонструють різні положення пальців рук і пропонують їх відтворити: спочатку правою рукою, потім – лівою.

Інструкція: Уважно поглянь на рухи пальців моєї руки і повтори їх.

Опис завдання	Демонстрація завдання
1 – з'єднати великий та вказівний пальці в кільце	
2 – стиснути пальці в кулак	
3 – вказівний та середній пальці витягнуті вперед	
4 – стиснути пальці в кулак	
5 – вказівний і мізинець витягнуті вперед	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відтворення позиції пальців; швидке перелаштування пальців на інший зразок.

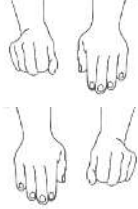
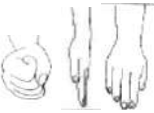
Оцінка результатів виконання завдання. 2 бали – дитина правильно виконує позиції пальців правої, а потім лівої рук; 1 бал – потребує стимулювальної допомоги, допускає одну або дві помилки; 0 балів – понад дві помилки. Найвищий результат за завдання становить – 2 бали.

2. Дослідження кінетичного праксису

Завдання.2. «Диференційовані рухи руки»

Дитині демонструють різні положення рук і пропонують їх відтворити: I – одночасне виконання двома руками різних рухів; II – послідовне виконання однією рукою різних рухів (спочатку правою, а потім лівою руками).

Інструкція: Уважно поглянь на рухи рук і повтори їх.

Опис завдання	Демонстрація завдання
I – одночасне виконання двома руками різних рухів: – права рука стиснута в кулак, ліва – з розкритою долонею спрямована до низу – ліва рука стиснута в кулак, права – з розкритою долонею спрямована до низу	
II – послідовне виконання однією рукою різних рухів: – рука стиснута в кулак – рука розкрита «ребром» донизу – рука з розкритою долонею донизу вдаряє по столу	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відтворення позиції рук; швидкий перехід із одного руху руки на інший.

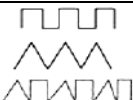

Оцінка результатів виконання завдання. 2 бали – дитина правильно виконує позиції пальців правої, а потім лівої рук; 1 бал – потребує стимулювальної допомоги, допускає одну або дві помилки; 0 балів – понад дві помилки. Найвищий результат за завдання становить – 2 бали.

3. Дослідження предметного праксису

Завдання.3. «Виконання дій з предметами»

Дитину просять виконати різні дії з предметами: викласти візерунок із мозаїки за пропонованим зразком; зобразити графічні малюнки; нанизати на нитку намисто.

Інструкція: Я пропоную виконати низку завдань за зразком і самостійно.

Опис завдання	Демонстрація завдання
1– викласти візерунок із мозаїки за пропонованим зразком;	
2 – зобразити графічні малюнки;	
3 – нанизати на нитку намисто.	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відтворення візерунка з мозаїки; точне копіювання графічного малюнка; швидке нанизання на нитку намиста.

Оцінка результатів виконання завдання. 2 бали – дитина правильно виконує позиції пальців правої, а потім лівої рук; 1 бал – потребує стимулювальної допомоги, допускає одну або дві помилки; 0 балів – понад дві помилки. Найвищий результат за завдання становить – 2 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; правильне відтворення позиції пальців; швидке перелаштування пальців на інший зразок; правильне відтворення позиції рук; швидкий перехід із одного руху на інший; правильне відтворення візерунка з мозаїки; точне копіювання графічного малюнка; швидке нанизання на нитку намиста.

Максимальний результат, який може отримати дитина за три завдання – 6 балів. На основі загальних показників дослідження визначається рівень сформованості кистьового праксису: високий (від 5 до 6 балів), (від 3 до 4 балів) та низький (від 0 до 2 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 5 до 6 балів) – правильне відтворення всіх положень пальців та рук; безпомилкове складання візерунка з мозаїки за пропонуваним зразком, графічне зображення малюнка та нанизання на нитку намиста.

Середній рівень (від 3 до 4 балів) – незначні труднощі у відтворенні потрібного положення пальців та рук; важкий плавний перехід з одного положення до іншого; правильне виконання більшості кінетично-практичних завдань за стимулювальною допомогою дорослого;

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – хаотичність рухів пальців та рук, здійснення пошуку потрібного положення, виставляння зайвих пальців, або неправильне їхнє з'єднання між собою; наявність персерверацій попередніх рухів; труднощі під час виконання завдань із предметами.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОРАЛЬНОГО ПРАКСИСУ

(А. Малярчук, 2003)

Мета: перевірити стан сформованості кінестетичного (артикуляційна моторика) та кінетичного (переключення з однієї артикуляційної позиції на іншу) праксисів у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Дослідження кінестетичного праксису

Завдання 1. «Діагностика артикуляційної моторики»

2. Дослідження кінетичного праксису

Завдання 2. «Діагностика артикуляційного переключення з одного руху на інший»

1. Дослідження кінестетичного праксису

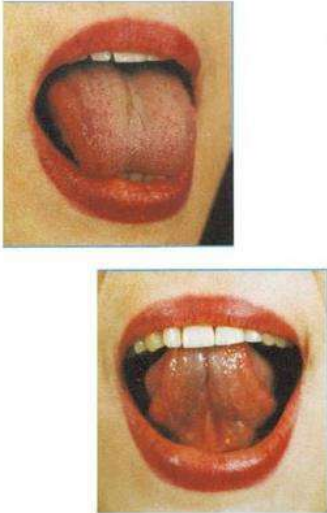
Завдання 1. «Діагностика артикуляційної моторики»

Щоб оцінити виконання рухів артикуляції, експериментатор просить дитину утримувати органи артикуляції в потрібному положенні від трьох до п'яти секунд. Під час обстеження звертається увага на темп, точність виконання завдання, симетричність органів мовлення, наявність синкінезій (супутність мимовільних рухів).

Інструкція. Подивись уважно на рухи мого обличчя, моїх губ, язика і спробуй повторити.

Опис та демонстрація виконання завдань

№ з/п	Завдання	Опис виконання	Зразок виконання
Завдання для губ			
1	«Посмішка»	Губи розтягнені в посмішці, верхні і нижні зуби зімкненні їх добре видно. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
2	«Трубочка» або «Хоботок»	Губи витягнуті вперед (зуби зімкнуті). Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	

Завдання для язика			
3	«Лопатка»	Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
4	«Голочка»	Усміхнутися, висунути язик уперед. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
5	«Чашка»	Відкрити рот, бічні та передні краї широкого язика підняти догори. Не торкатися зубів. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
6	«Конячка» (кляцання язиком)	Витягнути рот. Присмоктати язик до піднебіння, клацати язиком. Спочатку повільно, потім швидше, розтягуючи під'язичну зв'язку. Повторити чотири рази або п'ять	
7	«Смачне варення»	Висунути широкий язик, облизати верхню губу і сховати язик углиб рота. Повторити чотири рази або п'ять	
8	«Гойдалка»	Відкрити рот, напруженим язиком тягтися до верхніх та нижніх зубів по черзі. Повторити чотири рази або п'ять	

9	«Годинник»	Відкрити рот, розтягнути в посмішці губи, кінчиком вузького язика тягнутися то до правого то до лівого вуха (в різні куточки рота). Стежити, щоб щелепа й губи не рухалися. Виконувати чотири рази або п'ять	
---	------------	--	---

Покликання на джерело:

1) Артикуляційні позиції: <https://naurok.com.ua/artikulyaciyna-gimnastika-237116.html>

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; точність відтворення артикуляційних позицій губ; точність відтворення артикуляційних позицій язика.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бала – кожне завдання виконане правильно; 2 бала – уповільнене та напружене виконання; 1 бал – виконання з помилками (тривалий пошук пози, неповний обсяг руху, відхилення щодо конфігурації, синкінезії, гіперкінези); 0 балів – завдання не виконано. Найвищий результат, який може отримати дитина, – 3 бали.

2. Дослідження кінетичного праксису

Завдання 2. «Діагностика артикуляційного переключення з одного руху на інший»

Експериментатор просить дитину переключати артикуляційні рухи з однієї позиції на іншу (язик – губи, зміна позицій язика, зміна позицій губ). Під час завдання утримувати органи артикуляції в потрібному положенні і виконати вправи чотири рази або п'ять.

Інструкція. Подивись уважно на рухи мого обличчя, моїх губ, язика і спробуй повторити.

Опис та демонстрація виконання завдань

№ з\п	Завдання	Опис виконання	Зразок виконання
Артикуляційне переключення «язик – губи»			
1	«Лопатка»	Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
	«Посмішка»	Губи розтягнені в посмішці, верхні і нижні зуби зімкненні їх добре видно. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	

Артикуляційне переключення «зміна позиції язика»			
2	«Годинник»	Відкрити рот, розтягнути в посмішці губи, кінчиком вузького язика тягнутися то до правого то до лівого вуха (в різні куточки рота). Стежити, щоб щелепа й губи не рухалися. Виконувати чотири рази або п'ять	
	«Смачне варення»	Висунути широкий язик, облизати верхню губу і сховати язик углиб рота. Повторити чотири рази або п'ять	
Артикуляційне переключення «зміна позицій губ»			
3	«Посмішка»	Губи розтягнені в посмішці, верхні і нижні зуби зімкненні їх добре видно. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	
	«Трубочка» або «Хоботок»	Губи витягнуті вперед (зуби зімкнуті). Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд	

Покликання на джерело:

1) Артикуляційні позиції: <https://naurok.com.ua/artikulyaciyna-gimnastika-237116.html>

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; точність відтворення артикуляційних позицій губ; точність відтворення артикуляційних позицій язика; швидкість переключення з артикуляційної позиції губ на позицію язика і навпаки.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бала – кожне завдання виконане правильно; 2 бала – уповільнене та напружене виконання; 1 бал – виконання з помилками (тривалий пошук пози, неповний обсяг руху, відхилення щодо конфігурації, синкінезії, гіперкінези); 0 балів – завдання не виконано. Найвищий результат, який може отримати дитина, – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; точність відтворення артикуляційних позицій губ; точність відтворення артикуляційних позицій язика; швидкість переключення з артикуляційної позиції губ на позицію язика і навпаки. **Максимальна кількість балів** за двома методиками – 6 балів. На основі загальних показників дослідження визначається рівень сформованості орального праксису: високий (від 5 до 6 балів), середній (від 3 до 4 балів) та низький (від 0 до 2 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 5 до 6 балів) – правильне і точне здійснення рухів органами артикуляційного апарату за наслідуванням або мовленнєвою інструкцією; сформованість кінестетичного праксису (окремі артикуляційні рухи: розтягування губ у посмішці; витягування їх уперед трубочкою; виставлення уперед широкого, розпластаного язика, а потім – вузького піднятого в гору; піднесення догори бічних та передніх країв широкого язика; ляскання язиком; висування язика вперед, а потім його глибоке втягування; почергове переміщення кінчика язика, то в лівий то в правий кутики рота) й кінестетичного праксису (об'єднання артикуляційних рухів язика і губ: язик – губи, зміна позицій язика, зміна позицій губ); самостійне виконання всіх завдань.

Середній рівень (від 3 до 4 балів) – уповільнене та напружене виконання артикуляційних позицій; потреба у стимулювальній допомозі дорослого.

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – труднощі під час здійснення рухів органами артикуляційного апарату; виконання завдань із великою кількістю помилок (тривалий пошук пози, неповний обсяг руху, відхилення від конфігурацій, наявність синкінезії, гіперкінезів), потребує постійної допомоги педагога.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНОГО ПРАКСИСУ

(Г. Блінова, 2001; А. Малярчук, 2003)

Мета: вивчити стан сформованості кінестетичного артикуляційного праксису (звуковимови) та кінетичного артикуляційного праксису (звуко-складової структури слова) у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Дослідження кінестетичного артикуляційного праксису

Завдання 1. «Діагностика звуковимови»

2. Дослідження кінетичного артикуляційного праксису

Завдання 2. «Діагностика звуко-складової структури слова»

1. Дослідження кінестетичного артикуляційного праксису

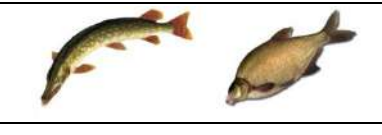

Завдання 1. «Діагностика звуковимови»

Вивчення в дитини кінестетичного артикуляційного праксису відбувається під час виконання завдання – «Обстеження звуковимови». Дошкільникові пропонують самостійно назвати зображені предмети на картинках, де звук, знаходиться на початку, в середині та в кінці слова. Якщо дитина не справляється з завданням, її просять повторити ті самі слова за логопедом (у відображеній вимові).

Інструкція. Подивись на картинки і назви, що там намальовано. Повтори за мною низьку слів (за умови, якщо дитина не впоралася з першим завданням).

Обстеження базових звуків

№ з/п	Звук	Малюнки зі звуками, що досліджуються в самостійній вимові	Відображена вимова
I. Обстеження свистячих звуків передньоязикових			
<ul style="list-style-type: none"> • дорсальних твердих – [з], [ц], [с]; м'яких – [з'], [ц'], [с'] • апікальних твердих – [дз]; м'яких – [дз'] 			
1	[с]		сир
			парасолька
			рис
2	[с']		сіль
			місяць
			лось
3	[з]		зебра
			ковзани
			гарбуз
4	[з']		зірка
			родзинки
			мазь

5	[ц]		цуцик
			сонце
			палац
6	[ц´]		ціпок
			кіцька
			стілець
7	[дз]		дзвінок
			гудзик
			кукурудза
	[дз´]		дзига
			Гедзь
II. Обстеження шиплячих звуків, передньоязикових <ul style="list-style-type: none"> • какумінальних твердих – [ж], [ч], [ш], [щ] • апікальних твердих – [дж] 			
9	[ш]		шапка
			чашка
			миш
10	[ж]		жолудь
			ведмежа
			ніж
11	[щ]		щука
			лящ
12	[ч]		черепаха
			качка
			ключ
13	[дж]		джміль
			бджола
III. Обстеження сонорних звуків передньоязикових <ul style="list-style-type: none"> • какумінальних твердих – [р]; м'яких – [р´] 			
14	[р]		рак
			морква
			помідор
15	[р´]		рюкзак
			буряк
			дверь
IV. Обстеження сонорних звуків передньоязикових, <ul style="list-style-type: none"> • апікальних твердих – [л]; м'яких – [л´] 			
16	[л]		лампа
			акула
			дятел
17	[л´]		літак
			лялька
			теля

V. Обстеження середньоязикових звуків йотованого звукосполучення			
18	Звук [йа]		яблука
			майка
			гай

VI. Обстеження інших звуків

№ з/п	Звук	Малюнки зі звуками, що досліджуються в самостійній вимові	Відображена вимова
Обстеження задньоязикових звуків, твердих [к], [г], [х]			
19	[к]		кіт
			банка
			павук
20	[г]		гриб
			рога
			стог
21	[х]		халат
			вухо
			горох
Обстеження звуку глоткового (фарингального) [ґ]			
22	[ґ]		гудзик
			дзига
Обстеження звуків губно-губних (білабіальні) – [б], [п], [в], [м]			
23	[б]		барабан
			кабан
			гриб
24	[п]		півень
			кропива
			сніп
25	[в]		ворона
			павук
			сова
26	[м]		морква
			лампа
			лама
Обстеження звуків губно-зубних (лабіо-дентальні) – [ф]			
27	[ф]		фігури
			кофта
Обстеження язикових звуків передньоязикових апікальних твердих – [д], [т], [н]			
28	[д]		дерево
			помідор
			лід
29	[т]		трава
			квітка
			кріт

30	[н]		носоріг
			книга
			слон
Обстеження язовикових звуків передньязикових апікальних м'яких – [д`], [т`], [н`]			
31	[д`]		дятел
			дім
			редька
32	[т`]		тінь
			тюльпан
33	[н`]		ніч
			сніг
			кінь
			гай

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відтворення кожної групи звуків.

Оцінка результатів виконання завдання. Умовно усі звуки поділено на шість груп: I – свистячі – [з], [ц], [с], [з`], [ц`], [с`], [дз], [дз`]; II – шиплячі – [ж], [ч], [ш], [щ], [дж], [дж`]; III – сонорні – [р], [р`]; IV – сонорні – [л], [л`]; V – йотовані звукосполучення; VI – усі інші звуки.

Кожна група оцінюється окремо: 3 бали – дитина правильно відтворює всі групи звуків; 2 бали – один або кілька звуків не автоматизовані; 1 бал – спотворюється або замінюється один звук з групи (наприклад, [р`] – правильна вимова, а [р] – дефектна); 0 балів – усі звуки або кілька з групи дефектні. Найвища кількість балів однієї групи звуків становить – 3 бали. З урахуванням усіх груп загальна кількість балів – 18.

2. Дослідження кінетичного артикуляційного праксису

Завдання 2. «Обстеження звуко-складової структури слова»

Експериментатор читає дитині ускладнені щодо складової структури слова і просить їх повторити.

Інструкція. Повторюй за мною слова.

1. СКАКАЛКА	6. КІНОТЕАТР
2. ТАНКІСТ	7. ПЕРЕПОРХНУТИ
3. КОСМОНАВТ	8. КОРАБЛЕБУДІВНИК
4. МІКРОХВИЛЬОВА	9. АКВАЛАНГІСТ
5. СКОВОРОДА	10. ТЕРМОМЕТР

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відтворення слів відповідно до читання їх педагогом.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – правильне відтворення слів відповідно до читання їх педагогом; 2 бали – уповільнене поскладове відтворення; 1 бал – спотворення звуко-складової структури (паузи,

перестановка складів); 0 балів – невиконання завдання. Найвищий результат за виконане завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; правильно відтворено кожну групу звуків; правильне відтворення слів відповідно до читання їх педагогом. Максимальна кількість балів за двома методиками становить 21 бал. На основі загальних показників дослідження визначається рівень сформованості артикуляційного праксису: високий (від 15 балів до 21 бала); середній (від 9 до 14 балів); низький (від 0 до 8 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 15 до 21 балів) – самостійність і правильність відтворення кожної групи звуків (I – свистячі – [з], [ц], [с], [з'], [ц'], [с'], [дз], [дз']; II – шиплячі – [ж], [ч], [ш], [щ], [дж]; III – сонорні – [р], [р']; IV сонорні – [л], [л']; V – йотовані звукосполучення; VI – усі інші звуки); правильне відтворення слів, що вказує на достатню сформованість звуко-складової структури слова.

Середній рівень (від 9 до 14 балів) – один або кілька звуків не автоматизовані; можливе спотворення або заміна одного звука з групи (наприклад [р'] – правильна вимова, а [р] – дефектна); уповільнене поскладове відтворення слів без збереження темпу; потреба у стимулювальній допомозі зі сторони педагога.

Низький рівень (від 0 до 8 балів) – дефектність усіх звуків групи або лише кількох; заміна, змішення, спотворення або відсутність окремих звуків при ізольованій вимові; спотворення звуко-складової структури (паузи, перестановка, пропущення, добавляння звуків і складів); завдання виконуються не правильно навіть під час допомогою дорослого.

Мотиваційна складова

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ МОВЛЕННЯ

(О. Бєлова, 2022)

Мета: перевірити стан розвитку мотивації мовлення дітей старшого дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Для вивчення мотивації мовлення дітей старшого дошкільного віку використовуємо групу завдань, що спрямовані на дослідження діяльнісного компоненту мовленнєвої готовності, а саме: говоріння та аудіювання. Показники мотивації мовлення визначатимуться за критеріями оцінювання.

План дослідження:

1. Розвиток мотивації мовлення під час говоріння

Завдання 1. Оцінка діалогічного спілкування з однолітками

Завдання 2. Оцінка діалогічного спілкування з дорослими

Завдання 3. Оцінка монологічної промови

2. Розвиток мотивації мовлення під час аудіювання

Завдання 1. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з однолітками

Завдання 2. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з дорослими

Завдання 3. Оцінка розуміння монологічного мовлення

1. Розвиток говоріння

Завдання 1. Оцінка діалогічного спілкування з однолітками

Мета: вивчити стан розвитку мотивації мовлення під час говоріння в діалогічному спілкуванні дитини з однолітками в ігрових ситуаціях.

Завдання. В умовах ігрової діяльності експериментатор оцінює мотивацію мовлення дитини під час її спілкування з однолітками.

Критерії оцінювання мотивації мовлення: самостійне виконання завдання; ініціювання діалогу; підтримування розмови; оригінальність ідей.

Завдання 2. Оцінка діалогічного спілкування з дорослими

Мета: вивчити стан розвитку мотивації мовлення під час говоріння в діалогічному спілкуванні дитини з педагогом в умовах навчального експерименту.

Завдання. В умовах навчального експерименту оцінюються вміння дошкільника підтримувати діалогічну розмову з експериментатором під час виконання різних типів завдань.

Критерії оцінювання мотивації мовлення: самостійне виконання завдань; активне підтримування розмови.

Завдання 3. Оцінка монологічної промови

Мета: вивчити стан розвитку мотивації до мовлення в процесі говоріння під час дослідження монологічного мовлення дитини на заняттях.

Завдання. Для вивчення мотивації до монологічного мовлення оцінюються активні бажання дитини складати змістовну розповідь за серією сюжетних картинок (завдання з методики дослідження граматичної будови мовлення).

Критерії оцінювання мотивації до мовлення: самостійне виконання завдань; активне бажання виконання завдання;

Оцінка результатів виконання завдання з говоріння:

3 бали – дошкільник самостійно ініціює розмову з однолітком, пояснює йому правила гри, підтримує спілкування за допомогою запитань та відповідей, насичує діалог оригінальністю сюжетної лінії; дитина у співпраці з дорослим активно підтримує розмову, висловлює власну думку відповідаючи на запитання, упевнено доводить свою позицію; створює розповіді на прохання; 2 бали – дитина під час ігрової діяльності з однолітками не може довго утримувати головні позиції, спостерігається однотипність в ігровій сюжетній лінії; зацікавлена в спілкуванні з дорослими, але для правильного виконання завдань, формулювання думки та вираження власної позиції потребує стимулювальної допомоги; 1 бал – дитина хоче спілкуватись, але не смілива і потребує допомоги з боку інших дітей або дорослих; не вміє розпочати розмову, у спілкуванні лідерські позиції віддає активним одноліткам, тому оригінальність ідей, структурність діалогічного спілкування належить їм; у спілкуванні з дорослим не проявляє активності, навіть за допомоги педагога неправильно формулює свою думку, позицію, або загалом їх не висловлює; 0 балів – дитина соромиться гратися з іншими дітьми, некомфортно відчуває себе в колективі однолітків, спільну розмову не підтримує, часто абстрагується і тихо грається на самоті; спілкування дитини з дорослим пасивне та однобічне, усі критерії оцінювання не виконані. Найвища кількість балів, яку може набрати дитина за цим завданням, становить 3 бали.

2. Сформованість аудіювання

Завдання 1. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з однолітками

Мета: вивчити стан розвитку мотивації мовлення під час аудіювання в процесі дослідження розуміння діалогічної взаємодії дитини з однолітками в ігрових ситуаціях.

Завдання. Експериментатор спостерігає за грою дитини з однолітками й оцінює її активність до розуміння зверненого до неї діалогічне мовлення.

Критерії оцінювання мотивації до мовлення: самостійне виконання завдання; розуміння сюжету гри;

Завдання 2. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з дорослими

Мета: вивчити стан розвитку мотивації мовлення під час аудіювання в процесі дослідження розуміння діалогічної взаємодії дитини з дорослими в навчальному експерименті.

Завдання. Дослідник аналізує розуміння діалогічного мовлення дитини під час виконання нею експериментальних завдань.

Критерії оцінювання мотивації до мовлення: самостійне виконання завдання; активна діяльність під час виконання завдань; продуктивність виконання завдань.

Завдання 3. Оцінка розуміння монологічного мовлення

Мета: вивчити стан розвитку мотивації мовлення під час аудіювання в процесі дослідження розуміння монологічного мовлення дитини на заняттях.

Завдання. Вивчити розуміння дитини монологічних промов. В експерименті оцінюється вміння розуміти прочитаний текст (завдання з методики дослідження граматичної будови мовлення).

Критерії оцінювання мотивації мовлення: самостійне виконання завдання; розуміння тексту; усвідомлення вербальної інформації.

Оцінка результатів виконання завдання з аудіювання:

3 бали – дитина уважно слухає співрозмовника, розуміє зміст гри, самостійно й правильно продовжує розмову; уважно слухає педагога, продовжує розмову з теми, розуміє текстові завдання та усвідомлює їх, самостійно відповідає на поставлені питання, виконує вербальні доручення; 2 бали – дитина в ігровій діяльності енергійна, тому часто відволікається під час спілкування; зміст гри розуміє; підтримує розмову лише за допомогою дорослого; відповідає на поставлені запитання, виконує словесні прохання; неухважність заважає правильно виконувати вербальні завдання; розуміє прочитаний дорослим текст але потребує стимулювальної допомоги, щоб вірно відповідати на запитання та виконувати вправи; 1 бал – дитина слухає співрозмовника, але не встигає взяти участь в ігровій діяльності з більш активними однолітками, тому зміст гри не завжди розуміє, сюжетну лінію гри продовжує за допомогою дітей або дорослих; на питання відповідає коротко; словесні доручення часто не розуміє, тому перепитує; дитина слухає педагога, але пасивна під час виконання завдань; розуміння тексту, продовження розмови, відповіді на запитання, виконання вербальних завдань робить тільки за допомогою педагога; 0 балів – дитина зосереджена на своїх справах, з однолітками не взаємодіє, тому всі критерії оцінювання не виконані; неухважно слухає педагога, не виконує завдання навіть під час допомоги дорослого. Найвища кількість балів за це завдання становить 3 бали.

Загальні критерії оцінювання за усіма завданнями, а саме з говоріння: самостійне виконання завдання; ініціювання діалогу; підтримування розмови; оригінальність ідей; активність під час виконання завдань; продуктивність виконання завдань; бажання виконання завдання. **Аудіювання:** самостійне виконання завдань; розуміння сюжету гри; продуктивність під час виконання завдань; розуміння тексту; усвідомлення вербальної інформації.

Оцінка результатів виконання завдання: Максимальний результат двох блоків завдань із говоріння та аудіювання становить – 6 балів, що визначає загальні показники мотивації мовлення дитини старшого дошкільного віку. Стан розвитку мотивації до мовлення розглядається за низьким (від 0 до 2 балів), середнім (від 3 до 4 балів) та високим (від 5 до 6 балів) рівнями.

Характеристика рівнів

Високий рівень мовленнєвої діяльності (від 5 до 6 балів) – під час діалогічного спілкування з однолітками дитина ініціює розмову, підтримує її за допомогою питань та відповідей, наповнює діалог оригінальністю. Уважно слухає співрозмовника, розуміє сюжет гри, виконує словесні доручення. Під час навчально-експериментальної діяльності активно підтримує розмову з педагогом, самостійно вирішує завдання, наполегливо доводить свою думку. Дитина активна під час складання розповіді (монологічне мовлення); Зосереджено слухає завдання, розуміє текст повідомлення, усвідомлює його. Іноді спирається на допомогу дорослого.

Середній рівень (від 3 до 4 балів) – дитина у взаємостосунках з однолітками та дорослими комунікабельна, проявляє підвищений інтерес до ігрової та навчальної діяльності. Енергійна поведінка гальмує контроль над власним мовленням (діалогічним, монологічним), що призводить до труднощів сприймання і передачі вербальної інформації. Прагне виконувати завдання самостійно, в окремих випадках потребує партнерської допомоги з боку педагога.

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – дитина самостійно не вступає в діалогічне спілкування, не підтримує розмови з однолітками й дорослими. В ігрових ситуаціях задовольняється другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Спирається на допомогу педагога, швидко втомлюється, переключається на іншу діяльність, проявляє незацікавленість до завдань.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Модифікована методика «Навчально-ігровий майданчик»

(О. Бєлова, 2022)

Методика розроблена на матеріалі Р. Wilson, I. Long (2018) «Дерево з чоловічками» і вивчає мотиваційну спрямованість дітей старшого дошкільного віку.

Мета: перевірити стан розвитку мотиваційної спрямованості дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком. Обладнання: бланк проєктивної методики.

Хід дослідження

Експериментатор пропонує дошкільникові подивитися на картинку із зображенням навчально-ігрового майданчика, на якому діти виконують різні дії: спілкуються один з одним, читають книжки, пишуть, слухають музику, дивляться телевизор, граються, бешкетують, сумують тощо. Педагог просить дитину обрати подібного на неї персонажа (з таким же настроєм і поведінкою), а потім того, на кого вона хотіла б бути схожою в майбутньому.

Оцінка результатів виконання завдання. Вибори малюнкових персонажів визначають мотиваційну спрямованість дитини:

- **пізнавально-активну** готовність до самостійної, ініціативної діяльності, спрямованої на досягнення навчально-пізнавальних цілей, що вказує на усвідомлене ставлення до розумової діяльності, а також умотивованість, морально-вольову, інтелектуальну сформованість дитини до навчання в школі. До цієї групи належать персонажі, які характеризують пізнавально-активну мотиваційну спрямованість: 1 – зосередження на пізнавальній діяльності (читає книгу); 3 – прагнення доводити розпочату справу до логічного завершення (вирішує математичні приклади); 4 – цікавість до пізнання навколишнього світу (стоїть натхнений біля карти світу); 10 – зосередження на пізнавальній діяльності (пише в зошиті); 19 – позитивне ставлення до навчальної діяльності (сидить за партою);

- **соціально-адаптовану** – готовність долати перешкоди, бути соціально відкритим, надавати переваги дружнім взаємовідносинам, сприймати навчання як суспільну зумовленість, необхідність. Сюди відносяться малюнкові персонажі, які вказують на цей вид мотиваційної спрямованості: 2 – будування взаємовигідних стосунків із однолітками (допомагає другові розв'язати питання); 6 – пропонування своєї підтримки іншим у скрутних ситуаціях (допомога другові перейти через каміння); 7 – потреба в допомозі з боку оточення, невміння самостійно розв'язувати складні завдання (потреба в допомозі); 11, 12 – соціальна адаптованість, стосунки з усіма однолітками (спілкується з однолітком на лавочці); 14 – схильність до розваг, недооцінені небезпечні ситуації; потреба в допомозі з боку оточення (падає з паркану); 15 – пристрасть до пригод, здатність рятувати близьких людей від неприємних ситуацій (допомога другові, котрий падає з паркану); 16 – неадекватне оцінювання своїх можливостей, залежність від оточення, потреба в турботливому ставленні (маленька дитина поруч із дорослими

дітьми); 17 – опіка над іншими людьми, всупереч своїм особистісним бажанням та інтересам (стоїть поруч із малою дитиною); 18 – комунікабельність, підтримка гарних стосунків з колективом (знаходиться поруч з малою дитиною та хлопцем, котрий про неї турбується); 20 – прагнення бути найкращим серед своїх однолітків, незважаючи на перешкоди (стоїть на п'єдесталі);

- **внутрішньо-позиційну** – зосередження дитини на своїх особистісних почуттях та проблемах, надання переваги ігровій діяльності, ніж навчальній. До цієї групи належать персонажі, які визначають мотиваційну спрямованість: 5 – усамітнення від оточення з метою задоволення особистісних бажань (слухає музику на самоті); 8 – захоплення віртуальним світом, несприйняття реальності (переглядає наодинці мультфільми, грає в комп'ютерні ігри); 9 – схильність до розваг (катається на гоїдалці); 13 – незадоволеність своїм положенням у колективі (сидить на самоті, плаче); 21 – відчуття самотності і непотрібності (сидить окремо від однолітків зі своїми іграшками).

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; вибір персонажу.

Оцінка результатів виконання завдання: 3 бали – пізнавальна активність (№ 1, 2, 4, 10, 19); 2 бали – соціальна адаптованість (№ 3, 6, 7, 11, 12, 15, 17, 18, 20); 1 бал – внутрішня позиційність (№ 5, 8, 9, 13, 14, 16, 21). **Найвищий бал** мотиваційної спрямованості за двома виборами становить – 6 балів. Загальний показник визначає три рівні мотиваційної спрямованості: *високий* (від 5 до 6 балів) – включає вибір пізнавальної активності та соціальної адаптації; *середній* (від 3 до 4 балів) – може містити вибір пізнавальної активності, соціальної адаптації та внутрішньої позиційності; *низький* (від 0 до 2 балів) – складається лише з внутрішньої позиційності.

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 5 до 6 балів) – охоплює пізнавальну активність та соціальну адаптацію: самостійність, відповідальність, ініціативність у прийнятті рішень, спрямованість на досягнення успіхів у навчально-пізнавальній діяльності; усвідомлене ставлення до розумової діяльності, вмотивованість, морально-вольова, інтелектуальна сформованість дитини до навчання в школі; готовність долати перешкоди, відкритість у взаємостосунках; сприйняття навчання, як суспільно зумовленого та необхідного. Завдання виконується дитиною самостійно.

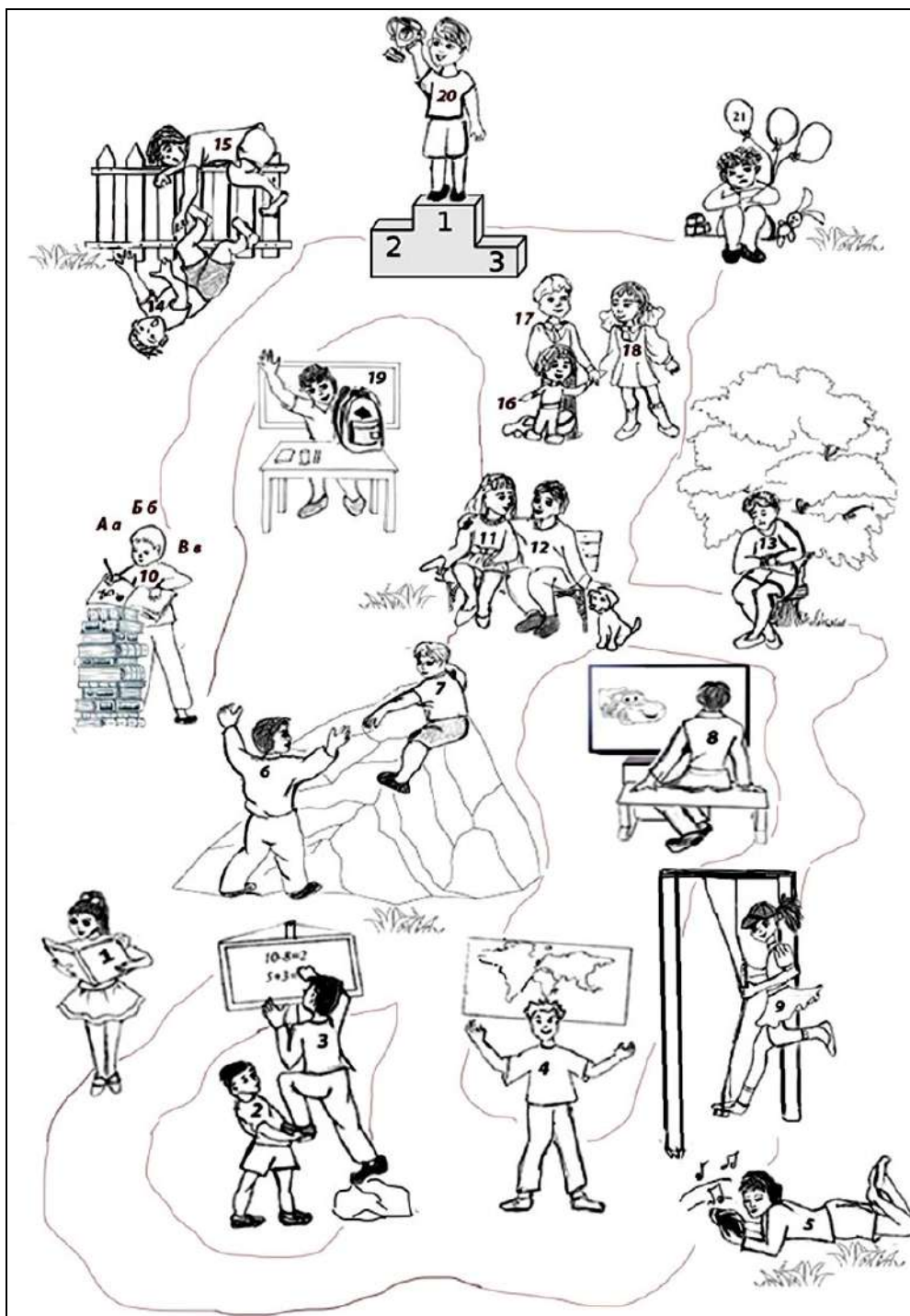
Середній рівень (від 3 до 4 балів) – у більшості охоплює соціальну адаптацію та внутрішню позиційність, і менше зосереджено увагу на пізнавальній активності, що й характеризує у дітей: соціальну відкритість, пріоритетність дружніх стосунків; зосередженість на внутрішніх почуттях та проблемних ситуаціях; переважання ігрового мотиву. Під час вибору персонажу потрібна стимулювальна допомога педагога;

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – складається лише з внутрішньої позиційності – навчальна діяльність стає менш важливою; приділяється значна увага особистісним бажанням, почуттям та проблемам; переважає ігрова діяльність. Під час вибору персонажа потрібна допомога педагога.

Бальне оцінювання вибору мотиву до навчання дітей старшого дошкільного віку

Шифр дитини	Характеристика мотиву		Критерії оцінювання вибору		Заг. к-сть балів
	Пізнавальна спрямованість – № 1, 2, 4, 10, 19 Соціальна установка – № 3, 6, 7, 11, 12, 15, 17, 18, 20 Внутрішнє розбалансування – № 5, 8, 9, 13, 14, 16, 21		Вибір № 1, 2, 4, 10, 15 – 3 бала; Вибір № 3, 6, 7, 11, 12, 18, 19, 20 – 2 бала; Вибір № 5, 8, 9, 13, 14, 16, 21 – 1 бал.		
	Номер вибору персонажу (від 1 до 21)		Оцінка вибору (в балах)		
	I	II	I	II	
X ¹ приклад позначень	№1	№19	3	2	5
Макс. к-сть балів	–	–	3	3	6

Рівень мотивації до навчання
I – високий (від 5 до 6 балів); II – середній (від 3 до 4 балів); III – низький (від 0 до 2 балів).

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ

(М. Гінзбург)

Мета: дослідження рівня розвитку мотивів навчання у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Обладнання: картинки з зображеннями дітей.

Хід дослідження

Дошкільникові пропонують подивитися на малюнки й послухати коротеньку розповідь дітей, котрі відповідають на запитання «Чому ти йдеш до школи?».

Визначення виду мотиву

№ з/п	Характеристика малюнка	Відповідь персонажа	Вид мотиву
1	Фігура дорослої людини, яка пояснює засмученій дитині про важливість ходити до школи	«Я іду до школи тому, що мене змушують батьки»	Зовнішній
2	Зображення дитини, котра сидить за партою	«Я іду до школи тому, що мені подобається вчитися. У школі я пізнаю багато цікавого для себе»	Навчальний
3	Малюнок двох дітей, котрі граються з м'ячем	«Я піду до школи тому, що там буде весело. Зможу гратися з іншими дітьми»	Ігровий
4	Фігура дитини з портфелем, котра збирається вчитися, і дитини, котра хоче гратися	«Я іду до школи для того щоб стати дорослим. У дитячому садку я грався, тому що був маленьким»	Позиційний
5	Малюнок дитини, котра прямує до школи	«Я повинен іти до школи тому, що потрібно навчатися. Коли вивчуся, то зможу здійснити всі свої мрії і стати гарним спеціалістом»	Соціальний
6	Фігура дитини, котра сидить за партою і піднімає руку, щоб відповісти на запитання вчителя і отримати хорошу оцінку	«Я хочу ходити до школи, щоб отримувати гарні оцінки»	Оцінний

Після розповіді експериментатор пропонує дитині відповісти на три запитання й обрати відповідні картинки, які будуть визначити мотив дитини: *1. Відповідь якої дитини, на твою думку, є правильною? Поясни свій вибір. 2. З ким із дітей ти хотів би гратися? Чому? 3. З ким із дітей ти хотів би вчитися? Охарактеризуй свою відповідь.*

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; вибір позиції за першим питанням.

Оцінка результатів виконання завдання. Звертається увага на домінуючий вид мотиву за трьома виборами. Наприклад, вибір дитини: №1 – соціальний, №2 – позиційний, №3 – соціальний. Отже, домінуючим мотивом

стає – *соціальний мотив*. Якщо три вибори різні, то оцінюється лише перший вибір дитини. Наприклад, №1 – *оцінний*, №2 – *позиційний*, №3 – *навчальний*. Оцінюється вибір №1 – *оцінний мотив*. Визначений вид мотиву оцінюється згідно бальної шкали: навчальний мотив – 5 балів; соціальний мотив – 4 бала; позиційний мотив – 3 бала; оцінний – 2 бала; ігровий мотив – 1 бал; зовнішній мотив – 0 балів. Показник переважального мотиву (або першого вибору) визначає три рівні навчальної мотивації: високий (від 4 до 5 балів), середній (від 2 до 3 балів) та низький (від 0 до 1 бала).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 4 до 5 балів) – наявність навчально-пізнавального та соціального мотивів: переважання високого пізнавального інтересу до навчальної діяльності, бажання здобувати нові знання та займатися саморозвитком; усвідомлення статусу учня та соціальної необхідності вчитися; прагнення взаємодіяти з колективом однолітків та дорослими; дитина самостійно робить вибір персонажа.

Середній рівень (від 2 до 3 балів) – відповідає оцінному та позиційному мотивам (бажання отримувати схвалення від дорослих, прагнення постійно виділятися серед дітей; зацікавленість зовнішньою атрибутикою шкільного життя, отримання нової значущої ролі в стосунках із оточенням); для вибору персонажа необхідна стимулювальна допомога з боку дорослого.

Низький рівень (від 0 до 1 балів) – переважає зовнішній та ігровий мотиви: не має бажання вчитися, домінує ігрова діяльність; стійке підпорядкування думці авторитарних осіб; не розуміння учнівських обов'язків та призначення школи; вибір дитини залежить від допомоги дорослого.

Емоційна складова

ЛИЦЕВА ЕКСПРЕСІЯ (ЗА СВІТЛИНАМИ ДИТИНИ)

ЕМОЦІЇ КОМФОРТНІ					
					
радість		захоплення		задоволення	
					
цікавість		подив		співчуття	
ЕМОЦІЇ ДИСКОМФОРТНІ					
					
сум		відраза		недовіра	
					
страх		незадоволення		гнів	

КАРТА ІДЕНТИФІКАЦІ ЕМОЦІЙ

Інтерпретація емоцій за компонентами			
Феноменологічний (вид емоцій)	Оціночний (приклад ситуації яка може викликати емоцію)	Експресивний (лицева експресія) / Поведінковий (реакція у діях)	Психічний (переживання) / Фізіологічний (внутрішній стан організму)
	Зовнішній прояв		Внутрішній прояв
КОМФОРТНІ ЕМОЦІЇ (ПОЗИТИВНІ)			
радість	<p>Оцінка: досягти комфортного самопочуття</p> <p>Приклад: - отримання гарної новини - позитивний результат діяльності тощо</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> прижмурені, напіввідкрити <u>Рот:</u> відкритий, голосний сміх <u>Обличчя:</u> приємне, задоволене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> піднесений <u>Поведінка:</u> розкута, позитивно збудлива <u>Наслідок:</u> впевненість у собі</p>	<p>Психіка: бурхливе переживання щастя, успіху</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> збудження, спонукання до активної діяльності</p> <p><u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній (збільшення частоти серцевих скорочень), - нервовій (нервове перевантаження – головний біль)</p>
задоволення	<p>Оцінка: здобути приємні відчуття</p> <p>Приклад: - позитивна розмова - спостереження за домашнім улюбленцем - смакове уподобання тощо</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> напіввідкрити <u>Рот:</u> посмішка <u>Обличчя:</u> спокійне</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> грайливий, <u>Поведінка:</u> розкута, прояви безтурботності <u>Наслідок:</u> втішність, впевненість у собі</p>	<p>Психіка: внутрішня гармонія</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – енергійність, приплив адреналіну, ейфорія</p> <p><u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній (підвищена частота серцебиття), - нервовій (активація приємних відчуттів)</p>
захоплення	<p>Оцінка: досягнення бажаного результату</p> <p>Приклад: - небайдужість до всього, що пробуджує приємні почуття - люди, речі, події, діяльність та ін. що привертає увагу</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> широкі, блискучі <u>Рот:</u> закритий, стримана посмішка <u>Обличчя:</u> зосереджене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> бадьорий, романтичний <u>Поведінка:</u> цілеспрямовані дії, зосередження на хобі <u>Наслідок:</u> концентрація на улюбленій справі</p>	<p>Психіка: внутрішня установка на дії, які приносять задоволення</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – спонукання до активних дій</p> <p><u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній (частота серцебиття); - травневої (гарний апетит)</p>
цікавість	<p>Оцінка: отримання жаданої інформації</p> <p>Приклад: - інтерес до всього що викликає нові враження</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> відкриті, погляд глибокий, ясний <u>Рот:</u> незначна посмішка <u>Обличчя:</u> спокійне, зосереджене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> гарний <u>Поведінка:</u> зосередженість на об'єктах, предметах, діях - мотивація до пізнання, навчання <u>Наслідок:</u> допитливість, врівноваження</p>	<p>Психіка: почуття, що викликають пізнавальну допитливість</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – спонукання до активних дій</p> <p><u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній (частота серцебиття)</p>

подив	<p>Оцінка: не передбачення ситуації, інтрига</p> <p>Приклад: - неочікувана інформація, подія, зустріч тощо.</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> очі округлі, брови підняті <u>Рот:</u> трохи відкритий, затримка подиху <u>Обличчя:</u> емоційно напружене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> легковажний, позитивний <u>Поведінка:</u> тимчасова затримка подиху, неоднозначна реакція викликаючи різну динаміку почуттів <u>Наслідок:</u> заспокоєння, метушня або напруження</p>	<p>Психіка: короткочасна емоційна реакція</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> мобілізація сил <u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній (частота серцебиття); - дихальної</p>
співчуття	<p>Оцінка: аналіз стосунків, почуттів</p> <p>Приклад: - надання допомоги тим хто її потребує - прояв жалю, моральних почуттів до людей, тварин які опинились у складних життєвих умовах</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> відкриті, брови трохи підняті, зморшки на чолі <u>Рот:</u> приємна посмішка <u>Обличчя:</u> спокійне</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> спокійний, добродушний <u>Поведінка:</u> уважність до подій, співпереживання оточуючим <u>Наслідок:</u> віра в добро, справедливість, задоволення від своїх дій</p>	<p>Психіка: підвищена чутливість</p> <p>Фізіологія: <u>астенічна реакція</u> – стриманість <u>стенічна реакція</u> – напруження <u>Можливі наслідки:</u> змінність в системах: - серцево-судинній, - кровоносній (варіативність кров'яного тиску)</p>
ДИСКОМФОРТНІ ЕМОЦІЇ (НЕГАТИВНІ)			
сум	<p>Оцінка: безвихідна ситуація</p> <p>Приклад: - не реалізація планів, ідей, - погані відносини з близьким оточенням, друзями тощо.</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> напіввідкриті, внутрішні кутики брів витягнуті вгору до центру чола <u>Рот:</u> кутики рота трохи опушені, нижня губа злегка піднята <u>Обличчя:</u> похмуре</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> пригнічений <u>Поведінка:</u> втрата інтересу чи задоволення від діяльності, зовнішня ізоляція <u>Наслідок:</u> гальмування розумової та фізичної активності, занижена самооцінка, зневіра, депресія, почуття жалю до себе</p>	<p>Психіка: емоційне спустошення</p> <p>Фізіологія: <u>астенічна реакція</u> – гальмування дій, втома <u>Можливі наслідки:</u> порушення систем: - м'язової (загальна слабкість), - травної (розлади травлення) - серцево-судинної</p>
відраза	<p>Оцінка: відмінність від уявного ідеалу</p> <p>Приклад: - не сприйняття оточуючих, об'єкту, предмету, дій тощо - смакове, нюхове, зорове, слухове, тактильне не вподобання тощо</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> прижмурені, внутрішні кутики брів зближуються <u>Рот:</u> 1) висовування язика; 2) підняття верхньої губи, видно ясна і зжаті зуби; 3) губи стиснуті, кутики рота опушені <u>Обличчя:</u> перекошене, ніс зморщений, ніздрі підняті</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> похмурий, незадоволений <u>Поведінка:</u> не сприйняття зовнішнього виду (себе, оточуючих, їжі, предметів тощо) <u>Наслідок:</u> почуття ворожості, огидності, несприятливості, дискомфорт</p>	<p>Психіка: антипатія, фобічні стани</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – напруження <u>Можливі наслідки</u> порушення систем: - травної (розлад травлення) - шкірної (шкірні захворювання), - нервової (головний біль)</p>

недовіра	<p>Оцінка: сумніви у порядності</p> <p>Приклад: - почуття виникає після обману</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> зжучені, зосереджені <u>Рот:</u> губи зжаті, кутики рота опушені <u>Обличчя:</u> напружене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> нейтральний <u>Поведінка:</u> ігнорування, припинення взаємовідносин з підозрілими особами <u>Наслідок:</u> підозрілість, зневіра, самотність</p>	<p>Психіка: спустошеність, невпевненість</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – напруження, скованість <u>астенічна реакція</u> – настороженість <u>Можливі наслідки</u> порушення систем: - нервової (безсоння)</p>
страх	<p>Оцінка: небезпечна ситуація</p> <p>Приклад: - події з ризиком для здоров'я, життя</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> дуже широко відкриті, брови обидві підняті <u>Рот:</u> горизонтально витягнуті губи <u>Обличчя:</u> напружене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> тужливість, переляканість <u>Поведінка:</u> нав'язливі думки, що викликають занепокоєння, побоювання, одержимість <u>Наслідок:</u> сором'язливість, тривожність, занижена самооцінка</p>	<p>Психіка: внутрішнє напруження, переживання сильного переляку</p> <p>Фізіологія: <u>астенічна реакція</u> – гальмівні дії, <u>стенічна реакція</u> – напруження, шок <u>Можливі наслідки</u> порушення систем: - нервової, - серцево-судинної, - м'язової, - травної (ниркові захворювання)</p>
незадоволення	<p>Оцінка: не сприйняття ситуації</p> <p>Приклад: - неприйняття будь чого</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> відведенні від співрозмовника <u>Рот:</u> 1) перекривлено; 2) губи зжаті, кутики рота опущено <u>Обличчя:</u> нейтральне, ніс зморщино</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> войовничий <u>Поведінка:</u> безкомпромісність, протистояння, впертість <u>Наслідок:</u> напруження, спустошення, самотність</p>	<p>Психіка: відторгнення, несприйняття</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – мобілізація сил, напруження <u>Можливі наслідки</u> порушення систем: - нервової, - імунної, - травної, - ендокринної (гормон. збій)</p>
гнів	<p>Оцінка: незадоволення ситуацією; порушення встановлених міжособистісних відносин</p> <p>Приклад: - будь яке розчарування - незадоволення ситуацією</p>	<p>Експресія: <u>Очі:</u> великі, відкриті, брови опущені <u>Рот:</u> 1) кутики рота опущені, напружені, губи підтягнуті; 2) рот відкритий під час крику <u>Обличчя:</u> напружене</p> <p>Поведінка: <u>Настрій:</u> ворожий <u>Поведінка:</u> імпульсивна, зухвальна, прояв неслухняності, висловлювання образ, принижень <u>Наслідок:</u> жаль</p>	<p>Психіка: бурхливий вияв злості, роздратованість</p> <p>Фізіологія: <u>стенічна реакція</u> – нервово збудження, активація до дій <u>Можливі наслідки</u> порушення систем: - серцево-судинної (збій серцевого ритму), - травної (хвороби печінки, жовчного міхура), - нервової (головний біль), - кров'яної (підвищений тиск)</p>

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ

(О. Бєлова, 2022)

Мета: перевірити стан розвитку в дітей старшого дошкільного віку розуміння відтінків емоційних проявів через схематичні образи та лицеву експресію; співвідносити емоції з різними життєвими ситуаціями та схарактеризувати їх.

План дослідження:

1. Розшифрування емоційних схем
2. Зчитування лицевої експресії
3. Ідентифікація емоцій у життєвих ситуаціях
4. Емоційний супровід вербальної діяльності

1. Розшифрування емоційних схем

Мета: вивчити вміння дитини розпізнавати схематичні емоції через малюнки.

Завдання. Перед дитиною розкладають дванадцять картинок із зображенням смайликів з різними емоційними переживаннями. Серед них шість позитивних (*радість, захоплення, задоволення, цікавість, подив, співчуття*) і шість негативних (*сум, відраза, недовіра, страх, незадоволення, гнів*). Експериментатор озвучує емоцію і просить дитину знайти її серед запропонованих картинок із смайликами (див. рис. 1.).

Інструкція. Я називатиму емоцію, а ти знайди й покажи потрібний смайлик. Наприклад, «радість», а тепер покажи «сум», «задоволення» тощо.

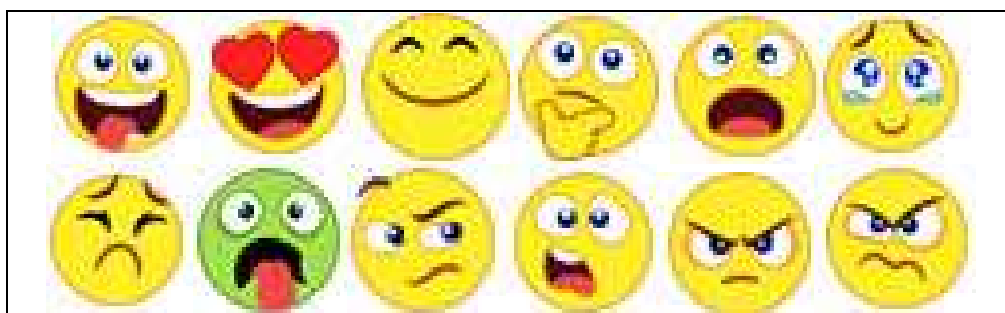

Рис. 1. Зображені емоції на смайликах

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; ідентифікація емоцій на схематичних зображеннях.

Оцінка результатів виконання завдання. Кожну правильно підібрана емоцію, її пояснення та відтворення оцінюють 1 балом. Якщо дитина плутає схожі між собою позитивні емоції «радість», «задоволення», «захоплення», то отримує 0,5 бала. Наприклад, на ситуацію, яка виражає почуття «радість», дошкільник демонструє посмішку, тобто «задоволення»; однотипно показує такі негативні емоції, як «незадоволення» і «гнів»; неправильно підібрана емоція оцінюється – 0 балів. Максимальний результат, який може отримати дитина, становить 12 балів.

2. Зчитування лицеві експресії

Мета: вивчити вміння дитини аналізувати та розпізнавати емоційні прояви на обличчях людей.

Завдання. Дошкільникові пропонують переглянути дванадцять світлин, на яких зображено обличчя дитини з різними емоційними переживаннями: шість позитивних (*радість, захоплення, задоволення, цікавість, подив, співчуття*) та шість негативних (*сум, відраза, недовіра, страх, незадоволення, гнів*). Дослідник озвучує емоційний стан «Покажи, на якій світлині дівчинка радіє» і просить дитину відшукати відповідну картку серед усіх зображень (див. рис. 2.).

Інструкція. Подивись уважно на світлини, і покажи на якій з них дитина проявляє «співчуття», «сум», «радість» та ін.

Рис. 2. Зображення лицеві експресії дитини на світлинах

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; зчитування мімічної інформації з облич світлин.

Оцінка результатів виконання завдання. Кожну правильно підібрана емоцію, її пояснення та відтворення оцінюють 1 балом. Якщо дитина плутає схожі між собою позитивні емоції «радість», «задоволення», «захоплення», або негативні – «незадоволення» і «гнів», то отримує 0,5 бала. Наприклад, на питання показати світлину, що виражає почуття «радості» дошкільник вказує на обличчя, що характеризує «задоволення»; неправильно підібрана емоція оцінюється – 0 балів. Максимальний результат, який може отримати дитина, становить 12 балів.

3. Ідентифікація емоцій у життєвих ситуаціях

Мета: вивчити усвідомленість власних емоцій, уміння їх співвідносити з життєвими ситуаціями, пояснювати їхнє значення.

Завдання. Дошкільникові пропонують послухати дванадцять речень з різним емоційним змістом, серед яких шість позитивних (*радість, захоплення, задоволення, цікавість, подив, співчуття*) та шість негативних (*сум, відраза, недовіра, страх, незадоволення, гнів*) емоцій. Обрати картку зі смайликом, який виражає емоцію відповідної ситуації, а також відповісти на запитання: «Що означає ця емоція?», «У яких ситуаціях ця емоція може проявлятися?», «Чи

можеш її показати?». Якщо дитина з першого разу не може відтворити емоцію, то їй пропонують допомогу в вигляді картинки із зображенням відповідної емоції і просять її продемонструвати.

Інструкція. Я ставитиму по черзі дванадцять запитань. Тобі необхідно до кожного з них підібрати картку з емоційним смайликом відповідно до ситуації, відповісти на запитання й продемонструвати цю емоцію. Наприклад: Яку емоцію відчувають діти, коли їм купують гарну іграшку?, («радість»); Що означає ця емоція? («гарний настрій»); У яких ситуаціях вона проявляється? («коли відбувається щось приємне»); Продемонструй цю емоцію.

Діагностичний блок для вивчення емоційної грамотності

№ з/п	Запитання	Вибір смайлика		Схема для демонстрації емоції
Комфортні емоції (позитивні)				
1	Яку емоцію відчувають діти, коли їм купують гарну іграшку?		радість	
2	Яку емоцію переживає людина, якщо їй щось (хтось) подобається?		захоплення	
3	Яку емоцію проявляє дитина коли її хвалять за гарно виконане завдання?		задоволення	
4	Яку емоцію проявляють діти, коли навчаються? Вони щось обдумують.		цікавість	
5	Яка емоція проявляється на обличчі, коли ми бачимо щось незвичне (неочікуване)? Дивуємось.		подив	
6	Яку емоцію переживають люди, коли в їхніх близьких або друзів неприємності?		співчуття	
Дискомфортні емоції (негативні)				
7	Яку емоцію ми можемо відчувати, коли хворіємо або нас образили?		сум	
8	Яка емоція переважає, коли нам щось не подобається, наприклад, їжа, речі, люди?		відраза	
9	Яка емоція проявляється, коли нас обманюють?		недовіра	
10	Яка емоція проявляється в людини, коли вона чогось боїться?		страх	
11	Яку емоцію ми відчуваємо, коли з чимось не погоджуємося (щось нам не подобається)?		незадоволення	
12	Які емоції відчуваємо, коли ми сердиті?		гнів	

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; співвіднесення емоцій з ситуаціями; розуміння значень емоції; демонстрація емоційних проявів.

Оцінка результатів виконання завдання. Кожну правильно підібрану емоцію, її пояснення та відтворення оцінюють 1 балом. Якщо дитина плутає схожі між собою позитивні емоції «радість», «задоволення», «захоплення», то отримує 0,5 бала. Наприклад, на ситуацію, яка виражає почуття «радість», дошкільник демонструє посмішку, тобто «задоволення»; однотипно показує такі негативні емоції, як «незадоволення» і «гнів»; правильно демонструє їх, але не може пояснити; виявляє труднощі під час показу емоції (сором'язливість, невпевненість), але правильно її характеризує. Неправильно підібрана та продемонстрована емоція, нерозуміння її значення оцінюється – 0 балів. Максимальний результат, який може отримати дитина, становить 12 балів.

4. Емоційний супровід вербальної діяльності

Для вивчення емоційного ставлення дитини до мовлення використовуємо метод спостереження. Під час дослідження семіотичного та діяльнісного компонентів мовленнєвої готовності звертаємо увагу на демонстрацію дитиною емоцій до вербальної діяльності. Критеріями оцінювання, в даному випадку, стають прояви позитивних емоцій під час: практичного виконання семіотичних завдань; спілкування з однолітками; спілкування з педагогом; слухання казок, творів та оповідань. Кожен елемент критерію оцінюємо в 1 бал. Негативні емоції не оцінюються. Відповідно максимальна кількість балів складає 4.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдань; ідентифікація емоцій на схематичних зображеннях; зчитування мімічної інформації з облич світлин; співвіднесення емоцій з ситуаціями; розуміння значень емоції; демонстрація емоційних проявів; позитивні емоції під час виконання семіотичних завдань; позитивні емоції під час спілкування з однолітками; позитивні емоції під час спілкування з педагогом; позитивні емоції під час слухання казок, творів та оповідань.

Загальний кількісний показник усіх завдань (1. Розшифровка емоційних схем – 12 балів; 2. Зчитування лицевої експресії – 12 балів; 3. Демонстрація та характеристика емоцій відповідно до ситуацій – 12 балів; 4. Емоційний супровід вербальної діяльності – 4 бала) – 40 балів. **Максимальний показник** дозволяє визначити сформованість емоційного компонента в дітей старшого дошкільного віку за трьома рівнями: низьким (від 0 до 13 балів), середнім (від 14 до 27 балів) та високим (від 28 до 40 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 28 до 40 балів) – правильне розшифрування емоцій на схематичних зображеннях; зчитування мімічної інформації (лицевої експресії) з обличчя дитини на світлинах; співвіднесення емоцій з життєвими ситуаціями; характеристика емоцій; адекватне відображення своїх переживань (вербально та експресивно); правильне вживання в мовленні слів, які

позначають емоційний стан; використання «дискретних емоційних категорій», які визначають різні типи поведінки; прояви позитивних емоцій під час виконання семіотичних завдань; під час слухання різних казок та творів; під час спілкування з однолітками, педагогом; усі завдання дитиною виконуються самостійно.

Середній рівень (від 14 до 27 балів) – не вміння диференціювати схожі між собою емоції; здатність правильно демонструвати емоції, але наявність труднощів під час їх пояснень; невміння мімічно зобразити емоційний стан, незважаючи на правильну характеристику; потреба в стимулювальній допомозі з боку педагога.

Низький рівень (від 0 до 13 балів) – розпізнавання яскраво виражених емоцій (радості, гніву) та плутання їх з іншими «сімейно» схожими; наявність значних труднощів під час пояснення та демонстрації емоцій, нерозуміння їхнього значення; потрібна постійна допомога педагога.

Семіотичний компонент

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

(А. Малярчук, 2003)

Мета: перевірити стан фонематичних процесів (фонематичного сприйняття, фонематичного аналізу та фонематичного уявлення) в дітей старшого дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

План дослідження:

1. Дослідження фонематичного сприймання

Завдання 1. «Диференціація близьких за звучанням фонем»

Завдання 2. «Виділення звуку з групи звуків»

Завдання 3. «Визначення звуку у слові»

2. Дослідження фонематичного аналізу

Завдання 4. «Визначення першого та останнього звуку в слові»

Завдання 5. «Визначення кількості звуків у слові»

3. Дослідження фонематичного уявлення

Завдання 6. «Зіставлення звуку з назвою предмета на малюнку»

1. Дослідження фонематичного сприймання

Завдання 1. «Диференціація близьких за звучанням фонем»

Дитину просять повторювати за педагогом склади та слова, у яких фонематично акустично подібні.

Склади			Слова
<i>па-ба</i>	<i>то-до</i>	<i>ма-мя-ма</i>	<i>пити – бити – мити</i> <i>шити – жити – лити</i> <i>м'яти – їсти – мити</i>
<i>па-ба-па</i>	<i>то-до-то</i>	<i>та-тя</i>	
<i>ба-па-ба</i>	<i>до-то-до</i>	<i>тя-ча,</i>	
<i>па-ба-ба-па</i>	<i>до-то-то-до</i>	<i>ца-са</i>	

Інструкція. Повторюй за мною різні склади, а потім – слова.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне сприймання та відтворення на слух складів; правильне сприймання та відтворення на слух слів.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, на слух сприймає склади та слова; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Завдання 2. «Виділення звука з групи звуків».

Дитині пропонують запам'ятати відповідний звук. Почувши його серед інших приголосних та голосних звуків, вона має плеснути в долоні.

Відповідний звук	Група звуків
<i>у</i>	<i>е, а, у, и, і, у, о</i>
<i>а</i>	<i>у, о, а, и, і, а</i>
<i>н</i>	<i>т, б, н, д, п</i>
<i>с</i>	<i>м, н, с, р, д, к, с</i>
<i>с</i>	<i>з, ш, ж, с, ц, ч, с</i>
<i>ш</i>	<i>л, м, ш, н, х, к, ш</i>
<i>ш</i>	<i>ж, ч, ш, ц, с, ш, ж</i>
<i>д</i>	<i>р, с, т, д, к, н, т, р</i>

Інструкція. Я читатиму тобі низьку звуків. Якщо серед них ти почуєш звук [с], то плесни в долоні.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне знаходження відповідного звука серед інших звуків.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, знаходить відповідний звук серед ряду звуків; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Завдання 3. «Визначення звука у слові».

Дитину просять уважно прослухати слова і знайти в них відповідний звук. Якщо він є в слові, то плеснути в долоні.

Відповідний звук	Група слів
<i>о</i>	<i>око, кіт, рот, торт</i>
<i>а</i>	<i>аргус, сон, карта</i>
<i>с</i>	<i>зозуля, сом, миска, зал</i>
<i>п</i>	<i>булка, папка, поле, бабка</i>
<i>ш</i>	<i>шпак, жаба, шарф, жук</i>
<i>ц</i>	<i>бочка, лисиця, цунамі</i>
<i>т</i>	<i>чапля, трава, дрова, тачка</i>

Інструкція. Послухай уважно низьку слів і розпізнай звук [с], потім – інші звуки. Почувши відповідний звук, плесни в долоні. Наприклад, я пропоную прослухати чотири слова: *міст, коза, сон, зірка*. Тобі потрібно плеснути в долоні два рази, коли почуєш слова *міст* і *сон*, у яких є звук [с].

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне знаходження відповідного звука серед слів.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, знаходить відповідний звук серед ряду слів; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

2. Дослідження фонематичного аналізу

Завдання 4. «Визначення першого та останнього звука в слові».

Учитель-логопед читає дитині за порядком слова, у яких вона має назвати спочатку перший звук, а потім останній, а саме:

акваріум, кран, сова, шуба, кіт, дід, мак, риба, око, лис.

Інструкція. Послухай слово і назви перший його звук, а потім останній. Наприклад, у слові *трава* перший звук [т], а останній [а].

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне знаходження в словах першого звука, а потім останнього.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, знаходить в словах перший звук а потім останній; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Завдання 5. «Визначення кількості звуків у слові».

Логопед просить дитину уважно послухати слова (*мак, кіт, стіл, мило, коло, кріт, молоко, малина, калина*) і назвати кількість звуків у кожному з них.

Інструкція. Уважно послухай слово і порахуй у ньому кількість звуків. Наприклад, у слові *бик* три звуки: [б]– [у]– [к].

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне визначення кількості звуків у слові.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно називає кількість звуків у кожному з слів; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

3. Дослідження фонематичного уявлення

Завдання 6. «Зіставлення звука з назвою предмета на малюнку».

Учитель-логопед розкладає перед дошкільником дванадцять картинок із зображеннями предметів (*сир, цибуля, зуби, каша, жаба, морква, лис, тачка,*

дім, пінгвін, бочка, вікно), озвучує їх і просить відшукати той малюнок, у назві якого є відповідний звук: [с], [ц], [з], [ш], [ж], [р], [л], [т], [д], [н], [б], [в].

Інструкція. Подивись уважно на малюнки і знайди той предмет, у назві якого ти почуєш заданий звук. Наприклад, серед зображень (*сир, цибуля, зуби, каша, жаба, морква, лис, тачка, дім, пінгвін, бочка, вікно*) знайди предмет, у назві якого є звук [м], – це *морква*.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне знаходження предмета за відповідним звуком.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, знаходить предмет у назві якого є відповідний звук; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, але старається; допускає одну помилку, або дві; 1 бал – швидко втомлюється, відволікається, робить завдання тільки за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; правильне сприймання та відтворення на слух складів; правильне сприймання та відтворення на слух слів; правильне знаходження відповідного звука серед інших звуків; правильне знаходження відповідного звука серед слів; правильне знаходження в словах першого звука, а потім останнього; правильне визначення кількості звуків у слові; правильне знаходження предмета за відповідним звуком.

Максимальний результат який може отримати дитина за виконанні всі завдання, становить 18 балів. Загальний показник дослідження визначає рівень сформованості фонематичних процесів: високий (від 13 до 18 балів), середній (від 7 до 12 балів) та низький (від 0 до 6 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 13 до 18 балів) – можливі незначні помилки, які самостійно виправлені з фонематичного сприйняття (розпізнавання близьких за звучанням звуків; уміння виділяти звук із групи звуків, або в слові), фонематичного аналізу (правильне виявлення першого та останнього звука в слові, визначення кількості звуків у слові) та фонематичного уявлення (вміння знаходити звук у назві предмета); самостійне виконання завдань.

Середній рівень (від 7 до 12 балів) – виникають труднощі під час виконання завдань фонематичного сприйняття (помилки під час розрізнення на слух близьких за звучанням фонем), аналізу (неправильне визначення звуків з поміж низки поданих, або в словах) та уявлення (труднощі під час визначення звука в назві предмета); стимулювальна допомога з боку педагога.

Низький рівень (від 0 до 6 балів) – швидка втома, відсутність зосередженості на виконанні завдань; стійкі порушення у фонематичному сприйнятті, аналізі та уявленні; наявність спотвореної вимови звуків; заміна одних звуків іншими під час вимови звуків, складів та слів; нерозпізнавання звука в складах, словах; постійна допомога з боку педагога.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

(С. Конопляста, 2016)

Мета: перевірити стан голосової функційності (гучність, темп, інтонація, дикція) в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

Дослідження особливостей голосової функційності

Завдання «Оцінка вимовного оформлення мовлення».

Для вивчення вимовної боку мовлення дошкільнику пропонують розповісти знайомий вірш, переказати казку (оповідання). Оцінка вимовного оформлення також здійснюється під час виконання дитиною завдань лексичного, граматичного рівнів, артикуляційного праксису.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; сила голосу – нормоголосна; темп мовлення – поміркований; інтонація – виразна; дикція – чітка (звуковимова правильна).

Оцінка результатів виконання завдання.

1. Гучність (сила голосу) мовлення:

- нормотипова (нормоголосна) – 2 бала;
- сильна (голосна) – 1 бал;
- слабка – 0 балів;

2. Темп мовлення:

- поміркований – 2 бала;
- швидкий / сповільнений – 1 бал;
- повільний з довгими паузами, мовчанням – 0 балів;

3. Інтонація:

- виразна – 2 бала;
- маловиразна – 1 бал;
- монотонна (невиразна) – 0 балів;

4. Дикція:

- правильна звуковимова – 2 бала;
- незначні помилки у звуковимові – 1 бал;
- звуковимова несформована – 0 балів;

Максимальний результат який може отримати дитина за виконані всі завдання, становить 8 балів. Загальний показник дослідження визначає сформованість просодичного рівня (вимовного оформлення мовлення): високий (від 6 до 8 балів), середній (від 3 до 5 балів) та низький (від 0 до 2 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 6 до 8 балів) – сила голосу – нормоголосна; темп мовлення є поміркованим; інтонація виразна; дикція чітка (звуковимова правильна); мовлення впевнене та самостійне.

Середній рівень (від 3 до 5 балів) – голос гучний; темп мовлення може бути швидкий (або сповільнений); інтонація – маловиразна; дикція нечітка; спостерігаються незначні помилки у звуковимові; мовлення не впевнене але самостійне.

Низький рівень (від 0 до 2 балів) – сила голосу – слабка, темп мовлення повільний з довгими паузами, мовчанням; інтонація монотонна (невиразна); дикція нечітка, звуковимова несформована; мовлення не впевнене та самостійно неорганізоване.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

(Г. Блінова, 2001; А. Малярчук, 2003)

Мета: перевірити стан розвитку лексичного рівня мовлення (пасивний та активний словник) у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком.

План дослідження:

1. Дослідження пасивного словника

Завдання 1. «Розуміння значень слів»

2. Дослідження активного словника

Завдання 2. «Розкажи, що зображено на малюнку».

Завдання 3. «Класифікація понять».

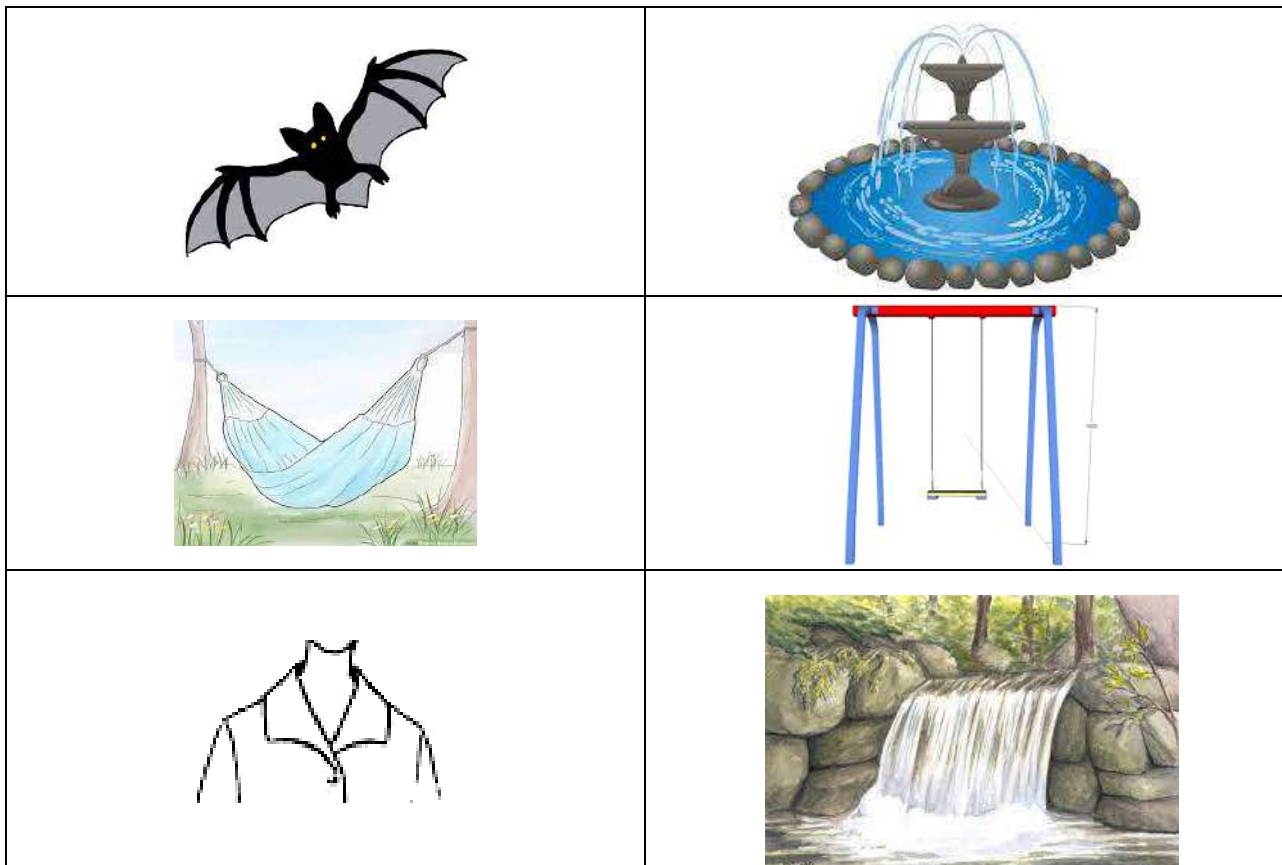
Завдання 4. «Визнач протилежне значення слова».

1. Дослідження пасивного словника

Завдання 1. «Розуміння значень слів».

Дитину запитують, чи знає вона значення слів: *кажан, комірець, фонтан, водоспад, гамак, гойдалка*. Потім демонструють низьку картинок і до кожної з них ставлять навідні запитання.

Інструкція. Скажи, хто такий кажан? А що таке комірець? (і под.) Подивись уважно на картинки. Скажи, де зображено кажана? Як виглядає комірець? Де картинка, на якій зображено фонтан? Покажи гойдалку. А де знаходиться гамак? Покажи, будь ласка, водоспад.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне визначення названого предмету.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно знаходить предмет; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

2. Дослідження активного словника

Завдання 2. «Розкажи, що зображено на малюнку».

Логопед по чергово показує дитині низьку картинок і до кожної з них ставить запитання.

Інструкція. Подивись на картинку і скажи, хто на ній зображений? Що роблять? Де знаходяться? Що відбувається на малюнку?

Малюнок	Запитання до малюнку
	<p>Подивись на картинку і скажи, хто на ній зображений? Що роблять? Де знаходяться? Що відбувається на малюнку?</p>
	<p>Що це за предмети? Для чого їх використовують? Як можна їх назвати одним словом?</p>
	<p>Що це за предмети? Де використовують ці предмети? Як можна їх назвати одним словом?</p>
	<p>Що це за предмети? Де використовують ці предмети? Як можна їх назвати одним словом?</p>

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; логічні, зв'язні відповіді на запитання з опорою на малюнок; правильне визначення предмета

зображеного на малюнку; з'ясування призначення предмета; узагальнення предмета за ознаками.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно характеризує картинку, аналізує, узагальнює предмети; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Завдання 3. «Класифікація понять».

Перед дитиною розкладають картинки, які класифікують за значенневими групами: *овочі, фрукти, меблі, посуд, одяг, взуття, транспорт, сім'я, свійські тварини, дикі тварини, птахи, іграшки, шкільне приладдя*. До кожної групи включено по вісім відповідних малюнків (*овочі – помідор, буряк, цибуля, морква, огірок, картопля, редис, гарбуз*). Завдання дитини – уважно подивитися на запропонований блок картинок і назвати їх одним словом.

Інструкція. Подивись на картинки і скажи, яким словом можна назвати всі малюнки? Наприклад, якщо ми бачимо на картинці *помідор, буряк, цибулю, моркву, огірок, картоплю, редис, гарбуз*, то їх називають – овочами.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; класифікація предметів за ознаками.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно класифікує предмети; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Завдання 4. «Визнач протилежне значення слова».

Дитині пропонують назвати слова з протилежним значенням до поданих слів: *великий – , добрий – , гарний – , чорний – , сумний – , спекотний – , любити – , будувати – , говорити – , старий –*.

Інструкція. Визнач протилежні значення слова, наприклад, *солодкий – гіркий*.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильний підбір протилежного слова.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно підбирає слова з протилежним значенням; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не все завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за завдання становить – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; правильне визначення названого предмету; логічні, зв'язні відповіді на запитання з опорою на малюнок; правильне визначення предмета зображеного на малюнку; з'ясування призначення предмета; узагальнення предмета за ознаками; класифікація предметів за ознаками; правильний підбір слова з протилежним значенням. Максимальний результат, який може отримати дитина, становить 12 балів. Узагальнені показники дослідження визначають рівень сформованості лексичного мовлення: високий (від 9 до 12 балів), середній (від 5 до 8 балів), низький (від 0 до 4 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 9 до 12 балів) – розвинений пасивний (розуміння значень поданих слів) та активний (уміння складати розповіді, обґрунтовано відповідати на запитання, правильно класифікувати поняття, визначати протилежне значення слова) словниковий запас слів; самостійне виконання завдань.

Середній рівень (від 5 до 8 балів) – пасивний словник дорівнює активному; не всі подані слова є зрозумілими; під час складання розповіді: відповіді на запитання не повні; використання кількох спроб з метою виконати завдання; назви предметів на малюнках знайомі, але виникають проблеми під час їхньої класифікації та характеристики (призначень у побуті); тривалий пошук слова з протилежним значенням; потреба у стимулювальній допомозі.

Низький рівень (від 0 до 4 балів) – нерозуміння більшості поданих слів; значні труднощі під час складання розповіді: однотипність чи відсутність відповідей на запитання; проблеми щодо класифікації понять та визначення слів із протилежним значенням; потрібна постійна допомога педагога.

**МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО
РІВНЯ МОВЛЕННЯ**

(Г. Блінова, 2001; А. Малярчук, 2003)

Мета: перевірити стан розвитку граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення та з нормотиповим психофізичним розвитком, їхні вміння складати переказ, правильно вживати в мовленні займенники, прийменники, узгоджувати слова в числі, роді, відмінку.

План дослідження:

1. Дослідження вмінь складати переказ

Завдання 1. «Складання оповідання за серією сюжетних картинок»

2. Дослідження вмінь використовувати займенники в мовленні

Завдання 2. «Уживання слів-займенників»

3. Дослідження вмінь узгоджувати слова в числі, роді, відмінку

Завдання 3. «Визначення числа іменників»

Завдання 4. «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі»

Завдання 5. «Узгодження прикметника з іменником у числі та роді»

Завдання 6. «Відмінювання іменників та прикметників»

Завдання 7. «Змінювання дієслів за особами та числами»

Завдання 8. «Уживання зменшувальних форм слова»

1. Дослідження вмінь складати переказ

Завдання 1. «Складання оповідання за серією сюжетних картинок».

Педагог представляє серію картинок і просить дитину розкласти їх за порядком, а також відповісти на низьку запитань і скласти розповідь. Під час відповіді на питання дитину просять говорити повними реченнями.

Інструкція. Уважно переглянь кожен картинку. Скажи, чи правильно вони розташовані на столі? Що тут не так, поясни? Яка подія відбулася на початку? Що сталося згодом? Як треба розташувати картинку? Поміняй їх місцями. На твою думку, чи всі картинку розміщені послідовно? Поясни, що робить кошеня та мишеня? Подивись уважно, який предмет знаходиться на столі, біля мишеня? Які дії виконує кошеня, щоб упіймати мишу? Що відбулося після стрибка? За що мама-кішка посварила маленьке кошеня? Де заховалася миша? Як ти гадаєш, маленьке кошеня зрозуміло свою провину? Скажи, чи кошеня помирилося з мишею? Що вони роблять на останній картинці? Мишеня допомагає? Чому?

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; граматична оформленість; лексична наповненість; зв'язність розповіді; збереженість сюжету; логічна послідовність смислових ланок.

Серія сюжетних картинок «Бешкетники»

Покликання на джерело: 1) Сюжетні картинки

<https://www.facebook.com/1709277469348064/posts/2594921617450307/>

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – розповідь граматично оформлена з використанням різних конструкцій, відповідає сюжетній ситуації, має смислові ланки, що викладені в логічній послідовності; правильно підібрані слова для розповіді; 2 бали – розповідь складена одноманітно, але граматично оформлена, є поодинокі порушення порядку слів; незначне спотворення ситуації, неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків, відсутність сполучних ланок; тривалий пошук слів, поодинокі близькі словесні заміни; 1 бал – трапляється поодинокий аграматизм; випадання смислових ланок, суттєве спотворення смислу розповіді або її незавершеність; характерна бідність словника, спотворення звукової структури слів, заміни семантично близьких слів; 0 балів – спостерігаються персеверації, стійкий аграматизм, відсутній опис ситуації; парафазії, неадекватне використання слів, що вживаються. Найвища кількість балів за виконання завдання становить – 3 бали.

2. Дослідження вмінь вживати займенники в мовленні

Завдання 2. «Вживання слів-займенників».

Дитині пропонують подивитися на картинки з зображеннями членів родини й замінити назви малюнків (*тато, мама, бабуся, дідусь, син, донька, онук, онучка*) на слова-займенники (*він, вона, воно, вони*); приєднати до назв малюнків, на яких зображено тварин, слова-займенники (*мій, моя, моє, мої*); приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (*наш, наша, наше, твій, твоя, твоє, твої*).

Інструкція. Подивися на картинки, на яких зображено людей (також тварин, предмети), і підбери до них слова-займенники. Наприклад, «*Тато читає газету*», слово «*тато*» замінимо займенником «*він*» і отримаємо нове речення «*Він читає газету*».

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне вживання займенників у мовленні.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, правильно підібрані слова-займенники; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

3. Дослідження вмінь узгоджувати слова в числі, роді, відмінку

Завдання 3. «Визначення числа іменників».

Дитині озвучують різні слова – іменники в однині. Її завдання – утворити з них множину (рак – раки).

Інструкція. Подивися на картинку і скажи: «Хто це?» – «Рак». А якщо їх буде багато, то як треба сказати? «Раки». Утвори множину від інших слів, а саме:

жук – ..., кінь – ..., соловей – ..., будинок – ..., горобець – ..., лось – ..., колос – ..., колесо – ..., крісло – ..., око – ..., книга – ..., груша – ...

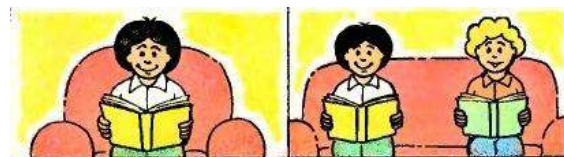
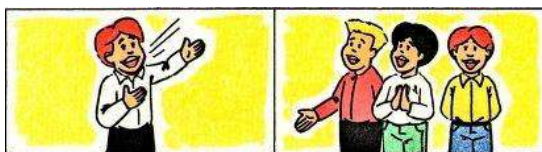
Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне утворення з однини множини.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, утворює з однини множину; завдання виконано без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Завдання 4. «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі».

Педагог показує дитині картинку, на якій зображено персонажів в однині й множині, котрі виконують різні дії (співають, читають, пишуть, ідуть). Завдання дошкільника узгодити дієслово-присудок із підметом у числі.

Інструкція. Подивися на картинки і скажи, що робить хлопчик (дівчинка)? Що роблять діти (хлопці, дівчата)? Наприклад, «хлопчик іде», «хлопці ідуть».

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне узгодження дієслова-присудка з підметом у числі.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, узгоджує дієслово-присудок із підметом у числі; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Завдання 5. «Узгодження прикметника з іменником у числі та роді».

Учитель-логопед показує дитині картинку, на якій зображено предмети (пальто, сумка, гаманець, різні м'ячі, іграшка-качка тощо). Завдання дошкільника узгодити прикметник з іменником у числі та роді.

Інструкція. Подивися на картинку й скажи, як можна назвати речі (пальто, гаманець, сумка, м'яч), зроблені зі шкіри? Як назвати предмети в однині й множині (іграшка-качка, м'яч, колесо), виготовлені з гуми?

Наприклад, пальто, пошите зі шкіри, – це «шкіряне пальто».

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне узгодження прикметника з іменником у числі та роді.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, узгоджує прикметник з іменником у числі та роді; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Завдання 6. «Відмінювання іменників та прикметників».

Педагог показує дитині серію картинок, які мають початок речень (хлопчик плигає у ..., хлопчик лежить на ..., хлопчик пливе під ..., хлопчик засмагає біля ..., хлопчик надає перевагу ..., з під землі тече ...). Завдання дошкільника подивитися на малюнок, прослухати речення й доповнити їх словосполученням «чиста та прозора вода».

Інструкція. Подивися на картинку. Я прочитаю тобі початок речення, а ти правильно його закінчиш використовуючи словосполучення «чиста та прозора вода». Наприклад, «хлопчик стрибає в...» (куди?) «...чисту та прозору воду».

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне відмінювання іменників та прикметників у реченні.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, відмінює іменники та прикметники в реченні; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить

завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Завдання 7. «Змінювання дієслів за особами та числами».

Учитель-логопед пропонує дитині перебудувати речення, змінюючи в ньому дієслова за особами та числами.

Інструкція. Послухай речення: «Хлопчик сидить за партою». А тепер спробуй сказати, що це ти сидиш за партою. Наприклад: «Хлопчик сидить за партою» – «Я сиджу за партою». Так само зміни інші речення:

Дівчинка писала листа. Дівчатка написали листа. Хлопчик намалював kota. Хлопчики намалювали kota. Тато ремонтує автомобіль. Мама готує їсти. Діти граються на подвір'ї.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне змінювання дієслова за особами та числами.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, змінює дієслова за особами та числами; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Завдання 8. «Уживання зменшувальних форм слова».

Дитині пропонують від іменників в однині (*груша, цибуля, їжак, кінь, козеня, риба, каструля*) і множені (*козенята, гусенята, поросята*) утворити зменшувальну форму.

Інструкція. Я буду називати тобі слова, а ти від них утворюєш зменшено-пестливі форми. Наприклад, *їжак* – *їжачок*.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; правильне вживання зменшувальних форм слова.

Оцінка результатів виконання завдання. 3 бали – самостійно, без допомоги дорослого, вживає зменшувальні форми слова; завдання виконане без помилок; 2 бали – потребує стимулювальної допомоги, не всі завдання виконує самостійно, допускає одну помилку, або дві; 1 бал – робить завдання за допомогою експериментатора, допускає три – чотири помилки; 0 балів – завдання не виконане. Найвища кількість балів за виконане завдання становить – 3 бала.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань: самостійне виконання завдання; граматична оформленість розповіді за сюжетними картинками; лексична наповненість розповіді; зв'язна розповідь, складена за сюжетними картинками; збереженість сюжету під час розповіді; логічна послідовність смислових ланок; правильне вживання займенників у мовленні; правильне

утворення з однини множини; правильне узгодження дієслова-присудка з підметом у числі; правильне узгодження прикметника з іменником у числі та роді; правильне вживання відмінкових форм іменників та прикметників у реченні; правильне змінювання дієслова за особами та числами; правильне вживання зменшувальних форм слова.

Максимальний результат, який може отримати дитина, становить 24 бали. Загальний показник дослідження визначає рівень сформованості граматичної будови мовлення: високий (від 17 до 24 балів), середній (від 9 до 16 балів) та низький (від 0 до 8 балів).

Характеристика рівнів

Високий рівень (від 17 до 24 балів) – граматично якісне оформлення розповіді, розуміння сюжетної лінії, логічно побудованої відповідно до змодельованої ситуації (сюжетних картинок); лексично грамотний підбір слів для розповіді; безпомилкове вживання слів-займенників; перетворення однини в множину; узгодження іменника з дієсловом у числі та роді; узгодження іменника з прикметником у числі, роді та відмінку; відмінювання іменників та прикметників; змінювання дієслова за особами та числами; вживання зменшувальних форм слова; самостійне виконання завдання.

Середній рівень (від 9 до 16 балів) – розповідь одноманітна, але граматично оформлена, є поодинокі помилки щодо порядку слів; незначне спотворення ситуації, неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків, відсутність сполучних ланок; тривалий пошук слів, поодинокі словесні заміни; наявність труднощів під час виконання завдань із займенниками, узгоджень слів у числі, роді, відмінку; потреба в стимулювальній допомозі, не всі завдання виконуються самостійно.

Низький рівень (від 0 до 8 балів) – переважає аграматизм, незбереження смислових ланок, суттєве спотворення смислу розповіді або її незавершення; характерна бідність словника; спотворення звукової структури слів, заміни семантично близькими словами; спостерігаються персеверації, парафазії; невміння вживати займенники, узгоджувати слова і числі, роді, відмінку; виникає потреба у постійній допомозі з боку дорослого.

Діяльнісний компонент

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(О. Бєлова, 2022)

Мета: перевірити стан розвитку складових мовленнєвої діяльності – *говоріння та аудіювання* під час вивчення в дитини старшого дошкільного віку діалогічного та монологічного мовлення в умовах гри з однолітками та начального експерименту з дорослими.

План дослідження:

1. Розвиток говоріння

Завдання 1. Оцінка діалогічного спілкування з однолітками

Завдання 2. Оцінка діалогічного спілкування з дорослими

Завдання 3. Оцінка монологічної промови

2. Розвиток аудіювання

Завдання 1. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з однолітками

Завдання 2. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з дорослими

Завдання 3. Оцінка розуміння монологічного мовлення

1. Розвиток говоріння

Завдання 1. Оцінка діалогічного спілкування з однолітками.

Мета: вивчити розвиток говоріння під час дослідження діалогічного спілкування дитини з однолітками в ігрових ситуаціях.

Завдання. В умовах ігрової діяльності експериментатор оцінює вміння діалогічного мовлення дитини під час її спілкування з однолітками. Це дає можливість простежити, як дитина налагоджує спільні взаємозв'язки, організовує, підтримує, проявляє мовленнєву активність, комунікативні здібності.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; ініціювання діалогу; підтримування розмови; збереження тематичного змісту; оригінальність ідей; забезпечення структурності (початок, продовження та завершення розмови).

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дошкільник самостійно ініціює розмову з однолітком, пояснює йому правила гри, підтримує спілкування за допомогою запитань та відповідей, насичує діалог тематичним змістом, оригінальністю сюжетної лінії, зберігає логічність та структурність розмови (вступ, основну частину та завершення), змінює провідні ролі відповідно до ігрової ситуації. На відмову однолітка брати участь в ігровій діяльності досліджуваній не конфліктує, а обирає іншу дитину;

2 бали – дитина під час ігрової діяльності з однолітком метушиться, потребує стимулювальної допомоги з боку дітей або дорослих; незрозуміло

пояснює правила гри, не може довго утримувати головні позиції під час спілкування, тематичний зміст часто змінюється, спостерігається типовість у сюжетній лінії, логічність та структурність розмови не завжди зберігаються. Якщо дитині відмовляють у спільній грі, то вона відчуває розгубленість і продовжує гру самостійно;

1 бал – дитина хоче спілкуватись, але не смілива і потребує допомоги з боку інших дітей або дорослих; не вміє розпочати розмову, пояснити ігрові правила; у спілкуванні лідерські позиції віддає активним одноліткам, тому тематичний зміст та оригінальність ідей, структурність діалогічного спілкування належить їм; у колективних іграх непомітна серед однолітків, але бажання взаємодіяти з ними зберігається;

0 балів – дитина соромиться гратися з іншими дітьми, некомфортно відчуває себе в колективі однолітків, спільну розмову не підтримує, часто абстрагується і тихо грається на самоті.

Максимальна кількість балів, яку може набрати дитина за цим завданням, становить 3 бали.

Завдання 2. Оцінка діалогічного спілкування з дорослими.

Мета: вивчити розвиток говоріння під час дослідження діалогічного спілкування дитини з дорослими під час навчального експерименту.

Завдання. В умовах навчального експерименту оцінюються вміння дошкільника підтримувати діалогічну розмову з експериментатором під час виконання різних типів завдань (завдання з методики дослідження емоційного супроводу вербальної діяльності).

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; активне підтримування розмови; висловлювання власної думки; логічне вибудовування розмови.

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дитина у співпраці з дорослим активно підтримує розмову, самостійно висловлює думку відповідаючи на запитання, упевнено доводить свою позицію, діалогічне спілкування логічно вибудоване; емоції позитивні під час виконання семіотичних завдань, слухання творів, спілкування з однолітками та педагогом;

2 бали – дитина зацікавлена в спілкуванні з дорослим, для правильного формулювання думки та вираження власної позиції використовує стимулювальну допомогу педагога, старається зберігати логічність діалогічної розмови з експериментатором, дотримується теми дослідження; емоції нестабільні, варіюють від яскраво позитивних (радість, захоплення та ін.) до негативних (сум, незадоволення, образливість);

1 бал – у спілкуванні з дорослим дитина не проявляє активності, навіть за допомоги педагога неправильно формулює свою думку, позицію, або загалом їх не висловлює; логічність діалогічної розмови підтримує лише експериментатор; переважають негативні емоції (незацікавленість, апатія, сердитість та ін.);

0 балів – спілкування дитини з дорослим пасивне та однобічне, усі критерії оцінювання не виконані; емоції негативні.

Найвища кількість балів за це завдання становить 3 бали.

Завдання 3. Оцінка монологічної промови.

Мета: вивчити розвиток говоріння під час дослідження монологічного мовлення дитини на заняттях.

Завдання. Для вивчення сформованості монологічного мовлення оцінюються вміння дитини складати змістовну розповідь за серією сюжетних картинок (завдання з методики дослідження граматичної будови мовлення).

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдань; активне бажання виконання завдання. Розповідь дитини: зв'язна; граматично оформлена; сюжет збережений; смислові ланки вибудовані послідовно; лексично наповнена.

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дитина самостійно розкладає картинки та створює розповідь, яка є зв'язною, граматично оформленою з використанням різних конструкцій, відповідає сюжетній ситуації, має смислові ланки, вибудовані послідовно, лексично наповнена;

2 бали – під час розкладання картинок дитина орієнтується на стимулювальну допомогу педагога; розповідь вибудовує самостійно, граматично оформлює її, виникають поодинокі помилки щодо порядку слів; неправильно відтворює причинно-наслідкові зв'язки, довго підбирає слова для створення речень.

1 бал – дитина розкладає картинки та створює оповідання за допомогою навідних питань педагога; у розповіді трапляються поодинокі аграматизми, незбереження смислових ланок, суттєве спотворення смислу, або не завершення розповіді; бідність словникового запасу, спотворення звукової структури слів, заміна семантично близькими словами;

0 балів – дитина не виконує завдання навіть за допомогою педагога; спостерігаються персеверації, стійкий аграматизм, відсутній опис ситуації; парафазії, неадекватне використання слів, що вживаються.

Найвища кількість балів за це завдання становить 3 бали.

2. Сформованість аудіювання

Завдання 1. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з однолітками.

Мета: вивчити розвиток аудіювання під час дослідження розуміння діалогічної взаємодії дитини з однолітками в ігрових ситуаціях.

Завдання. Експериментатор спостерігає за грою дитини з однолітками й оцінює її вміння розуміти звернене до неї діалогічне мовлення.

Під час вивчення розуміння діалогічного мовлення в ігрових ситуаціях у дитини враховуються вміння комунікувати.

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; уважне слухання співрозмовника; розуміння сюжету гри; логічне продовження розмови; логічні відповіді на запитання; виконання словесних доручень.

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дитина уважно слухає співрозмовника, розуміє зміст гри, самостійно й правильно продовжує розмову, відповідає на запитання, виконує словесні доручення;

2 бали – дитина в ігровій діяльності енергійна, тому часто відволікається під час спілкування; зміст гри розуміє; підтримує розмову лише за допомогою дорослого; відповідає на поставлені запитання, виконує словесні прохання;

1 бал – дитина слухає співрозмовника, але не встигає взяти участь в ігровій діяльності з більш активними однолітками, тому зміст гри не завжди розуміє, сюжетну лінію гри продовжує за допомогою дітей або дорослих; на питання відповідає коротко; словесні доручення часто не розуміє, тому перепитує;

0 балів – дитина зосереджена на своїх справах, з однолітками не взаємодіє, тому всі критерії оцінювання не виконані.

Найвища кількість балів за це завдання становить 3 бали.

Завдання 2. Оцінка розуміння діалогічної взаємодії з дорослими.

Мета: вивчити стан розвитку аудіювання під час дослідження розуміння діалогічної взаємодії дитини з дорослими в процесі навчального експерименту.

Завдання. Дослідник аналізує розуміння діалогічного мовлення дитини під час виконання нею експериментальних завдань (враховуються загальні показники з методики дослідження вербальної уваги, які оцінюються по трьохбальній системі).

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; активність під час виконання завдань; уважне слухання педагога; продовження розмови з відповідної теми; логічно-правильні відповіді на поставлені запитання; виконання вербальних завдань.

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дитина уважно слухає педагога, продовжує розмову з теми, самостійно відповідає на поставлені питання, виконує вербальні завдання, задіяні усі види вербальної уваги (концентрація, стійкість, розподіл, обсяг, переключення, вибірковість; кожна властивість уваги оцінюється в 0,5 бала);

2 бали – дитина активна, тому часто відволікається; підтримує розмову, за стимулювальною допомогою дорослого відповідає на запитання та виконує вербальні завдання, не всі види уваги використовує під час виконання завдань;

1 бал – дитина слухає педагога, але пасивна під час виконання завдань; продовжує розмову, відповідає на поставлені запитання, виконує вербальні завдання тільки за допомогою педагога, властивості уваги не достатньо сформовані;

0 балів – дитина неуважно слухає педагога, не виконує завдання навіть під час допомоги дорослого.

Найвища кількість балів за це завдання становить 3 бали.

Завдання 3. Оцінка розуміння монологічного мовлення.

Мета: вивчити розвиток аудіювання під час дослідження розуміння монологічного мовлення дитини на заняттях.

Завдання. Вивчити розуміння дитиною монологічних промов. В експерименті оцінюється вміння розуміти прочитаний текст (завдання з методики дослідження вербально-логічного мислення «Розуміння смислу оповідання» (В.Сухомлинський)).

Критерії оцінювання: самостійне виконання завдання; уважне слухання; розуміння тексту; усвідомлення вербальної інформації.

Оцінка результатів виконання завдання:

3 бали – дитина уважно слухає, розуміє текст та усвідомлює його зміст без допомоги педагога;

2 бали – дитина слухає текст, для його розуміння та усвідомлення потребує стимулювальної допомоги з боку дорослого;

1 бал – дитина слухає текст неуважно, для його розуміння та усвідомлення необхідна постійна допомога з боку дорослого;

0 балів – дитина не виконує завдання навіть за допомогою педагога.

Найвища кількість балів за це завдання – 3 бали.

Загальні критерії оцінювання всіх завдань:

✓ **говоріння:** самостійне виконання завдань; ініціювання діалогу з дітьми; підтримка розмови з дітьми; тематичний зміст діалогу в грі; оригінальність ідей; структурність діалогу (вступ, основна частина та завершення); активне підтримування розмови з дорослим; висловлювання власної думки в розмові з дорослим; логічне вибудовування розмови з дорослим; розповідь за сюжетними картинками зв'язна; розповідь граматично оформлена; сюжет у розповіді збережений; смислові ланки в розповіді вибудовані послідовно; розповідь лексично наповнена;

✓ **аудіювання:** самостійне виконання завдань; уважне слухання співрозмовника; розуміння сюжету гри; логічне продовження розмови; конструктивні відповіді на запитання; виконання словесних доручень; уважне слухання педагога; продовження розмови з відповідної теми; правильні відповіді на поставлені запитання; виконання вербальних завдань; уважне слухання тексту; розуміння тексту; усвідомлення вербальної інформації.

Оцінка результатів виконання завдання: В експериментальному дослідженні найвищий результат із розвитку говоріння за блоком завдань становить 9 балів (1.1. оцінка діалогічного спілкування з однолітками – 3 бали; 1.2. оцінка діалогічного спілкування з дорослими – 3 бали; 1.3. оцінка монологічної промови – 3 бали). Максимальний результат із розвитку аудіювання – 9 балів (2.1. оцінка розуміння діалогічної взаємодії з однолітками – 3 бали; 2.2. оцінка розуміння діалогічної взаємодії з дорослими – 3 бали; 2.3. оцінка розуміння монологічного мовлення – 3 бали).

Сумарний результат двох блоків завдань із говоріння та аудіювання становить – 18 балів, що визначає загальні показники мовленнєвої діяльності

дитини старшого дошкільного віку. Стан розвитку діяльнісного компонента розглядається за низьким (від 0 до 6 балів), середнім (від 7 до 12 балів) та високим (від 13 до 18 балів) рівнями.

Характеристика рівнів

Високий рівень мовленнєвої діяльності (від 13 до 18 балів) – під час діалогічного спілкування з однолітками дитина ініціює розмову, підтримує її за допомогою питань та відповідей, наповнює діалог тематичним змістом, оригінальністю, зберігає структурність. Уміє уважно слухати співрозмовника, розуміє сюжет гри, логічно продовжує розмову, виконує словесні доручення. Під час навчально-експериментальної діяльності активно підтримує розмову з педагогом, самостійно вирішує завдання, наполегливо доводить свою думку, логічно вибудовує розмову. Монологічна розповідь чітка, зв'язна, граматично оформлена, лексично наповнена. Уважно слухає завдання, розуміє текст повідомлення, усвідомлює його. Відчуває задоволення від правильно виконаних завдань. Дитина усі завдання виконує самостійно.

Середній рівень (від 7 до 12 балів) – дитина у взаємостосунках з однолітками та дорослими комунікабельна, проявляє підвищений інтерес до ігрової та навчальної діяльності. У напружених ігрових ситуаціях переживає дискомфортні відчуття. Енергійна поведінка гальмує контроль над власним мовленням (діалогічним, монологічним), що призводить до труднощів сприймання (розуміння змісту повідомлень та їх усвідомлення) і передачі (змістовність, граматична узгодженість, лексична наповненість, зв'язність та ін.) вербальної інформації. Прагне виконувати завдання самостійно, в окремих випадках потребує партнерської допомоги з боку педагога, наприклад, щоб правильно підібрати слова для початку розмови, скласти план своїх дій, підтримати розмову тощо. Дитина здебільшого не розчаровується через невдало виконані завдання, а навпаки, швидко переключається на інший вид діяльності.

Низький рівень (від 0 до 6 балів) – дитина самостійно не вступає в діалогічне спілкування, не підтримує розмови з однолітками й дорослими. В ігрових ситуаціях задовольняється другорядними ролями, щоб не привертати зайвої уваги до себе. Часто грається окремо від колективу. Монологічне мовлення аграматичне, не достатньо змістовне, лексично збіднене, не зв'язне. З метою розуміння вербальних інструкцій та повідомлень дошкільник спирається на допомогу педагога. Швидко втомлюється, переключається на іншу діяльність, проявляє незацікавленість до завдань. Під час спілкування відчуває дискомфорт, невпевненість, що в подальшому спостерігається в самостійній ігровій діяльності.

**АЛГОРИТМ КОРЕКЦІЙНОЇ НАВЧАЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ**

Послідовність формування базових компонентів / складових	Послідовність постановки звуків їх автоматизація та диференціація (Нейромоторна функційність – артикуляційний праксис)																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
	голосні зв.	[м'-м]	[п'-п], [б'-б]	[ф], [в]	[т'-т], [д'-д]	[н'-н]	[х], [ж], [г]	[с'-с], [з'-з]	[ц]	[дз', дз''], [йу], [йс]	[ш-ж]	[дж]	[шч], [ч]	[йа], [йо]	[л'-л], [р'-р]	автоматизація	диференціація	Вдосконалення мовленнєвих навичок
Нормалізація:	Семіотичний компонент/ Просодичний рівень																	
тону м'язів																		
дихання																		
сили голосу																		
темпу, дикції, інтонації																		
Стимулювання:	Психологічний компонент/Когнітивна складова /Нейромоторна функційність																	
орального праксису																		
кистьового праксису																		
Відпрацювання:	Семіотичний компонент/Фонематичний рівень																	
фонематичного сприйняття																		
фонематичного аналізу																		
фонематичної уяви																		
Розвиток мовлення:	Семіотичний компонент/Лексичний рівень																	
імпресивного																		
експресивного																		
Формування:	Семіотичний компонент/Граматичний рівень																	
використання займенників																		
узгодження слова в числі, роді, відмінку																		
зв'язного мовлення																		
Активізація:	Психологічний компонент/ Когнітивна складова/Інтелектуальна функційність																	
вербальної уваги																		
слухомовленнєвої пам'яті																		
верб.-просторового уявлення																		
вербально-логічного мислення																		
зорово-моторної координації																		
Стимулювання:	Психологічний компонент/Мотиваційна складова																	
мотивації мовлення																		
мотивації спрямованості																		
мотивації навчання																		
Формування:	Психологічний компонент/Емоційна складова																	
ідентифікації емоцій																		
вербалізації емоцій																		
самоконтролю емоцій																		
Стимулювання:	Діяльнісний компонент																	
говоріння																		
аудіювання																		

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ

Психологічний компонент

Когнітивна складова

Інтелектуальна функційність

ФОРМУВАННЯ ЗОРОВО-МОТОРНОЇ КООРДИНАЦІЇ

Мета: формувати дрібну моторику кистей рук; розвивати синхронізацію зору з моторикою кистей рук.

І етап

Мета: формувати дрібну моторику пальців рук; розвивати перцептивні вміння, зорово-тактильні відчуття.

Гра-конструювання «Святкове печиво»

Мета: формувати тактильні відчуття та контроль над дрібною моторикою пальців рук; розвивати кольоросприйняття, творчу уяву, образне мислення; навчити співпрацювати з близьким оточенням.

Інструкція. Для виконання цієї вправи дошкільникові дають різні кольори ігрового тіста, іграшкові формочки для печива, качалки, тарілки, ножі, прикраси. Завдання – виготовити разом з іншими дітьми солодоці для свята.

Артвправа «Фантастична тваринка»

Мета: розвивати тактильні відчуття, творче мислення; закріпити знання про кольори; сприяти формуванню мовлення; розвивати різні способи самовираження; формувати вміння отримувати позитивні емоції від творчої діяльності.

Інструкція. Дати дитині чистий аркуш паперу і різно кольорові фарби. Дорослий пропонує пальчиками намалювати фантастичну тваринку. Описати її, дати ім'я, придумати історію про тварину.

Гра-конструювання «Намисто»

Мета: розвивати дрібну моторику пальців рук; сформувати творчу уяву, самоконтроль, витримку.

Інструкція. Дитині пропонують із підручних засобів (великих макаронів, намистинок, гудзиків тощо) створити намисто.

Гра-конструювання «Шнурування деталей»

Мета: розвивати дрібну моторику пальців рук; сформувати самоконтроль та витримку.

Інструкція. Дитині пропонують шнурком з'єднати необхідні деталі для отримання цілісного образу предмета. Дошкільнику дається головний персонаж та різні варіанти одягу, які потрібно з'єднати шнурком. Дитину просять прокоментувати свої дії. Для розвитку дрібної моторики використовують різні варіанти ігор зі шнуруванням.

Гра-конструювання «Пазли»

Мета: розвинути вміння поєднувати предмети; сформувати навички зорового сприйняття, концентрації уваги; сприяти розвитку творчих здібностей.

Інструкція. Дошкільник має викласти на столі цілісний образ предмета із запропонованих деталей. Наприклад, з'єднати ведмедика з різних частин (голови, тулуба, ніг). Варто зауважити, що це завдання творчого характеру: щоразу ведмедик може бути іншим, адже набір складається з деталей, які дозволяють підібрати персонажу одяг та емоції. Дитина має створити свого героя, описати його та розказати про його настрій. Також можна використати інші види пазлів.

Вправа «Паперові кульки»

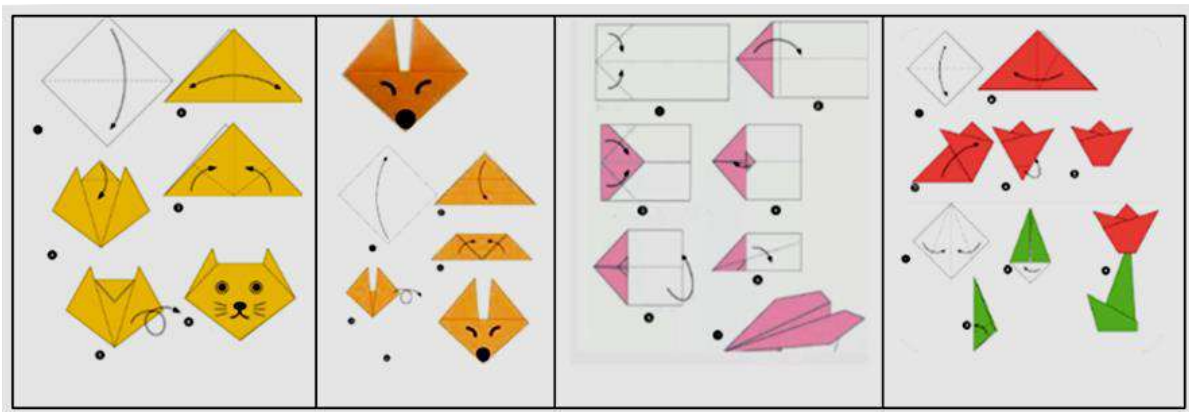
Мета: розвинути тактильні відчуття, зміцнити м'язи пальців рук; закріпити знання про колір та розмір; сприяти розвитку творчих здібностей.

Інструкція. Для виконання цього завдання необхідно мати папір різного кольору (можливі різні варіанти). Дитині потрібно відірвати шматочок паперу, зім'яти його в долоні і пальчиками скрутити кульку. Таких кульок може бути багато, але всі вони будуть відрізнятися за кольором, розміром. З ними можна виконувати різні дії, а саме: лічити, сортувати відповідно до розміру та кольору, робити аплікації тощо. Дошкільника просять описати кульки за їх властивостями, пояснити створений образ.

Гра-конструювання «Оригамі»

Мета: формувати тактильні відчуття, дрібну моторику; зміцнити м'язи пальців рук; розвивати зорову спостережливість, уважність до деталей, творчі здібності, мовленнєву активність.

Інструкція. Корисно дітей ознайомити з технікою оригамі. Для цього пропонують дошкільникові подивитися на готовий зразок. Потім разом з педагогом дитина створює цікавий виріб (тваринку, предмет) із паперу. Необхідно уважно слідкувати за виконанням завдання, проговорювати свої дії, назвати цей предмет (тваринку) тощо. Варіанти гри з оригамі можуть бути різні.

Орієнтовні зразки оригамі за джерелом:

1) Зразки оригамі: <https://dityinfo.com/dozvillya/origami-shemi-dlya-ditei-pochatkivciv.html>

Гра-конструювання «Велике будівництво»

Мета: розвиток дрібної моторики, зорового сприйняття, стійкості та концентрації уваги, творчої уяви, образного мислення, мовлення; закріпити знання про величину, форму, колір, назви тварин.

Інструкція. Дошкільнику дають завдання змайструвати із деталей конструктора будиночки, де будуть жити різні тваринки. Під час будівництва запитують дитину, які фігури вона використовує, якого кольору, розміру, для яких тваринок це будиночки. Також можна запропонувати виконати завдання за допомогою цеглинок конструктора LEGO.

Гра-конструювання «Весела аплікація»

Мета: розвиток дрібної моторики, мовлення, зорового сприйняття, стійкості та концентрації уваги, творчої уяви, образного мислення.

Інструкція. Для виконання аплікації дитині потрібно вирізати із кольорового паперу необхідні деталі і вклеїти їх на заготовлений аркуш. Під час виконання вправи дошкільник розповідає про свої дії.

II етап

Мета: формувати зорове зосередження та моторику кисті руки.

Гра «Лабіринт»

Мета: розвивати пальцеву чутливість; сформувати стійкість, концентрацію уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію.

Інструкція. Дошкільникові пропонують уважно подивитися на картинку, на якій зображено лабіринт. Необхідно обрати шлях і вести пальчиком по доріжці, доки завдання не буде виконане правильно. Варіанти завдань: «Нагодуй слоненя», «Чим граються кошенята?» та ін. Кожен раз вправу можна ускладнювати – проводити по доріжці різними пальчиками.

Орієнтовні ігри за джерелом:

1) Дидактичні ігри «Лабіринт»: <https://rozmalyovky.net.ua/kolorovi-labirynty-dlya-ditej/>

Артвправа «Малювання ватними паличками»

Мета: розвивати зорово-моторну координацію, тактильні відчуття; сформувати стійкість, концентрацію уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; закріпити знання про кольори.

Інструкція. Дитині пропонують намалювати осіннє дерево, веселку тощо косметичними паличками (паличка, на яку намотаний шматочок вати).

Орієнтовні арт-вправи за джерелом:

1) Оригінальні техніки малювання з дітьми: <https://mamabook.com.ua/5-originalnuh-tehnik-maluvannya-z-ditymu/>

2) Малюємо вушними паличками «Осіннє дерево»: <https://www.youtube.com/watch?v=K0ZLD-W4-lc>

Артвправа «Обведи контур»

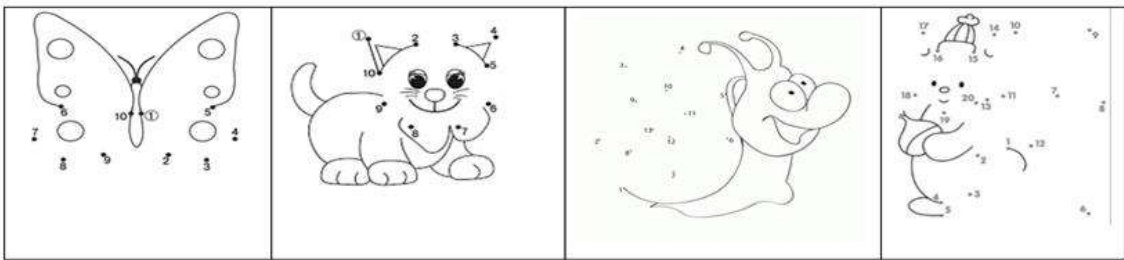
Мета: розвивати зорово-моторну координацію; сформувати стійкість, концентрацію уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; закріпити знання про кольори, форму, величини, розмір.

Інструкція. Дитині дають лінійку-трафарет, в якій є отвори для різних геометричних фігур. Завдання – обвести ці фігури олівцем, зафарбувати, розповісти, що було намальовано. За допомогою лінійки дитина може проявити творчу винахідливість: створити нові предмети, зобразити казкових персонажів тощо.

Артвправа «З'єднай крапки за цифрами»

Мета: розвивати зорово-моторну координацію; сформувати стійкість, концентрацію уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; вдосконалити знання про кольори, цифри та їх порядок.

Інструкція. Дитині пропонують завершити малюнок. Для цього потрібно олівцем послідовно з'єднувати цифри, щоб утворився цілісний малюнок. Потім його розмальовують та розповідають, що на картинці зображено, які обиралися кольори тощо.

Орієнтовні розмальовки за джерелом:

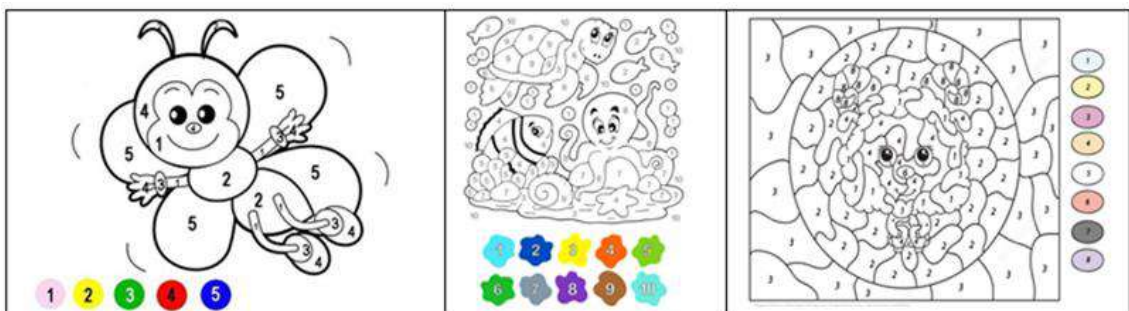
1) Розмальовки по цифрам:

<https://www.pinterest.com/pin/326088829281077947/>

Артвправа «Розмалюй за цифрами»

Мета: розвивати зорово-моторну координацію; сформувати стійкість, концентрацію, розподіл уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; вдосконалити знання про кольори, цифри та їх порядок.

Інструкція. Дитині пропонують за цифрами розмальовувати картинку. Кожній цифрі відповідає певний колір. Після виконання завдання розповісти про свій малюнок.

Орієнтовні розмальовки за джерелом:

1) Розмальовки по цифрам: <https://surl.li/jerzta>

Артвправа «Заверши малюнок»

Мета: розвивати зорово-моторну координацію, концентрацію та стійкість уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; вдосконалити знання про кольори.

Інструкція. Дитині необхідно домалювати картинку. Після виконання завдання розповісти про свій малюнок.

Орієнтовні розмальовки за джерелом:

- 1) Розмальовки 1: <https://raskraski.link/uploads/9/4/1/9415-raskraskadorisuy-zhivotnih.jpg>
- 2) Розмальовки 2: <https://raskraski.link/uploads/9/4/2/9429-raskraskadorisuy-ovoschi-i-raskras.jpg>
- 3) Розмальовки 3: <https://raskraski.link/uploads/9/4/1/9413-raskraskadorisuy-derevya.jpg>
- 4) Розмальовки 4: <https://raskraski.link/uploads/9/4/0/9409-raskraskadorisuy-list-klena-po-tochkam.jpg>

Артвправа «Розфарбуй малюнок»

Мета: розвивати зорово-моторну координацію, концентрацію та стійкість уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; вдосконалити знання про кольори.

Інструкція. Дитині необхідно розмалювати картинку. Після виконання завдання дошкільник розкажує про свій малюнок, відповідаючи на запитання дорослого: «Хто це?», «Чому ти обрав/обрала такі кольори?», «Що відбувається на малюнку?» тощо.

Орієнтовні розмальовки за джерелом:

- 1) Розмальовки 1: <https://raskraski.link/uploads/1/8/9/1894-raskraska-.jpg>
- 2) Розмальовки 2: https://images.prom.ua/568774535_w640_h640_rozmalovka-dlya-dityachoyi.jpg
- 3) Розмальовки 3: https://bigpic.net.ua/wp-content/uploads/134353168712334_24211.jpg

III етап

Мета: формувати вміння узгоджувати роботу зорового аналізатора з моторикою кисті руки.

Графомоторна вправа «Малюємо візерунки»

Мета: розвинути зорово-моторну координацію; сформувати стійкість та концентрацію уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію.

Інструкція. Дитині необхідно за крапками завершити графічний малюнок.

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Вправи графомоторні: http://koshyk-tvorchyh-zdibnostey-doshkilnyk.blogspot.com/p/blog-page_8.html

Графомоторна вправа «Обведи цифри за крапками»

Мета: розвинути зорово-моторну координацію; сформувати стійкість, концентрацію та переключення уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; вдосконалювати знання про цифри.

Інструкція. Дитині необхідно за крапками та навідними стрілками написати цифри.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Вправи графомоторні 1: <https://playcoolmath.com/uk/math-lessons/math-for-kids/figures-and-numbers/how-write-figures-properly>

2) Вправи графомоторні 2: <https://www.pinterest.com/pin/383017143324093429/>

3) Вправи графомоторні 3: <https://goodhouse.com.ua/poradi/19046-vchimosya-pisati-cifri-z-ditinoyu-propisom-vid-1-do-10-pravila-napisannya-cifr-po-tochkam-yak-pravilno-i-krasivo-pisati-cifri-vid-1-do-10-v-klitinku-z-tochkami-u-zoshiti.html>

Графомоторна вправа «Обведи літери за крапками»

Мета: розвинути зорово-моторну координацію; сформувати стійкість, концентрацію та переключення уваги, самоконтроль, просторову орієнтацію; формувати знання про літери.

Інструкція. Дитині необхідно за крапками та навідними стрілками написати літери.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Вправи графомоторні 1: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-propdrukliter-read-sortpop-write/>

2) Вправи графомоторні 2: <https://www.pinterest.com/pin/660551470350726588/>

3) Вправи графомоторні 3: <https://jak.bono.odessa.ua/articles/drukovani-literi-propisi-skachati-i-rozdrukuvati.php>

4) Вправи графомоторні 4: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/3909/>

ФОРМУВАННЯ СЛУХОМОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ

Мета: формувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію під час різних видів діяльності.

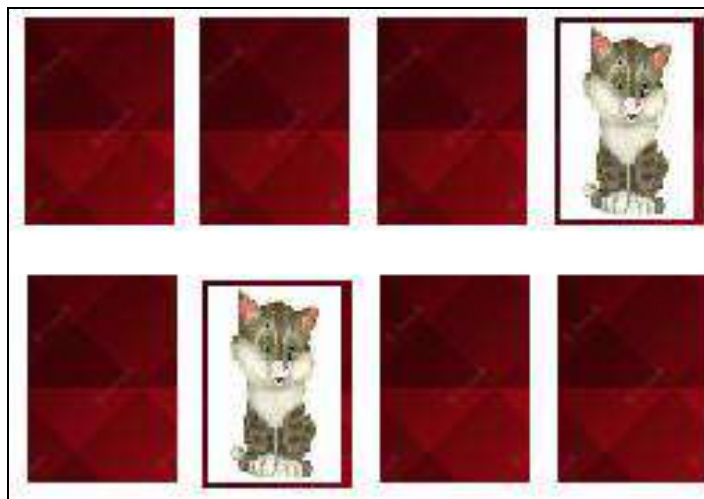
І етап

Мета: формувати візуально-предметне запам'ятовування (стимуляція пам'яті).

Гра «Знайди пару»

Мета: формувати вміння зосереджуватись на зоровому стимулі, запам'ятовувати і відтворювати його образ в пам'яті.

Інструкція. На столі перед дитиною розкладають картинкою донизу 8 карток, які мають по 4 парні зображення (наприклад, кіт – 2 шт., корова – 2 шт., собака – 2 шт., миша – 2 шт.). Дошкільник обирає першу картку, її озвучує, запам'ятовує образ, місце розташування серед карток, потім кладе назад зображенням донизу. Витягає другу картку, якщо знайдена пара, то ці картки забираються, якщо не знайдено – пошук триває далі. Приклад гри зображено на малюнку.

На інших заняттях завдання змінюється відповідно до тематики (овочі, фрукти, професії, тварини тощо). Також можна ускладнити завдання – збільшити кількість карток для запам'ятовування, використовувати цифри, букви, геометричні фігури тощо.

Гра «Що заховалось?»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати зорові стимули та пригадувати їх; розвинути зорове сприймання, увагу та мовлення.

Інструкція. Перед дитиною на столі викладають від 5 до 7 предметів. Це може бути ключ, дерев'яний кубик, олівець, іграшка, маленька коробочка, каблучка, нитки тощо. Дитина пояснює властивості цих предметів. Це дозволить зосередити на них увагу та краще запам'ятати. Потім педагог просить відвернутися й забирає одну з речей. Завдання дошкільника – згадати все, що було на столі та вказати, чого не вистачає.

Гра «Що зникло?»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати зорові стимули та пригадувати їх; розвинути зорове сприймання, увагу та мовлення.

Інструкція. Дитині дають подивитися на картинку із зображеними предметами, обговорюють їх. Потім картинку змінюють і просять назвати предмети, які зникли. Завдання змінюється відповідно до тематики заняття (фрукти, професії, тварини тощо).

Покликання на джерело:

1) Картинки:

https://st2.depositphotos.com/1793489/10139/v/950/depositphotos_101391568-stock-illustration-cartoon-fruits-and-vegetables-characters.jpg

Гра «Чарівна чашка»

Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на зоровому стимулі та його запам'ятовувати.

Інструкція. На столі в один ряд виставляють три чашечки. Під одну з них кладуть маленьку іграшку (відповідно до теми). Перед дитиною починають змінювати чашечки місцями, ковзаючи ними по столу. Після того просять дитину визначити, під якою чашкою зараз знаходиться предмет, а також вказати, де він був спочатку?

Гра «Хто відсутній»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати близьке оточення; розвивати дружні стосунки.

Інструкція. Діти сідають в коло, педагог пропонує уважно подивитись на присутніх і запам'ятати одне одного, потім міцно заплющити очі. У цей час дорослий виводить з кімнати одну дитину. Пізніше просить усіх розплющити очі та вгадати, хто відсутній.

Гра «В зоопарку я бачив...»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію; розвинути зв'язне мовлення, мовленнєву мотивацію; сприяти формуванню позитивних емоцій.

Інструкція. Дітям демонструють мішечок, в якому знаходиться іграшковий зоопарк. Дорослий витягує з мішечка тваринку і каже: «Я був у

зоопарку і бачив крокодила». Ставить крокодила на стіл. Інший учасник теж робить свій вибір, повторює початок речення дорослого і закінчує назвою тієї тваринки, яку витягнув із мішечка: «Я був у зоопарку і бачив крокодила, слона», - і викладає її поряд з іншою тваринкою. Гра продовжується доти, доки не закінчаться в мішечку тваринки.

Гра «Чого не вистачає?»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати деталі; розвинути спостережливість, зв'язне мовлення; сприяти формуванню позитивних емоцій та дружніх стосунків.

Інструкція. Один із учасників гри одягається в різні речі (капелюх, окуляри, шарф, печатки, плащ тощо) та стає перед іншими дітьми. Вони уважно розглядають одяг та аксесуари, озвучують їх властивості (колір, розмір, призначення тощо) та запам'ятовують. Одягнену дитину виводять із кімнати, забирають один з елементів вбрання, повертають до групи однолітків і просять вгадати, якого предмета не вистачає.

Гра «Кроссенс»

Мета: формувати уважність до деталей, вміння їх запам'ятовувати; розвинути вибірковість уваги, асоціативне мислення, зв'язне мовлення, творчу уяву.

Інструкція. Перед дошкільником розкладають 3 пари картинок, які між собою мають асоціативний зв'язок, наприклад: ложка – тарілка, собака – будка, папуга – клітка. Приклад гри зображено на малюнку.

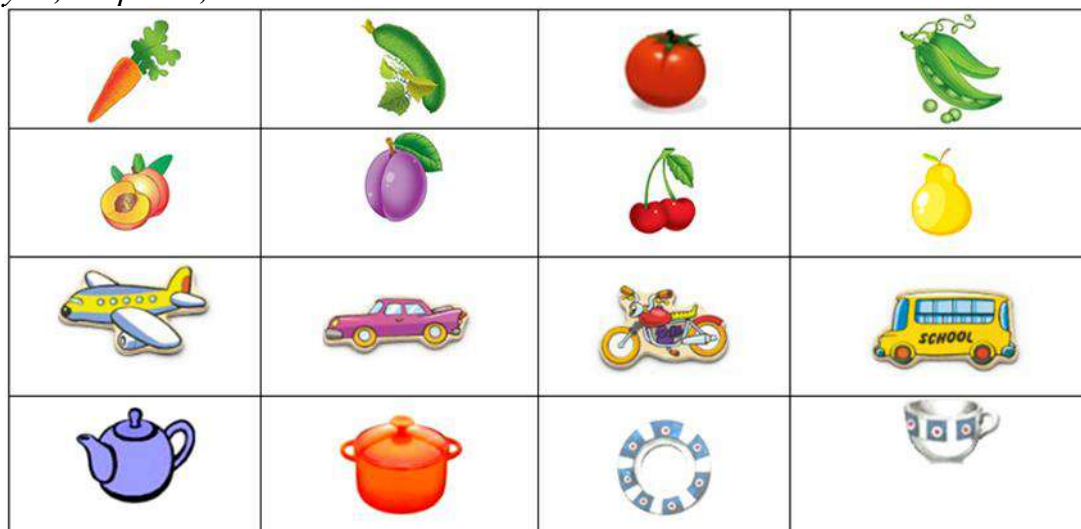
Обговорюють кожен малюнок та їх взаємозв'язки з іншими предметами. Після розмови просять дитину відвернутися і забирають одну із картинок, а інші перемишують і розставляють в довільному порядку. Дитина має згадати асоціативний ряд та вказати на малюнок, що зник. На інших заняттях завдання ускладнюють кількістю асоціативних картинок (олівець – альбом, метелик – квітка, дерево – ліс тощо).

Гра «Запам'ятай предмети в ряду»

Мета: формувати уважність до деталей, вміння їх запам'ятовувати; розвинути вибірковість уваги, узагальнене мислення, зв'язне мовлення, творчу уяву.

Інструкція. Дитині демонструють 4 ряди картинок, які узагальнені за певними ознаками, наприклад: I – морква, огірок, помідор, горох; II – персик,

слива, вишня, груша; III – літак, машина, мотоцикл, автобус; IV – чайник, каструля, тарілка, чашка.

Під час бесіди дитина аналізує кожен малюнок з узагальненого ряду: називає предмет, його колір, розмір, призначення, також зазначає, як одним словом називаються предмети цього ряду. Після обговорення деталей дитину просять закрити очі і забирають 4 картинки – одну з кожного ряду. Дитина повертається і вказує, які картинки зникли. Її просять проговорювати свої дії. Якщо виникають труднощі, то допомагають навідними запитаннями. На інших заняттях завдання ускладнюють кількістю рядів з узагальненими ознаками (колір, шкільне приладдя, квіти, дерева тощо).

II етап

Мета: формувати вміння запам'ятовувати та відтворювати звуки.

Гра «Передай звук»

Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на звуках, їх запам'ятовувати та відтворювати; розвивати пізнавальну мотивацію; сприяти формуванню позитивних емоцій між учасниками гри.

Інструкція. Діти сідають в коло. Дорослий вимовляє певний звук (наприклад, той, що використовують тварини) потім по черзі його передають учасники гри, доки цей «звук» не повернеться до педагога. Завдання з кожним разом ускладнюється: додаються як немовленнєві, так і мовленнєві звуки.

Гра «Який звук пропав?»

Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на звуках та їх запам'ятовувати; сприяти розвитку пізнавальної мотивації.

Інструкція. Дитині перший раз відтворюють різні звуки, наприклад, звуки тварин (м'яв, гав, му, бе тощо), обговорюють, хто видає такі звуки. Потім ще раз їх озвучують, але один з них не вимовляють. Завдання дитини – вгадати, який звук було пропущено.

Гра «Запам'ятай послідовність звуків»

Мета: формувати послідовність запам'ятовування; розвинути фонематичне сприйняття, аналіз та уяву.

Інструкція. Педагог повільно вимовляє початковий звук і слово, яке з нього починається (*к-калібрі, ж-журавель, з-зозуля, с-синиця, с-сова*), просить дитину їх запам'ятати, а потім відтворити, дотримуючись послідовності. На інших заняттях вправу ускладнюють: збільшують кількість слів, додають інші групи слів (тварини, транспорт, дерева, квіти, кольори), змішують їх.

Гра «Пошук звука»

Мета: формувати обсяг пам'яті; розвинути фонематичне сприйняття, аналіз та уявлення; формування мисленнєвих операцій.

Інструкція. Педагог повільно вимовляє слова для запам'ятовування (*слон, зебра, собака, миша, свиня*) просить їх запам'ятати, а потім відтворити ті, в яких дитина чула звук [с].

На інших заняттях вправу ускладнюють: збільшують кількість слів, пропонують знайти інші звуки, що знаходяться в середині або в кінці слів; додають інші групи слів (тварини, транспорт, дерева, квіти, кольори тощо) або їх змішують.

III етап

Мета: формувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальний матеріал.

Гра «Я купила в магазині...»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати та відтворювати вербальну інформацію; розвинути увагу до мовлення; сформувати мовленнєву мотивацію; сприяти емоційно позитивній взаємодії між учасниками гри.

Інструкція. Дорослий починає гру з речення: «Я ходив в магазин, купив банан», – інший учасник повторює початок речення дорослого і закінчує своїм словом: «Я ходив в магазин купив банан, капусту». Гра продовжується доти, доки хтось із дітей не зіб'ється.

Гра «Послідовність слів»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати послідовність слів; розвинути увагу до вербальної інформації.

Інструкція. Перед дитиною перераховують предмети (можуть бути цифри, букви, кольори, тварини, явища природи тощо) та просять повторити їх у тій же послідовності. На кожному занятті завдання ускладнюється збільшенням кількості слів.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на мовленні співрозмовників; запам'ятовувати та відтворювати слова; розвинути соціальну мотивацію; створити емоційно позитивну атмосферу між учасниками гри.

Інструкція. Учасники гри сідають в коло. Дорослий пошепки, на вушко, говорить дитині, що сидить біля нього, якесь слово. Завдання учасника – передати його у такий спосіб іншій дитині. Гра завершується, коли слово,

мандруючи колом, «повернулося» до педагога. Завдання можна ускладнити: використовувати під час гри фрази або коротенькі речення.

Гра «Передача інструкції»

Мета: формувати вміння зосереджувати увагу на мовленні співрозмовників, запам'ятовувати та відтворювати речення; сформувати навички зв'язного висловлювання, соціальну мотивацію, сприяти емоційно позитивній взаємодії між учасниками гри.

Інструкція. Педагог каже на вушко дитині завдання для іншого учасника, наприклад: «Скажи Марії, щоб вона поплескала в долоні три рази». Дошкільник, котрий зрозумів прохання і правильно його виконав, продовжує гру: пошепки дає завдання іншому учаснику. Таким чином гра повертається до ведучого.

Гра «Хто в черзі?»

Мета: розвинути короточасну пам'ять; сформувати вміння послідовно відтворювати слова.

Інструкція. Дорослий повільно вимовляє п'ять слів (*червоний, жовтий, зелений, синій, сірий*), просить дитину їх запам'ятати, а потім відтворити у такій само послідовності. На інших заняттях вправу ускладнюють: збільшують кількість слів, змішують їх, додають інші групи, такі як: тварини, транспорт, дерева, квіти тощо

Гра «Відтвори слова»

Мета: формувати міцність запам'ятовування; розвивати логічне мислення, зв'язне мовлення.

Інструкція. Завдання виконується в три етапи.

На першому етапі дорослий повільно вимовляє непов'язані між собою п'ять слів (*іграшка, гітара, велосипед, гойдалка, ванна*), просить дитину їх запам'ятати і відтворити.

На другому – пропонує подивитися на сюжетні картинки (*дитина грається іграшкою; дитина грає на гітарі; дитина їде на велосипеді; дитина гойдається на гойдалці; дитина миється*) із зображеними предметами, назви яких дитина має запам'ятати.

На третьому – після опису картинок просять дошкільника ще раз повторити слова першої групи. Вправу ускладнюють, збільшуючи кількість слів.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/568227678007951936/>

- 2) Картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/80642649571156212/>
- 3) Картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/44895327530997718/>
- 4) Картинка 4: <https://www.pinterest.com/pin/103090278962714536/>
- 5) Картинка 5: <https://www.pinterest.com/pin/8866530508359909/>

Гра «Знайти на слух числа»

Мета: формувати швидкість запам'ятовування; розвивати логічне мислення, увагу.

Інструкція. Дитині вибірково (не за порядком) називають чотири числа: «2», «5», «1», «8» – і просять їх запам'ятати. На столі викладають десять карток із різними числами. Завдання дитини – швидко знайти серед інших чисел ті чотири, які озвучив педагог. Для ускладнення завдання поступово збільшується кількість чисел.

Гра «Повтори навпаки»

Мета: формувати міцність запам'ятовування; розвиток логічного мислення, уваги.

Інструкція. Дитині зачитують слова, вона має їх повторити, починаючи з останнього слова: кіт – рот – лис (лис – рот – кіт); миша – кріт – дзвін; сир – сон – хор; кажан – ведмідь – заєць і т.п.

Гра «Сходинки слів»

Мета: формувати обсяг слухомовленнєвої короткочасної пам'яті; розвиток уваги до чужого мовлення; сприяти розвитку вміння будувати зв'язну розповідь.

Інструкція. Дитині послідовно читають слова, які розташовані у 8 рядах, таким чином: перший ряд – одне слово, другий ряд – два слова, ... восьмий ряд – вісім слів (пізніше завдання ускладнюють збільшенням кількості рядів і слів в них). Завдання дошкільника – уважно слухати слова і відтворити їх одразу після озвучування педагогом (інтервал між словами – 1 секунда). Пізніше можна попросити дитину придумати розповідь із словами 7-го ряду (або інших рядів).

- 1) пес;
- 2) сонце, трава;
- 3) дерево, квітка, хмарка;
- 4) кажан, кріт, ложка, сік;
- 5) молоко, газета, жук, паркан, пес;
- 6) малюнок, олівець, машина, червоний, дощ, вітер;
- 7) пальто, дідусь, риба, відро, річка, черв'як, кущ;
- 8) сніг, лижи, ялинка, вогонь, шапка, сніговик, діти, собака.

Розповідь «Відтвори казку»

Мета: формувати точність запам'ятовування, увагу до вербальної інформації; розвинути зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитину просять прослухати невеличку казку. Потім її переказати. Для допомоги можна задавати навідні запитання. Орієнтовні казки та історії, які можна підбирати відповідно до теми вивчення: «Дві жабки», «Сам себе перехитрив», «Прогулянка до лісу», «Врятував сонечко», «Пихатий півень», «Пихата жаба», «Де ночує водяна лілея», «Навіщо кажуть "Спасибі"» та інші.

Казки за джерелом: 1) Казка «Дві жабки» (Л. Пантелєєв) https://xn--80aaaukc.xn--j1amh/pdf/dvi_zhabki.pdf; 2) Казки В. Сухомлинського <https://derevo-kazok.org/sam-sebe-perehitriv-vasil-suhomlinskij.html>

ФОРМУВАННЯ ВЕРБАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО УЯВЛЕННЯ

Мета: формувати вміння сприймати положення власного тіла, аналізувати просторові відношення предметів, розуміти та використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття.

І етап

Мета: формувати вміння сприймати положення власного тіла.

Рухова гра «Право-ліво»

Мета: формувати вміння орієнтуватися у власному тілі: позначати частини тіла, що знаходяться праворуч або ліворуч; розвинути уважність до мовлення дорослого.

Інструкція. Педагог зав'язує дитині на зап'ястях рук різні стрічки, наприклад, на ліву – синю, на праву – жовту. Дошкільник має уважно слухати інструкції дорослого й виконувати завдання. Гра проводиться поетапно.

1) Педагог виконує вправу разом із дитиною. По команді «жовта стрічка – права рука» обидвоє піднімають праву руку; «синя стрічка – ліва рука» – піднімають ліву руку. Наступні завдання ускладнюються, дитина їх виконує самостійно.

2) Педагог озвучує колір стрічки, дитина підіймає руку, на якій вона зав'язана і називає її. Наприклад, педагог: «Жовта стрічка», - дитина підіймає праву руку і каже: «Права рука».

3) Коли дошкільник засвоїв положення рук відносно власного тіла, можна розпочати вивчення частин тіла. Спочатку вивчаються ті, що розташовані праворуч, потім – ліворуч («Де ліва нога?», «Де ліве око?», «Де ліва рука?» і т. п.). Для закріплення знань ставлять запитання врозкид («Покажи праву ногу», «Покажи ліву брову», «Покажи праве око», «Покажи ліву руку»).

4) Поступово завдання ускладнюють. Дитину просять доторкнутися лівою рукою до частин тіла правого боку, наприклад, «Доторкнись правою рукою до лівого ока»; «Доторкнись лівою рукою до правого вуха» і т.п.

Оповідання «Права та ліва ручка»

Мета: формувати вміння орієнтуватися у власному тілі; закріпити знання про те, що знаходиться праворуч та ліворуч; розвинути уважність до мовлення.

Інструкція. Дитині вмикають оповідання про дівчинку Марічку. Під час перегляду відеоматеріалу дошкільник закріплює знання про частини тіла, які знаходяться праворуч або ліворуч.

Відеогра за джерелом:

1) Казка про Марічку (В. Сухомлинський): <https://youtu.be/tNmVIG7e-to>

Рухова гра «Нейрогімнастика»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в просторі; розвивати уважність та вміння слідувати за рухами, правильно їх відтворювати.

Інструкція. Дитина переглядає відеоматеріал, на якому демонструються різні рухи тіла. Завдання – самостійно їх відтворити.

Рухова гра за джерелом:

1) Відеоруханка: <https://youtu.be/H3jbfL0zUYo>

Рухова гра «Виправ помилку»

Мета: формувати вміння орієнтуватися у власному тілі; навчити позначати частини тіла, що знаходяться праворуч або ліворуч; розвинути уважність до мовлення, вміння знаходити помилки в мовленні дорослого.

Інструкція. Педагог називає певну частину тіла та її місцезнаходження (праворуч або ліворуч), деколи спеціально помиляється. Завдання дитини – помітити помилки і показати правильну частину тіла. Наприклад, озвучено: «Права нога», – показано ліву ногу. Завдання виконане неправильно. Озвучено: «Ліве вухо», – показано ліве вухо. Завдання виконане правильно.

Гра-конструювання «Ліплення з тіста»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в частинах тіла; розвинути уважність до мовлення.

Інструкція. Дитину просять з іграшкового тіста або пластиліну зліпити тваринку. Під час виконання завдання необхідно проговорювати свої дії, називати усі частини тіла. Наприклад: «Роблю праве вушко», «А тепер ліве вушко» і т.п.

II етап

Мета: формувати вміння за допомогою наочності аналізувати просторові відношення предметів.

Дидактична гра «Праворуч-ліворуч»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в поняттях «праворуч», «ліворуч»; розвинути уважність до мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють відеоматеріал. Завдання – уважно слухати ведучу і визначати положення зображених предметів.

Дидактичний матеріал за джерелом:

1) «Праворуч ліворуч»: <https://youtu.be/HPzdee7x1Xo>

2) «Що де знаходиться?»: https://youtu.be/1O9Pt_LedTM

Гра-конструювання «Будуємо будинок»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в просторі; розвинути уважність до мовлення; закріпити назви геометричних фігур та кольорів.

Інструкція. Дитині пропонують збудувати будинок із конструктора, що складається з різних геометричних фігур. Під час гри проговорюються дії, уточнюється колір, вид геометричної фігури; в мовленні використовуються

просторові прикметники та поняття. Наприклад, «Цей трикутник буде дахом. Він червоного кольору, поставимо його зверху над будинком. Сам будинок буде жовтого кольору він схожий на квадрат», «Це вікно, воно посередині стіни будинку», «Зліва біля будинку поставимо ігровий майданчик». Якщо дитина відчуває труднощі, то педагог ставить навідні запитання, наприклад: «Якого кольору буде дах будинку?», «З якого боку побудуємо ігровий майданчик?» тощо.

Рухова гра «Квест»

Мета: формувати вміння орієнтування в просторі; уважно слухати та виконувати мовленнєві інструкції; відшуковувати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; розуміти просторові прикметники.

*Інструкція. Дитині пропонують відшукати іграшку за навідними підказками, наприклад: «**на столі в правому верхньому куті під книжками**», «**під стільцем**», «**за дверима**», «**на полиці ліворуч**», «**в кишені пальта**», «**на підвіконні в правому кутку під шапкою**» та ін..*

Вправа «Визнач предмети з правого або з лівого боку»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в просторовому розташуванні предметів; уважно слухати та виконувати мовленнєві інструкції; відшуковувати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; розуміти просторові прикметники.

*Інструкція виконання. Дитині пропонують відповісти на запитання і знайти предмети, що розташовані біля неї. Наприклад: «**Подивись і розкажи, що знаходиться біля тебе ліворуч, зверху**», «**Уважно подивись і скажи, що знаходиться біля тебе праворуч, знизу**», «**Що ти бачиш праворуч?**», «**Що ти бачиш ліворуч?**» і т.п.*

Рухова гра «Права рука розгойдує хмаринки»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в просторі; уважно слухати та виконувати мовленнєві інструкції.

Інструкція. Дитині вмикають відеоруханку. За прикладом пропонують виконати рухи праворуч та ліворуч.

Відеоруханка за джерелом:

1) Рухова гра: <https://youtu.be/4V6ApC9YRxI>

Артвправа «Малювання за інструкцією»

Мета: формувати вміння розміщувати предмети на обмеженій площі – аркуші паперу; позначати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; уважно слухати і дотримуватись інструкцій.

Інструкція. Дитині пропонують зобразити малюнки, розміщуючи їх на папері там, де вказує педагог. Наприклад,

- 1) намалюй у правому верхньому куті «стрілку»;
- 2) намалюй у правому нижньому куті «жука сонечко»;
- 3) намалюй у лівому верхньому куті «хмарку»;
- 4) намалюй у лівому нижньому куті «квітку»;

- 5) намалюй посередні у верхній частині листа «сонце»;
- 6) намалюй посередні у нижній частині листа «м'яч»;
- 7) намалюй посередні листа «будиночок» тощо;
- 8) розмалюй свій малюнок.

Графічна вправа «Графічний диктант»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в розмірах аркуша паперу; уважно слухати і дотримуватись інструкцій.

Інструкція. Дитині дають аркуш в клітинку й олівець. За інструкцією вона проводить по клітинках лінії, під час їх з'єднання отримує певний візерунок, літеру, цифру, фігуру або малюнок. Спочатку виконуються прості завдання (1 клітинка вгору, 1 вправо, 1 вниз, 1 вліво – отримали «квадрат» і т.д.), які згодом ускладнюються.

Артвправа «Покажи, де знаходиться предмет?»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в розмірах аркуша паперу; позначати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; уважно слухати і дотримуватись інструкцій.

Інструкція. Дитина уважно розглядає малюнок, на якому зображено різні предмети, потім відповідає на запитання. Наприклад: «Що зображено в лівому верхньому кутку, а що – в правому верхньому?», «Що ти бачиш в правому нижньому кутку, а що – в лівому нижньому?», «Що намальовано в центрі малюнка?».

Артвправа «Розмалюй малюнок»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в розмірах аркуша паперу; позначати предмети, що знаходяться праворуч або ліворуч; уважно слухати і дотримуватись інструкцій; закріпити назви кольорів.

Інструкція. Дитину просять розглянути контурний малюнок і за інструкцією розмалювати деталі, які знаходяться праворуч або ліворуч. Наприклад: «У верхньому лівому кутку розмалюй квітку червоним кольором»; «У верхньому правому кутку розмалюй квітку синім кольором»; «У нижньому правому кутку розмалюй квітку жовтим кольором»; «У нижньому лівому кутку розмалюй квітку оранжевим кольором».

Гра-конструювання «Пазли»

Мета: розвинути вміння орієнтуватися в предметному просторі; сформувати навички зорового сприйняття, концентрації уваги, логічного мислення, творчого підходу до виконання завдань.

Інструкція. Дошкільнику пропонують скласти з пазлів картинку і описати її: «Що знаходиться на картинці праворуч?», «Що знаходиться ліворуч?» т.п.

Орієнтовні пазли за джерелом:

- 1) Пазли: <https://vseosvita.ua/library/doskilla-pazli-dla-ditej-zustricaemo-novij-rik-396805.html>

Гра-конструювання «Оригамі»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в розмірах аркуша паперу; розвинути тактильні відчуття, дрібну моторику; зміцнити м'язи пальців рук; розвивати зорову спостережливість, уважність до деталей, творчі здібності, мовленнєву активність.

Інструкція. Дитина має за інструкцією виготовити з паперу іграшку. Необхідно уважно слідкувати за виконанням завдання, проговорювати свої дії, дати назву своєму виробу.

Орієнтовні оригамі за джерелом:

1) Оригамі: <https://dityinfo.com/dozvillya/origami-shemi-dlya-ditei-pochatkivciv.html>

III етап

Мета: сформувані розуміння та вербалізацію просторових прийменників і понять.

Вправа «Знайди предмет за вказівкою»

Мета: формувати вміння розуміти в мовленні просторові прийменники та поняття.

Інструкція. Для засвоєння дошкільником просторових прийменників та понять у мовленні (*над, під, на, біля, між, коло, в; справа – зліва, зверху – внизу*) пропонують дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Запитання	Відповіді	
1. Що знаходиться <i>над</i> картоплею?	капуста	
2. Що ти бачиш <i>під</i> часником?	буряк	
3. Що знаходиться <i>на</i> моркві зверху?	листя	
4. Що зображено <i>зліва</i> від жовтого перцю?	червоний перець	
5. Що зображено <i>справа</i> від моркви?	капуста	
6. Що намальовано <i>біля</i> помідора?	жовтий перець	
7. Що зображено <i>між</i> горохом і буряком?	картопля	
8. Що ти бачиш <i>зверху над</i> буряком?	часник	
9. Що знаходиться <i>знизу під</i> морквою?	горох	
10. Якій овоч намальованій <i>в</i> середині?	картопля	

Вправа «Визнач предмети за вказівкою»

Мета: формувати вміння розуміти в мовленні просторові прийменники та поняття; знаходити предмети за вказівкою.

Інструкція. Для засвоєння дошкільником просторових прийменників та понять у мовленні (*над, під, на, біля, між, коло, в; справа – зліва, зверху – внизу*) пропонують дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Запитання	Відповіді
1. Що знаходиться <i>над</i> кабачком і картоплею?	помідор і капуста
2. Що ти бачиш <i>під</i> огірком і горохом?	гарбуз і червоний перець
4. Що зображено <i>зліва</i> від баклажана і перцю?	цибуля
5. Що зображено <i>справа</i> від моркви?	капуста
6. Що намальовано <i>біля</i> гарбуза?	червоний перець
7. Що зображено <i>між</i> цибулею і кольоровою капустою?	помідор
8. Що ти бачиш <i>зверху над</i> броколі і буряком?	часник, редис
9. Що знаходиться <i>знизу під</i> капустою?	картопля і кабачок

Вправа «Назви, де знаходиться предмет»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття.

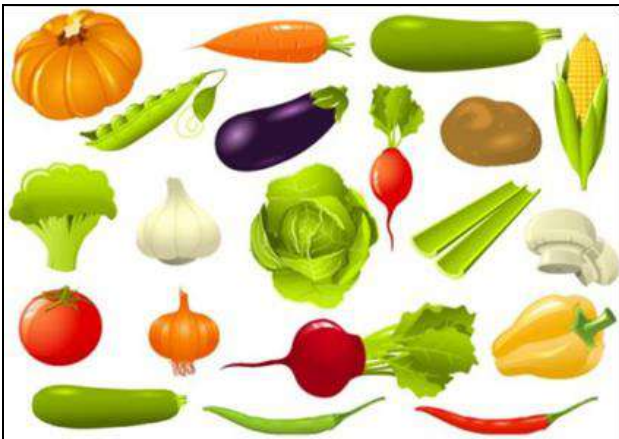
Інструкція. Для засвоєння дошкільником просторових прийменників та понять у мовленні (*над, під, на, біля, між, коло, в; справа – зліва, зверху (нижче) – внизу*) пропонують дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Запитання	Відповіді	
1. Де знаходиться помідор?	<i>між</i> кукурудзою і редискою; <i>зліва</i> від кукурудзи, <i>справа</i> від редьки; <i>зверху над</i> кабачком.	
2. Де знаходиться кабачок?	<i>між</i> огірком і броколі; <i>зліва</i> від огірка, <i>справа</i> від броколі; <i>зверху над</i> баклажаном; <i>під</i> помідором; <i>нижче</i> помідори.	

Вправа «Назви предмет справа – зліва, зверху – внизу»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні просторові поняття.

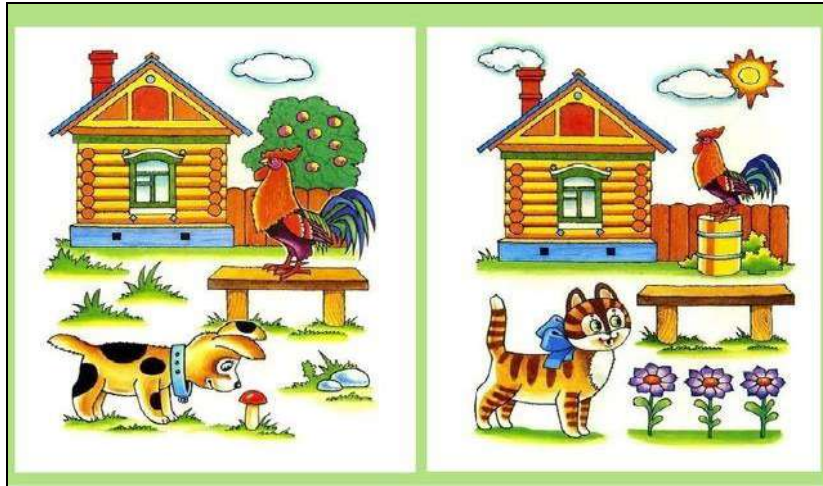
Інструкція. Для засвоєння дошкільником просторових прийменників та понять у мовленні (*справа – зліва, зверху – внизу*) пропонують дитині подивитися на картинку і відповісти на запитання.

Запитання	Відповіді	
1. Що знаходиться <i>в правому верхньому куті</i> ?	кукурудза	
2. Що ти бачиш <i>в лівому нижньому куті</i> ?	червоний перець	
4. Що зображено <i>в лівому верхньому куті</i> ?	гарбуз	
5. Що зображено <i>в лівому нижньому куті</i> ?	кабачок	
6. Що зображено <i>зліва</i> ?	кукурудза, гриби, перець	
7. Що зображено <i>справа</i> ?	гарбуз, помідор, броколі, кабачок	
8. Що знаходиться <i>вгорі</i> ?	гарбуз, морква, кабачок	
9. Що знаходиться <i>внизу</i> ?	кабачок, перець	

Розповідь «Опис і порівняння картинки»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють дві картинки, які необхідно описати, використовуючи в мовленні просторові прийменники та поняття, визначити їх відмінності. На інших заняттях пропонують описати більш складні сюжетні малюнки.

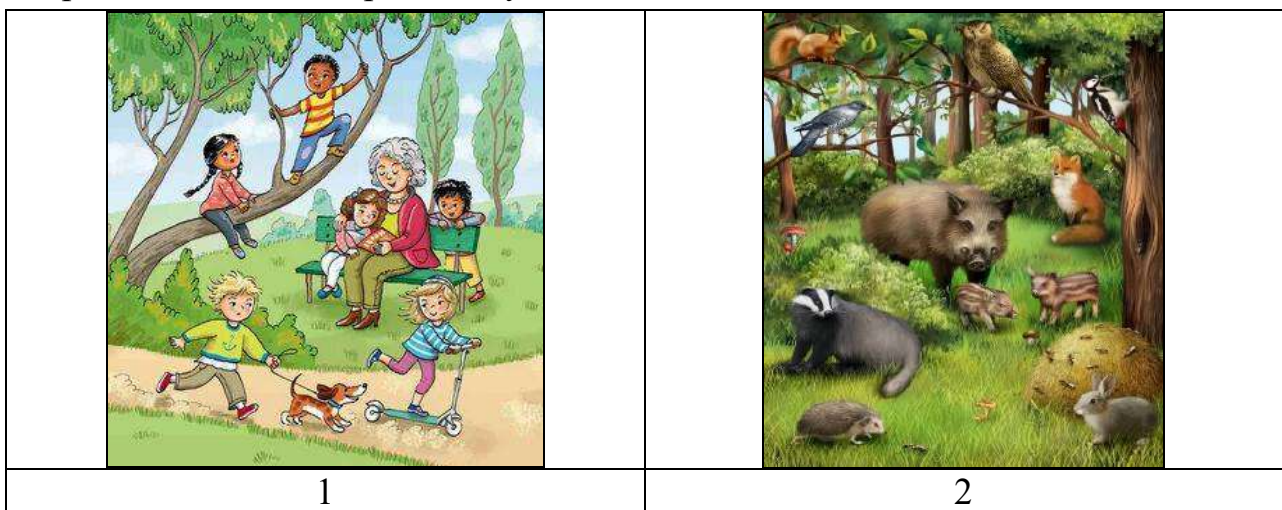
Картинки за джерелом:

1) Картинки: <http://pivdenne-irc.pp.ua/wp-content/uploads/2020/03/otlychyya.jpg>

Розповідь «Опис картинки»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні просторові прийменники та поняття «вправо – вліво», «вгорі – вниз»; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють сюжетну картинку, яку потрібно описати, використовуючи в мовленні просторові прийменники та поняття «вправо – вліво», «вгорі – вниз».

Сюжетні картинки за джерелом:

1) Картинка 1: <https://brainly.in/question/21131456>

2) Картинка 2: <https://gamerwall.pro/46967-lesnye-zhivotnye-dlja-detej.html>

Формування вербально-логічного мислення

Мета: формувати вміння класифікувати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати предмети за ознаками та пояснювати їх; розвинути вміння аналізувати мовленнєву інформацію та формулювати відповідні висновки.

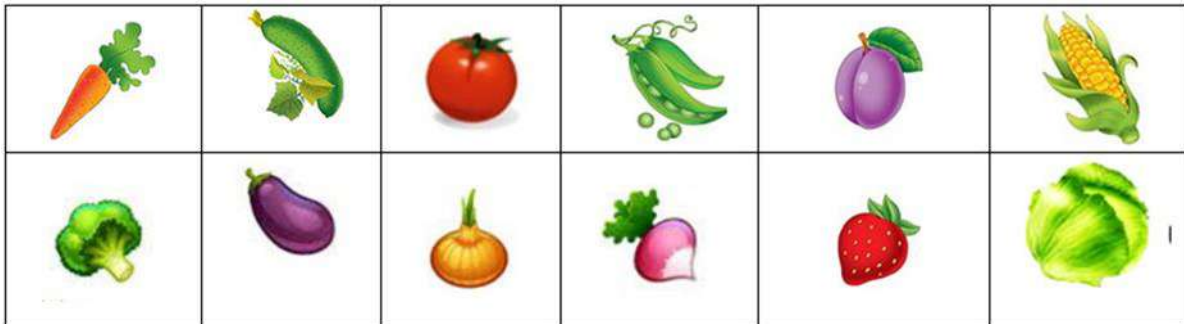
I етап

Мета: формувати вміння за візуальною опорою здійснювати мисленнєві операції.

Дидактична гра «Знайди зайвий малюнок»

Мета: формувати вміння класифікувати предмети за спільними ознаками; виявляти зайвий предмет з групи слів; розвиток концентрації уваги.

Інструкція. Педагог пропонує дитині подивитись на картинки та віднайти зайвий предмет, пояснити свій вибір. Наприклад, зайва картинка – слива, тому що огірок, морква, помідор, горох, кукурудза – це овочі.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні ігри «Знайди зайвий предмет»:

<https://viatacuaautism.wordpress.com/2017/03/18/fise-de-lucru-ce-nu-se-potriveste-intrusul/>

Дидактична гра «Великий – маленький»

Мета: формувати вміння класифікувати предмети за розміром; розвиток концентрації уваги.

Інструкція. Педагог пропонує дитині подивитись на картинку і згрупувати зображені овочі від більшого до меншого. Наприклад: гарбуз, капуста, броколі, кабачок, буряк, часник тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні ігри на розвиток логічного мислення:

<https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>

Дидактична гра «Знайти відмінності на картинках»

Мета: формувати вміння синтезувати предмети в єдиний образ та пояснювати зміни.

Інструкція. Дитині демонструють дві картинки, пропонують знайти відмінності та пояснити, в чому вони полягають.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Знайди відмінності в картинках: <https://ditina.com.ua/skachat-najdi-otlichija-kartinki1.htm>
- 2) Знайди 7 відмінностей на картинці: <https://www.pinterest.com/pin/817755244862446149/>

Дидактична гра «Лото»

Мета: формувати вміння синтезувати предмети в єдиний образ та пояснювати свою відповідь.

Інструкція. Дитині демонструють сюжетний малюнок та картки із зображеннями різних предметів. Завдання дошкільника – підібрати до малюнка відповідні предмети. Наприклад, до малюнка «Літо» підібрати картки із зображеннями «сонце», «квіти», «райдуга», «річка», «сукня» тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична гра «Одяг відповідно до пори року»: <https://naurok.com.ua/didaktichna-gra-odyag-vidpovidno-do-pori-roku-307149.html>
- 2) Дидактична гра «Сезонний одяг»: <https://vseosvita.ua/library/didakticna-gra-sezonnij-odag-62277.html>
- 3) Дидактична гра «Підстав геометричні фігури»: <https://www.pinterest.com/pin/1062568105813854671/>

Гра-конструювання «Пазли»

Мета: розвинути вміння орієнтуватися в предметному просторі; сформувати навички зорового сприйняття, концентрації уваги, логічного мислення, творчого підходу до виконання завдань; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині пропонують скласти з пазлів картинку і описати її.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Пазли для дітей: <https://vseosvita.ua/library/doskilla-pazli-dla-ditej-zustricaemo-novij-rik-396805.html>
- 2) Пазли «З'єднай машинку»: <https://www.pinterest.com/pin/425097652342060710/>
- 3) Пазли «З'єднай динозавра»: <https://www.pinterest.com/pin/412149803414103149/>

II етап

Мета: сформувати вміння за візуальною опорою здійснювати вербально-мисленнєві дії.

Дидактична гра «Назви одним словом»

Мета: формувати вміння узагальнювати предмети за однаковими ознаками та пояснювати свою відповідь.

Інструкція. Дитині демонструють картку із зображеннями предметів, які мають спільні ознаки. Завдання дошкільника – назвати усі предмети одним словом. Наприклад: дуб, береза, сосна, горобина – це дерева.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична гра «Назви одним словом»: <http://63.sadok.zt.ua/dydaktychna-gra-nazvy-odnym-slovom/>

2) Дидактична гра «Назви одним словом» (свійські тварини):

<https://www.pinterest.com/pin/6755468182008771/>

3) Дидактична гра «Назви одним словом» (частини тіла):

<https://www.pinterest.com/pin/582231058062325820/>

4) Дидактична гра «Назви одним словом» (фрукти):

<https://www.pinterest.com/pin/300685712633535821/>

5) Дидактична гра «Назви одним словом» (професії):

<https://www.pinterest.com/pin/3096293487709660/>

6) Дидактична гра «Назви одним словом» (квіти):

<https://www.pinterest.com/pin/7248049392789050/>

7) Дидактична гра «Назви одним словом» (транспорт):

<https://www.pinterest.com/pin/640707484502271633/>

8) Дидактична гра «Назви одним словом» (дики тварини):

<https://www.pinterest.com/pin/910008668431429495/>

Дидактична гра «Судоку, або продовж рядок»

Мета: формувати логічне мислення та вміння пояснювати свій вибір; розвинути зорове сприйняття, концентрацію та вибірковість уваги.

Інструкція. На картинці зображено декілька рядів предметів та порожні клітинки, в які дитина має підставити логічно-послідовний малюнок і пояснити свій вибір.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Судоку 1: <https://br.pinterest.com/pin/320600067236366464/>

2) Судоку 2: <https://br.pinterest.com/pin/325666616782426509/>

3) Судоку 3: <https://br.pinterest.com/pin/777152479446314968/>

4) Судоку 4: <https://br.pinterest.com/pin/96757091987484128/>

5) Судоку 5: <https://br.pinterest.com/pin/845058317590979132/>

Дидактична гра «Четвертий зайвий»

Мета: формувати вміння класифікувати предмети за спільними ознаками; знаходити зайвий предмет; пояснювати свій вибір; розвинути зорове сприйняття, вибірковість уваги.

Інструкція. Педагог пропонує дитині подивитись на картинки і знайти зайвий предмет, пояснити свій вибір. Наприклад, зайва картинка – слива, тому що огірок, морква, помідор, горох, кукурудза – це овочі.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична гра «Четвертий зайвий»:

<https://viatacuaautism.wordpress.com/2017/03/18/fise-de-lucru-ce-nu-se-potriveste-intrusul/>

2) Дидактична гра «Знайди зайве»: <https://vseosvita.ua/library/embed/01004dwg-4d36.pptx.html>

3) Дидактична гра «Знайди зайвий предмет»:

<https://www.pinterest.com/pin/686306430692817116/>

Дидактична гра «Знайди пару»

Мета: формувати вміння знаходити логічні зв'язки між предметами; пояснювати свій вибір.

Інструкція. Педагог пропонує дитині подивитись на картинки і знайти кожному предмету пару. Під час виконання завдання дошкільник мотивує свій вибір.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична гра «Знайди пару»: <https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>
<https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>
- 2) Дидактичні ігри на розвиток логічного мислення:
<https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>

Дидактична гра «Що переплутано?»

Мета: формувати вміння знаходити логічні зв'язки між предметами; аналізувати зображення та пояснювати свій вибір; розвиток зорового сприйняття, уваги.

Інструкція. Дитині пропонують подивитись на картинку і пояснити, що переплутав художник.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Нісенітниця для дошкільнят: <https://vsepic.ru/393-garni-kartinki-nisenitnici-dlja-doshkilnjat.html>
- 2) Дидактичні ігри на розвиток логічного мислення:
<https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>
- 3) Дидактичні ігри на розвиток логічного мислення «Що зображено не так?»:
<https://www.facebook.com/zven.irc/photos/pcb.1921664574655556/1921664411322239/>
<https://www.facebook.com/zven.irc/photos/pcb.1921664574655556/1921664397988907/>
https://www.facebook.com/zven.irc/photos/pcb.1921664574655556/1921664387988908

Відеогра «Переносне значення слів»

Мета: формувати вміння розуміти переносне значення слів.

Інструкція. Дитині демонструють відеозаняття «Переносне значення слів». Після перегляду обговорюють слова, які вжито в переносному значенні, та метафори, які знайомі дитині.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) «Досліджуємо пряме й переносне значення слів»:
<https://youtu.be/JpswliSw4kM>
- 20 «Пряме та переносне значення слова» <https://youtu.be/RolasYdTfpU>

III етап

Мета: сформувати вміння виконувати вербально-логічні операції

Дидактична гра «Хто це?», «Що це?»

Мета: формувати вміння аналізувати зображення та здійснювати їх опис; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Дитині пропонують подивитись на картинку і описати предмет. Наприклад: це – полуниця, вона червоного кольору, смачна, середнього розміру, росте на землі, плоди збирають влітку.

Гра «Знайди зайве слово»

Мета: формувати вміння класифікувати предмети за спільними ознаками; знаходити зайву назву предмета із групи слів.

Інструкція. Педагог пропонує дитині послухати ряд із чотирьох слів. Три з них логічно пов'язані між собою, одне слово зайве. Завдання дитини – вилучити його з групи слів.

№ з/п	Група слів	Зайве слово
1	слива, картопля, буряк, морква,	слива
2	горох, кавун, часник, гарбуз	кавун
3	капуста, малина, помідор, перець	малина

Дидактична гра «Асоціації»

Мета: формувати вміння логічно підбирати прикметники до слів; пояснювати свій вибір.

Інструкція. Дорослий послідовно читає дитині слова, до яких вона має підібрати декілька прикметників. Наприклад: кошеня – маленьке, руденьке, гарне, грайливе тощо.

Дидактична гра «Аналогії»

Мета: формувати вміння логічно підбирати дієслова до слів; пояснювати свій вибір.

Інструкція. Дорослий послідовно читає дитині слова, до яких вона підбирає дієслово. Наприклад: лялька – гратися; книга – читати; ліжко – лежати; стілець – сидіти; зошит – писати.

Дидактична гра «Переносне значення слів»

Мета: формувати вміння розуміти переносне значення слів.

Інструкція. Педагог читає дитині слова, що мають переносне значення, разом аналізують їх.

Переносне значення	Пояснення	Пряме значення
час біжить	дитина має ноги, тому швидко рухається; час немає ніг – час швидко минає	дитина біжить
золоте серце	золота каблучка зроблена із золота; золоте серце – добра людина	золота каблучка

кам'яне обличчя	стіна кам'яна – стіна зроблена із каміння; кам'яне обличчя – обличчя не емоційне	стіна кам'яна
стіна людей	стіна будинку – будинок має 4 стіни; стіна людей – велика кількість людей	стіна будинку
море квітів	море – великий водний простір; море квітів – велика кількість квітів	море
солодкий голос	солодка цукерка – солодощі з цукру; солодкий голос – приємний голос	солодка цукерка
шовкове волосся	шовкова тканина – тканина із шовку; шовкове волосся – м'яке волосся	шовкова тканина
м'який характер	м'яка подушка – не тверда, пухка; м'який характер – поступлива людина	м'яка подушка
залізна людина	залізні двері – двері зроблені із заліза; залізна людина – мужня людина	залізні двері

Гра «Розкрий пряме значення слів»

Мета: формувати вміння розуміти переносне та пряме значення слів; розвинути уважність до мовлення.

Інструкція. Педагог читає дитині переносне значення слова (метафору), вона його пояснює та розкриває пряме значення.

Переносне значення	Пояснення	Пряме значення
золота людина	добра людина	золоті прикраси
срібний місяць	місяць яскраво-білого кольору	срібний посуд
лисячі очі	хитрий погляд людини	хитра лисиця
гори книжок	велика кількість книжок	високі гори
солодкі спогади	приємні спогади	солодкий чай
гоłodний як вовк	гоłodна людина	хижий вовк
сонце посміхається	сонячний день	дитина посміхається
погода сумує	пахмурна погода	сумує людина
звертання до людини:		
«Ти моє сонечко»	гарна, приємна людина	сонячний день, підіймає настрій
«Ти моя бджілочка»	людина, що багато працює	бджілка збирає нектар

Розповідь «Що робить дитина?»

Мета: формувати вміння аналізувати ситуації та розповідати про них; розвиток зорового сприйняття, уваги та зв'язного мовлення.

Інструкція. Дитині пропонують подивитись на малюнок і розповісти, що робить персонаж.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні ігри на розвиток логічного мислення:

<https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-rozvitok-logicnogo-mislenna-352752.html>

Розповідь «Послухай та розкажи»

Мета: формувати вміння аналізувати вербальну інформацію, робити висновки; розвинути увагу до мовлення; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині читають оповідання, казку, історію, притчу. Потім ставлять запитання, відповіді на які розкриють розуміння дитиною змісту прочитаного та вміння підсумовувати почуте .

Орієнтовні твори за джерелом:

- 1) Твори В. Сухомлинського: <https://naurok.com.ua/dobirka-tvoriv-v-suhomlinskogo-dlya-ditey-rannogo-ta-molodshogo-doshkilnogo-viku-190926.html>
- 2) Повчальні казки для дітей: <https://zhashkiv3.school.org.ua/news/10-10-30-28-05-2020/>
- 3) Казки для дітей: <https://surl.li/pemaje>
- 4) Казки для дітей та інша дитяча література: <https://svit-kazok.info/>
- 5) Казки для дітей 7-8-9 років читати українською: <https://pepi.com.ua/biblioteka/kazky/dlia-ditei-7-8-9-rokiv>

Розповідь «Подивись та розкажи»

Мета: формувати вміння аналізувати вербальну інформацію, робити висновки; розвинути увагу до мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють відео/аудіоматеріал: казки, оповідання, історії тощо. Потім ставлять питання, які розкривають розуміння дитиною змісту переглянутого/почутого та дають можливість зрозуміти рівень її вміння підбивати підсумки.

Орієнтовні твори за джерелом:

- 1) «Хлопчик і хвора мама» В. Сухомлинський: <https://youtu.be/J7SpEjFFjm4>
- 2) «Дівчинка, яка нічого не їла» Н. Забіла: <https://youtu.be/SPQWXgFbTcE>
- 3) «А чому собаки висовують язик?»: <https://youtu.be/DqYGBobJSH0>
- 4) «В якому вчинку живе добро?»: <https://youtu.be/TZ00jIhqa7M>
- 5) «Не обдурюй»: <https://youtu.be/RglFZ8r8wyw>
- 6) «Дерево щастя»: <https://youtu.be/Wp4h52l4kWY>
- 7) «Солом'яний» бичок: https://youtu.be/cCQwqBgmB6s?list=TLPQMjQwNDIwMjNpgDIQRMfL_Q

ФОРМУВАННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ УВАГИ

Мета: формування вмінь зосереджувати увагу на модальності відчуттів; розвивати увагу до мовлення в умовах гри та навчання.

Особливості корекційної навчально-розвиткової роботи під час формування вербальної уваги

Зміст завдань корекційної навчально-розвиткової програми, окрім формування підскладових базових компонентів мовленнєвої готовності, спрямований також стимулювати в дітей з логопатологією розвиток вербальної уваги. Тому на всіх етапах роботи ми ґрунтувались як на спеціально зорієнтовані, так і суміжно обумовлені з іншими компонентами завдання.

I етап

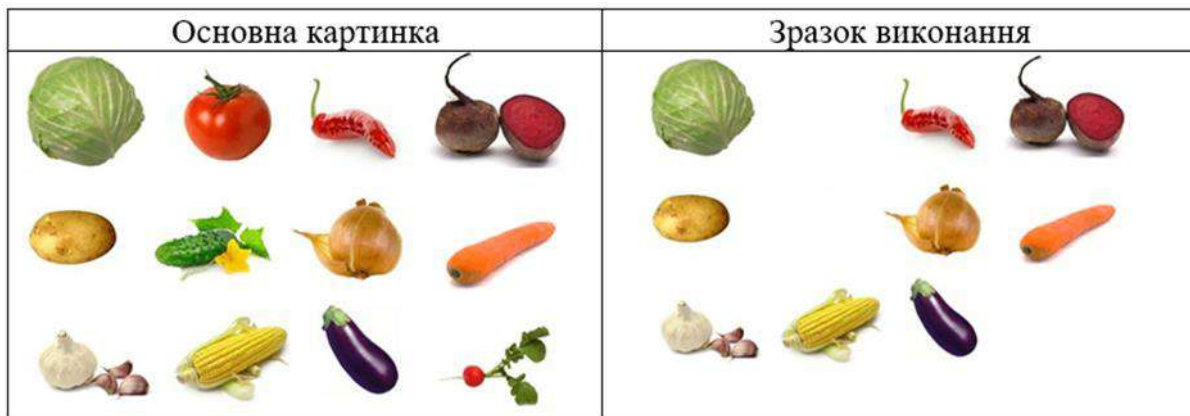
Мета: формувати зосередження на модальності (формі прояву подразника) відчуттів (слухового, зорового, тактильного, рухового); розвиток концентрації та стійкості уваги.

Розвиток концентрації уваги

Гра «Покажи де ..?»

Мета: формувати вміння концентрувати увагу на зоровому стимулі.

Інструкція. Дитині демонструють картинку із зображеними предметами, просять їх показати. Наприклад: «Покажи, де буряк?», «Де зображено помідор?», «Де знаходиться баклажан?», «Покажи капусту?» тощо (ставлять запитання, не притримуючись порядку розташування предметів на картинці).

Гра «Заборонене слово»

Мета: формувати слухову увагу; розвинути концентрацію уваги на вербальні повідомлення.

Інструкція. Дитині озвучують правила гри: під час запитань не можна називати заборонене слово – його потрібно змінювати різними способами. Наприклад, заборонено називати слова, що позначають групу кольорів, таких як: «зелений», «червоний», «синій»; не можна також повторювати слова-замінники двічі. Орієнтовні запитання: «Якого кольору трава?» (салатова), «Якого кольору пшениця» (золотого); «Якого кольору ведмідь» (бурий, білий) тощо.

Розвиток стійкості уваги

Гра «Знайди подібний малюнок»

Мета: формувати стійкість уваги на зорових стимулах.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять віднайти той самий малюнок серед інших.

Орієнтовні ігри за джерелом:

1) Розвиток уваги: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-zorovogo-sprijnatta-j-vpiznavanna-uvagi-u-starsih-doskilnikiv-pri-ovolodinni-citannam-128907.html>

Гра «Чарівний мішечок»

Мета: формувати стійкість уваги на тактильних стимулах.

Інструкція. Дитині пропонують обмацати мішечки із певним наповнювачем (це можуть бути крупи, різні предмети, іграшки тощо) і назвати його.

Гра «Знайди однакові предмети»

Мета: формувати стійкість уваги на зоровому стимулі

Інструкція. Дитині пропонують розглянути малюнок і з'єднати олівцем однакові предмети.

Орієнтовні ігри за джерелом:

1) Знайди предмети одного кольору: <https://www.pinterest.com/pin/627196685606655582/>

II етап

Мета: сформувати вміння зосереджувати увагу на завданнях; розвиток обсягу та вибірковості уваги.

Розвиток обсягу уваги

Гра «Відшукай предмети на картинці»

Мета: формувати обсяг уваги на зоровому стимулі

Інструкція. Дитині пропонують розглянути малюнок і визначити, які предмети там зображено, вказати їх кількість.

Орієнтовні ігри за джерелом:

- 1) Знайди тварин: <https://www.pinterest.com/pin/365706432254675401/>
- 2) Підготовка до школи: <https://logiclike.com/uk/rozvytok-navchannya/uvaga>
- 3) Знайди відмінності: <https://www.pinterest.com/pin/1011410028796143482/>
- 4) Скільки тварин ти бачиш на малюнку: <https://ua.depositphotos.com/similar-images/259572154.html>

Розвиток вибірковості уваги

Гра «Знайди групу предметів»

Мета: формувати вибірковість уваги на зоровому стимулі

Інструкція. Дитині пропонують розглянути малюнок і знайти певну групу предметів серед інших зображень.

Орієнтовні ігри за джерелом:

- 1) Знайди іграшки: <https://www.pinterest.com/pin/314477986492220922/>
- 2) Знайди продукти: <https://www.pinterest.com/pin/4714774600701536/>
- 3) Знайди 10 предметів на картинці:
<https://www.pinterest.com/pin/193303008997390865/>
- 4) Підготовка до школи: <https://logiclike.com/uk/rozvytok-navchannya/uvaga>

III етап

Мета: формувати вміння зосереджуватися увагу на вербальній інформації; розвиток розподілу та переключення уваги.

Розвиток розподілу уваги

Гра «Які слова зайві?»

Мета: формувати розподіл уваги.

Інструкція. Дитині читають слова, її завдання – уважно слухати текст й віднайти зайве слово, яке не підходить до змісту.

- В лісу ми збирали гриби, ягоди, шишки і капусту.
- В саду можна побачити мурах, метеликів, птахів крота і крокодила.
- По дорозі їде трактор, велосипед, човен, самокат, автомобіль, літак.
- В річці живуть карасі, щуки, соми, кажани, видри.
- Хутро має кіт, пес, папуга, заєць, дельфін.

Розвиток навичок переключення уваги

Дидактична гра «Назви і порахуй»

Мета: формувати навички переключення уваги.

Інструкція. Дорослий пропонує дитині уважно розглянути картинку, на якій зображено тварин (котик і зайчик). Їй потрібно присвоїти їм порядковий номер і назву. Наприклад: перший котик, перший зайчик, другий зайчик, другий котик і т.п.

Орієнтовні ігри за джерелом:

- 1) Порахуй тваринок і озвуч їх емоції: https://ru.freepik.com/free-vector/expression-of-emotion-concept-set-cat-character-in-diffetent-animal-emotions_18779007.htm?query=undefined#from_view=detail_alsolike
- 2) Порахуй предмети і озвуч їх назви: https://ru.freepik.com/premium-icon/thanksgiving_26013044.htm?query=undefined#from_view=detail_alsolike

Нейромоторна функційність

ФОРМУВАННЯ КИСТЬОВОГО ПРАКСИСУ

***Мета:** формувати узгоджену моторику пальців рук; розвинути диференційовані рухи рук; сформувати вміння виконувати дії з предметами.*

I етап

***Мета:** формувати вміння за зразком та відповідно до музичного супроводу відтворювати позиції пальців рук.*

Вправа моторно-кистьова «Диференційовані рухи руки»

***Мета:** розвинути кінетичний праксис рук; формувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.*

***Інструкція.** Дорослий демонструє позицію рук, а дитина повторює її. Для кращої візуалізації показують відеозразки з музичним супроводом.*

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Диференційовані рухи: <https://www.youtube.com/watch?v=d0EcC4DJCFc>
- 2) Музична гра «Веселий ритм»: <https://www.youtube.com/watch?v=nqqItZ6wQRM>
- 3) Halloween Steady Beat Body Percussion for Elementary Music: <https://www.youtube.com/watch?v=06-rCgatMQ0>
- 4) Brain Break Hand Exercise Warm Up to 'Twinkle Twinkle Little Star' for Beginner: <https://www.youtube.com/watch?v=5he1sCixSLM>
- 5) Кінезіологічні вправи. Казочка про двох кошенят: <https://www.youtube.com/watch?v=eXlbaGCCcOA>
- 6) Нейроігри для дітей: <https://www.youtube.com/watch?v=97tfZbmdE1w>

II етап

***Мета:** сформувати вміння за зразком та мовленнєвим супроводом відтворювати позиції пальців рук та диференційовані рухи руки.*

Вправа моторно-кистьова «Пальчикові танці»

***Мета:** формувати кінестетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; сформувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.*

***Інструкція.** Педагог включає ритмічну музику, демонструє перед дитиною «пальчикові танці» і просить її повторювати за ним. Наприклад: зімкнення та розімкнення долоні, з'єднання та роз'єднання вказівного і великого пальця в кільце. Виконується вправа спочатку правою кистю руки, потім лівою, в кінці обома руками, на завершення плескаємо в долоні. Завдання ускладнюється чергуванням пальців та рук. Вправа може трансформуватись і використовуватись на різних заняттях як рухова розминка для зміни виду діяльності.*

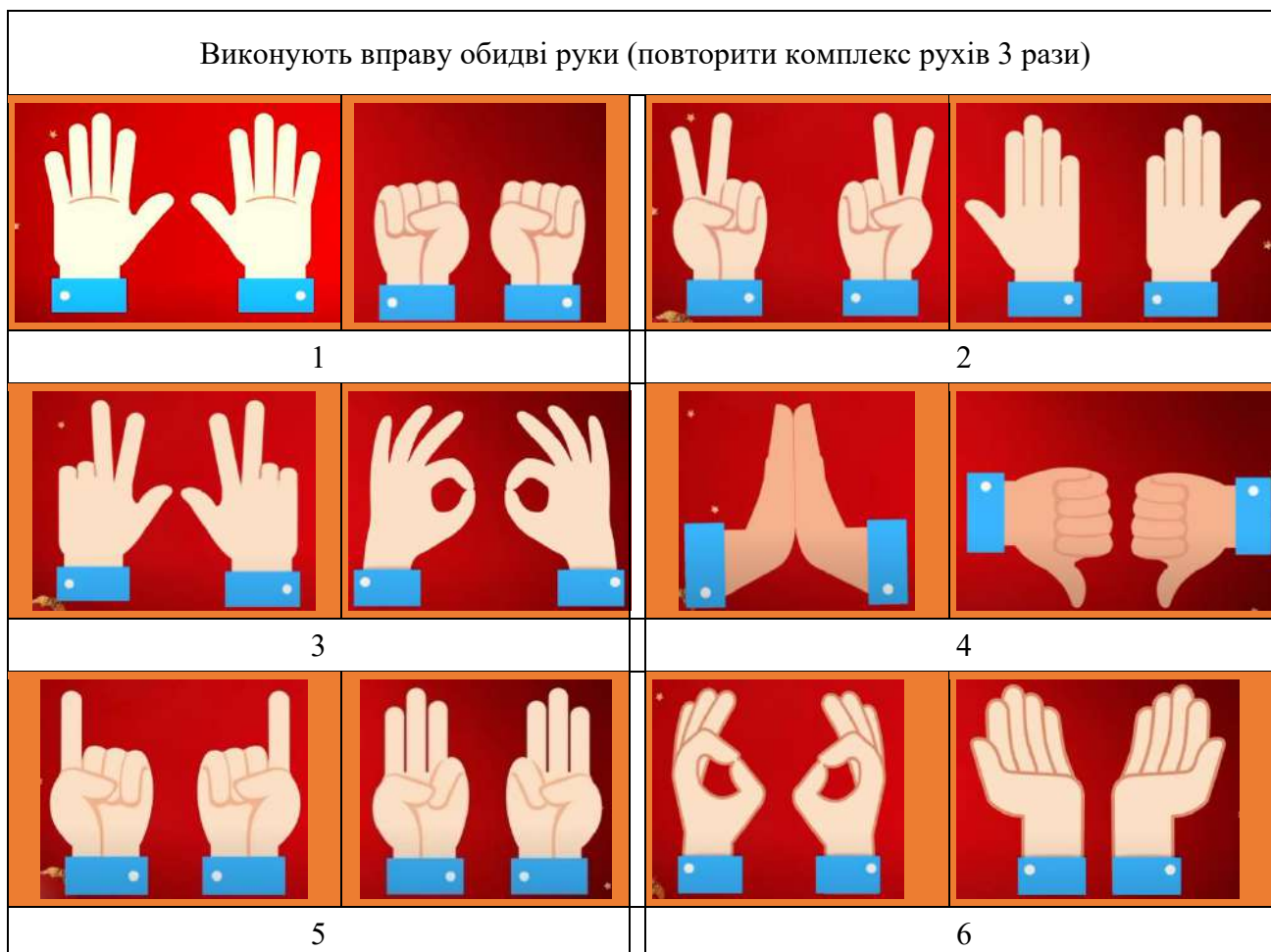
Зразок танцювальних рухів рук

Виконує вправу права рука			
			
1	2	3	4
			
5	6	7	8
Виконує вправу ліва рука			
			
1	2	3	4
			
5	6	7	8
Виконують вправу обидві руки			
			
1		2	
			
3		4	

Вправа моторно-кистьова «Пальчикова руханка»

Мета: формувати кінстетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; сформувати чуття ритму; підвищити рівень концентрації уваги, самоконтролю.

Інструкція. Дитині демонструють відео пальчикової гімнастики. Завдання – під музичний супровід повторювати рухи рук і пальців разом з педагогом.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Пальчикова гімнастика: <https://youtu.be/G3sgLZtp9Ck>

Вправа моторно-кистьова «Пальчикова гімнастика»

Мета: формувати кінстетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; сформувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.

Інструкція. Дитині демонструють відео пальчикової гімнастики. Разом з педагогом вона має повторювати рухи рук і пальців, які висвітлюються на екрані.

I. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «кулак», «долоня» (розкрита долоня ставиться на стіл), «гусак» (з позиції «кулак» витягуємо вперед вказівний та великий пальці), «Ок» (з позиції «долоня» з'єднуємо вказівний та великий пальці).

I комплекс вправ

Виконує вправу права рука (повторити комплекс рухів 4 рази)				
				
0	1	2	3	4
Виконує вправу ліва рука (повторити комплекс рухів 4 рази)				
				
0	1	2	3	4
Виконують вправу обидві руки (повторити комплекс рухів 4 рази)				
				
0		1	2	
				
0		1	2	

II. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «кулак», «клас» (з позиції «кулак» витягуємо вперед великий палець), «кулак», «заєць» (з позиції «кулак» витягуємо вперед вказівний та середній пальці).

II комплекс вправ

Виконує вправу права рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1	2	3	4	

Виконує вправу ліва рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
 1	 2	 3	 4	
Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
 1	 2	 3	 4	
 3	 4	 1	 2	

III. Виконується вправа правою рукою, потім лівою, в кінці – обома: «долоня», «погано» (з позиції «кулак» витягуємо донизу великий палець), «долоня», «вказівний» (з позиції кулак витягуємо вперед вказівний палець).

III комплекс вправ

Виконує вправу права рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
 1	 2	 3	 4	
Виконує вправу ліва рука				Повторити комплекс рухів 4 рази
 1	 2	 3	 4	
Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
 1	 2	 3	 4	

1		2		
				
3		4		

IV. Виконують вправу обома руками: «плескання в долоні», «розкрити долоні», «плескання в долоні», «обіймання» (права долоня з'єднується з лівою).

IV комплекс вправ

Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1		2		
				
3		4		

V. Виконують вправу обома руками: «обіймання» (права долоня з'єднується з лівою), «голуби» (долоні розкриті, великі пальці поряд), «обіймання», «плескання в долоні».

V комплекс вправ

Виконують вправу обидві руки				Повторити комплекс рухів 4 рази
				
1		2		
				
3		4		

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) BRAIN GYM Warm Up with Emoji and Metronome 1 Fine Motor Exercise for fingers, hands 1: Handwriting https://youtu.be/Iatni_Jk9ks
- 2) HANDWRITING WARM UPS 1 Hand and Finger Exercises Teletherapy 1 Occupational Therapy for Kids Writing: <https://youtu.be/xH0e9yHANjk>
- 3) HANDWRITING WARMS UPS With Pencil 1 Beginner Hand and Finger Exercises for Kids: <https://youtu.be/gMpq7ql9fAw>
- 4) Brain Break Hand Exercise Warm Up to 'Twinkle Twinkle Little Star' for Beginner: <https://youtu.be/5he1sCixSLM>
- 5) Hands Gymnastics, Fingers Warm Up & Brain Break with Emoji: <https://youtu.be/G3sgLZtp9Ck>
https://youtu.be/Iatni_Jk9ks
- 6) Пальчикові ігри з олівцями, дрібна моторика: <https://www.youtube.com/watch?v=-dTeN8QdB4Q>
- 7) Пальчикова гімнастика. Кінезіологічні вправи 2: <https://www.youtube.com/watch?v=GYJw-sVZW4w>

III етап

Мета: формувати вміння за вербальною інструкцією виконувати пальцями рук дії з різними предметами.

Для формування вмінь виконувати пальцями рук дії з різними предметами використовуємо завдання, що розроблені для розвитку «зорово-моторної координації».

ФОРМУВАННЯ ОРАЛЬНОГО ПРАКСИСУ

Мета: формувати вміння виконувати статичні та динамічні артикуляційні рухи обличчя, губ та язика

І етап

Мета: формувати статичні (кінестетичні) артикуляційні рухи обличчя, губ та язика.

Бесіда «Будова артикуляційного апарату»

Мета: формувати уявлення про будову артикуляційного апарату.

Інструкція. Дорослий знайомить дитину із будовою артикуляційного апарату.

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Казка про Язичок. Ознайомлення дітей із будовою артикуляційного апарату.
- 2) Артикуляційна гімнастика: <https://www.youtube.com/watch?v=7JXVscAK7Nk>

Вправа «Артикуляційна розминка»

Мета: формувати вміння утримувати органи артикуляції в заданому положенні.

Інструкція. Педагог демонструє зразок артикуляційної позиції (самостійно або з картинки, відеопрезентації). Просить дитину утримувати органи артикуляції в потрібному положенні від трьох до п'яти секунд.

- **«Усмішка».** Губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкнені, їх добре видно. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Трубочка».** Губи витягнуті вперед (зуби зімкнуті). Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Лопатка».** Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Голочка».** Усміхнутися, висунути язик уперед. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Чашка».** Відкрити рот, бічні та передні краї широкого язика підняти догори. Не торкатися зубів. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Конячка»** (кляцання язиком). Витягнути рот. Присмоктати язик до піднебіння, кляцати язиком. Спочатку повільно, потім швидше, розтягуючи під'язичну зв'язку. Повторити чотири-п'ять разів.
- **«Смачне варення».** Висунути широкий язик, облизати верхню губу і сховати язик углиб рота. Повторити чотири-п'ять разів.
- **«Гойдалка».** Відкрити рот, напруженим язиком тягтися до верхніх та нижніх зубів по черзі. Повторити чотири-п'ять разів.

- **«Годинник».** Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком вузького язика тягнутися то до правого, то до лівого вуха (в різні куточки рота). Стежити, щоб щелепа й губи не рухалися. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Парканчик».** Губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкнені, їх добре видно.
- **«Неслухняний язичок».** Широкий, розслаблений язик висунути, покласти на нижню губу і промовляти «пя-пя-пя». Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Чисті зуби».** Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком язика «чистити» внутрішню сторону нижніх зубів. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Гірка».** Відкрити рот, кінчик язика захований за нижні різці, спинка язика піднята вгору. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Літачок».** Дитині потрібно в спеціальному артикуляційному положенні здути ватну кульку, що знаходиться на її носі: відкрити рот, розтягнути в невеликій усмішці губи, широкий язик покласти на нижню губу, спрямовувати видихуване повітря на кінчик язика. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Бублик».** Губи округлені, витягнуті вперед. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.
- **«Маляр».** Відкрити рот, кінчик язика рухається періодично то до верхніх зубів, то до піднебіння. Виконувати чотири-п'ять разів.
- **«Кошеня п'є молоко».** Відкрити рот, бічні та передні краї широкого язика підняти догори. Не торкатися зубів. Кінчик язика рухається від нижньої губи до верхньої. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.
- **«Змійка».** Відкрити широко рот. Висунути гострий кінчик язика, а потім прибрати його до рота. Вправа повторювати чотири-п'ять разів.
- **«Індичата».** Відкрити рот, покласти широкий язик на верхню губу; кінчик язика динамічно рухати то вправо, то вліво. Потім вправа виконується з участю голосу, в результаті має вийти дзвінке звукосполучення [бл]-[бл]-[бл]-[бл]. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.
- **«Пароплав».** Відкрити рот, покласти широкий язик між зубами і промовляти звук [и]- [и]- [и]- [и]. Вправа триває від трьох до п'яти секунд.
- **«Грибочок».** Відкрити рот, присмоктати кінчик язика до верхнього піднебіння. Вправа повторювати від шести-семи разів.
- **«Гармоніка».** Відкрити рот, присмоктати кінчик язика до верхнього піднебіння. Рот з «прикріпленим» язиком почергово відкривати та закривати. Вправа повторювати від шести-семи разів.
- **«Барабан».** Відкрити рот, постукати кінчиком язика по авіолям, вимовляти динамічно та швидко звук [д]-[д]-[д]-[д]-[д].

• **«Кішка сердиться».** Відкрити рот, кінчик язика захований за нижні різці, його бічні краї притиснути до верхніх корінних зубів, спинка піднята вгору. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Гімнастика для ротика (артикуляційна) №1:

<https://www.youtube.com/watch?v=ffxaloBdHaw>

2) Артикуляційна гімнастика. Розвиток і навчання дітей українською.

Підготовка до школи: <https://www.youtube.com/watch?v=VLWHsAAfbng>

3) Артикуляційна гімнастика (база):

<https://www.youtube.com/watch?v=ayrscEIIc0I>

4) Артикуляційна гімнастика (музика):

<https://www.youtube.com/watch?v=HcE3iNXfSKo>

II етап

Мета: формувати динамічні (кінетичні) артикуляційні рухи губ та язика.

Вправа «Артикуляційна гімнастика»

Мета: формувати вміння динамічно переключати з однієї на іншу позицію органи артикуляції.

Інструкція. Дитина за зразком педагога (можна використати відеопрезентації, артикуляційні зображення) переключає артикуляційні рухи з однієї позиції на іншу. Наприклад, язик – губи («Лопатка» – «Усмішка»), зміна позицій язика («Годинник», «Смачне варення»), зміна позицій губ («Усмішка» – «Трубочка»). Під час завдання органи артикуляції утримуються в потрібному положенні. Виконують чотири-п'ять разів.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Артикуляційна гімнастика:

<https://www.facebook.com/watch/?v=612543382670270>

III етап

Мета: формувати вміння за вербальною інструкцією (без зорового підкріплення) виконувати статичні та динамічні артикуляційні рухи.

Вправа «Артикуляційна розминка»

Вправа «Артикуляційна гімнастика»

ФОРМУВАННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНОГО ПРАКСИСУ

Мета: формувати вміння правильно вимовляти звуки рідної мови

Особливості корекційної роботи під час формування артикуляційного праксису

Логопедичний вплив. Корекція звуковимови у дітей з **дислалією** та **дизартрією** проводиться в три етапи. Зокрема, на *пропедевтично-грунтовному етапі* здійснюється підготовка артикуляційних вмінь, робота над диханням, розвиток оральної мускулатури, фонематичних процесів (сприймання, аналіз, уявлення), слухо-мовленнєвої пам'яті, вербальної уваги, дрібної моторики та інших складових психологічного компонента.

На *варіативно-послідовному етапі* паралельно з розвитком інтелектуальної функційності формується правильна звуковимова: постановка звуків (імітативним способом, за допомогою спеціального логопедичного інструментарію), їх диференціювання та автоматизація (ізолювано, в складах, складових рядах, у різних позиціях слова, в чистовиках, реченнях, текстах).

На *мовленнєво-активному етапі* відпрацьовується самоконтроль правильної вимови звука в мовленні під час спілкування з близьким оточенням.

У дітей з **ринолалією** корекційна робота з розвитку артикуляційного праксису проводиться у передопераційний та післяопераційний періоди. Зокрема, до операції працюють над постановкою звуків (доступних за артикуляцією), силою голосу, мовленнєвим диханням, оральною мускулатурою (логомасаж). Після операційного втручання здійснюється постановка інших спотворених звуків, проводиться логопедичний масаж (піднебіння), формується піднебінно-глоткове змикання, усувається назалізація.

Медичний вплив. Зубо-щелепні та щелепо-лицеві порушення коригуються ортодонтичним та хірургічним лікуванням: вузька під'язикова вуздечка – проведення френулопластики вуздечки язика; неправильний прикус – носіння ортодонтичних апаратів або ортогнатична операція; відкрита ринолалія – хірургічна допомога (уранопластика, хейлопластика, велофарингопластика); дизартричні розлади – медикаментозне лікування, фізіотерапевтична реабілітація (ЛФК, масажі, нейророзвиваюча терапія – Бобат-терапія та ін.)

I етап

Мета: формувати знання про звуки мовлення та їх артикуляцію.

Бесіда «Звуки мовлення»

Мета: формувати знання про звуки мовлення

Інструкція. Педагог розповідає дитині про походження звуків рідної мови.

Усі слова в мовленні складаються з окремих звуків. Звук є найменшою одиницею мовленнєвого потоку, з яких утворюються слова. Звуки формуються за допомогою апарату мовлення.

Деякі звуки формуються за участю голосу ([a], [o], [y], [e], [и], [i]) їх називають *голосними*. Інші звуки, що утворюються за участю голосу та шуму називаються *приголосними*. З перевагою голосу – це сонорні приголосні, а саме: [в], [й], [р], [р'], [м], [н], [н'], [л], [л']; з перевагою шуму – дзвінкі приголосні, такі як: [б], [д], [д'], [з], [з'], [дз], [дз'], [ж], [дж], [г], [г] та глухі приголосні – [п], [т], [т'], [с], [с'], [ц], [ц'], [ш], [ч], [к], [х], [ф].

Під час вимови звука утворюється певна позиція органів мовлення, яку називають артикуляцією.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Артикуляція голосних звуків мовлення:

https://logopedia.com.ua/logopedam_u/artykuliatsiia-holosnykh-zvukiv/

2) Артикуляція приголосних звуків мовлення:

<https://logopedia.com.ua/logopedamu/artykuliatsiia-pryholosnykh-zvukiv/>

3) Звуки. Голосні та приголосні звуки: http://defectsurdo.blogspot.com/p/blog-page_26.html

4) Артикуляція звуків: <https://www.youtube.com/watch?v=39DBcZaa2KE>

5) Немовні звуки: <https://www.youtube.com/watch?v=tea3aURfwQc>

6) Голосні звуки: <https://www.youtube.com/watch?v=5pzq7iGTlkk>

7) Приголосні звуки: <https://www.youtube.com/watch?v=I7ZxA5UcKfE>

8) Дзвінкі та глухі приголосні:

<https://www.youtube.com/watch?v=zWMmD8RQTd4>

9) Правильна артикуляція: <http://logopedia.in.ua/porushennya-vymovy-svystyachyh-zvukiv.html>

10) Казка про звуки: <https://youtu.be/bXKIYVb1sbc>

Гра «Склади слово зі звуків»

Мета: формувати вміння чути звуки мовлення, утворювати з них слова.

Інструкція. Педагог повільно читає звуки, завдання дитини – уважно їх послухати і назвати слово. Наприклад, [с, о, в, а] – сова; [к, а, ш, а] – каша.

Гра «Назви слово заданим звуком»

Мета: сформувати вміння чути звуки мовлення, співвідносити їх зі словом.

Інструкція. Дитині пропонують послухати звук і назвати слова, в яких він є. Завдання ускладняється збільшенням звуків. Наприклад, [с] – сова, стілець, миска...; [а], [ш] – каша, шапка, мишка.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Корекція мовлення: http://defectsurdo.blogspot.com/p/blog-page_26.html

2) Методична скарбничка: <http://logopedy.ks.ua/casket>

Гра «Знайди голосний звук»

Мета: формувати вміння чути звуки мовлення, співвідносити їх зі словом.

Інструкція. Дитині розповідають про голосні звуки мовлення, демонструють їх артикуляційну позицію. Просять подивитися на картинки і назвати предмети, в назвах яких є відповідний звук.

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Вивчаємо голосні звуки: <https://youtu.be/wKB4ve0tqiQ>
- 2) Артикуляція голосних звуків: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ai0y-6269.ppt.html>
- 3) Сигнальні картки для артикуляції голосних звуків: https://youtu.be/gvw_96glM9M

Гра «Знайди приголосний звук»

Мета: формувати вміння чути та вимовляти приголосні звуки мовлення.

Інструкція: Дитині розповідають про приголосні звуки мовлення, демонструють їх артикуляційну позицію. Показують картинки і просять назвати предмети, в назвах яких є відповідний звук.

II етап

Мета: формувати вміння чути та правильно вимовляти звуки мовлення під час їх постановки, диференціації та автоматизації.

Корекція вимови свистячих звуків [с] – [с'], [з] – [з'], [ц] – [ц']

В умовах правильної артикуляційної позиції для вимови свистячих звуків губи розтягнуті в усмішці, повітря на видиху проходить тонким струменем крізь кінчик язика по жолобку його спинки. Під час спотвореної вимови артикуляція мовленнєвих органів змінена.

Логопедична корекція вимови свистячих звуків передбачає проведення пропедевтичних артикуляційних вправ: «Усмішка», «Трубочка», «Лопатка», «Парканчик», «Неслухняний язичок», «Чисті зуби», «Гірка», «Літачок».

Міжзубний сигматизм – під час вимови свистячих звуків кінчик язика (плаский, слабкий, не напружений, не втримує визначену позицію) просувається між передніми верхніми та нижніми зубами. Звуки цієї групи замінюється на глухий шиплячий звук.

При постановці звука [с] дитину просять зімкнути зуби, розтягнути рот в усмішці, втримувати язик за зубами. Спеціальними логопедичними інструментарієм логопед, натискаючи на кінчик язика, опускає його до нижніх різців. Утримуючи задану артикуляційну позицію, дитина подовжено вимовляє звук [с].

Губно-зубний сигматизм – під час вимови звуків нижня губа закриває верхні зуби, утворюючи глухий звук. Для корекції неправильної звуковимови

просять дитину розкрити губи (або утримувати нижню губу пальцями руки), кінчик язика в середині рота спрямувати до верхніх різців, між зубами утворити невелику щілину, крізь яку має виходити «холодне» повітря. Спробувати в цій артикуляційній позиції вимовити продовжний свистячий звук [с].

Боковий сигматизм – під час вимови звука [с] слабкий струм повітря виходить не через кінчик язика, а з його боків. На першому етапі корекційної роботи дитина має закріпити артикуляційні навички, а саме: утримувати «плаского» язика між зубами та спрямовувати струмінь видихуваного повітря на кінчик язика. Другим етапом логопедичного впливу є втримування язика за нижніми різцями.

Призубний сигматизм – язик напружений, його кінчик закриває щілину між зубами, заважаючи виходу повітря. Для подолання цього недоліку дитина має навчитись «розпластувати» язик в роті; утримувати кінчик язика між верхніми та нижніми різцями; спрямовувати видихуване повітря по середині язика на його кінчик. Наступним кроком є утримання широкого краю язика за зубами (за допомогою логопедичного інструментарію).

Носовий сигматизм – під час вимови свистячих звуків корінь язика перекриває м'яке піднебіння, яке опускається та утворює прохід для повітряного струменя, що видихається через ніс. Корекція порушення звуковимови відбувається в декілька етапів: закріплюють навичку правильного дихання – кінчик язика виставляється між передніми різцями, видихуваний струмінь повітря спрямовується повздовж середньої частини язика; кінчик язика направляють за нижні різці.

Парасигматизм свистячих звуків – заміна звуків [с], [с'], [з], [з'], [ц], [ц'] на шиплячі передньоязикові, какумінальні – [ш], [ж] або апікальні – [т], [д]. Під час логопедичної корекції робота відбувається поетапно: I – зменшення тону м'язів язика; II – перехід язика в міжзубну позицію; III – опущення язика за нижні різці.

Після постановки звука [с] починається робота зі звуком [з]. До відповідних артикуляційних позицій додається гучність голосу. Під час почергової вимови звуків [с], [з] дитина може добре відчувати вібрацію голосових зв'язок, поставивши руку на свою шию.

Для постановки звука [ц] губи розтягнуті в усмішку, звуки [т] і [с] промовляються спочатку почергово потім з'єднано: [т] – [с], [т] – [с], [тс] – [тс] – [тс] – [ц].

Корекція вимови шиплячих звуків [ш], [ж], [ч], звукосполучення [шч]

Правильна вимова звука [ш], [ж] передбачає певну артикуляційну позицію: губи округлені, дещо витягнуті вперед; зуби не стискаються; кінчик язика широкий, піднятий до твердого піднебіння, утворює з ним щілину; бічні краї язика знаходяться біля верхніх зубів; м'яке піднебіння перекриває вхід в носову порожнину; голосові зв'язки не вібрують на звук [ш], вібрують на звук [ж]. Під час вимови звука [ч] змінюється положення язика, кінчик якого торкається нижніх зубів, а його передня частина вигинається і дотягується до альвеол і твердого піднебіння, утворюючи зімкнення, яке переходить в щілину; голосові зв'язки не вібрують.

Парасигматизм шиплячих звуків – заміна звуків [ш], [ж], [ч], [шч] іншими звуками.

Для виправлення порушень парасигматизму шиплячих звуків використовуємо такі артикуляційні вправи: «Лопатка», «Чашка», «Смачне варення», «Гойдалка», «Літачок», «Бублик», «Маляр», «Конячка».

Свистячий парасигматизм – переміщення язика в міжзубну щілину (між нижніми та верхніми зубами). Вимова звука [ш] подібна до [с].

Постановку звука [ш] проводимо поступово:

1) артикуляційна розминка (на початковому етапі проводиться перед дзеркалом і за зразком логопеда, після закріплених навичок – без зорового супроводу): почергова зміна артикуляційних позицій «Парканчик» – «Трубочка», які виконуються чітко та динамічно; широкий розслаблений язик покласти на нижню губу. Якщо язик напружений, то робимо вправу «Неслухняний язичок»; фіксуємо широкий язик на нижній губі «язичок спить» (утримуємо від трьох до п'яти секунд, слідкуємо, що б нижня губа не западала до рота, була розслабленою); вправа «Чашка» «Кошеня п'є молоко»; позиція «Чашка» і прибрати язик за верхні зуби. Утримувати в такому положенні від трьох до п'яти секунд;

2) постановка звука: передні зуби зблизити (між ними має бути невеличкий простір); кінчик язика поставити за верхні зуби; губи округлені, витягнуті вперед; для отримання звука [ш] видихуване повітря спрямовується на язик. Повітря тепле, виходить широким струменем. Якщо губи розслаблені, то для фіксації округленого положення пальцями рук легенько стискають обидві щічки;

3) під час виконання завдання важливо акцентувати увагу дитини на розрізнення правильної та спотвореної вимови звука. Для підкріплення мотивації успіху завершувати заняття варто під час успішного його виконання.

Під час постановки звука [ж] підключаємо силу голосу. Для виконання цього завдання руку дитини кладемо на її шию і почергово вимовляємо звуки [ш], [ж]. Дати можливість дитині самостійно проаналізувати звукові зміни.

Губно-зубний парасигматизм – перекриття нижньою губою верхніх зубів перетворює звук [ш] на [ф]. Під час постановки звука [ш] з дитиною відпрацьовують фонетичні вправи, спрямовані на розрізнення звуків [ш] і [ф]; налаштовують артикуляційні органи, виконуючи спеціально підібрані вправи. Наступним завданням стає закріплення правильної артикуляційної позиції звука: губи розкриті (можна притримати верхню губу пальцями руки), між зубами утворити невелику щілину; кінчик язика широкий, знаходиться за зубами; утримуючи задану артикуляційну позицію, дитина дме на язик та продовжено вимовляє звук [с]. Під час вимови широкий край язика переміщують з нижньої позиції у верхню.

Призубний парасигматизм – язик напружений, його кінчик впирається у верхні зуби, перекриває струмінь видихуваного повітря, перетворюючи звук [ш] на [т]. На початку логопедичної роботи з дитиною відпрацьовують фонетичну диференціацію звуків [ш] і [т]; звертають увагу на специфіку вимови цих звуків, зокрема під час вимови звука [ш] язик плаский, не напружений; струмінь видихуваного повітря теплий, безперешкодно виходить

із боків язика. Натомість під час вимови звука [т] кінчик язика напружений, впирається у верхні альвеоли; струмінь повітря наштовхується на міцно зімкнуті передні зуби та язик, які перешкоджають його виходу. Тому звук виходить уривчастий та глухий.

Наступним етапом роботи є налаштування органів артикуляції спеціальними артикуляційними вправами; утримування широкого язика між верхніми та нижніми зубами; спрямування вдихуваного повітря на кінчик язика для утворення міжзубного звука [с]; логопедичним інструментарієм широкий передній край язика відсовують за зуби і піднімають догори. Далі формується артикуляційна позиція звука [ш].

Для постановки звука [ч] пропонують дитині вимовляти по черзі, а потім з'єднано два звуки [т] і [ш]: [т], [ш], [тш] – [тш] – [тш] поки не почує звук [ч].

Звукосполучення [шч] отримуємо під час динамічної промови двох звуків [ш] і [ч].

Корекція вимови сонорних звуків [л], [л']

Для правильної вимови звука [л] артикуляційні органи набувають такого положення: губи та зуби привідкриті; кінчик язика торкається верхніх зубів або альвеоли; корінь язика піднімається до м'якого піднебіння, яке закриває прохід в носову порожнину; видихуваний струмінь повітря проходить по утвореному жолобку язика; голосові зв'язки вібрують.

Ламбдацизм – порушення вимови звуків [л], [л'], їх відсутність, спотворена або пом'якшена вимова. **Параламбдацизм** – заміна звуків [л], [л'] іншими звуками, такими як: [и], [й], [в], [у].

Для корекції цього звука відпрацьовують наступні артикуляційні вправи «Усмішка», «Змійка», «Маляр», «Неслухняний язичок», «Лопатка», «Трубочка», «Чашка», «Конячка», «Смачне варення», «Гойдалка», «Індичата», «Пароплав».

Постановка: 1) кінчик язика висунути з рота, стиснути його передніми зубами; вимовити звук [и] – [и] – [и]; відсунути кінчик язика за передні верхні зуби; закріпити вимову звуку [л]; 2) під час вимови звука [а] почергово спрямовуємо кінчик язика то до верхніх, то до нижніх зубів, отримуючи звукосполучення [ла] – [ла] – [ла] – [ла]; 3) для виправлення губної вимови до автоматизму відпрацьовують вправи «Трубочка», «Усмішка», потім переходять до постановки правильної артикуляції звука [л]; для корекції звука [л'] проводять фонетичне порівняння твердого та м'якого звуків, а саме: вимова твердого звука [л] з голосними [і], [я], [ю], [є] та [и], [а], [е] і отримання м'якого та твердого звукосполучення: [лі] – [ли], [ля] – [ла], [ле] – [ле].

Корекція вимови сонорних звуків [р], [р']

Ротацизм – порушення вимови звуків [р], [р'] (відсутність, заміна звука, спотворена вимова). Причинами неправильної вимови є функційні, фізіологічні та органічні порушення, що призводять до специфічних змін у розвитку артикуляційних органів: непластична, коротка під'язикова вуздечка, вузьке піднебіння, маленький, товстий або тонкий язик тощо.

Горлова вимова звука [р] нагадує звукосполучення [гр]. Це французька або гаркава вимова, під час якої губи напіврозкриті, зуби

незімкнені, язик підтягнутий до верхніх зубів, струмінь видихуваного повітря вібрує не кінчик язика, а м'яке піднебіння (велярний [p]) або здійснює коливання маленького язичка (увулярний [p]).

Бокова вимова звука [p]: під час видихування повітря відбувається вібрація бокової частини язика замість вібрації його кінчика, що спричиняє спотворення звука.

Щічна вимова звука [p]: губи напіввідкриті, зуби зімкнені або мають щілину, язик м'який, з одного боку притиснутий до верхніх зубів, з іншого опущений, пропускає струмінь видихуваного повітря, утворюючи звукосполучення [pль].

Носова вимова звука [p]: губи напіввідкриті, зуби розімкнені, кінчик язика не вібрує та притиснутий догори твердого піднебіння, м'яке піднебіння пропускає видихуване повітря в носову порожнину, утворюючи звукосполучення [пг].

Одноударна вимова звука [p] – язик м'який, маленький або короткий, що викликає труднощі втримування його широкої частини біля верхніх альвеол, вібрація відсутня.

Параротацізм – заміна звуків [p], [p'] іншими звуками, такими як: [л], [л'], [в], [й], [г], [и].

Під час правильної вимови звука [p] артикуляційні органи мають займати наступне положення: зуби незімкнені; бокові краї язика підняті, торкаються верхніх зубів; кінчик язика спрямований до верхньої альвеоли [p] або зубів ([p']) та вібрує під струменем видихуваного повітря; м'яке піднебіння перекидає вхід в носову порожнину; голосові зв'язки вібрують.

Для постановки звука [p] відпрацьовують ряд артикуляційних вправ, таких як: «Літак», «Барабан», «Малляр», «Неслухняний язичок», «Чашка», «Конячка», «Смачне варення», «Гойдалка», «Гармошка», «Грибочок».

Постановка звука [p] проводиться поетапно: 1) формування фонематичних процесів; 2) робота над правильною артикуляцією язика: підняття язика в позицію «Чашка» (до положення звука [д]); робота над вимовою фрикативного звука (без належної вібрації) під час фіксації позиції «Чашка» та спрямовування крізь щілину між кінчиком язика та верхніми альвеолами видихуваного повітря, яке утворює звукосполучення [дж] або [дз]; 3) формування вібрації язика, що забезпечує швидка, динамічна вимова на одному подиху звука [д].

Корекція вимови задньоязикових, твердих звуків [к], [г], [х]

Порушення вимови задньоязикових, твердих звуків [к], [г], [х] називають капацізмом, який поділяється на такі види: відсутність задньоязикових звуків; гортанна (потріскуваний гортанний звук), бічна (при дизартріях, коли повітря виходить не по середній лінії язика, а через бічні ділянки ротової порожнини), носова (відкрита ринолалія – задньоязикові звуки набувають носового відтінку) вимова звука.

Паракапактизм – заміна звука [к] на [т] або [х].

Парагаматизм – заміна звука [г] на [д] або [к].

Парахитизм – заміна звука [х] на [к], [т], [с].

Під час артикуляції звука [к] верхні і нижні зуби привідкриті, передня частина язика знаходиться в нижньому положенні, кінчик не торкається нижніх зубів; язик і піднебіння відкриваються під тиском повітряного струменя; голосові зв'язки не вібрують. Артикуляція [г] подібна до звука [к], за винятком того, що голосові зв'язки вібрують. Під час артикуляції звука [х] кінчик язика опущений і торкається нижніх зубів. Передня та середня частини спинки язика займають нижнє положення, задня його частина змикається із піднебінням: по середній лінії язика утворюється жолобок, через який видихуване повітря виробляє шум.

Для корекції задньоязикових твердих звуків [к], [г], [х] відпрацьовують такі артикуляційні вправи, як: «Гірка», «Котушка», «Літачок», здійснюють імітацію пиття води, покашлювання, ікання, позіхання.

Постановка звука [к] відбувається внаслідок правильного наслідування вимови або із механічною допомогою. Дитині пропонують тривало вимовляти звук [т] у нижній артикуляції або склади та-та-та, одночасно натискаючи шпателем чи зондом на передню частину язика й просовуючи язик у глибину ротової порожнини до утворення зімкнення спинки язика з піднебінням. При паракапацізмі додатково відпрацьовують диференціацію звуків.

Після постановки звука [к] відбувається робота над звуком [г]. До відповідних артикуляційних позицій додається гучність голосу.

Постановку звука [х] проводять за артикуляцією, подібною до звука [с], дитину просять вимовляти склад «са» і логопедичним інструментарієм (зондом, шпателем) спрямовують язик у задню частину рота до тих пір, поки не буде чути звукосполучення [хя]: [ся] – [ся] – [хя].

Корекція вимови середньоязикових звуків йотованого звукосполучення

Йотацізм – заміна звука «й» або його відсутність. Відбувається порушена вимова йотованих звукосполучень [йа], [йо], [йе], [йу], [йі]. Вони вимовляються неправильно або замінюються іншими звуками, наприклад, звукосполучення звуків [йі] на [л'].

Для виправлення вимови середньоязикових звуків йотованого звукосполучення використовують наступні підготовчі вправи: артикуляційні – «Гірка», «Кішка сердиться»; дихальні – «Гарячий млинець», «Гріємо руки».

Постановка йотованого звукосполучення виконується різними способами:

1) перед дзеркалом за зразком логопеда відпрацьовують артикуляційну позицію та напрямок струменю видихуваного повітря, спрямованого донизу під час подовженої вимови звука [й] – [й] – [й]);

2) робота над правильною артикуляцією язика: кінчик язика напружено вперти в нижні зуби, вигинати доверху передню частину спинки язика. Під час виконання тренувальної вправи язик спочатку набуває твердого та напруженого стану, потім розслабляється, стає м'яким, його вигин зменшується;

3) швидка вимова звукосполучень [йа] – [йа] призводить до йотованої «я»;

4) вимова за наслідуванням вигуків АЙ! ОЙ!;

5) під час вимови звука [і] сильно видихувати струмінь повітря;

6) постановка йотованого звукосполучення за допомогою зондів («Шпатель», «Постановочний»): відсовуємо язик вглиб рота та отримуємо спочатку звукосполучення [за], потім [йа] і надалі [й].

7) під час зміни звука [й] на [і] або [л'] відпрацьовують диференціацію із звуками-замінниками в складах, словах та реченнях.

Орієнтовні вправи за джерелом:

Корекція-звуквимови: <https://surl.li/sfitva>

Автоматизація звуків

Мета: формувати вміння правильно вимовляти звуки в складах, словах, реченнях; розвинути вміння контролювати правильну вимову звуків в словах під час спілкування.

Інструкція. Автоматизація будь-якого звука проводиться поетапно:

- вимова звука в прямих складах (наприклад, –ша, –шо, –шу);
- вимова звука в зворотних складах (–аш, –ош, –уш);
- вимова звука в складах інтервокальної позиції (–аша, –ошо, –ушу);
- вимова звука у складах зі збігом приголосних (–штра, –шкреб);
- вимова звука на початку слова (шах, шов, шум);
- вимова звука наприкінці слова (миш, душ);
- вимова звука в середині слова (каша, кішка);
- вимова звука у словах зі збігом приголосних (школа, штраф, пиано);
- вимова звука у словах і реченнях (шафа; Даша вишивала вишиванку);
- вимова звука у прислів'ях і скоромовках (Ша, ша, ша – співає Маша);
- вимова звука в ускладнених складовою структурою словах (Попелюшка, шимпанзе, кишеньками).

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Автоматизація звука [p]: <https://mromantika1.wixsite.com/mysite/kopiya-sh-2>

2) Автоматизація звуків: <http://logopedy.ks.ua/casket>

Диференціація звуків

Мета: формувати вміння розрізняти звуки мовлення.

Інструкція. Проводити диференціацію звука комплексно з розвитком фонематичних процесів: розрізнення близьких за звучанням фонем; розрізнення правильної та неправильної вимови звуків; розрізнення звуків за їх твердістю та м'якістю, наприклад [с-с', з-з', т-т', д-д', л-л', р-р']; розрізнення звуків в слові.

Диференціація фонем

- розпізнавання звуку серед інших звуків слова;
- виділення голосних серед низки звуків;
- розпізнавання голосних у складах та односкладових словах;
- розпізнавання голосних серед складних слів;
- виділення приголосних серед інших звуків;
- розпізнавання приголосних в складних словах.

Дидактична гра «Покажи предмет із заданим звуком»

Мета: формувати вміння виділяти слова із заданим звуком; розвиток фонематичного аналізу та синтезу.

Інструкція. Педагог просить дитину принести предмет (показати картинку), у назві якого є певний звук.

Дидактична гра «Закінчи слово»

Мета: формувати слухову увагу та вміння підбирати потрібні слова.

Інструкція. Дорослий читає вірш, завдання дитини – закінчувати рядок потрібним словом відповідно до рими.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Загадки Марійки Підгірянки: http://alexia-didlit.blogspot.com/2011/02/blog-post_16.html

Дидактична гра «Звук заблукав»

Мета: формувати слухову увагу, розвивати вміння підбирати слово відповідно до його лексичного значення.

Інструкція. Дорослий читає коротенькі речення і неправильно вимовляє одне зі слів (замінює звук). Завдання дитини – почути це слово і сказати його правильно. Наприклад: «У річці живе великий вусатий лак (рак)».

Дидактична гра «Гра з м'ячем»

Мета: формувати слухову увагу.

Інструкція. Дорослий вимовляє різні склади (слова). Завдання дитини – зловити м'яч, якщо почує певний звук в складах (словах).

Диференціація звуків в складах

Дидактична гра «Одинакові чи різні»

Мета: формувати вміння розрізняти склади серед інших складів.

Інструкція. Педагог пошепки на вушко дитині промовляє заданий склад. Потім вимовляє вголос ланцюжок різних складів. Завдання дитини – вказати на той склад, що промовлявся пошепки.

Дидактична гра «Поплескаємо»

Мета: формувати вміння ділити слово на склади.

Інструкція. Педагог пояснює дошкільникові, що є короткі та довгі слова. Промовляє їх, інтонаційно поділяючи на склади. Дитина виконує завдання разом з педагогом і самостійно, відплескуючи склади в долоні. Наприклад, «каре́та» – «ка-ре-та».

Дидактична гра «Що зайве?»

Мета: формувати вміння розрізняти склади серед інших складів.

Інструкція. Педагог вимовляє ряди складів «па-па-па-ба-па», завдання дитини – плеснути в долоні, коли почує зайвий склад.

Диференціація звуків в слові

Дидактична гра «Правильно-неправильно»

Мета: формувати вміння розрізняти правильну та спотворену вимову слів.

Інструкція. Варіант 1. Педагог показує дитині картинку і озвучує її правильно та спотворено. Завдання дитини – уважно слухати й плеснути в долоні, коли дорослий помилиться.

Варіант 2. Педагог читає слова. Почувши серед них правильно вимовлене слово, дитина піднімає ліву руку, неправильно – праву.

Дидактична гра «Слухай та вибирай»

Мета: формувати вміння розрізняти слова серед інших слів.

Інструкція. Перед дитиною картинки з предметами, назви яких близькі до звучання: рак, лак, мак, бак; лом, сом; коза, коса; мишка, миска. Педагог озвучує декілька слів у певній послідовності, дошкільник їх обирає та розставляє в названому порядку.

Дидактична гра «Яке слово відрізняється?»

Мета: формувати вміння розрізняти слова серед інших слів.

Інструкція. Педагог читає дитині чотири слова, три з них однакові. Завдання дитини – на слух знайти слово, яке відрізняється від інших. Наприклад, *сом, сом, сон, сом; будка, дудка, будка, будка* тощо.

III етап

Мета: сформувати вміння правильно вимовляти звуки мовлення.

Закріплення правильного вживання звуків мовлення дітьми старшого дошкільного віку на мовленнєво-активному етапі відбувається під час мовленнєвої діяльності в умовах гри з однолітками та у процесі навчання.

Мотиваційна складова

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ

Мета: формувати у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією знання про мотивацію, розкрити її значення у житті людини; розвинути бажання до спілкування з колективом однолітків та дорослими; сформувати інтерес до навчальної та пізнавальної діяльності.

I етап

Мета: формувати знання про мотивацію та її вплив на діяльність.

Знання про мотивацію

Розповідь «Мотивація – це шлях до успіху»

Мета: ознайомити дітей старшого дошкільного віку із поняттям «мотивація», розкрити її важливість у житті людей; сформувати вміння уважного слухання вербальної інформації, аналізувати та робити висновки.

Інструкція. Дорослий пояснює дошкільникам, що мотивація – це енергія, яка спонукає до пізнавальної активності, забезпечує досягнення визначених цілей. Вона є важливим двигуном у будь-якому віці, зосереджує увагу на навчанні, поведінці та діях.

Дошкільникам пропонують послухати притчу «Можливості в перешкодах».

Одного разу жив допитливий, але багатий король. Він вирішив перевірити своїх співвітчизників, щоб дізнатися, хто має гарне ставлення до життя, а хто приділить час для розвитку країни. Він поставив величезний камінь прямо посередині дороги і сховався неподалік, щоб побачити, чи хтось спробує його зрушити.

Дорогою проходили заможні купці та придворні, жоден з них не зробив спроби зрушити камінець з місця, а просто проходили повз нього. Згодом під'їхав з вантажем овочів бідний селянин. Почав відсовувати камінь з дороги. Багато зусиль йому знадобилося, щоб звільнити шлях. Але, на його здивування під камінням він знайшов гаманець і записку від короля з надписом: «Це нагорода для людини, яка відсуне валун»

Мораль: Досить часто люди втікають від проблем і перешкод. Але історія чітко показує, як важливо бачити в кожній перешкоді можливість, яка може покращити наш стан. Витратьте трохи більше часу для усунення перешкод на своєму шляху та відчуйте смак перемоги!

Після прослуховування історії педагог обговорює її із дітьми. Доприкладу можна задати такі питання: «Чому заможні люди не питалися прибрати камінь з дороги?», «Що мотивувало селянина забрати камінь з свого шляху?», «Що отримав селянин у винагороду?», «Яких зусиль Ви приділяєте для досягнення своєї мети?», «Чи завжди працюєте наполегливо?» тощо.

Бесіда «Сходинки до мети»

Мета: навчити дітей ставити перед собою мету і визначати дії для її досягнення; сформувані вміння уважно слухати співрозмовника, логічно доповнювати та продовжувати розмову.

Інструкція. Педагог продовжує ознайомлювати дітей із сутністю мотивації. Під час бесіди обговорюється її важливість у житті людей. Дошкільникам пропонують подивитись короткометражний мультфільм «Пес-провідник» і подискутувати, відповідаючи на запитання дорослого. Наприклад: «Про що мультфільм?», «Хто головний герой?», «З якими труднощами він зіштовхнувся?», «Як зміг їх подолати?», «Що потрібно робити, щоб досягти успіху?», «Як ви досягаєте своїх цілей?», «Що може вам заважати?», «Як ви долаєте труднощі?», «Чи часто не доводите справу до кінця?» тощо.

Мультфільм за джерелом:

1) «Пес провідник»:

<https://youtu.be/07d2dXHYb94?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAybswsri->

Розповідь-казка «Дві жабки»

Мета: формувати у дітей вміння визначати пріоритетні мотиви; вміти аналізувати ситуації та робити висновки.

Інструкція. Педагог пропонує дітям старшого дошкільного віку прослухати казку «Дві жабки» (Л. Пантелєєв), котра розкриває важливість мотивації для досягнення бажаного результату в своєму житті.

«Дві жабки»

Жили колись дві жабки. Були вони подруги і жили в одній канаві. Одна з них була справжня лісова жабка – спритна, смілива, весела. А друга була боягузка і ледарка. Про неї навіть казали, ніби вона народилася не в лісі, а десь у міському парку...

Якось вночі пішли жабки погуляти. Ідуть лісовою стежкою, як раптом бачать – стоїть хатка. А біля хатки – льох, а з того льоху пахне чимось смачним. Забралися вони до льоху, стали там грати та стрибати. Стрибали, стрибали, аж поки впали у глечик зі сметаною. І почали тонути. Але ж тонути їм, звісно, не хотілося, і тоді стали вони плавати й борсатися. У глечика були дуже слизькі й високі стінки, і жабкам було аж ніяк звідти не вибратися. Та жабка, що була ледаркою, думає: «Все одно мені звідси не вилізти, нащо ж мені дарма борсатися, краще вже одразу потонути». Подумала так і потонула.

А друга жабка думає: «Е, ні, потонути я завжди встигну, я краще ще трохи поборюся, поплаваю, хто знає, може воно щось із того й вийде». Тільки – ні, нічого не виходить, як не плавай, далеко не упливеш. Проте не здається жабка. «Нічого! Адже я ще жива – отже, треба жити!». З останніх сил бореться хоробра жабка зі своєю жаб'ячою смертю, дригає лапками і думає: «Ні, не здамся!». Як раптом – що таке? Під ногами у жабки не сметана, а щось тверде, наче земля. Подивилася вона униз і здивувалася: грудка масла! «Адже це я сама, своїми лапками з рідкої сметани тверде масло збила!» – зраділа жабка.

«Отже, добре я зробила, що одразу не потонула!». Подумала жабка так та й вистригнула з глечика. І постригала жабка додому, у ліс.

А друга жабка так і залишилася лежати у глечикі. Що ж... правду кажучи, сама ти, жабко, винна. Не зневірюйся! Не вмирай раніше за смерть.

Мораль казки: ніколи не можна здаватися й «опускати руки». Ваші зусилля й наполеглива праця обов'язково призведуть до успіху!

Після прослуховування казки з дітьми обговорюють дії двох персонажів.

Казка за джерелом: 1) Казка «Дві жабки» (Л. Пантелєєв): https://xn--80aaaukc.xn--j1amh/pdf/dvi_zhabki.pdf

Розповідь-притча «Позбався лихих думок та йди далі»

Мета: формувати у дітей вміння визначати пріоритетні мотиви; вміти аналізувати ситуації та робити висновки.

Інструкція. Педагог пропонує дітям прослухати притчу «Позбався лихих думок та йди далі», котра спонукає людей не зупинятися перед перешкодами, а долати їх.

«Позбався лихих думок та йди далі»

Одного дня, чоловік повів осла на пасовище але по дорозі стався нещасний випадок. Осел переходячи по містку через глибокий рів не втримав рівноваги й впав донизу. Хазяїн щосили намагався допомогти тварині вибратися із ями, нажаль у нього нічого не виходило. Шкода стало чоловікові залишати нещасного помирати з голоду та холоду і вирішив він закопати тварину наживо. Почав засипати його землею. Відчувши на спині землю, осел струсив її і наступив на неї. Він робив це щоразу, коли на його тіло потрапляла земля. Зрештою осел досяг рівня землі й легко вибрався із рову та пішов пастися на зелені пасовища.

Мораль цієї притчи: якщо у житті трапляються проблеми їх необхідно «струсити» із себе (як осел землю), не зважати на них, а продовжувати рухатися до своєї мети. Кожен поганий досвід – це нове навчання.

Аналіз мотиваційних ситуацій

Мета: розвинути знання про мотивацію; пояснити важливість мотивації для досягнення мети; сформувати вміння аналізувати та висловлювати власну думку.

Інструкція. Для кращого усвідомлення дошкільниками знань про мотивацію можна використати короткометражні мультфільми, які підбирають до занять відповідно до вивченої теми.

Орієнтовні мультфільми за джерелом:

1) «Баранчик»:

<https://youtu.be/7WuR4AqRweY?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->

2) «Пінгвін і страус»:

<https://youtu.be/7WuR4AqRweY?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->

- 3) «Вітрила смерті»: <https://youtu.be/7WyR4AqRweY?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->
- 4) «Зліт»: <https://youtu.be/eDkpVwrhYfo?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->
- 5) «Пес провідник»: <https://youtu.be/07d2dXHYb94?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->
- 6) «Молочні ферми»: <https://youtu.be/9RSpfFIEzAA?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->
- 7) «Козлик»: <https://youtu.be/GghmPtItGA4?list=PLshJpmmXcDiTC6xyyxPrAtSVAYbswsri->
- 8) «Легке життя»: <https://youtu.be/0PRwavbvm2w>
- 9) «Подарунок для батьків»: <https://youtu.be/wc6mbRKLvka>
- 10) «Ніколи не здавайся!»: <https://youtu.be/je38ftkCAJo>
- 11) «Ківі»: <https://youtu.be/sdUUx5FdySs>
- 12) «Пісочник»: <https://youtu.be/KCf56Tb0CP8>
- 13) «Мета»: <https://youtu.be/zWGrQE2WO6Y>
- 14) «Песик і чапля»: <https://youtu.be/0xL-kVXv89A>
- 15) «Сурікати»: <https://youtu.be/6fbE52YDEjU>

II етап

Мета: формувати мотивацію до навчання.

Гра «Полювання за скарбами»

Мета: формувати стійкий інтерес до виконання завдань; підтримувати наполегливість та витримку; стимулювати розвиток імпресивного мовлення, логічного мислення, уяви; розвинути вміння орієнтуватися в просторі, співпрацювати із напарником.

Інструкція. Дитині розповідають, що у цій кімнаті заховано скарб. Для його пошуку даються підказки з картинками. Наприклад: 1) знайти на столі предмет червоного кольору (книжка в червоній палітурці, під якою знаходиться друга підказка); 2) з правого боку, на підлозі, шукай предмет, що нагадуватиме тобі квадрат (скринька, в якій дитина знаходить третю підказку); 3) пострибай на лівій нозі, поплескай у долоні, а тепер позаду шукай м'яку іграшку білого кольору (це може бути білий ведмедик, під яким захований сюрприз для дитини).

Гра «Картки завдань»

Мета: навчити дитину виявляти інтерес до виконання завдання та наполегливість; стимулювати розвиток словникового запасу, логічного мислення, уяви; розвивати навички співпраці та комунікації.

Інструкція. Дитині демонструють картки із різними зображеннями (можна підібрати тематичні картинки, наприклад: професії, тварини тощо), складають їх в коробочку і перемішують. Завдання дитини – витягнути картку, розказати, що на ній зображено. Це сприятиме розвитку фантазії та творчості, а також допоможе розвинути навички співпраці та комунікації.

Гра «Конструктор ідей»

Мета: розвивати у дошкільника бажання виконувати творчі завдання, проявляти витримку та наполегливість; стимулювати розвиток логічного мислення, творчих здібностей, уяви.

Інструкція. У цій грі дитині дають можливість скласти різноманітні малюнки за допомогою конструктора. Це допомагає розвивати їх творчі здібності та покращує увагу до деталей. Крім того, діти можуть дізнатися про різні форми та кольори.

Гра «Чарівна торбинка»

Мета: підвищити інтерес дитини до виконання завдань; стимулювати розвиток тактильних відчуттів, уваги, уяви, мисленнєвих операцій;

Інструкція. Дошкільнику дають «чарівну торбинку», в якій підібрані предмети, що відрізняються за своїм розміром та властивостями, вони можуть бути дерев'яні (кубик), паперові (листок паперу), тканинні (іграшка), залізні (ключ), пластмасові (кільце), гумові (м'ячик). Дитину просять занурити руку у торбинку, взяти один предмет, обмацати та спробувати його назвати, потім витягнути й описати його властивості, дати відповідь на запитання: «Де ти раніше бачив/бачила цей предмет?», «Де його використовують?» тощо. Наприклад, дошкільник витягнув ключ і описує його: «Це ключ, зроблений із заліза, верхня його частина пластмасова, він легкий, ним зачиняють двері».

Гра «Віртуальна лабораторія»

Мета: стимулювати прагнення дитини до пізнавальної активності, проявляти інтерес до виконання завдання; розвивати увагу, уяву, мисленнєві операції.

Інструкція. Дошкільнику пропонують провести дослід із водою. Його завданням стає характеристика властивостей предметів з дерева (кубик), паперу (листок паперу), тканини (шматочок тканини), заліза (ключ), пластмаси (іграшкове кільце), гуми (м'ячик). Дитина дістає із торбинки один предмет і обережно кладе його у ємність із водою. Аналізує його і розповідає, що відбувається. Наприклад, дошкільник витягнув кубик: «Цей предмет не тоне у воді, тому що дерев'яний і легкий».

Гра «Моя професія»

Мета: розвинути в дитини пізнавальний інтерес до майбутньої професії; формувати творче мислення, уяву, креативність.

Інструкція. Педагог розкладає на столі картинки із зображенням різних професій (наприклад: пожежник, поліцейський, перукар, вчитель, лікар тощо). Завдання дитини – обрати картинку, яка відповідає її майбутній спеціальності і пояснити свій вибір. Дошкільнику пропонують пофантазувати й розповісти, ким він хоче бути у майбутньому, що буде робити, коли виросте.

Артвправа «Домалюй мене»

Мета: формувати в дитини наполегливість до виконання завдань; розвинути творче мислення, уяву, креативність, зв'язне мовлення.

Інструкція. Педагог просить дитину домалювати незавершеного персонажа. На листку зображено окремі деталі (вуха, хвіст, тулуб), завдання дитини – вгадати таємничу тваринку, намалювати її і, відповідаючи на запитання («Хто це?», «Як звати?», «Де мешкає?», «Чим годується?», «Що любить робити?»), придумати про неї історію.

Рухова активність «Шлях до успіху»

Мета: розвинути в дитини рухову активність, увагу; спрямувати до виконання завдань до кінця, стимулювати наполегливість.

Інструкція. Перед дитиною на підлозі розташовують картинки із різними позначеннями, а саме: ліва ніжка, права долонька, дві ніжки, стрибок, ліва ніжка, дві ручки, присідання, плескання в долоні. Педагог включає швидку музику і просить дошкільника якнайшвидше пройти цей шлях.

Рухова активність «Пошук іграшок»

Мета: розвинути в дитини рухову активність, увагу; стимулювати загальний інтерес до виконання завдання.

Інструкція. Дорослий розкладає по кімнаті декілька іграшок і просить дошкільника, поки триває музика, швиденько їх знайти. Коли музика затихає, пошук припиняється, дитина завмирає. Так продовжується, поки не будуть зібрані усі розставлені предмети.

Рухова активність «Веселі танці»

Мета: розвинути в дитини рухову активність, спостережливість; стимулювати загальний інтерес до виконання завдання.

Інструкція. Педагог пропонує дітям потанцювати, демонструючи один елемент руху, який вони повторюють. Потім дитина додає по черзі свій елемент руху до танцю, і всі разом повторюють рухи. Після того, як всі елементи вивчені, музика запускається спочатку, і всі разом танцюють.

Бесіда – гра «Скоро в школу!»

Мета: розвинути та активізувати інтерес до навчання; стимулювати розвиток мовлення.

Інструкція. Дітям пропонують послухати запитання про школу і відповісти на них. Орієнтовні запитання: «Чому потрібно ходити до школи?», «Що роблять учні в школі?», «Коли учень готовий йти до школи?», «Що роблять на уроках в школі?», «Як себе поведуть учні в школі на уроці?», «Чи хочете ви піти до школи?» тощо.

Гра «Про що історія?»

Мета: формувати у дитини мотивацію до навчання, вміння аналізувати ситуацію, увагу до вербальної інформації; розвинути зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитину просять послухати твір В. Сухомлинського «Сам себе перехитрив». Потім відповісти на запитання: «Де вчиться хлопчик?», «Кого він чекав?», «Як він вчиться?», «Чому йому стало соромно?», «Чому засумував батько?», «В чому помилка хлопця?» тощо.

Покликання на джерело:

1) Казки В. Сухомлинського: <https://derevo-kazok.org/sam-sebe-perehitriv-vasil-suhomlinskij.html>

III етап

Мета: формувати інтерес до мовленнєвої діяльності.

Гра «Розкажи про предмет»

Мета: спонукати дитину до мовлення; навчити висловлювати власну думку; стимулювати інтерес до виконання завдання.

Інструкція. У цій грі дитина обирає предмет або картинку, про яку вона хоче розповісти. Дошкільник має його описати, назвати основні ознаки та розповісти, як він використовується в повсякденному житті.

Гра «Вживаємо нові слова»

Мета: розвинути у дитини бажання виконувати вербальні завдання; стимулювати інтерес до слова; збагачувати словниковий запас.

Інструкція. Для виконання цього завдання дитину знайомлять із новими словами, яких не було в її лексиконі. Орієнтовна тематика: «Нежива природа», «Екзотичні фрукти», «Незвичні квіти», «Цікаві тварини». У цій грі дитина має у своєму мовленні використовувати нові слова, з якими ознайомилась. Наприклад, якщо вона вивчила слово «сонце», то повинна скласти речення з ним: «Влітку сонце на небі світить довше, ніж взимку».

Гра «Придумай історію»

Мета: розвинути в старшого дошкільника інтерес до виконання вербальних завдань; стимулювати вміння висловлювати свою думку, творчо складати розповіді.

Інструкція. Перед дошкільником розкладають картинки або іграшки, просять обрати одного персонажа і самостійно розповісти про нього цікаву історію. Якщо виникають труднощі, педагог використовує навідні запитання.

Гра «Зроби свій вибір»

Мета: розвинути в старшого дошкільника інтерес до виконання вербальних завдань; стимулювати вміння висловлювати свою думку, творчо складати описові розповіді.

Інструкція. Дитину просять обрати картинку або іграшку, яка їй подобається та описати зовнішній вигляд. Наприклад, якщо дошкільник обрав машинку, то вказує на колір, розмір, модель тощо.

Гра «Чарівне слово»

Мета: навчити дитину комунікувати з колективом однолітків; розвинути бажання спілкуватися.

Інструкція. Діти стають в коло. Кожен з них в руках тримає якийсь предмет або іграшку. Гру розпочинає дорослий, він звертається до дитини, що стоїть поруч з ним, і чемно просить: «Дай, будь ласка, мені ...». Педагог дякує та розповідає, для чого йому цей предмет. Гра продовжується по колу, поки іграшки не повернуться до власників.

Гра «Мовленнєва естафета»

Мета: розвинути у дитини комунікативні вміння; формувати бажання виконувати вербальні вправи; розвивати вербально-логічне мислення, уважність, креативність.

Інструкція. У цій грі діти мають передавати один одному інформацію, оригінально та логічно її доповнюючи. Наприклад, перша дитина може сказати слово «яблуко», а наступна повинна продовжити розповідь, використовуючи це слово та додаючи свою інформацію – «яблуко червоне», третя дитина повторює слова першого та другого дошкільника і доповнює речення – «яблуко червоне та смачне».

Гра «Знайди пару»

Мета: розвинути у дитини комунікативні вміння; формувати бажання виконувати вербальні вправи; розвивати вербально-логічне мислення, уважність.

Інструкція. Для виконання цього завдання використовуються парні картки з різними зображеннями тварин. Кожній дитині дають одну з цих карток. Завдання – назвати основні ознаки зображеної тваринки. Якщо інша дитина має картку з такою ж самою тваринкою, вона доповнює попередню відповідь, а картку віддає. Якщо ніхто не відгадав, картка переходить до гравця, у якого є інша картка з парою. Гра триває доти, доки хтось із дітей назбирає шість карток.

Гра «Фантастична тварина»

Мета: розвинути у дитини комунікативні вміння, мовленнєву активність, вербально-логічне мислення, уважність; сформувати бажання виконувати вербальні вправи.

Інструкція: Педагог показує дітям картинки з зображенням фантастичних тваринок та пропонує їм вигадати для кожної ім'я, розповісти, що вона їсть і де живе. Дошкільники мають використовувати свою уяву та креативність, щоб створити тваринкам реалістичний образ. Наприклад, якщо на картинці зображено синю тваринку з багатьма ніжками, діти можуть назвати її «Синя ніжка», придумати, що вона їсть кристали і живе в печері. Гра сприяє розвитку творчих та мисленнєвих навичок дітей.

Емоційна складова

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ

***Мета:** формувати у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією знання про види емоцій та їх вплив на самопочуття та поведінку людей; розвинути вміння ідентифікувати емоції за лицевою експресією, схематичними зображеннями, за інтонацією голосу, поведінкою, внутрішніми фізіологічними відчуттями; навчити аналізувати та пояснювати емоційні переживання (власні та близького оточення), спровоковані різними життєвими ситуаціями; сформувати вміння контролювати та регулювати емоційну власну поведінку.*

І етап

***Мета:** формувати розуміння емоцій та їх вплив на поведінку.*

Розповідь «Поняття про емоції»

***Мета:** навчити дітей старшого дошкільного віку розпізнавати позитивні та негативні емоційні стани; сформувати вміння розпізнавати власні емоції.*

***Інструкція.** Читання притчі «Два вовки».*

Одного теплого вечора старий вождь племені «Мудра Сова» та його онук міркували біля розпаленого вогнища. Малеча запитав досвідченого дідуся «Чому існують лихі люди?». Той подивився на палаючі «язики вогню» і зазначив, що кожна людина має свої дві сторони – темну та світлу. І розповів онукові легенду про двох вовків, які борються один з одним всередині людини. Один вовк містить у собі зло, таке як заздрість, ревності, жалість, егоїзм, амбіції та брехню, а інший вовк втілює добро, таке як мир, любов, надію, істину та вірність. Індіанський хлопчик запитав, який вовк перемагає в цій боротьбі, на що старший чоловік відповів, що перемагає той вовк, якого людина годує в своєму серці.

Покликання на джерело:

1) «Два вовки»: https://www.youtube.com/watch?v=ITUqgYx5_1U

Гра «Злий звір»

***Мета:** навчити дитину відрізняти різні типи емоцій та їх прояви. Продемонструвати вирази гніву через імітацію поведінки хижих тварин.*

***Інструкція.** Дитині пропонують стати будь-яким диким звіром, а після команди: «Звір розізлився!» – запускають активну та голосну музику, під яку дошкільник може ричати, вити, скалити зуби, підстрибувати, бігати, тупотіти ногами, показувати гострі пазурі тощо, імітуючи дії лютої тварини. Після команди: «Стоп!» – музика переключається на повільну та легку, і звір знову перетворюється на дитину, яка ходить, мило посміхається, нікого не чіпає, доки знову не пролунає команда: «Звірі розізлилися!»*

Ця гра корисна для навчання дітей розпізнавати негативний зміст емоції через аналогію з тваринним світом. Після гри можна зосередитись на

обговоренні наступних питань: «Чому можуть злитися звірі?», «В яких ситуаціях це стається? (через територіальну боротьбу, конкуренцію за їжу або партнера, захист території або своєї сім'ї)», «Яка з тварин сильніша?», «Яка отруйніша?», «Чому ти обрав цю тварину?». Така розмова допоможе дитині розвинути увагу, спостережливість до проявів негативних емоцій.

Гра «Емоційна маска»

Мета: навчати дитину відрізняти різні типи емоцій та їх вирази; розвивати здатність розрізняти емоційний стан дорослих та однолітків; спонукати до відкритого та щирого вираження своїх почуттів; розвивати вміння розуміти свій емоційний стан.

Інструкція. Для проведення вправи дитині роздають картки з схематичним зображенням різних емоційних станів. Спонукають дошкільника до відтворення зображених емоцій, а потім вгадування, який стан був продемонстрований.

Комфортні емоції (позитивні)					
					
радість	захоплення	задоволення	цікавість	подив	співчуття
Дискомфортні емоції (негативні)					
					
сум	відраза	недовіра	страх	незадоволення	гнів

Після вправи можна провести обговорення того, як можна розпізнавати різні емоційні стани. Важливо дізнатися, які емоції було легше показати та розпізнати дитині, а також які емоції схожі між собою, щоб дитина не плутала їх у майбутньому.

Література

1) Портман Р. Ігри, що запобігають агресії: інтерактивні ігри. Львів: Свічадо, 2010. 112с. С. 11–12.

Бесіда «Емоції та поведінка»

Мета: ознайомити дитину з функціональною діяльністю емоцій: мімічні вирази, поведінка, настрій, внутрішній стан.

Інструкція. Дитині розповідають про різноманітність емоцій, їхні зовнішні прояви, вплив на самопочуття та поведінку людей. Пояснюють, що позитивні емоції сприяють комфортному самопочуттю людини, а негативні призводять до дискомфорту та незручностей. Щоб проілюструвати це, можна використати карту ідентифікації емоцій. Дитина на прикладі різних ситуацій зможе зрозуміти, що викликає певну емоцію, і побачити зовнішню (лицева експресія, поведінка) та внутрішню (психологічне та фізіологічне самопочуття) реакцію людини.

«Мімічна гімнастика»

Мета: розвинути мімічні м'язи обличчя; навчити фокусуватись на диханні; диференціювати та керувати лицевою експресією під час демонстрації емоційних виразів.

Інструкція. Дитині показують «емоційні маски» і просять відтворити продемонстровану емоцію. Завдання виконують перед дзеркалом, слухаючи інструкцію педагога. Наприклад, дитині пропонують продемонструвати низку емоцій, а саме: «сум» – обличчя спокійне, брови спрямовані до середини лобу, кутики губ опущені донизу, дихання тихе, але з періодичним шумним видихом; «недовіра» – погляд зосереджений, очі трохи примружені, один кутик рота опущено донизу, повітря тихо виходить крізь ніс, дихання врівноважене; «незадоволення»; – лоб зморщений, брови зімкнені, погляд відведений вбік, напружений, губи зімкнені, кутики рота опущено донизу, дихання часте, з сильним та стрімким видихом; «гнів» – зовнішні кутики брів зсунути до середини лоба, губи стиснуті, дихання часте, повітря стрімко виходить через ніс; «страх» – рот розкритий, очі широко відкриті, брови підняті, дихання ненадовго затримане; «відраза» – губи міцно стиснуті, кутики брів спрямовані до середини лоба, ніс зморщений, стрімкий видих повітря через нього; «радість» – рот розтягнутий в усмішці, видно зуби, дихання спокійне; «захоплення» – усмішка на обличчі, дихання часте; «задоволення» – обличчя спокійне, рот розтягнутий в усмішці, дихання рівномірне; «цікавість» – обличчя не напружене, очі зосереджені на предметі, внутрішні кутики брів трохи підняті догори, губи зімкнені, дихання рівномірне; «подив» – лице спокійне, брови підняті, подих затриманий; «співчуття» – лице спокійне, внутрішні кутики брів спрямовані до середини лоба, очі широко відкриті, дихання глибоке, але спокійне, повітря виходить сильно на видиху.

Гра «Емоції овочів»

Мета: навчати дитину відрізняти різні типи емоцій та їх вирази за допомогою ілюстрацій; розвивати вміння характеризувати емоційний стан.

Інструкція. Дитині пропонують розглянути зображення овочів та описати емоції, які вони відображають. Якщо виникають складнощі, педагог допомагає дитині охарактеризувати ці емоції, наводить приклади з реального життя та просить дитину згадати, коли саме вона переживала ці емоції і в якій конкретній ситуації.

Гра «Впізнай емоції емоджі»

Мета: навчати дитину відрізняти різні типи емоцій та їх вирази за допомогою ілюстрацій емоджі; розвивати вміння характеризувати емоційний стан.

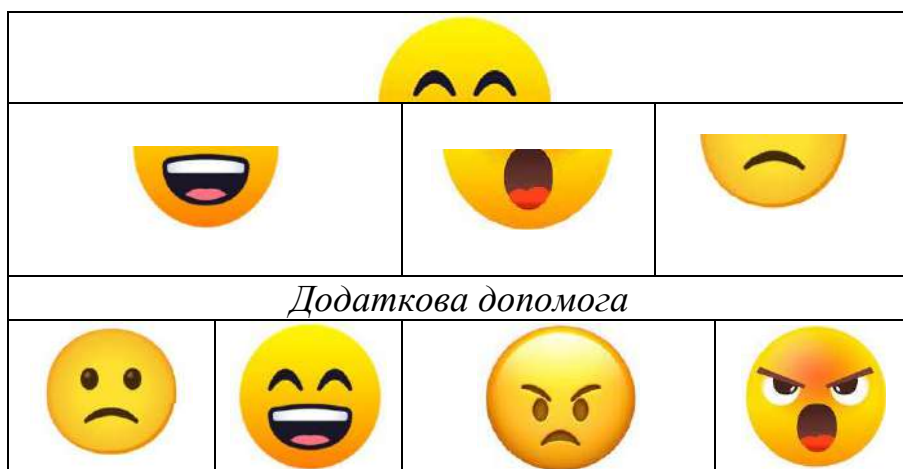
Інструкція. Дитині пропонують розглянути схематичні зображення емоджі та описати емоції, які вони відображають. Якщо виникають труднощі, педагог допомагає дитині охарактеризувати ці емоції, наводить приклади з реального життя та просить дитину згадати, коли саме вона переживала ці емоції і в якій конкретній ситуації.

Комфортні емоції (позитивні)					
					
радість	захоплення	задоволення	цікавість	подив	співчуття
Дискомфортні емоції (негативні)					
					
сум	відраза	недовіра	страх	незадоволення	гнів

Гра «Скласти пазли-емоджі»

Мета: навчати дитину розпізнавати різні типи емоцій та їх вирази за допомогою ілюстрацій емоджі; розвивати вміння характеризувати емоційний стан.

Інструкція. Перед дитиною розкладають емоджі-пазли, які складаються з двох елементів. Дошкільникові необхідно підібрати до верхньої частини емоджі нижню і назвати емоцію, яку вона передає. Якщо виникають труднощі, пропонують подивитись на зображені емоджі і віднайти те зображення, яке необхідно скласти в єдину картинку. До прикладу, на одному із занять дитині пропонують скласти емоджі-пазл, що виражає «радість».

Для закріплення навичок розпізнавання емоційних проявів за схематичним зображенням на наступних заняттях підбирають новий емоджі-пазл, який демонструватиме позитивну або негативну емоцію.

Гра «Розпізнай емоції дівчинки»

Мета: навчати старшого дошкільника відрізняти різні типи емоцій та їх вирази за дитячими світлинами; розвивати вміння характеризувати емоційний стан однолітків.

Інструкція. Дитині пропонують розглянути фотографії дівчинки та описати емоції, які вона проявляє на них. Якщо дитина відчуває труднощі, педагог надає допомогу, характеризуючи ці емоції, наводить приклади з реального життя та запитує, чи переживала дитина ці емоції і в якій конкретній ситуації.

Гра «Знайди емоційну пару»

Мета: розвинути емоційний інтелект дитини; навчити відрізняти різні типи емоцій та їх вирази за світлинами та схематичними зображеннями, вміти їх позначати та характеризувати.

Інструкція. Для розвитку емоційного інтелекту старшим дошкільникам пропонують підібрати схожий емоційний стан дівчинки на фотографіях із зображеними емоджі. Кожен емоційний стан розглядається окремо, вказуються ситуації, коли він може виникнути. Якщо в дитини виникають труднощі, педагог додатково розповідає про цей вид емоцій, спонукаючи дитину до відображення тієї чи іншої емоції.

Для кращого закріплення в дітей емоційних виразів обличчя та здобуття вмінь їх аналізувати, завдання ускладнюється поступово. На перших заняттях визначаються пари двох-трьох позитивних емоцій, пізніше підключаються інші. Після вивчення позитивних емоцій відпрацьовують негативні (в тій же послідовності). Останнім етапом є змішування негативних і позитивних емоцій та їх характеристика.

Комфортні емоції (позитивні)					
					
					
радість	захоплення	задоволення	цікавість	подив	співчуття
Дискомфортні емоції (негативні)					
					
					
сум	відраза	недовіра	страх	незадоволення	ГНІВ

Гра «Дзеркало»

Мета: покращити здатність розуміння своїх емоцій та вміння розпізнати їх в інших людях.

Інструкція. Дитині демонструють на обличчі різні врази емоцій, які вона має вгадати й відтворити.

Література:

1) Masten, C.L., Guyer, A.E., Hodgdon, H.B., McClure, E.B., Charney, D.S., Ernst, M., Kaufman, J., Pine, D.S., & Monk, C.S. (2008). Recognition of facial emotions among maltreated children with high rates of post-traumatic stress disorder. *Child abuse & neglect*, 32(1), 139–153. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.09.006>

Гра «Емоційний детектив»

Мета: сприяти вивченню невербальних знаків прояву емоційних сигналів; навчити розпізнавати приховані емоції; підвищити уважність до співбесідника.

Інструкція. Дитину просять зосередитись на міміці гравця, якому прикривають нижню частину обличчя рукою або аркушем паперу. Завдання дитини – розгадати продемонстровану емоцію за мімічним виразом обличчя (очей, брів).

Гра «Килимки для сортування емоцій»

Мета: розвинути в дитині спостережливість до емоцій; сформувати вміння ідентифікувати однотипні емоції в різних людей.

Інструкція. Дитині демонструють п'ять великих килимків з базовими емоціями, на яких зображена людина, котра їх проявляє. І окремо дають маленькі карточки з липучками з цими ж емоціями, але із зображеннями різних

людей (як дорослих, так і дітей). Завдання дитини – правильно розпізнати емоцію на маленьких картках і наклеїти її на великий килимок. Кожен свій вибір дитина обговорює з педагогом.

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) 45 веселих соціально-емоційних занять для дітей дошкільного віку: <https://www.teachingexpertise.com/classroom-ideas/social-emotional-activities-for-preschoolers/>

Гра «Емоційні пляшки»

Мета: навчати дитину створювати емоційні образи з підручних засобів, аналізувати їх; вигадувати гумористичні історії; негативні ситуації перетворювати на позитивні.

Інструкція. Для виконання цього завдання необхідно підготувати середнього розміру та різних форм порожні пляшки, а також роздрукувати на принтері або намалювати паперові аналізаторні деталі (очі, брови, рот) з різним емоційним настроєм. Старшому дошкільникові пропонують самостійно створити емоційні іграшки з пляшок. Для цього потрібно визначитись з формою пляшки та емоцією, яка буде на ній зображена. Відповідно до вибору підбираються очі та рот. Пляшечки можна наповнювати різнокольоровими розчинами, насипати крупи та інші суміші за вибором дитини. Потім дитині пропонують теми для створення різних історій, де героями будуть виготовлені власними руками іграшки-емоції.

Орієнтовні вправи за джерелом:

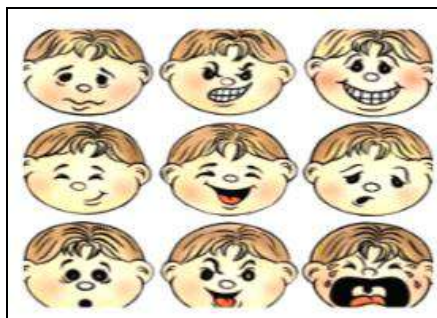
1) Emotions Discovery Bottles. Сервіс документів: <https://lalymom.com/emotions-discovery-bottles-inspired-by-disneys-inside-out/>

2) Домашнє завдання: перегляд мультфільму «Думками на виворіт»: https://kinanema.net/load/multfilmi_ukrajinskoju/multfilm_golovolomka/128-1-0-13469

Гра «Вгадай емоцію по голосу»

Мета: розвинути спостережливість до почуттів близького оточення; навчати дитину розпізнавати емоційний настрій по голосу та за інтонацією.

Інструкція. Дитині промовляють одне й те саме речення, але з різними емоційними інтонаціями. Завдання дитини – його впізнати й вказати на зображення на картці, що виражає цю емоцію.

Орієнтовні картинки за джерелом:

1) Емоції: <https://ru.pinterest.com/pin/665547651154002868/>

II етап

Мета: сформувати вміння аналізувати емоції; здійснювати пошук адекватних моделей поведінки; розпізнавання емоцій в життєвих ситуаціях.

Гра «Впізнай емоційні стани»

Мета: навчити дитину розрізняти емоційні стани людей; аналізувати життєві ситуації; Розвинути вміння вербально характеризувати та пояснювати емоції різної полярності (негативні та позитивні); визначати перевагу позитивних почуттів.

Інструкція. Дитині показують сюжет з чотирьох картинок, пропонують розкласти їх у відповідному порядку, щоб розкрити ситуацію, яка сталася між однолітками. Дошкільникові необхідно описати емоційний стан зображених персонажів.

Домашнє завдання. Поспостерігати за емоціями близьких людей, однолітків. Проаналізувати, які емоції, позитивні чи негативні, проявляються частіше? Ця вправа допоможе дитині розвивати вміння розпізнавати та описувати емоційний стан оточення і дасть можливість зрозуміти, як емоції впливають на поведінку людей. Дитина буде змушена взаємодіяти з іншими людьми, що сприятиме розвитку її соціальних навичок. Крім того, це завдання закріпить знання дитини про те, що емоції можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на людей, і сформує думку, що важливо прагнути до позитивних емоційних станів.

Аналіз емоційних ситуацій

Мета: розвинути вміння спостерігати та правильно ідентифікувати емоційні прояви людей в різних життєвих ситуаціях.

Інструкція. Для кращого розуміння дитиною ролі емоцій в житті людей в корекційній роботі можна використати короткометражні мультфільми, які підбирають до кожної дитини індивідуально. Повнометражні можна задавати

для перегляду вдома. Наприклад, старшим дошкільникам буде корисно переглянути такі мультиплікації:

- 1) «Альфред та тінь» (мультфільм про емоції): <https://www.youtube.com/watch?v=-WMFSe7GEN4>
- 2) «Смішна вправа для дітей» (емоційний розігрів, маски-гримаски): <https://www.youtube.com/watch?v=tZI68PS5XAM>
- 3) «Емоції та почуття» (розвиваюче відео для дітей): <https://www.youtube.com/watch?v=17rG9EHzcLI>
- 4) «Емоції з рибками» (ранній розвиток, вивчення емоцій): <https://youtu.be/i221CEXJ6K4>
- 5) «Чарівна усмішка» (про емоції та настрої): <https://youtu.be/xCE2AWnN6W0>
- 6) «Визначаємо емоції» (українська мова для малюків): <https://youtu.be/F1pZJHBThN4>
- 7) «Думками на виворіт» (мультфільм про емоції і їх роль в житті): https://kinanema.net/load/multfilmi_ukrajinskoju/multfilm_golovolomka/128-1-0-13469
- 8) «Містер Байдужий»: <https://youtu.be/qLGNj-xrgvY>
- 9) «Невдаха Дженкінс та Щаслива Лу»: <https://youtu.be/g4PnrN2EdAE>
- 10) «Різдяна лотерея»: <https://youtu.be/BOnrzULj-BE>
- 11) «Кошеня»: <https://youtu.be/vZE1pev2IWE>
- 12) «Любов до волосся»: https://youtu.be/kNw8V_Fkw28
- 13) «Любов на балконі»: <https://youtu.be/OaOmOi3EOcA>
- 14) «Любов приходить першою»: <https://youtu.be/XXhsh9nvgyg>
- 15) «Пташки та журавель»: <https://youtu.be/Lz3KYrPQaN0>
- 16) «Подарунок»: <https://youtu.be/8B3PBCLpRMo>
- 17) «Хмарка для вечірок»: <https://youtu.be/ix13P9NqBjo>

Бесіда «Мої емоції»

Мета: навчити дитину аналізувати свою поведінку у життєвих ситуаціях, які можуть викликати найрізноманітніші емоції.

Інструкція. Після ознайомлення з видами емоцій та перегляду мультфільмів з дитиною можна провести бесіду про емоції, які відчуває саме вона в різних ситуаціях. Для цього пропонують обговорити такі теми: «Мій найкращий день», «Моя сумна історія», «Що змушує мене гніватися», «Як перетворити сумний день на веселий» тощо.

Гра «Підбери емоцію до оповідання»

Мета: спрямувати увагу дитини на сприйняття емоційно-вербальної інформації; навчити співвідносити поведінку з емоційними проявами.

Інструкція. Дитині пропонують послухати оповідання (казку, історію, та ін.) та визначити, про які емоції там йшлося. Можна запропонувати дошкільникові дібрати до цього тексту емоційні смайлики або відповідні вирази обличчя. Орієнтовний текст.

Врятоване кошеня

На дворі вирувала люта зима. Ввечері, повертаючись із дитячого садочка, мама із донькою біля старого дерева помітили маленьке руде кошеня,

яке від холоду скрутилось в клубочок (*подив*). Дівчинці стало шкода тваринку (*сум*), щоб врятувати йому життя, вона вирішила забрати бідолашного до себе (*співчуття*). Повернувшись додому, дівчинка побачила, що батько презирливо дивився (*незадоволеність*) на брудне, худе, нерухоме та хворе тільце тваринки (*відраза*) і сердито поглядав на маму (*гнів*). Мама ж навпаки пишалась вчинком своєї дитини (*задоволення*). Врятованого малюка відмили, нагодували, а у ветеринарній клініці зробили лікувальні процедури. Кошеня згодом одужало. Воно виявилось напрочуд розумним: швидко привчилося до туалету, вивчило ті місця в квартирі, де йому можна гратись, і ті, куди зась. Його хутро стало яскраво-рудим, зелені очі задоволено заблищали. Кошеня було грайливим, підіймало настрій усій сім'ї (*радість*), навіть татові, який відчував себе винним за те, що не сприйняв малюка раніше (*сором*).

III етап

Мета: сформувати вміння контролювати власні емоції.

Гра «Червоне світло, зелене світло»

Мета: розвинути контроль над фізичними рухами тіла та емоціями.

Інструкція. Дитині пропонують правильно і вчасно зреагувати на озвучені сигнали. Якщо звучить команда: «Зелене світло!» – дитина біжить до головного гравця і зупиняється, коли чує: «Червоне світло!». Ця активна гра допомагає дитині розвивати контроль над своїм тілом та емоціями.

Література:

1) Nakamura, T., Munekata, N., Nakamura, F., Ono, T., & Matsubara, H. (2011). Universal game based on traditional children's outdoor games. In J. C. Anacleto, S. Fels, N. Graham, B. Kapralos, M. Seif El-Nasr, & K. Stanley (Eds.), *Entertainment computing – International Conference on Entertainment Computing 2011. Lecture notes in computer science* (vol. 6972) (pp. 59–64). Springer.

Гра «Регуляція дихання»

Мета: покращити регуляцію емоцій; навчити використовувати дихальні вправи, котрі спрямовані на розслаблення м'язів.

Інструкція. Дитині пропонують виконати дихальні заспокійливі вправи. Поступового розслаблення м'язів можна досягти, стиснувши предмет, м'яку іграшку або м'яч, рахуючи до 10, а потім звільнитись від напруги, зробивши глибокий видих. Цю вправу можна повторювати декілька разів, залежно від віку дитини і її можливостей. Регулярне використання цих практик може навчити дітей керувати своїми емоціями та сприяти їхньому емоційному розвитку.

Можна використовувати наступні дихальні вправи:

«Гора з пліч» – через ніс наповнити повні груди повітрям і випустити його тонким струменем через рот, промовляючи приглушено звукосполучення «фу».

«Веселка» – через ніс протяжно набрати повітря (голова повільно піднімається доверху) і повільно його випустити (голова повільно опускається донизу).

Література:

1) Lee, R. L. T., Lane, S. J., Tang, A. C. Y., Leung, C., Louie, L. H. T., Browne, G., & Chan, S. W. C. (2020). Effects of an unstructured free play and mindfulness intervention on wellbeing in kindergarten students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5382.

Гра «Спіймай емоцію»

Мета: закріпити знання про назви емоції; підвищити контроль над руховими діями та емоційними проявами.

Інструкція. I варіант гри. Ведучий кидає м'яч в руки дитині і озвучує емоцію, яку потрібно їй зобразити. Потім дитина перекидає м'яч іншому учаснику гри і називає для демонстрації інший вид емоції.

II варіант гри. На пляжному м'ячі, що має кольорові сектори, маркером зобразити різні емоції (наприклад, на червоному – гнів, на зеленому – сум, на білому – радість тощо). М'яч кидають дитині в руки, її завдання – озвучити першу емоцію, яку вона побачить на його секторі. М'яч по чергово перекидається іншим учасникам гри, які також називають «спійману емоцію».

Гра «Сенсорні кошики»

Мета: навчити дитину керувати своїми емоціями та знаходити засоби для релаксації і покращення настрою.

Інструкція. Для покращення емоційного самопочуття, зменшення збудливості або тривожності можна запропонувати дитині «сенсорні кошики», котрі наповнюють маленькими кульками, м'ячиками, крупами, піском, водою тощо. Дитина занурює руки в суміш «сенсорного кошика», маніпулює кистями рук, перебирає деталі, обмацує їх. Під час такої процедури можна обговорити самопочуття дитини, її настрій, ситуацію, яка викликає певні поведінкові прояви. Під час заняття спонукають дитину до висловлювання своїх почуттів.

Артвправа «Емоційна паперова тарілка»

Мета: навчити дошкільника зображувати різні види емоцій; сконцентрувати увагу на моторній регуляції під час зображення емоцій.

Інструкція. I варіант гри. Для виконання цього завдання дитині дають паперову тарілку, на якій можна намалювати свій сьогоднішній емоційний стан.

II варіант гри. Дитині пропонують на одній тарілці намалювати стільки емоцій, стільки вистачить там місць.

III варіант гри. На декількох тарілках зобразити різні емоції (1 тарілка – 1 емоція). Обговорити з дитиною, що означають ці емоції, озвучити, в яких ситуаціях може проявитися кожна із них і до якої поведінки призвести.

Артвправа «Емоційні кольорові коди»

Мета: сформувати в дитини емоційно-кольорову чутливість; сприяти розвитку дрібної моторики.

Інструкція. Дитині демонструють різні кольори і розповідають, що кожен з них можна співвіднести до тієї чи іншої емоції. До прикладу, червоний

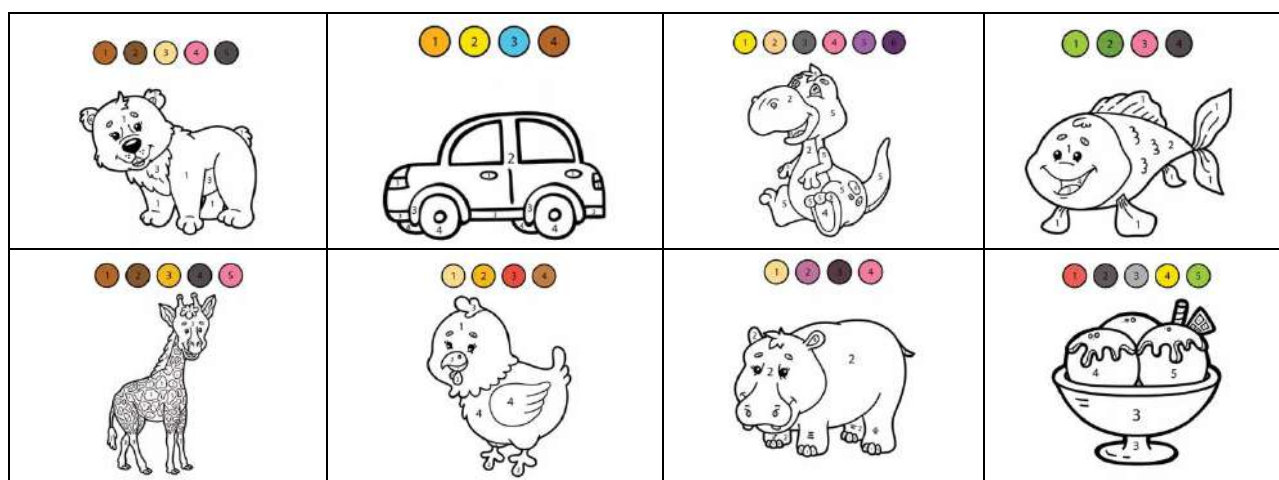
– радість, рожевий – захоплення, жовтий – задоволення, бузковий – цікавість, синій – подив, блакитний – співчуття, сірий – сум, зелений – відраза, хакі – недовіра, білий – страх, коричневий – незадоволення, чорний – гнів. Треба пояснити дитині, що підібрані кольори є умовними, їй можуть трапитись й інші позначення.

Таблиця кольорів та емоцій

Колір	Назва кольору	Емоція
	червоний	радість
	рожевий	захоплення
	жовтий	задоволення
	бузковий	цікавість
	синій	подив
	голубий	співчуття
	сірий	сум
	зелений	відраза
	хакі	недовіра
	білий	страх
	коричневий	незадоволення
	чорний	гнів

Але для виконання завдання використовуються кольори та емоції з представленої таблиці. Дошкільникові дають завдання розмалювати картинку, кожен колір на картинці позначений цифрою. Після виконання роботи дитина повинна описати, яких емоційних кольорів більше, а яких менше.

Орієнтовні картинки для розмалювання

Орієнтовні арт-вправи за джерелом:

- 1) Розмальовки: <https://www.colorpsychology.org/color-by-number-coloring-pages-for-preschool-kids/>
- 2) Розмальовки: <https://deti-online.com/raskraski/color-by-number/dinozavr-po-cifram/>

Гра «Заверши історію»

Мета: розвинути навички слухати, співпереживати персонажеві; сформувані вміння зв'язно висловлювати свою думку, логічно продовжувати та завершувати розпочату історію.

Інструкція. Дитині розповідають будь-яку вигадану історію або ситуацію із життя, завдання дошкільника – уважно слухати співрозмовника, логічно продовжити і завершити оповідання. Можна спробувати почати розповідати сумну історію, а дитині дати можливість придумати позитивний кінець. Під час розповіді потрібно розкрити почуття героїв та їх поведінку.

Музвправа «Емоції природи»

Мета: розвинути навички слухати немовленнєві звуки, співвідносити їх з емоціями та почуттями людей.

Інструкція. Дитині пропонують послухати різні звуки природи, наприклад, такі як: «Бурхливе море», «Дощ», «Болото», «Струмок», «Ліс і птахи», «Спокійне море» і співвіднести їх із емоціями, які може переживати людина в різних життєвих ситуаціях. Якщо виникають труднощі, то до кожного явища природи можна задавати додаткові запитання, наприклад:

- З яким емоційним станом можна порівняти морську негоду? (*гнів*).
- Наскільки небезпечним для людей та живої природи є неспокійне, штормове море? (*бурхливе море – це величезна руйнівна сила, яка поглинає усе живе, що їй трапляється на шляху*).
- Які емоції викликає дощ та пахмурна погода? (*сум, образ*).
- Що тобі нагадує дощ? (*сльози*).
- З якою емоцією можна порівняти дзвін струмка? (*радість, натхнення*);
- З якими емоціями можна порівняти звуки лісу та спів птахів? (*захопленість, любов*).

Музвправа «Емоційна музика»

Мета: розвинути навички слухати музичні твори, співвідносити їх з емоціями та почуттями людей.

Інструкція. Дитині дають послухати фрагменти музичних творів, які відповідають різним емоційним станам людини. Завдання старшого дошкільника – підібрати до кожної композиції відповідний емоційний стан, який може переживати людина. Якщо у дитини виникають труднощі, то їй дають допоміжні запитання, наприклад, «Які почуття виникають під час прослуховування даної музичної композиції?», «До якої життєвої ситуації підходить цей музичний твір?»

Семіотичний компонент

ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

Мета: формувати фонематичне сприйняття, фонематичний аналіз та фонематичну уяву.

І етап

Мета: формувати фонематичне сприйняття.

Дидактична гра «Диференціація близьких за звучанням фонем»

Мета: формувати вміння розрізняти близькі за звучанням фонем.

Інструкція. Дитину просять повторювати за педагогом склади та слова, у яких фонематично подібні. Наприклад, *па-ба; па-ба-па; ба-па-ба; пими – бити – мити; шити – жити – лити тощо.*

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Диференціація звуків [с–ш]: <https://vseosvita.ua/library/metodicnij-posibnik-zbirka-vprav-na-diferenciaciu-zvukiv-s-s-237507.html>
- 2) Диференціація звуків [з–ж]: <http://crd68.sadok.zt.ua/wp-content/uploads/2020/04/dyferenciacziya-zvukiv-zh-z-1.pdf>
- 3) Диференціація твердих і м'яких звуків: http://logodovid.blogspot.com/2017/05/blog-post_10.html
- 4) Диференціація звуків [с], [з], [ц], [ш], [ж], [ч], [л], [р]: <https://www.facebook.com/groups/418577185239254/posts/441890122907960/>
- 5) Диференціація звуків (Логопедична ігротека): <https://www.facebook.com/141692103039970/posts/520665315142645/>

Дидактична гра «Виділення звука з групи звуків»

Мета: формувати навичку виділяти звук з групи звуків.

Інструкція. Дитині пропонують запам'ятати відповідний звук. Почувши його серед інших приголосних та голосних звуків, вона має плеснути в долоні. Наприклад, потрібно почути звук [с] серед інших звуків [м, н, с, р, д, к].

Дидактична гра «Визначення звука в слові»

Мета: формувати вміння визначати звук в слові.

Інструкція. Дитину просять уважно послухати слова і знайти в них відповідний звук. Якщо він є в слові, то плеснути в долоні.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична гра – 1 «Визнач місце звука в слові»: https://www.youtube.com/watch?v=_urTYmhvxcM
- 2) Місце звуків у слові: <https://www.youtube.com/watch?v=3322C9ZeYko>
- 3) Дидактична гра «Місце звука у слові»: <https://www.youtube.com/watch?v=xb1spsJ4VTg>
- 4) Дидактична гра – 2 «Визнач місце звука в слові»: <https://vseosvita.ua/library/didacticna-gra-viznac-misce-zvuka-v-slovi-334850.html>

Артвправа «Розмалюй картинку за заданим звуком»

Мета: формувати вміння виділяти звук з групи звуків.

Інструкція. Дитині демонструють букви, які позначають певний звук. До кожного з них запропоновано по чотири картинки. Завдання дитини – уважно розвиватись, що намальовано, і розфарбувати ті картинки, у назвах яких перший звук [л], [р], [п], [ш]. Наприклад,

Букви	Звуки	Назви картинок			
Л	[л]	м'яч	лисиця	калина	листя
Р	[р]	гриб	ракета	риба	сир
П	[п]	паркан	капуста	парасолька	кріп
Ш	[ш]	шуба	миша	чашка	шишка

Дидактична гра «Покажи, де?»

Мета: формувати вміння розрізняти слова-пароніми (близькі за звуковим складом і вимовою, але різні за значенням).

Інструкція. Педагог демонструє дитині картинку і називає слова-пароніми, а дитина визначає озвучений предмет. Наприклад, «Покажи, де лис? А де лис?» (шапка – жабка, мишка – миска, синичка – суничка, коза – коса, сова – сода, колосок – колобок, чайка – майка, корона – корова, маска – каска).

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична гра «Переплутані звуки»: <https://naurok.com.ua/didaktichna-gra-paronimi-153976.html>

II етап

Мета: формувати фонематичний аналіз

Дидактична гра «Визначення першого та останнього звуку в слові»

Мета: формувати вміння визначати звук в слові.

Інструкція. Учитель-логопед читає дитині слова, у яких вона має назвати перший, останній та звук посередині.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Відеозаняття з граматики «Визначення першого та останнього звуків у словах»: <https://www.youtube.com/watch?v=pq7hj2-OUw4>

2) Дидактична гра «Визнач місце звуку в слові»: <https://www.youtube.com/watch?v=urTYmhvxcM>

3) Впіймай перший і останній звук у слові та знайди потрібне слово: <https://www.youtube.com/watch?v=JA0H4SfPfA>

4) Дидактична гра «Визнач перший звук у слові»: <https://vseosvita.ua/library/dydaktychna-hra-vyznach-pershyi-zvuk-u-slovi-662309.html>

Дидактична гра «Визначення кількості звуків у слові»

Мета: формувати вміння визначати кількість звуків у слові.

Інструкція. Педагог просить дитину уважно послухати слова (мак, кіт, стіл, мило, коло, кріт, молоко, малина, калина) і назвати кількість звуків у кожному з них.

Дидактична гра «Поплескаймо складам»

Мета: формувати вміння ділити слово на склади.

Інструкція. Педагог пояснює дошкільникові, що є короткі та довгі слова. Промовляє їх, інтонаційно поділяючи на склади. Дитина виконує завдання разом з педагогом і самостійно, відплескуючи склади в долоні. Наприклад, «машина» – «ма-ши-на».

Дидактична гра «Піраміда»

Мета: формувати вміння визначати кількість складів у словах.

Інструкція. Педагог показує зображення піраміди з квадратів, яка складається з трьох рядів: нижній ряд для трискладових слів, посередині – для двоскладових, верхній – для односкладових. Завдання дитини – подивитись на запропоновані картки з предметами і визначити, до якого рядка вони відносяться. Наприклад, «мак» – верхній односкладовий ряд; «ка-ша» середній двоскладовий ряд; «ма-ши-на» – нижній трискладовий ряд.

Дидактична гра «Знайди слово за схемою»

Мета: формувати вміння визначати кількість складів у словах.

Інструкція. Педагог пропонує подивитись дитині на схеми односкладних, двоскладних, трискладових слів і підібрати відповідні слова (можна з орієнтацією на картинки).

III етап

Мета: формувати фонематичне уявлення

Дидактична гра «Знайди звук в назві предмета»

Мета: формувати вміння зіставляти звук з назвою предмета.

Інструкція. Педагог розкладає перед дошкільником картинки із зображеннями предметів, озвучує їх і просить відшукати той малюнок, у назві якого є відповідний звук.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Ігри для розвитку фонематичного уявлення: <https://vseosvita.ua/library/ihry-dlia-rozvytku-fonematychnoho-uiavlennia-662081.html>

2) Фонематичний контроль та уявлення: <https://vseosvita.ua/library/fonematicni-kontrol-ta-uavlenna-493848.html>

Дидактична гра «Хто більший»

Мета: формувати вміння зіставляти звук із словом.

Інструкція. Дошкільник підбирає слова, які починаються на заданий звук.

Дидактична гра «Почуй звук»

Мета: формувати вміння зіставляти звук із словом.

Інструкція. Педагог вимовляє слова, а дошкільник визначає місце заданого звуку.

Дидактична гра «Назви потрібне слово»

Мета: формувати вміння зіставляти звук зі словом.

Інструкція. За завданням дорослого діти вимовляють слова з певним звуком на початку, посередині, в кінці слова.

Дидактична гра «Знайди предмет із заданим звуком»

Мета: формувати вміння зіставляти звук із словом.

Інструкція. Дошкільнику потрібно знайти на столі предмети, у назвах яких є заданий звук, та визначити його місце в слові.

Дидактична гра «Де чия буква?»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком та з назвою предмета.

Інструкція. Дитині демонструють картинку, на якій зображено іграшки (або предмети, овочі, фрукти, тварини, транспорт, квіти тощо) та букви, з яких починається їх назва, завдання дитини – з'єднати їх в пару. Наприклад, «ведмідь» – «В»; «тигр» – «Т».

Дидактична гра «Утворюємо склади»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком та утворювати склади; розвинути елементарне читання.

Інструкція. Перед дитиною викладають букви парами і разом читають утворені склади. Наприклад, «МА», «МО», «УМ», «АМ», «ОМ».

Дидактична гра «Де голосні букви?»

Мета: формувати вміння зіставляти букву із звуком.

Інструкція. Дитині демонструють букви і просять визначити, які з них голосні.

Дидактична гра «Хто як говорить?»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком та утворювати склади; розвинути елементарне читання.

Інструкція. Дитині пропонують подивитись на склади, які позначають мову тваринок. Разом з педагогом їх прочитати й обрати відповідне зображення тваринки. Наприклад, «ко-ко-ко» – курка; «га-га-га» – гусак; «ме»–«ме»–«ме» – коза; «му»–«му»–«му» – корова; «жу»–«жу»–«жу» – жук.

Дидактична гра «Утворюємо слова»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком, утворювати склади та слова; розвинути елементарне читання.

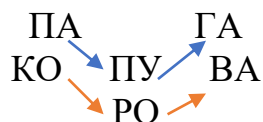
Інструкція. Дитині показують картинку із зображенням складів та предметів. Її завдання – з'єднати склад (початок назви предмета) з малюнком.

Наприклад, на картинках зображені *риба, дерево, помідор, велосипед, корова* та склади *по, ко, ри, ве, де*.

Дидактична гра «Почитай склади за стрілочками»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком та утворювати склади, слова; розвинути елементарне читання.

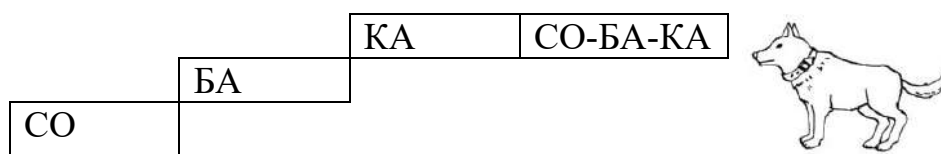
Інструкція. На картинці зображено сплутані склади. Дитина, керуючись вказівними стрілочками, разом з педагогом читає слово по складах. Наприклад:

Дидактична гра «Почитай склади по сходам»

Мета: формувати вміння зіставляти букву зі звуком та утворювати склади, слова; розвинути елементарне читання.

Інструкція. На картинці зображено сходи, на кожній з них написано склад, всі вони разом утворюють слово. Завдання дитини – разом з педагогом прочитати склади по утворених сходах і назвати слово. Наприклад,

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

Мета: сприяти розвитку імпресивного та експресивного мовлення

Особливості корекційної навчально-розвиткової роботи під час формування лексичного рівня мовлення

Формування лексичного рівня мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією на кожному корекційно-навчально-розвивальному етапі відбувається в певній послідовності:

1) вивчення слів однієї тематичної групи під час бесіди (із використанням ментальних карток, дидактичних картинок) або перегляду відеопрезентацій;

2) засвоєння значень слів під час дидактичних ігор, артвправ (із використанням коректурних таблиць, дидактичних карток, розмальовок), де активуються розумові операції (аналіз – розподіл спільних та відмінних ознак предметів; синтез – поєднання властивостей чи ознак предметів в єдине ціле; порівняння – зіставлення між собою предметів за спільними або відмінними ознаками; узагальнення – поєднання предметів за спільними ознаками; абстрагування – зосередження на певних ознаках предмета);

3) вживання нових слів в мовленні під час опису сюжетних картинок.

Додатково використовуються суміжні завдання, що спрямовані для розвитку вербально-логічного мислення.

Основними засобами для розвитку лексичного рівня мовлення є:

- ментальні картки (створюють цілісний образ ключових понять та визначають взаємозв'язки між ними);
- коректурні таблиці (забезпечують наочно-інформативну площину для здійснення самостійного вибору);
- дидактичні картки (акцентують увагу на наочних символах, формують уявлення про предмети);
- ілюстровано-сюжетні картинки (сприяють розвитку зв'язного мовлення).

I етап

Мета: збагатити пасивний словник словами з категорій «Кольори», «Геометричні фігури», «Овочі», «Фрукти», «Ягоди», «Дерева, куці» «Квіти» «Емоції»; розвинути вміння використовувати вивчені слова в мовленні.

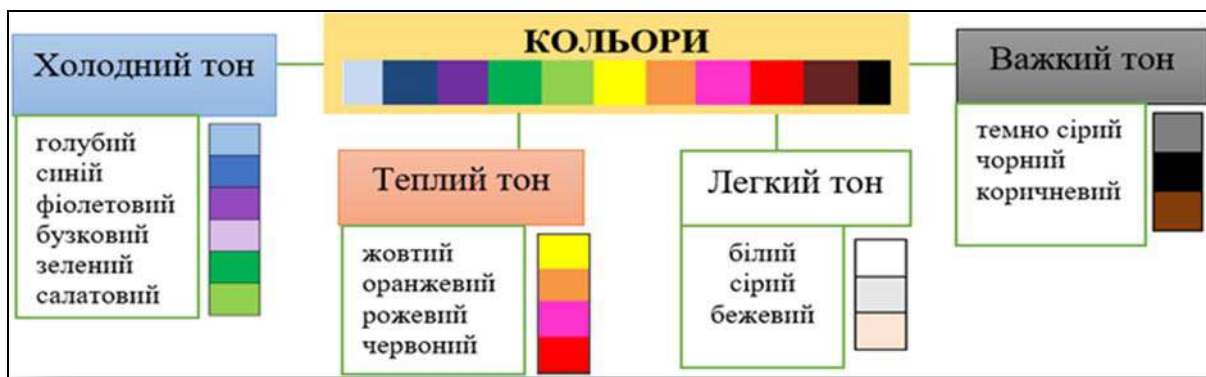
Тема «Кольори»

Бесіда «Вивчаємо кольори та відтінки»

Мета: формувати знання про кольори та їх відтінки.

Інструкція. Дошкільнику демонструють ментальну картку з кольорами і розповідають, що кольори за тонами можна поділити на чотири великі групи: холодні (голубий, синій, фіолетовий, бузковий, зелений, салатовий), теплі

(жовтий, оранжевий, рожевий, червоний), легкі (білий, світло сірий, бежевий) та важкі (темно сірий, чорний, коричневий). Під час бесіди запитують дошкільника, які його улюблені кольори.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

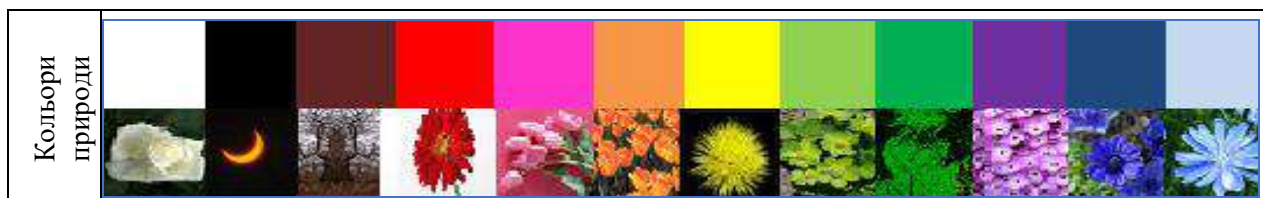
1) Кольори для дітей. Вивчаємо кольори українською мовою:

<https://www.youtube.com/watch?v=47WtIGtC7WI>

Дидактична гра «Кольори природи»

Мета: сформувати знання про кольори та відтінки природи.

Інструкція. Дитина уважно роздивляється коректурну таблицю, дорослий пропонує назвати кольори, які є в природі. Якщо виникають труднощі, педагог допомагає навідними запитаннями. Наприклад, дошкільника запитують, де можна побачити ці кольори в природі: білий (ромашка, конвалія), чорний (грунт, ніч), коричневий (кора дерев), червоний (полуниця, мак), рожевий (орхідея, лілія), оранжевий (апельсин), жовтий (кульбабка), салатовий (трава), зелений (огірок), фіолетовий (фіалки), синій (море), голубий (небо), бузковий (бузок) тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Кольори українською мовою для дітей. Вчимо кольори:

https://www.youtube.com/watch?v=NKVty_aBpEI

Артвправа «Розмальовуємо за інструкцією»

Мета: формувати знання про кольори та відтінки; розвинути навички просторової орієнтації, логічного мислення, дрібної моторики, рахунку, слухового сприйняття; збагатити словниковий запас.

Інструкція. Дитині пропонують виконати завдання, використовуючи дві групи малюнків (4 метелики та 4 повітряні кульки). За інструкцією дошкільник розфарбовує їх потрібним кольором. Наприклад, педагог просить: «Розфарбуй другий метелик праворуч синім кольором; перший метелик ліворуч фіолетовим кольором».

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Розмальовуємо за інструкцією:

<https://childdevelop.com.ua/html/temp/files/b/b31d9e37918ce6e125d94f95fbcfbcf3.pdf>

2) Завдання для розвитку «Кольори для дошкільника»:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-colors-detsad-iresearch-sortpop/>

Артвправа «Розглядаємо все навколо – вивчаємо кольори»

Мета: формувати пізнавальну активність дитини, інтерес до довкілля; розвивати уяву, кмітливість.

Інструкція. Дитині по чергово дають олівці різного кольору та просять намалювати улюблений предмет, який відповідає забарвленню олівця. Наприклад, педагог запитує: «Якого кольору у тебе олівець у руках? Які предмети бувають такого кольору? Можеш намалювати свій улюблений з тих, що ти перерахував?»

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/8218/>

Артвправа «Барвистий акваріум: розмальовуємо й фантазуємо»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в кольорах; розвивати творчість, фантазію, образне мислення

Інструкція. Дитині пропонують розфарбувати акваріум відповідно до умовних позначок, а також домалювати зображені морські тварини, використовуючи інші кольори.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/6440/>

Артвправа «Аналізуємо свої емоції»

Мета: формувати вміння розрізняти й називати емоції та почуття, малювати їх різними кольорами; розвивати творчість, фантазію.

Інструкція. Дитині пропонують подивитись на малюнок із зображенням склянки зі списком емоцій та кольорів, що їм відповідають (червоний – роздратований, злий; зелений – спокійний, блакитний – сумний тощо). Потрібно визначити свій настрій та розмалювати склянку відповідним кольором.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/206673070391705334/>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати сюжетні картинки та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють сюжетну картинку і просять розповісти, що на ній зображено.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

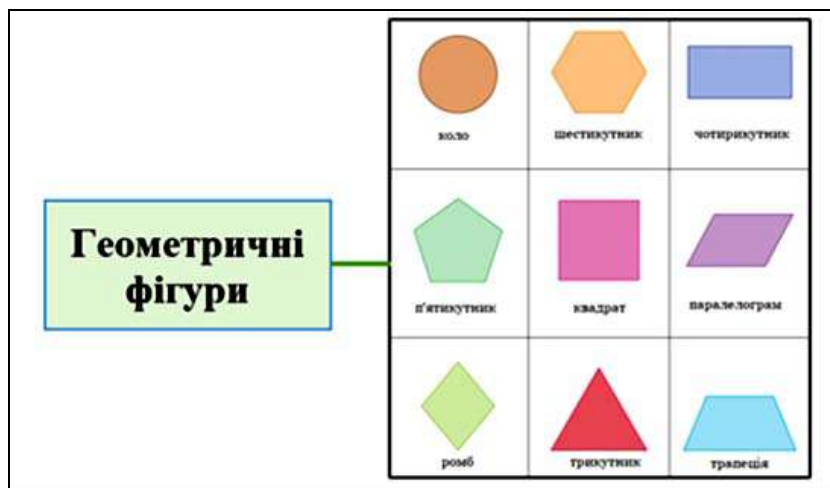
1) Дидактична картка: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/8680/>

Тема «Геометричні фігури»

Бесіда «Вивчаємо геометричні фігури»

Мета: формувати знання про геометричні фігури.

Інструкція. Дошкільнику демонструють ментальну картку з геометричними фігурами та просять назвати їх. Якщо виникають труднощі, то педагог озвучує геометричні фігури самостійно.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/569775790365304664/>

Відеопрезентація «Геометричні фігури»

Мета: формувати знання про геометричні фігури.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про геометричні фігури. Розповісти, які з них йому відомі, які предмети мають таку форму тощо.

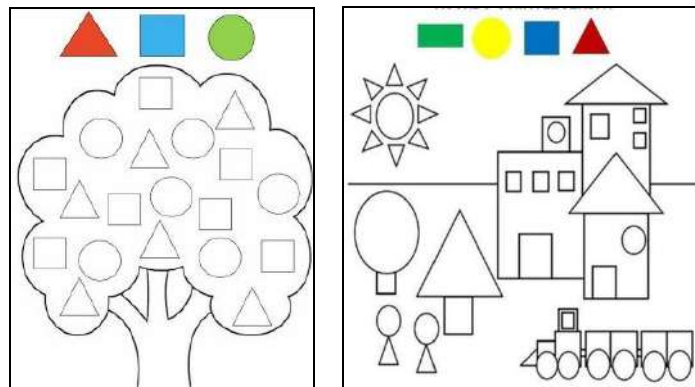
Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Дидактична картинка: <https://www.pinterest.com/pin/738379301428499733/>
- 2) Геометричні фігури для дітей – мультики українською мовою: <https://www.youtube.com/watch?v=6osbEidRweo>
- 3) Геометричні фігури. Ігри для дошкільників: <https://www.youtube.com/watch?v=dL8ivwAmPDQ>
- 4) Відео-заняття «Геометричні фігури»: <https://www.youtube.com/watch?v=f9mt5NudSTc>

Артвправа «Розфарбуй геометричні фігури»

Мета: формувати знання про геометричні фігури та кольори.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами фігур і пропонують їх розмалювати у визначені кольори.

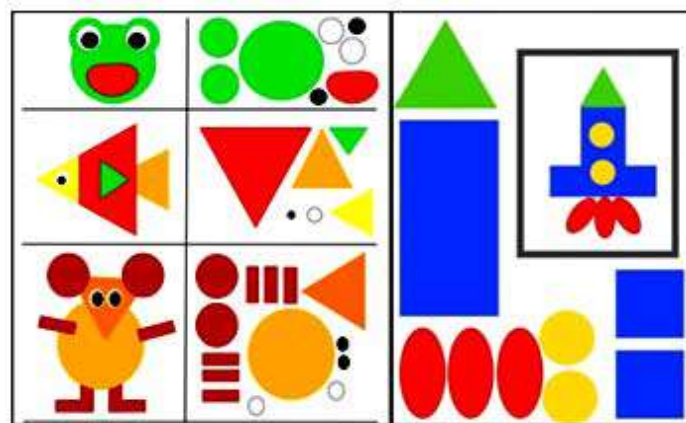
Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки 1: <https://www.pinterest.com/pin/296815431705962359/>
- 2) Дидактичні картинки 2: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/2821/>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено, з яких геометричних фігур складаються малюнки тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

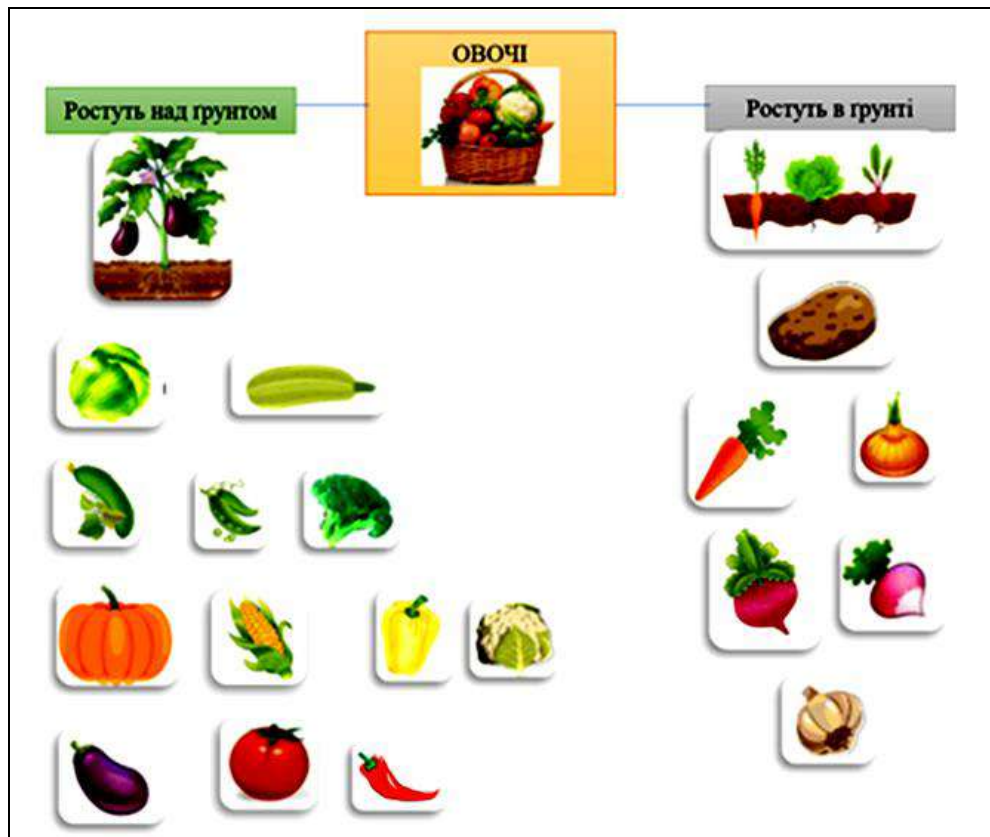
- 1) Дидактичні картинки: <https://www.pinterest.com/pin/339740365651883274/>

Тема «Овочі»

Бесіда «Вивчення овочів»

Мета: розширити знання дитини про овочі; поповнити словниковий запас новими словами.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку на тему «Овочі», на якій зображено овочі, що ростуть в ґрунті та над ним.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Дидактична гра «Що росте під землею, а що над землею»: <https://www.youtube.com/watch?v=qeIE4jMhDXA>
- 2) Аудіоказка «Як овочі головного обирали»: <https://www.youtube.com/watch?v=VnDFR-EekyI>
- 3) Овочі. Розвиваючі мультики українською мовою: https://www.youtube.com/watch?v=kG7iWq2m_VQ
- 4) Овочі – українською. Вчимо овочі. Вивчаємо овочі: https://www.youtube.com/watch?v=o_Tc5sQN89M
- 5) Вірші про овочі: <https://www.youtube.com/watch?v=5MuptD0xOS4>

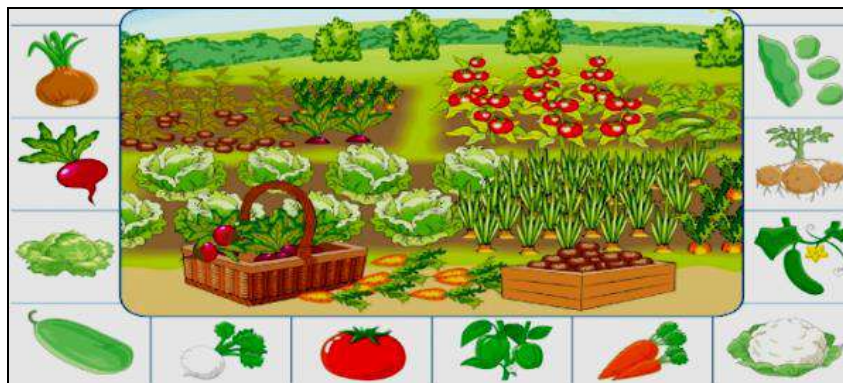
Дидактична гра «Овочі»

Мета: закріпити слова з теми «Овочі»; розвинути вміння зв'язно описувати картинку, узгоджувати прикметник з іменником у числі та роді.

Інструкція: Дитині демонструють картинку із зображеними овочами і просять виконати низку завдань.

1. Назвати овочі, з яких роблять салати, які використовують для приготування борщу, голубців, каш.

2. Подивитись мультфільм і розказати за картинкою, які овочі ростуть над землею, а які в землі.

3. Узгодити прикметник з іменником у числі та роді. Педагог запитує дитину, як називають страву або напій з озвучених овочів. Наприклад, сік з моркви – морквяний; суп з гороху – гороховий; сік з капусти – капустяний; суп з картоплі – картопляний; сік з буряка – буряковий; салат з огірків – огірковий.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка: http://evolodim.blogspot.com/2016/09/blog-post_21.html
- 2) Які овочі живуть в землі а які над землею: <https://youtu.be/8EH9Hf0OUKQ>

Гра «Емоції овочів»

Мета: навчати дитину відрізняти різні типи емоцій та їх вирази за допомогою ілюстрацій; розвивати вміння впізнавати емоційний стан; засвоїти прикметники емоцій та почуттів.

Інструкція. Дитині пропонують розглянути зображення овочів і дати відповіді на запитання: «Хто з овочів сумний?», «Хто веселий?», «Хто незадоволений?», «Хто відчуває відразу?» тощо. Також потрібно відповісти на запитання: «Яка цибуля?» – засмучена, «Яка капуста?» – вражена тощо.

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати сюжетні картинки та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють сюжетну картинку і просять розповісти, що на ній зображено.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

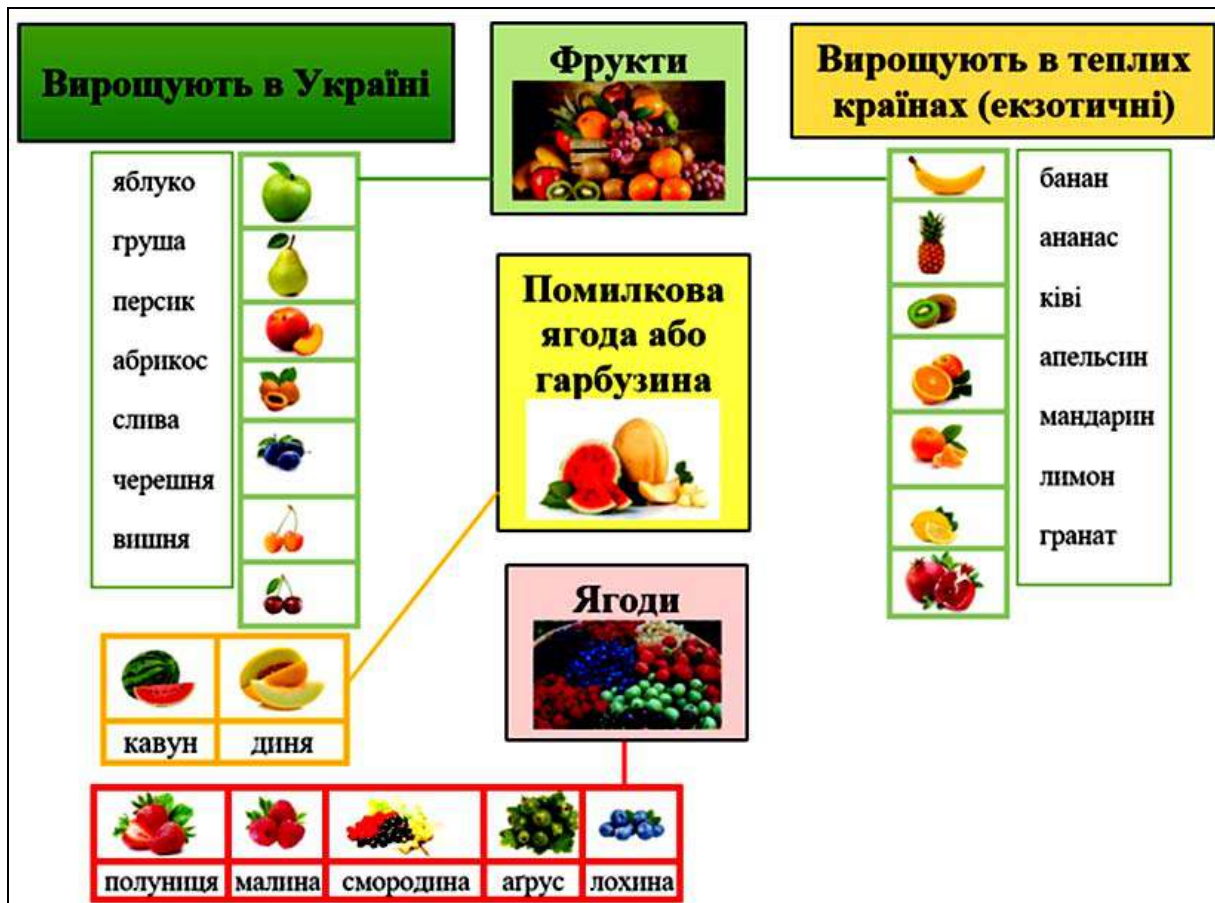
1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/530861874841908034/>

Тема «Фрукти, ягоди»

Бесіда «Вивчення фруктів, ягід»

Мета: формувати знання про фрукти та ягоди; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку на тему «Фрукти та ягоди», розповідають, які з них вирощуються в Україні, а які вважаються екзотичними та привозяться з інших теплих країн.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Картинка «Кольори фруктів та овочів»: <http://abetka.ukrlife.org/fruits1.html>

2) Кольори для малюків – Перші слова – Овочі та фрукти:
<https://www.youtube.com/watch?v=XmeSnX5n3IU>

Дидактична гра «Розмір, форма, вага, смак»

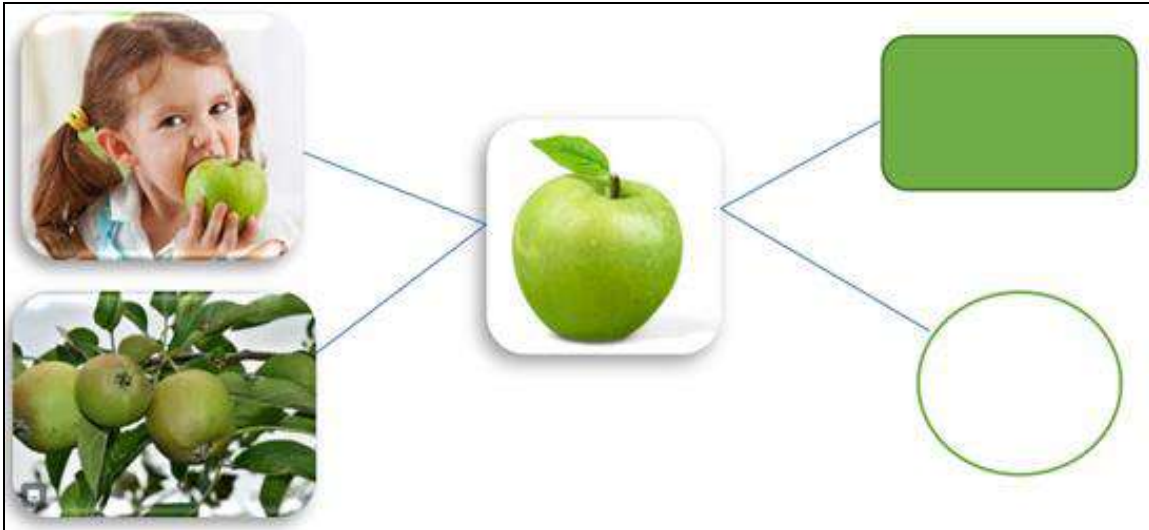
Мета: формувати знання про слова-прикметники, які вказують на розмір, форму, вагу, смак.

Інструкція. Дитині показують справжні овочі (фрукти, ягоди) або демонструють картинки з їхнім зображеннями. І запитують: «Які овочі (фрукти, ягоди) великі?», «А які маленькі?», «Які довгі?», «Які короткі?», «Які овочі (фрукти, ягоди) мають круглу форму?», «А які овальну?», «Які овочі важкі?», «Які легкі?», «Які фрукти (ягоди) кислі за смаком?», «Які солодкі» тощо.

Дидактична гра «Вивчення властивостей предметів»

Мета: формувати знання про семантичне значення слова.

Інструкція. Дошкільнику демонструють ментальну картку із запланованої теми, на якій зображено певний предмет. Завдання дитини – уважно роздивитись схему і описати властивості заданого предмета. Наприклад, дитині показують ментальну картку з теми «Фрукти», на якій зображено яблуко. Їй потрібно сказати, що яблуко за формою кругле, за смаком солодке, за кольором зелене, росте на дереві.

Артвправа «Розфарбуй овочі, фрукти, ягоди»

Мета: формувати знання про забарвлення овочів, фруктів, ягід.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами овочів, фруктів, ягід і пропонують їх розмалювати потрібними кольорами.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні картинки. Розфарбуй овочі, фрукти, ягоди
https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-fruit_vegetables-sortpop

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: сформувати вміння описувати сюжетні картинки та використовувати в мовленні нові слова відповідно до їх лексичного значення.

Інструкція. Дитині демонструють сюжетну картинку і просять розповісти, що на ній зображено.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

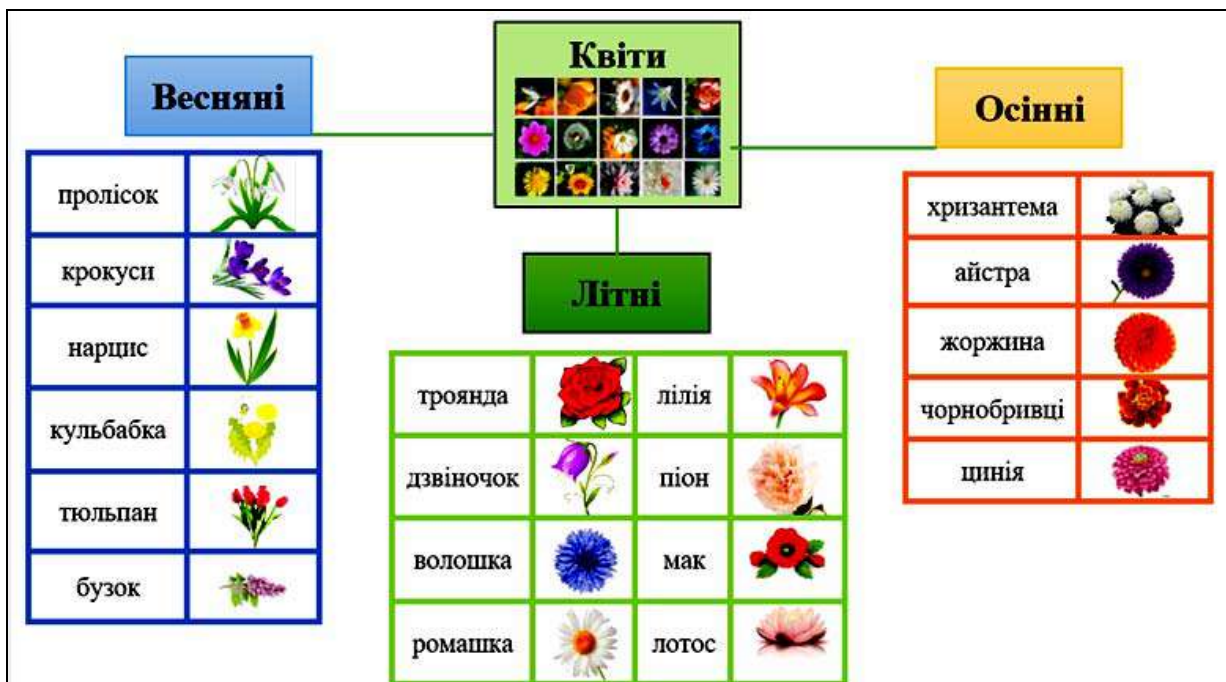
- 1) Дидактична картка 1: <https://flomaster.club/55661-risunki-sbor-urozhaja.html>

Тема «Квіти»

Бесіда «Вивчення квітів»

Мета: сформувати та поглибити знання про квіти; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку на тему «Квіти», розповідають про весняні, літні та осінні види квітів.

Відеопрезентація «Знайомимось із квітами»

Мета: формувати знання про різні види квітів та їх назви.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про квіти та розповісти, які з них йому подобаються та де він їх бачив.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Квіти. Вчимо назви квітів українською:

<https://www.youtube.com/watch?v=weT7AsTu2cg>

2) Картки для дітей. Вивчаємо «Квіти». Розвиваючий мультимедіа для дітей українською мовою: <https://www.youtube.com/watch?v=6rDM5wZ49yM>

Дидактична гра «Вивчення квітів»

Мета: сформувати знання про різні види квітів та їх назви.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку з квітами та назвати ті, які він знає, про інші педагог йому розповідає. Потрібно охарактеризувати квітку за кольором, розміром, особливостями (колюча, в'ється тощо).

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

1) Дидактична картинка 1 «Квіти»:

<https://www.pinterest.com/pin/379639443602844747/>

2) Дидактична картинка 2 «Квіти»:

<https://www.pinterest.com/pin/1036742776699362563/>

Дидактична гра «Знайди квітку»

Мета: формувати знання про різні види квітів та їх назви.

Інструкція. Дитині пропонують пограти в комп'ютерну гру, де вона має правильно визначити назву квітки.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Знайди квітку (комп'ютерна гра Learning.ua):

<https://learning.ua/mova/doshkilniata/vyvchaiemo-nazvy-kvitiv>

Артвправа «Розфарбуй квітку»

Мета: формувати знання про квіти та їх забарвлення.

Інструкція. Дитині дають роздруковані контури різних квітів і пропонують їх розмалювати в потрібні кольори.

Орієнтовні дидактичні ігри, картки за джерелом:

1) Дидактичні картини. Розфарбуй квіти:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-flowers-sortpop/>

Опис картини «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад, «Які квіти вплетено в українській вінок?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/167899892347826134/>

Тема «Дерева, кущі»

Бесіда «Дерева та кущі»

Мета: формувати знання про дерева та кущі; поповнити словниковий запас дитини словами з відповідної теми.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку на тему «Дерева, кущі», розповідають про їх види (садові, лісові).

	Дерева	Кущі												
Садові	<table border="1"><tr><td>яблуна</td></tr><tr><td>груша</td></tr><tr><td>слива</td></tr><tr><td>черешня</td></tr><tr><td>вишня</td></tr><tr><td>персик</td></tr><tr><td>абрикос</td></tr></table> 	яблуна	груша	слива	черешня	вишня	персик	абрикос	<table border="1"><tr><td>чорниця</td></tr><tr><td>смородина</td></tr><tr><td>малина</td></tr><tr><td>аргус</td></tr></table> 	чорниця	смородина	малина	аргус	
яблуна														
груша														
слива														
черешня														
вишня														
персик														
абрикос														
чорниця														
смородина														
малина														
аргус														
Лісові	<table border="1"><tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>береза</td><td>клен</td><td>дуб</td><td>верба</td><td>ялинка</td><td>сосна</td></tr></table>								береза	клен	дуб	верба	ялинка	сосна
														
береза	клен	дуб	верба	ялинка	сосна									

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Презентація для дітей старшої групи на тему «Дерева та кущі»:
<https://vseosvita.ua/library/prezentatsiia-dlia-ditei-starshoi-hrupy-na-temu-dereva-ta-kushchi-668639.html>

Відеопрезентація «Знайомимось із деревами»

Мета: формувати знання про дерева.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про дерева. Розповісти, які з них він бачив, де вони ростуть.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дерева для дітей. Найпоширеніші дерева України:

<https://www.youtube.com/watch?v=YidvfAxskPI>

Відеопрезентація «З якого дерева листячко?»

Мета: формувати знання про листя дерев; закріпити вміння відрізняти відтінки кольорів та форми.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про дерева та особливості їхнього листя (колір, розмір, форма).

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) З якого дерева листячко? <https://www.youtube.com/watch?v=koXh9gfs2qY>

Відеопрезентація «Дерева та кущі»

Мета: формувати знання про листя дерев.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про дерева та кущі.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дерева та кущі: <https://www.youtube.com/watch?v=6tZGV1WkEnk>

2) Інтегроване заняття «Дерева та кущі»:

<https://www.youtube.com/watch?v=qZLLBwk6wgg>

Дидактична гра «Вивчення дерев та кущів»

Мета: формувати знання про різні види дерев та кущів.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку з деревами та кущами, назвати ті, які він знає, про інші педагог йому розповідає.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

1) Дидактична картка «Дерева та кущі»:

<https://www.pinterest.com/pin/627196685607578218/>

2) Дерева: <https://www.pinterest.com/pin/11329436554481974/>

Артвправа «Розфарбуй дерева»

Мета: закріпити знання про дерева, їх будову, назву, кольорову гаму;

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами різних дерев і пропонують їх розмалювати.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні картинки. Розфарбуй дерева.

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-sortpop-trees>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/387802217920421671>

II етап

Мета: сформувати пасивний словник із словами «Тваринний світ» (тварини свійські, дикі), «Птахи», «Комахи», «Пори року», «Одяг», «Частини тіла»; засвоїти слова-прикметники, синоніми, аноніми; розвинути вміння правильно використовувати вивчені слова в мовленні відповідно до їх лексичного значення.

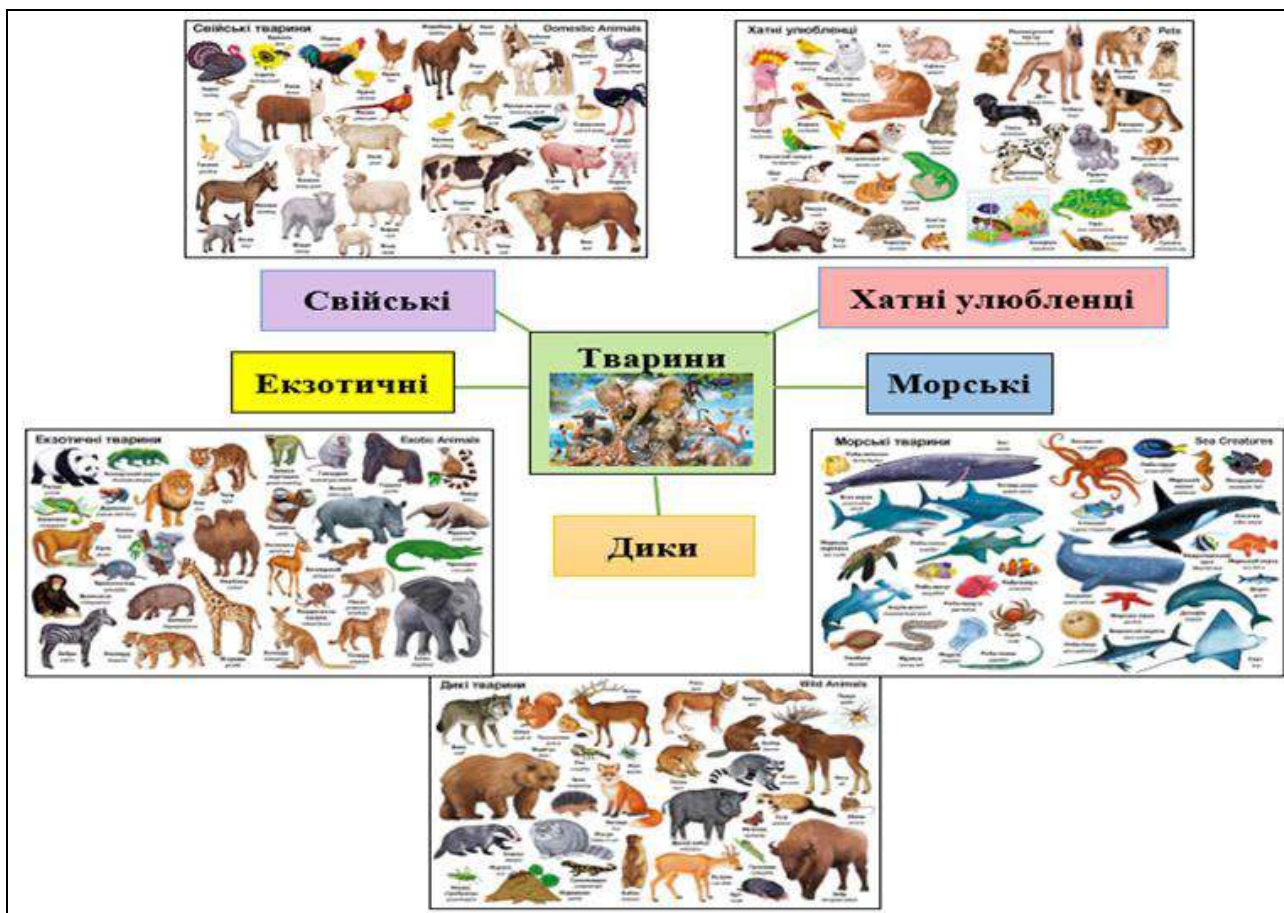
Тема «Тваринний світ»

Бесіда «Вивчення тварин»

Мета: формувати знання про різні види тварин; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку з теми «Тваринний світ», на якій зображено види тварин:

- **свійські тварини** (порося, корова, кінь, вівця, осел, коза, гусак, курка, кролик, тощо);
- **хатні улюбленці** (кіт, собака, папуга тощо);
- **дикі тварини** (хижі – вовк, лисиця та ін.: рослиноїдні – заєць, олень, лось, білка, миша та ін.; всеїдні – ведмідь, їжак та ін.; комахоїдні – кажан та ін.);
- **морські (річні) тварини** (риби, акула, черепаха, восьминіг, дельфін та ін.).

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Картинки за темою «Тварини»: <https://pegas.ua/series/pershy-slovnyk-maljuka/pershi-slova-maliuka-tvaryny-плюс-anhliiska>

Відеопрезентація «Лісові тварини»

Мета: формувати знання про диких лісових тварин; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють картинки із лісовими тваринками і розповідають про них: як їх звати, де вони живуть, чим харчуються.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Лісові тварини для дітей – розвиваючі мультики українською мовою: <https://www.youtube.com/watch?v=1-4QEFKpuqM>
- 2) Дикі тварини: <https://www.youtube.com/watch?v=bSj6GF92N-U>

Дидактична гра «Дикі тварини та їхні дитинчата»

Мета: формувати знання про тварин та їхніх дитинчат.

Інструкція. Дитині показують картинки тварин і їхніх дитинчат. Дошкільник має разом з педагогом їх називати. Потім відповісти на запитання: «Як назвати дитину лисиці?» (ведмедя, вовка, зайця, лося, борсука тощо)

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Відео-презентація. Дикі тварини. Тварини та їх дитинчата: <https://www.youtube.com/watch?v=UdQzehTYBFU>

Дидактична гра «Зоопарк»

Мета: формувати знання про тварин, яких утримують в зоопарку

Інструкція. Дитині демонструють картинки із зображенням тварин. Розповідають, які з них можна побачити в зоопарку. Запитують дитину, чи вона була колись в зоопарку, демонструють відео про тварин.

Орієнтовні дидактичне відео за джерелом:

- 1) Зоопарк: <https://youtu.be/aS3UPJpjACg>

Розповідь «Лісові тварини»

Мета: формувати вміння складати розповідь за малюнком; розвивати навичку використовувати нові слова під час мовлення; сприяти розвитку зв'язного мовлення.

Інструкція. Дошкільникові пропонують подивитися на картинку і розповісти, що там зображено. Якщо виникають труднощі з тим, як розпочати опис, їй задають навідні запитання. Наприклад, «Подивись на картинку і скажи, кого зображено на картинці?» тощо.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Картинка з лісовими тваринами: <https://surl.li/fegplw>

Бесіда «Свійські тварини»

Мета: формувати знання про свійські тварини; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють картинки із свійськими тваринами і розповідають про них: як вони називаються, де живуть, чим харчуються.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Картинки за темою «Тварини свійські»: <https://pegas.ua/series/pershy-slovnyk-maljuka/pershi-slova-maliuka-tvaryny-plius-anhliiska>
- 2) Домашні тварини: <https://www.youtube.com/watch?v=6W9C3sye0RM>

Дидактична гра «Свійські тварини та їхні дитинчата»

Мета: формувати знання про тварин та їхніх дитинчат.

Інструкція. Дитині показують картинки тварин і їхніх дитинчат. Дошкільник має разом з педагогом їх називати. Потім відповідає на запитання: «Як назвати дитину корови?» (свині, гуски, курки, качки, віслюка тощо)

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Тварини та їх дитинчата: <https://www.youtube.com/watch?v=ON8LCMBWhJE>
- 2) Свійські тварини. Тата, мами, маляки: <https://www.youtube.com/watch?v=HpilUwOcchc>

Артвправа «Розфарбуй тварин»

Мета: формувати знання про кольори тварин.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами різних тварин і пропонують їх розмалювати потрібними кольорами.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки. Розфарбуй тварин: <https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-animals-coloring-detsad-sortpop>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Яких тварин ти бачиш? Назви їх».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

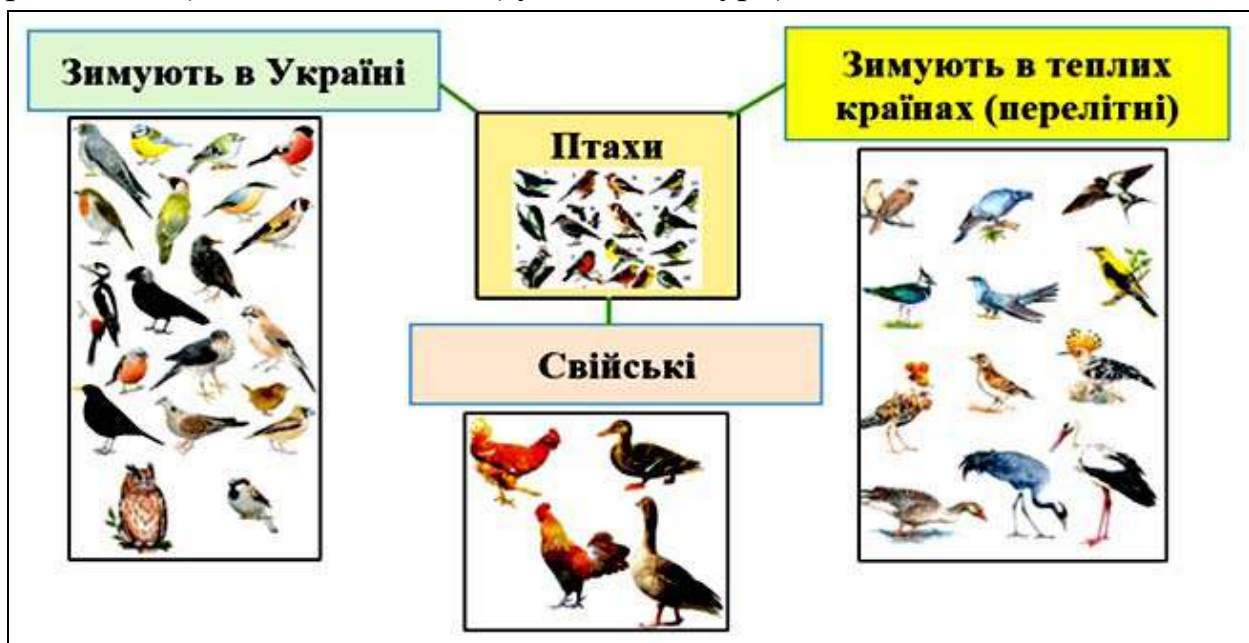
1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/64317100917991483/>

Тема «Птахи»

Бесіда «Вивчаємо птахів»

Мета: формувати знання про різні види птахів; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку з теми «Птахи». Розповідають про види птахів, які зимують в Україні (снігурі, синиці, дятли, горобці, сойки, яструби, голуби, ворони, сороки, сови), які є перелітними (ластівки, лелекі, чаплі, дикі качки, шпаки, граки, чайки, стрижі, жайворонки, дрозди та ін.), які є свійськими (гуси, качки, кури).

Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

- 1) Вчимо «Птахів»: https://www.youtube.com/watch?v=2F_PMpC_8q8

Відеопрезентація «Птахи»

Мета: формувати знання про види птахів.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про птахів. І розповісти, яких птахів він знає, де бачив.

Орієнтовні дидактичні відео-презентації за джерелом:

- 1) Птахи України 1: <https://www.youtube.com/watch?v=3b27Ujkb9BQ>
- 2) Птахи України 2: <https://www.youtube.com/watch?v=lCi1uJ7bBSQ>
- 3) Розвиваючі мультики для дітей «Про птахів»:
<https://www.youtube.com/watch?v=Gu9JVJW16pc>

Дидактична гра «Пташки»

Мета: формувати знання про пташок.

Інструкція. Дитині показують картинки з птахами. Дошкільник має разом з педагогом їх називати. Потім відповісти на запитання: «Як називається ця пташка?», «Що ти можеш про неї розповісти?», «Які птахи зимують в нашій країні?», «Яких ти знаєш екзотичних пташок?».

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки 1 «Птахи»:
<https://www.pinterest.com/pin/3096293488060571/>
- 2) Дидактичні картинки 2 «Птахи»:
<https://www.pinterest.com/pin/649714683752032206/>
- 3) Дидактичні картинки 3 «Екзотичні птахи»:
<https://www.pinterest.com/pin/844636105128065083/>

Артвправа «Розфарбуй птахів»

Мета: формувати знання про птахів та їхнє забарвлення.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами птахів і пропонують їх розмалювати потрібними кольорами.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки. Розфарбуй птахів:
<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-birds-coloring-detsad-sortpop>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Яких пташок ти бачиш? Назви їх», «Що їдять птахи взимку?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка «Птахи взимку»:

<https://www.pinterest.com/pin/369084131976211244/>

2) Дидактична картка «Їжа птахів в зимку»:

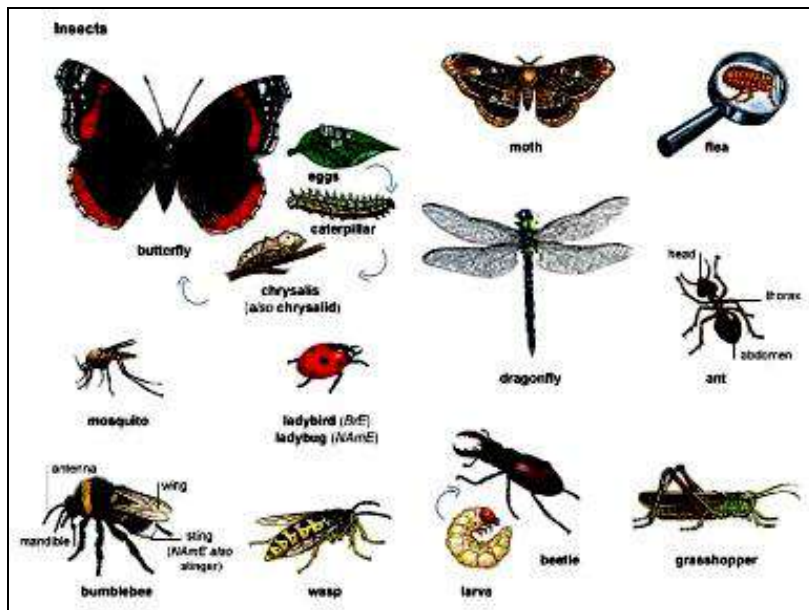
<https://www.pinterest.com/pin/747667975658906297/>

Тема «Комахи»

Відеопрезентація «Комахи»

Мета: формувати знання про види комах.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про комах. Потім за картинкою розповісти, яких комах він знає, де бачив.

Орієнтовні дидактичні відео-презентації за джерелом:

1) Комахи для дітей 1: <https://www.youtube.com/watch?v=0AKMED70oaE>

2) Комахи для дітей 2: <https://www.youtube.com/watch?v=Lig5dtrRr1c>

Дидактична гра «Вивчаємо комах»

Мета: формувати знання про види комах.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинку і озвучити назви комах. Запитати в дошкільника, де він їх бачив.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична картка 1 «Комахи»:

<https://www.pinterest.com/pin/4503668370693805/>

2) Дидактична картка 2 «Комахи»:

<https://www.pinterest.com/pin/91338698686336712/>

Артвправа «Розфарбуй комах»

Мета: формувати знання про комах та їхнє забарвлення.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами різних комах і пропонують їх розмалювати в потрібні кольори.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні картинки. Розфарбуй комах:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-insects-sortpop>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Яких комах ти бачиш? Назви їх».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

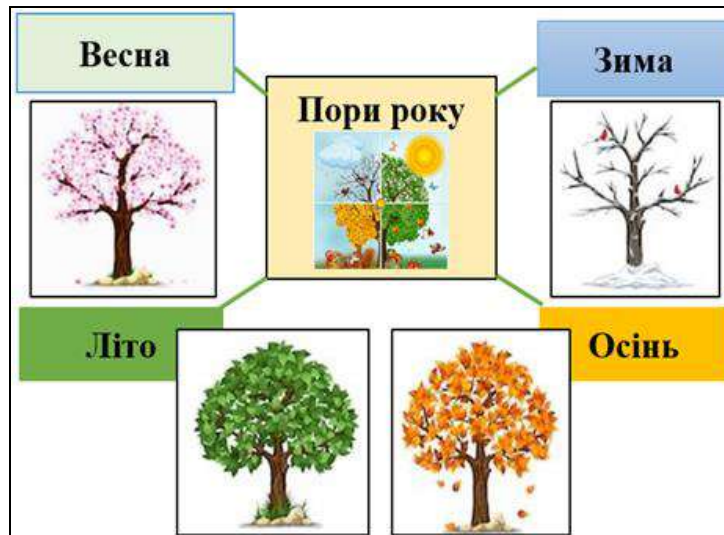
1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/859272803925290983/>

Тема «Пори року»

Бесіда «Вивчаємо пори року»

Мета: формувати знання про пори року: весна, літо, осінь, зима.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на ментальну картку і розповісти, що там зображено. Відповісти на запитання: «Які особливості весни (літа, осені, зими)?» «Яка твоя улюблена пора року? Чому?».

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки 1 «Пори року»:
<https://www.pinterest.com/pin/759208449696900220/>
- 2) Дидактичні картинки 2 «Пори року»:
<https://www.pinterest.com/pin/592434526006315302/>

Дидактична гра «Ознаки весни»

Мета: збагатити словниковий запас дитини новими словами про весну як пору року

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку. І розповісти, яка пора року на ній зображена. Розкрити ознаки цієї пори року.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

- 1) Дидактична картинка «Весна»:
<https://www.pinterest.com/pin/777715429423187834/>
- 2) Весна. Ознаки весни (асоціативна картка): <https://vseosvita.ua/library/vesna-oznaki-vesni-asociativna-kartka-481290.html>

Дидактична гра «Ознаки літа»

Мета: збагатити словниковий запас дитини новими словами про літо як пору року.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку і розповісти, яка пора року на ній зображена. Розкрити ознаки цієї пори року.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

- 1) Дидактична картинка «Літо»:
<https://www.pinterest.com/pin/625085623303695435/>

Дидактична гра «Ознаки осені»

Мета: збагатити словниковий запас дитини новими словами про осінь як пору року.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку і розповісти, яка пора року на ній зображена. Розкрити ознаки цієї пори року.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Осінь»:

<https://www.pinterest.com/pin/708331847664762022/>

Дидактична гра «Ознаки зими»

Мета: збагатити словниковий запас дитини новими словами про зиму як пору року.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на картку і розповісти, яка пора року на ній зображена. Розкрити ознаки цієї пори року.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Зима»:

<https://www.pinterest.com/pin/777715429423187829/>

2) Дидактичні картинки на тему «Зима»:

<https://www.pinterest.com/pin/551479916886610149/>

Артвправа «Розфарбуй пори року»

Мета: формувати знання про пори року та особливості їхньої кольорової гами.

Інструкція. Дитині дають контурні роздруківки із зображеннями пори року. Завдання дошкільника – розмалювати їх в потрібні кольори.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні картинки. Розфарбуй пори року:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-seasons-sortpop>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Що робить хлопчик? Назви його дії».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка:

<https://i.pinimg.com/originals/4e/d2/7b/4ed27bf8a21282cbd9caf6aa3d0ab222.jpg>

2) Дидактична гра Лото: <https://www.pinterest.com/pin/264445809362041424/>

Тема «Одяг»

Дидактична гра «Вивчаємо одяг»

Мета: формувати знання про одяг.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на дидактичну картку і розповісти, що там зображено. Наприклад, «Що зображено на малюнку?», «Коли ми вдягаємо цей одяг? Назви пору року».

Орієнтовні дидактичні картки, відео-презентації за джерелом:

1) Дидактичні картинки «Одяг весняний, осінній»:

<https://www.pinterest.com/pin/692147036500448996/>

2) Дидактичні картинки «Одяг літо, зима»:

<https://www.pinterest.com/pin/392235448808351524/>

3) Одяг: <https://youtu.be/96BJ35vZ9d4>

Відеопрезентація «Весняний одяг»

Мета: формувати знання про весняний одяг.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про весняний одяг і розповісти, який одяг носять весною.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Гра «Весняний одяг»: <https://www.youtube.com/watch?v=-YujyWWMIOs>

Дидактична гра «Який одяг?»

Мета: формувати знання про весняний одяг.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про одяг і розповісти, який одяг носять весною, влітку, восени, взимку.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Дидактична гра «Який одяг?»: <https://www.youtube.com/watch?v=XEgboHA-AII>

Дидактична гра-лото «Знайди правильно одяг»

Мета: формувати вміння розподіляти одяг за порами року.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на сюжетні картинки з різними порами року та підібрати для дітей відповідний одяг, який зображено на окремих картках.

Орієнтовні дидактичні картки за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки 1: <https://www.pinterest.com/pin/376050637656902318/>
- 2) Дидактичні картинки 2: <https://www.pinterest.com/pin/313492824077851662/>

Артвправа «Розфарбуй одяг»

Мета: формувати знання про сезонний одяг.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами одягу і пропонують їх розмалювати потрібними кольорами.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

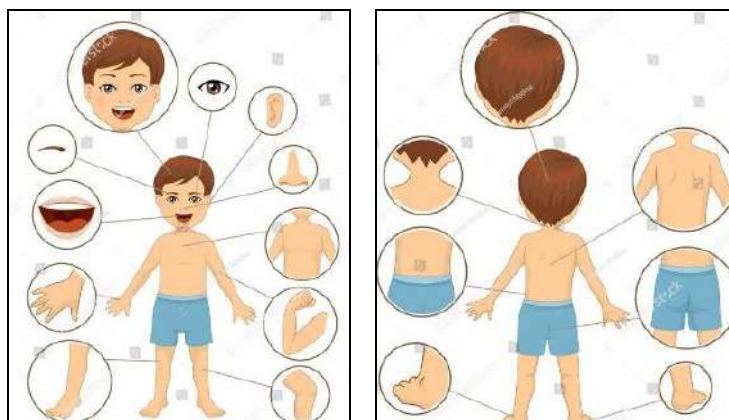
- 1) Дидактичні картинки. Розфарбуй одяг: https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-clothes_1-coloring-detsad-sortpop

Тема «Частини тіла»

Бесіда «Вивчаємо частини тіла»

Мета: сформувати знання про частини тіла.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на дидактичну картку і розповісти, що там зображено.

Орієнтовні дидактичні картки, відео-презентації за джерелом:

1) Дидактичні картинки 1 «Частини тіла»:
<https://www.pinterest.com/pin/649855421254078657/>

2) Дидактичні картинки 2 «Частини тіла»:
<https://www.pinterest.com/pin/300052393936012310/>

Відеопрезентація «Частини тіла»

Мета: формувати знання про частини тіла.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про частини тіла.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

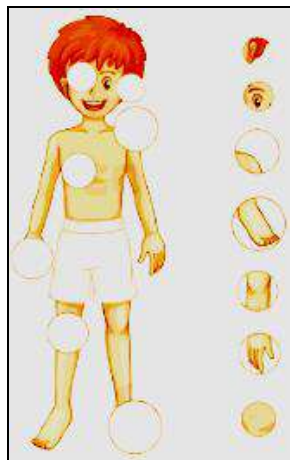
1) Заняття для дошкільників «Частини тіла». Закріплюємо знання частин тіла. Міні-заняття для дітей: <https://www.youtube.com/watch?v=u8x4RE1HSVA>

2) Заняття «Про частини тіла для дітей дошкільного віку»:
<https://www.youtube.com/watch?v=3PLha5eT1Mc>

Дидактична гра «Що де знаходиться?»

Мета: формувати знання про частини тіла.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися на дидактичну картку і розповісти, які частини тіла відсутні на малюнку, правильно їх з'єднати з допоміжними картками.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактична картка «З'єднай частини тіла»:
<https://www.pinterest.com/pin/300052393936012310/>

Дидактична гра «Що це у ляльки Олі?»

Мета: формувати знання про частини тіла.

Інструкція виконання. Дошкільнику пропонують подивитися відео про частини тіла та відповісти на запитання.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Будова тіла. Дидактична відео-гра:
<https://www.youtube.com/watch?v=tV57HQY1DdM>

Дидактична гра «Антоніми, синоніми»

Мета: формувати знання про синоніми, антоніми.

Інструкція. Дошкільнику пропонують подивитися відео про синоніми та антоніми і відповісти на запитання.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Скажи навпаки. Доберіть антоніми. Дидактична гра:

<https://www.youtube.com/watch?v=uAdEmGKjxVM>

2) Скажи навпаки. Доберіть антоніми. Ігрова вправа:

<https://www.youtube.com/watch?v=IS6Pn8kiaM8>

3) Тренажер. Слова, протилежні за значенням (антоніми):

<https://www.youtube.com/watch?v=5oVWKE-Oypg>

4) Синоніми: <https://www.youtube.com/watch?v=uJEJ9RZZe-o>

III етап

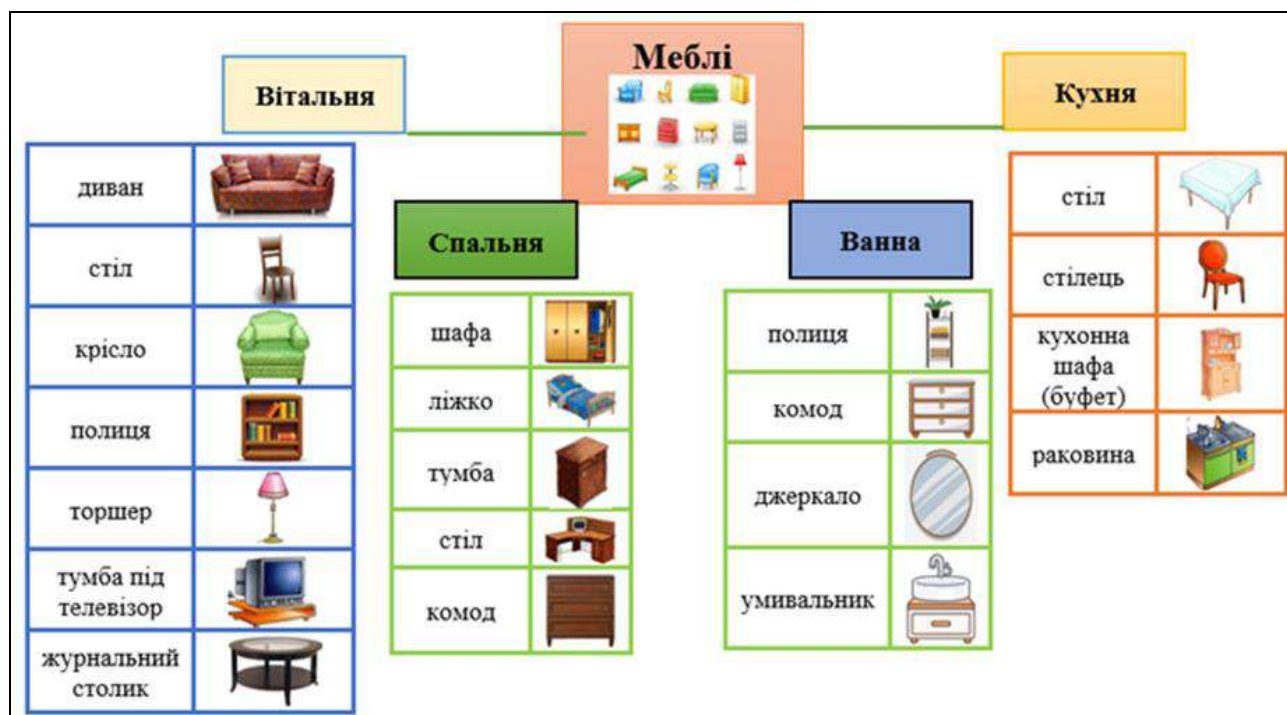
Мета: сформувати пасивний словник словами з категорій «Меблі», «Посуд», «Транспорт», «Сім'я», «Школа», «Професії»; засвоїти слова-прикметники, синоніми, антоніми, слова з переносним значенням; розвинути вміння вживати вивчені слова в мовленні.

Тема «Меблі»

Бесіда «Вивчаємо меблі»

Мета: формувати знання про меблі.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку з теми «Меблі». Розповідають про призначення меблів для вітальні, спальні, кухні. Дитині ставлять запитання, наприклад: «Які меблі в твоїй кімнаті?», «Яка твоя улюблена кімната в будинку/квартирі?», «Які меблі є в твоїй вітальні?» тощо.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактичні картинки «Меблі»:

<https://www.pinterest.com/pin/990791986747999276/>

Відеопрезентація «Меблі»

Мета: формувати знання про меблі; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція виконання. Дошкільнику пропонують подивитися відеопрезентації про меблі.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Заняття з розвитку мовлення на тему Дім та меблі:

<https://www.youtube.com/watch?v=cyEPfNGZPjY>

2) Заняття з розвитку мовлення. «Що в кімнаті?»:

<https://www.youtube.com/watch?v=jduM3SPOrB4>

3) Меблі для дітей. Загадки про меблі. Дидактична гра «Один-багато»:

<https://www.youtube.com/watch?v=lnR0-hUAd1c>

Дидактична гра «Дизайнер»

Мета: формувати знання про призначення різних меблів.

Інструкція. Дитині демонструють картинки із зображеннями меблів. Її завдання – розподілити їх по дому у вітальню, спальню, кухню.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://naurok.com.ua/didaktichna-gra-znaydi-predmet-u-kimnati-243393.html>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Що це за кімната?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://naurok.com.ua/didaktichna-gra-znaydi-predmet-u-kimnati-243393.html>

Тема «Посуд»

Бесіда «Вивчаємо посуд»

Мета: формувати знання про призначення посуду та його види.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку з теми «Посуд». Розповідають, що посуд поділяють на кухонний (каструля, казан, пательня, чайник, ніж, терка, дошка для нарізання, м'ясорубка, качалка, черпак, віничок для збивання крему тощо), столовий (салатниця, соусниця, тарілка, ложка, виделка, миска, стакан, графин, супниця тощо) та чайний (чашка, блюдце, маленька ложка тощо). Дитині ставлять запитання, наприклад: «Яким посудом ти користуєшся, коли обідаєш?» «В тебе є улюблена чашка?» тощо.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактичні картинки «Посуд»:
<https://www.pinterest.com/pin/532269249705019200/>

Відеопрезентація «Посуд»

Мета: формувати знання про посуд.

Інструкція виконання. Дошкільнику пропонують подивитися відеопрезентацію про призначення різних видів посуду.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

1) Заняття «Посуд». Розвиваючі мультики для дітей українською мовою:
<https://www.youtube.com/watch?v=Gy1BsztC2BQ>

2) Посуд. Кухонний та столовий посуд:
<https://www.youtube.com/watch?v=NirDND8WBVk>

Дидактична гра «Знайди посуд серед інших предметів»

Мета: формувати знання про посуд; розвивати уважність.

Інструкція. Дитині демонструють картинки із зображеннями різних предметів. Її завдання – відмітити серед них посуд.

Орієнтовні дидактичні картинки, відео презентація за джерелом:

1) Дидактична відео-гра «Посуд»:

<https://www.youtube.com/watch?v=bjxiKTj-VqQ>

2) Дидактична картка 1 «Знайди посуд»:

<https://www.pinterest.com/pin/473440979591410516/>

3) Дидактична картка 2 «Знайди посуд»:

<https://www.pinterest.com/pin/6825836920541031/>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Що робить дівчинка?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/155303887176072272/>

Тема «Транспорт»

Бесіда «Вивчаємо транспорт»

Мета: формувати знання про транспорт.

Інструкція. Дитині демонструють ментальну картку з теми «Транспорт». Розповідають про види транспорту: наземний – спеціальний (пожежна машина, швидка допомога, поліцейська машина, інкасаторська машина, перевізник машина або фура, газова аварійна машина, сміттевоз, піднімач, комбайн, трактор, евакуатор, бензовоз), інший (легкова машина, велосипед, поїзд, мотоцикл, автобус, трамвай, тролейбус); підземний (потяг метро); повітряний (літак, гелікоптер, повітряна куля тощо); морський (пароплав, човен, підводний човен тощо). Дитині ставлять запитання, наприклад: «Коли використовують спеціальний транспорт?» «В яких випадках нам потрібен водний (повітряний, підземний) транспорт?», «Який твій улюблений вид транспорту?» тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки «Транспорт»: <https://www.pinterest.com/pin/544583779949099928/>
- 2) Повітряний транспорт: <https://www.youtube.com/watch?v=csboJzT1cR8>

Відео-презентація «Транспорт»

Мета: формувати знання про види транспорту; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція виконання. Дошкільнику пропонують подивитися відео про транспорт.

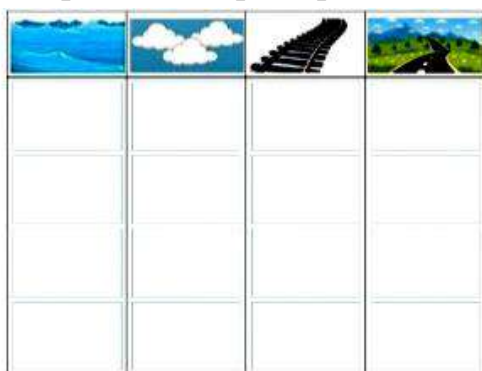
Орієнтовні дидактичні ігри, відео-презентації за джерелом:

- 1) Відео-презентація «Види транспорту» для дітей українською мовою <https://www.youtube.com/watch?v=OI2u-rPShj4>
- 2) Транспорт <https://youtu.be/W2Cm3jFOMmU>

Дидактична гра «Вибери відповідний вид транспорту»

Мета: сформувати вміння орієнтуватися в видах транспорту.

Інструкція виконання. Дитині демонструють дидактичну картинку, до якої потрібно підібрати різні види транспорту.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка «Вибери правильно транспорт»: <https://www.pinterest.com/pin/119415827613716716/>

Артвправа «Розфарбуй транспорт»

Мета: формувати знання про види транспорту.

Інструкція. Дитині дають роздруківки з контурами транспорту та пропонують їх розмалювати потрібними кольорами.

Орієнтовні дидактичні ігри, картинки за джерелом:

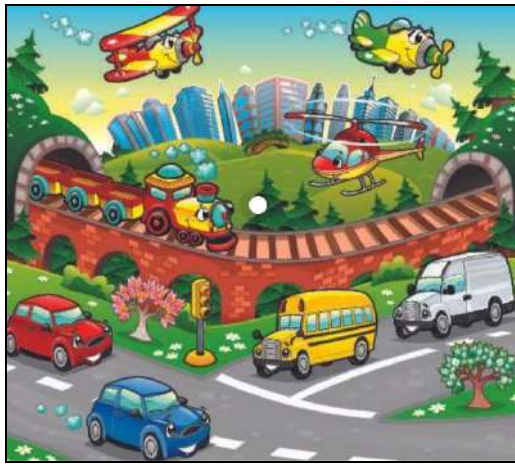
1) Дидактичні картинки. Розфарбуй транспорт:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-coloring-detsad-sortpop-vehicles>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Які види транспорту зображено?», «Якого транспорту на картинках немає?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/500955158562541633/>

Тема «Сім'я»

Бесіда «Про сім'ю»

Мета: формувати знання про сім'ю; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція виконання. Дитині демонструють дидактичну картинку з теми «Сім'я» та пропонують її описати. Пізніше передивляються відеопрезентацію про родину.

Орієнтовні дидактичні ігри, картинки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Сім'я»:

<https://www.pinterest.com/pin/425660602294583977/>

2) Відео-заняття «Моя сім'я» 1:

<https://www.youtube.com/watch?v=UgXTCBQegnU>

3) Моя родина дружна, працююча:

<https://www.youtube.com/watch?v=9db2F51Nz2Q>

4) Відео-заняття. Родина і сім'я: <https://www.youtube.com/watch?v=njmkz13iaYs>

5) Відео-заняття «Моя сім'я» 2: <https://www.youtube.com/watch?v=5ZbrauJrYq0>

Дидактична гра «Розподіли членів родини»

Мета: формувати вміння орієнтуватися в назвах членів родини; розвивати зв'язне мовлення.

Інструкція. Дитині демонструють дидактичну картинку, на якій зображені діти (сестра, брат, двоюрідні сестра, брат), жінки (мама, тітка, бабуся) та чоловіки (тато, дядько, дідусь). Завдання дитини – правильно визначити роль кожного із них у родині. Розповісти про свою родину.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

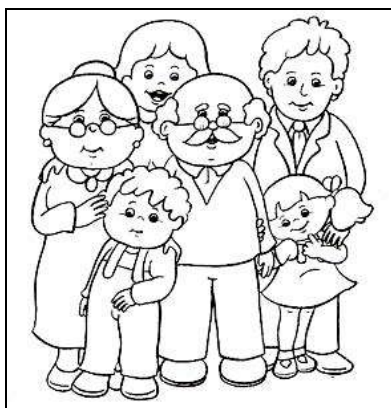
1) Дидактична картинка «Родина»:

<https://www.pinterest.com/pin/644296290461773317/>

Артвправа «Розфарбуй сім'ю»

Мета: закріпити знання про членів сім'ї; розвинути творчу уяву.

Інструкція виконання. Дитину просять розмалювати картинку за якій зображено сім'ю.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

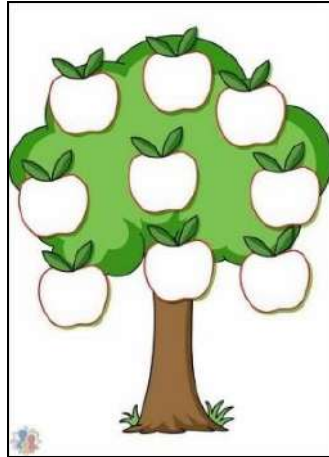
1) Дидактичні картинки «Сім'я»:

<https://www.pinterest.com/pin/573786808789264868/>

Арт-вправа «Розфарбуй генеалогічне дерево родини»

Мета: закріпити знання про членів сім'ї; розвинути творчу уяву.

Інструкція виконання. Дитину просять розмалювати генеалогічне дерево своєї родини.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактичні картинки «генеалогічне дерево»:

<https://www.pinterest.com/pin/127297126961227978/>

Тема «Школа»

Бесіда «Про школу»

Мета: формувати знання про важливість школи в житті дитини; збагатити словниковий запас дитини.

Інструкція виконання. Дитині демонструють ментальну картку про школу. Розповідають про відповідний шкільний одяг, приладдя, яке потрібно для навчання, які предмети та меблі знаходяться в класі, дисципліни, які учні вивчають в початкових класах.

Відеопрезентація «Про школу»

Мета: формувати знання про важливість школи в житті дитини.

Інструкція виконання. Дитині демонструють відеопрезентацію про школу. Після перегляду пропонують подивитися на картинку і розповісти, що на ній зображено.

Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

- 1) Я – школяр: <https://www.youtube.com/watch?v=KNpYot2mjCw>

Дидактична гра «Що знаходиться в шкільному рюкзаку?»

Мета: формувати знання про шкільне приладдя.

Інструкція виконання. Дитині демонструють дидактичну картинку, на якій зображено рюкзак зі шкільним приладдям. Під час гри дитина називає усі намальовані предмети.

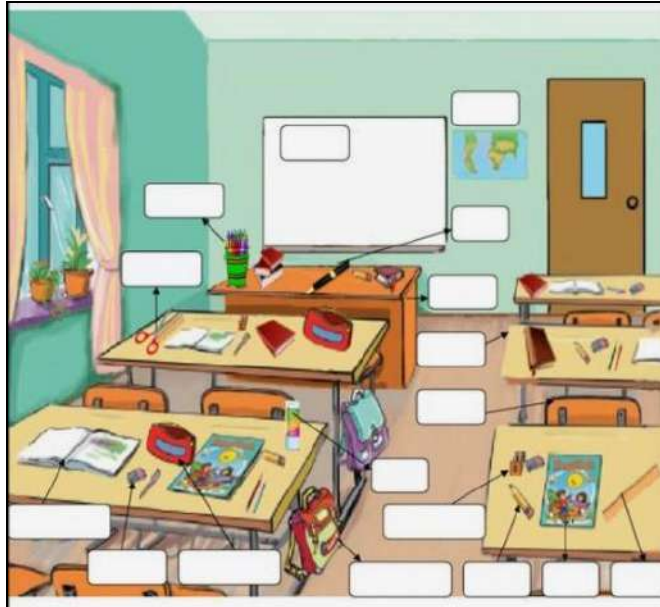
Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Дидактична картинка «Шкільне приладдя»:
<https://www.pinterest.com/pin/577375614742487168/>

Дидактична гра «Опиши предмети в класі»

Мета: формувати знання про шкільне приладдя в класі.

Інструкція. Дитині демонструють дидактичну картинку, на якій зображено класна кімната в школі. Завдання дитини – назвати зображене шкільне приладдя.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Шкільне приладдя»:

<https://www.pinterest.com/pin/500040364888844241/>

Дидактична гра «Яке шкільне приладдя тобі відоме?»

Мета: формувати знання про шкільне приладдя.

Інструкція. Дитині демонструють дидактичну картинку, на якій зображено шкільне приладдя. Під час гри дитина називає усі намальовані предмети.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Шкільне приладдя»:

<https://www.pinterest.com/pin/832180837389157752/>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова; розвивати зв'язне мовлення та вміння створювати описові розповіді.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Що роблять діти?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка: <https://www.pinterest.com/pin/701857923190570541/>

Тема «Професії»

Бесіда «Про професії»

Мета: формувати знання про професії.

Інструкція. Дитині демонструють дидактичну картинку з теми «Професії», пропонують уважно подивитися на зображених людей і за їхнім одягом визначити, хто де працює. Пізніше дитина разом із педагогом передивляється навчальну відеопрезентацію.

Орієнтовні дидактичні картинки та відео-презентації за джерелом:

1) Дидактична картка 1 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/568509152976206958/>

2) Дидактична картка 2 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/119838040081458142/>

3) А які професії знаєте ви? Розвиваюче відео для дітей:

<https://www.youtube.com/watch?v=dDSS9MbTH9o>

Дидактична гра «Професії та професійне приладдя»

Мета: формувати знання про професії.

Інструкція. Дитині демонструють відеопрезентацію «Професії та професійне приладдя». Після перегляду відео просять подивитися на картинку та самостійно назвати, якими речами користуються люди зазначених професій.

Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

1) Дидактична гра «Професії та їх речі»:

<https://www.youtube.com/watch?v=8dKqK1GIC64>

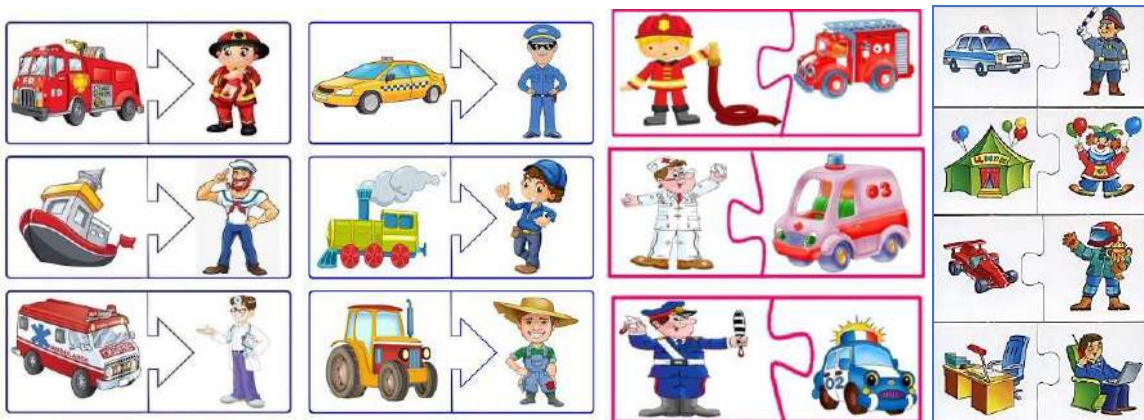
2) Дидактична картка «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/54563931115835224/>

Дидактична гра «Місце роботи»

Мета: формувати знання про професії.

Інструкція виконання. Дитині демонструють низку дидактичних картинок, на яких окремо зображено людей певних професій, транспортний засіб, робоче місце. Завдання дошкільника – правильно поєднати три картинки в одну групу.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка 1 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/934496991410886606/>

2) Дидактична картка 2 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/383439355790055069/>

3) Дидактична картка 3 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/23221754320769127/>

4) Дидактична картка 4 «Професії»:

<https://www.pinterest.com/pin/348677196164979722/>

Опис картинки «Що зображено на малюнку?»

Мета: формувати вміння описувати картинку та використовувати в мовленні нові слова.

Інструкція. Дитині демонструють картинку і просять розповісти, що на ній зображено. Наприклад: «Що зображено на малюнку?», «Яка це професія?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка 1: <https://www.pinterest.com/pin/678988081341099353/>

2) Дидактична картка 2: <https://www.pinterest.com/pin/711357703665150121/>

Дидактична гра «Слово навпаки»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні слова з протилежним значенням (антоніми).

Інструкція. Дитині читають слова, до яких вона підбирає слово з протилежним значенням. Наприклад: *гарячий – холодний, мокрий – сухий, м'який – твердий, брудний – чистий, шкідливий – корисний, гіркий – солодкий, сумний – веселий, чорний – білий, гидкий – гарний, високий – низький* тощо.

Дидактична гра «Добрити антоніми до багатозначних слів»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні слова з протилежним значенням (антоніми).

Інструкція. Дитині читають багатозначні слова, до яких вона підбирає антоніми, які відрізняють один від одного. Наприклад: *теплий одяг – легкий одяг, тепла погода – холодна погода, теплий чай – холодний чай, тепле літо – прохолодне літо, тепла вода – крижана вода.*

Дидактична гра «Скажи іншим словом»

Мета: формувати вміння розуміти слова-синоніми.

Інструкція. Дитині читають слова, до яких вона підбирає слово близьке за значенням. Наприклад: *веселий – радісний, грайливий; берегти – дбати, жаліти, доглядати; відважний – мужній, хоробрий, сміливий; гарний – чарівний, чудовий, вражаючий.*

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картка із завданням 1:

<https://www.childdevelop.com.ua/html/temp/files/e/e713e1fc2f882cefcc1964ff8f4c86ea.pdf>

2) Дидактична картка із завданням 2:

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/2228/>

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

Мета: формувати вміння складати переказ, правильно вживати в мовленні займенники, прийменники, узгоджувати слова в числі, роді, відмінку.

І етап

Мета: формувати вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки; використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників в усіх родах та відмінках.

Дидактична гра «Віднови послідовність картинок»

Мета: формувати вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки.

Інструкція. Педагог розкладає на столі низку картинок, об'єднаних одним сюжетом, і просить дитину розкласти їх за порядком, а також відповісти на низку запитань. Наприклад: «Уважно переглянь кожну картинку», «Скажи, чи правильно вони розташовані на столі?», «Що тут не так, поясни?», «Яка подія відбулася спочатку?», «Що сталося згодом?», «Як треба розташувати картинки?», «Поміняй їх місцями», «На твою думку, чи всі картинки розміщені послідовно?».

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Картинки з розвитку мовлення: <https://naurok.com.ua/25-kartinok-istoriy-dlya-rozvitku-zv-yaznogo-movlennya-16849.html>
- 2) Розповідь за серією картинок: <https://vseosvita.ua/library/embed/01004jhf-dbb0.pptx.html>

Дидактична гра «Назви ласкаво слова» (уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -к-)

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -к-.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів із суфіксом -к-. Наприклад: лапа – лапка, малина – малинка, ялина – ялинка, калина – калинка, хмара – хмарка, корова – корівка, миша – мишка, шуба – шубка.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Утворення зменшувально-пестливих слів суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок: <https://www.facebook.com/groups/199614447364483/posts/860825511243370/>

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -ик»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -ик».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів із суфіксом -ик. Наприклад: слон – слоник, плащ – плащик, халат – халатик, салат – салатик, калач – калачик, ключ – ключик, блокнот – блокнотик.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Утворення зменшувально-пестливих слів суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок: <https://www.facebook.com/groups/199614447364483/posts/860825511243370/>

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -чик»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -чик».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксом -чик. Наприклад: лимон – лимончик, балкон – балкончик, апельсин – апельсинчик, тюльпан – тюльпанчик, хліб – хлібчик, баклажан – баклажанчик, м'яч – м'ячик, барабан – барабанчик, помідор – помідорчик, перець – перчик.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Утворення зменшувально-пестливих слів суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок: <https://www.facebook.com/groups/199614447364483/posts/860825511243370/>

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -чок»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -чок».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксом -чок. Наприклад: молоток – молоточок, листок – листочок, клубок – клубочок, бублик – бубличок, будинок – будиночок.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Утворення зменшувально-пестливих слів суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок: <https://www.facebook.com/groups/199614447364483/posts/860825511243370/>

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксами -очк-, -ечк- в іменах»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксами -очк-, -ечк- в іменах».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксами -очк-, -ечк- в іменах. Наприклад: Олена – Оленочка, Злата – Златочка, Микола – Миколочка, Оля – Олечка.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -ичк»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -ичк».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксом -ичк. Наприклад: лисиця – лисичка, сестра – сестричка, каплія – каплічка, вода – водичка, криниця – криничка.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксами -оньк, -еньк-»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксами -оньк, -еньк-».

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксами -оньк, -еньк-. Наприклад: Дарина – Даринонька, матуся – матусенька, бабуся – бабусенька, рука – рученька.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксом -ен-»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксом -ен-.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксом -ен-. Наприклад: лев – левеня, тигр – тигреня, слон – слоненя, мавпа – мавпеня.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із суфіксами -ат-, -ят-»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із суфіксами -ат-, -ят-.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксами -ат-, -ят-. Наприклад, осел – осятко, дитя – дитятко, індик – індичатко, качка – каченятко, гуска – гусенятко, жаба – жабенятко, коза – козенятко, жираф – жирафенятко, кенгуру – кенгуренятко.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із чергуванням звуків у корені слова»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із чергуванням звуків у корені слова.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів із чергуванням звуків у корені слова. Наприклад: заєць – зайченя, білка – білченя, індик – індиченя, вовк – вовченя, ведмідь – ведмежа, їжак – їжаченя.

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова із заміною кореня похідного слова»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників із заміною кореня похідного слова.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів із заміною кореня похідного слова. Наприклад: корова – теля, вівця – ягня, собака – цуценя, свиня – поросля, кінь – лошатко.

II етап

Мета: формувати вміння складати розповіді за картинкою; вживати в мовленні займенники; визначати число іменників; узгоджувати прикметник з іменником у числі та роді

Дидактична гра «Склади розповідь за картинками»

Мета: формувати вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки та складати розповідь.

Інструкція. Педагог показує дитині серію картинок і просить розкласти їх так, щоб послідовність зображених дій була правильною. Потім дошкільник відповідає на низку запитань та складає описову розповідь.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Картинки з розвитку мовлення: <https://naurok.com.ua/25-kartinok-istoriy-dlya-rozvitku-zv-yaznogo-movlennya-16849.html>
- 2) Розповідь за серією картинок: <https://vseosvita.ua/library/embed/01004jhf-dbb0.pptx.html>

Відеопрезентація «Знайомимось із займенниками»

Мета: формувати знання про займенники.

Інструкція. Дитині пропонують передивитись відеозаняття про займенники та їх правильне вживання в мовленні.

Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

- 1) Знайомимось із займенниками. Українська мова для дошкільнят: <https://www.youtube.com/watch?v=w3GBV10R7QY>

Дидактична гра «Вживання особових займенників в мовленні»

Мета: формувати вміння вживати особові займенники в мовленні (я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони).

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки з зображеннями членів родини й замінити назви малюнків (тато, мама, бабуся, дідусь, син, донька, онук, онучка) на слова-займенники (він, вона, воно, вони).

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні для першої особи – мій, моя, моє, мої»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники (мій, моя, моє, мої) в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено тварин, слова-займенники (*мій, моя, моє, мої*).

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні для першої особи – наш, наша, наше»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники (*наш, наша, наше*) в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (*наш, наша, наше*).

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні для другої особи – твій, твоя, твоє, твої»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники (*твій, твоя, твоє, твої*) в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (*твій, твоя, твоє, твої*).

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні для другої особи – ваш, ваша, ваші, ваше»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники (*ваш, ваша, ваші, ваше*) в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (*ваш, ваша, ваші, ваше*).

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні для третьої особи – їхній, його, її, їх»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники (*їхній, його, її, їх*) в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки та приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (*їхній, його, її, їх*).

Дидактична гра «Визначення числа іменників»

Мета: формувати вміння визначати число іменників; узгоджувати іменник з числівниками, що позначають кількість та порядок предметів.

Інструкція. 1) Дитині показують картинки з предметами, просять їх назвати в однині та утворити з них множину (мак – маки).

2) Дитина узгоджує іменник з числівниками, що позначають кількість (одна іграшка, дві іграшки...) та порядок (перший, другий...) предметів.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

1) Дидактичні картинки: <https://vseosvita.ua/library/didacticna-gra-odnina-ta-mnozina-498184.html>

2) Відео-презентація. Дидактична гра «Один багато» (утворення іменників у множині): <https://www.youtube.com/watch?v=oLOrcRyIeHg>

3) Знайомимося з однією та множиною. Українська мова для дошкільнят – навчальні відео: <https://www.youtube.com/watch?v=k4JKy49whNM>

Дидактична гра «Один – багато»

Мета: формувати вміння визначати число іменників.

Інструкція. Дитині читають слова, з яких вона утворює множину. Наприклад: ведмедик – ведмедики, заєць – зайці, дерево – дерева, дах – дахи, квітка – квіти.

Дидактична гра «Утвори одне слово»

Мета: формувати вміння утворювати з двох іменників одне слово – складний іменник.

Інструкція. Педагог читає слова, з яких дитина утворює складний іменник. Наприклад: ліс, степ – лісостеп; сніг, падати – снігопад; земля, трясеться – землетрус; карі очі – кароокий; молоко, возити – молоковоз тощо.

Дидактична гра «Утворення від іменника прикметника»

Мета: формувати вміння утворювати від іменника прикметник.

Інструкція. Педагог читає слова-іменники, а дитина утворює з них прикметники. Наприклад: сонце – сонячний, вітер – вітряний, дощ – дощовий, хліб – хлібний, сніг – сніговий, вода – водяний тощо.

Дидактична гра «Узгодження прикметника з іменником (овочі)»

Мета: формувати вміння узгоджувати прикметник з іменником.

Інструкція. Педагог запитує дитину, як називають страву або напій з озвучених овочів. Наприклад: сік з моркви – морквяний; суп з гороху – гороховий; сік з капусти – капустяний; суп з картоплі – картопляний; сік з буряка – буряковий; салат з огірків – огірковий.

Дидактична гра «Узгодження прикметника з іменником (солодоці)»

Мета: формувати вміння узгоджувати прикметник з іменником.

Інструкція. Педагог запитує дитину, як можна називати страву або напій. Наприклад: торт із шоколаду – шоколадний; печиво з лимоном – лимонне; цукерки з горіхом – горіхові; варення з полуниці – полуничне.

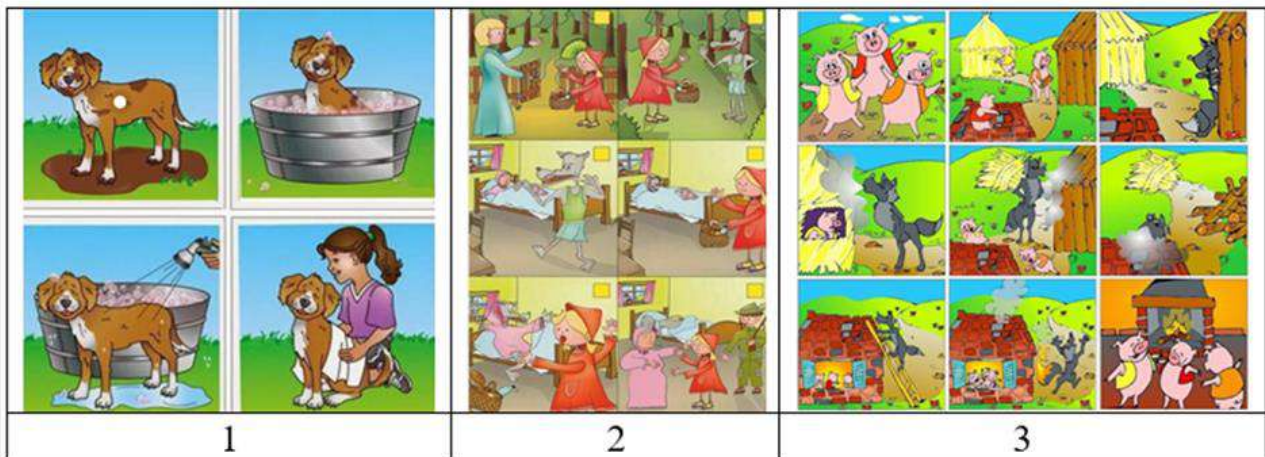
III етап

Мета: формувати вміння складати описові розповіді різної тематики; узгоджувати дієслова-присудки з підметом у числі; відмінювати іменники та прикметники; змінювати дієслова за особами та числами; вживати в мовленні займенники; визначати число іменників; узгоджувати прикметник з іменником у числі та роді.

Дидактична гра «Склади розповідь за картинками»

Мета: сформувати вміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки та складати розповідь.

Інструкція. Педагог представляє серію картинок і просить дитину розкласти їх за порядком, відповісти на низку запитань та скласти описову розповідь.

Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Серія картинок для розвитку мовлення 1:
<https://www.pinterest.com/pin/626281891952693702/>
- 2) Серія картинок для розвитку мовлення 2:
<https://www.pinterest.com/pin/553590979209848014/>
- 3) Серія картинок для розвитку мовлення 3:
<https://www.pinterest.com/pin/222013456621949808/>
- 4) Серія картинок для розвитку мовлення 4:
<https://www.pinterest.com/pin/849843392199649471/>

Дидактична гра «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі»

Мета: формувати вміння узгоджувати дієслова-присудка з підметом у числі.

Інструкція. Педагог демонструє дитині картинку, на якій зображено персонажів, котрі виконують різні дії. Завдання дошкільника – узгодити дієслово-присудок із підметом у числі. Наприклад, у дитини запитують: «Скажи, що робить хлопчик (дівчинка)?» – *хлопчик їде*, «Що роблять діти?» – *діти йдуть*.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/632896553899989027/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/284712007683552063/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/815644182526154967/>

Відеопрезентація «Відмінювання іменників та прикметників»

Мета: формувати вміння відмінювати іменники та прикметники.

Інструкція. Педагог пропонує дитині подивитися відеозаняття про відмінки іменників.

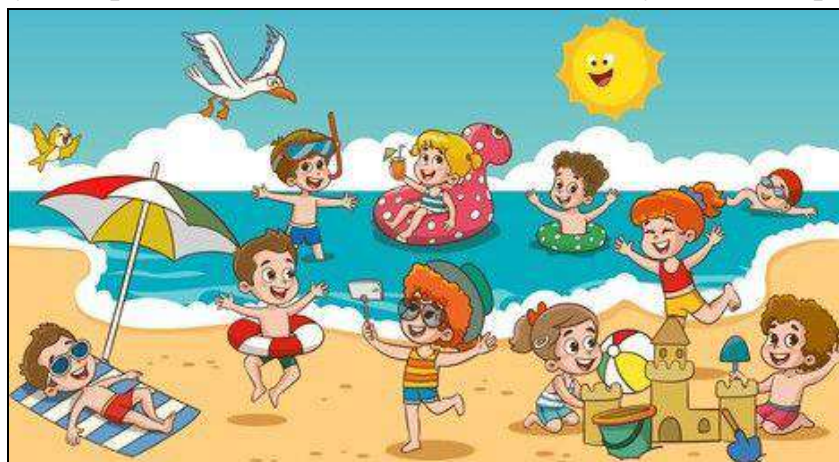
Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

- 1) Відмінки іменника (казка): <https://www.youtube.com/watch?v=v1NEGVYOUY4>
- 2) Вивчаємо відмінки: <https://www.youtube.com/watch?v=xV0UAFDu2CQ>

Дидактична гра «Відмінювання іменників та прикметників»

Мета: формувати вміння відмінювати іменники та прикметники.

Інструкція. Педагог показує дитині картинку і каже початок речення (хлопчик плаває у ..., хлопчик лежить біля ..., дівчинка пливе у ..., хлопчик пливе під ..., хлопчик засмагає біля ..., дівчинка біжить до ..., діти граються біля ..., сонце світить на ..., чайка летить над ...). Завдання дошкільника – подивитися на малюнок, послухати речення й доповнити їх словосполученням «прозора вода».

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактичні картинки 1: <https://www.pinterest.com/pin/389561436534399880/>
- 2) Дидактичні картинки 2: <https://www.pinterest.com/pin/422281204158045/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/578923727115626417/>

Дидактична гра «Назви предмет» (уживання називного відмінка «Хто?», «Що?»)

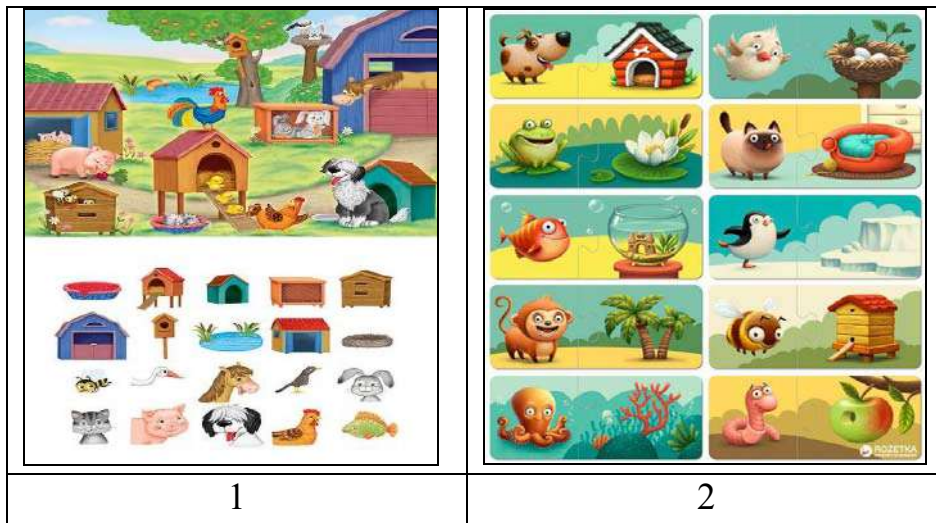
Мета: формувати вміння правильно вживати називний відмінок.

Інструкція. Педагог розкладає на столі серію картинок і запитує дитину: «Хто це?» або «Що це?». Дошкільник повинен правильно відповісти на запитання, вживаючи слова у називному відмінку.

Дидактична гра «Хто де живе?» (уживання називного відмінка «Хто?», «Що?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати називний відмінок.

Інструкція. Педагог демонструє дитині серію картинок, вказує на персонажа і ставить питання: «Хто живе в будці?» (собака); «Хто живе у вулику?» (бджоли) тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/343610646582871478/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/89579480082511714/>

Дидактична гра «Хто пропав?» (уживання родового відмінка «Кого?», «Чого?»)

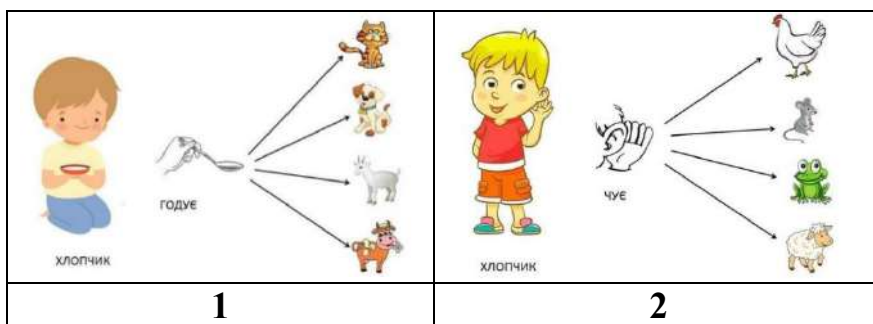
Мета: формувати вміння правильно вживати родовий відмінок.

Інструкція. 1) Педагог показує дитині серію картинок (слон, кіт, стіл, квітка, дівчинка), які потрібно запам'ятати. Потім декілька із них ховає (слон, квітка) та запитує дитину: «Якої картинки не вистачає?» (слона, квітки). Дошкільник називає зображення, яких не вистачає, правильно вживаючи слова у родовому відмінку.

2) Дорослий показує картинки із зображенням предметів, у яких не вистачає деталей (стіл без ніжки, лисиця без хвоста, метелик без вусиків тощо). Завдання дитини – правильно визначити відсутню частину предмета.

3) Педагог запитує дитину: «Курка кличе кого?» (курчат), «Кішка годує кого?» (кошенят), «Вночі немає чого?» (сонця).

4) Педагог демонструє картинки і запитує: «Кого годує хлопчик?» (кішку, цуценя, корову, козеня тощо), «Кого чує хлопчик?» (курку, мишку, жабку, вівцю).

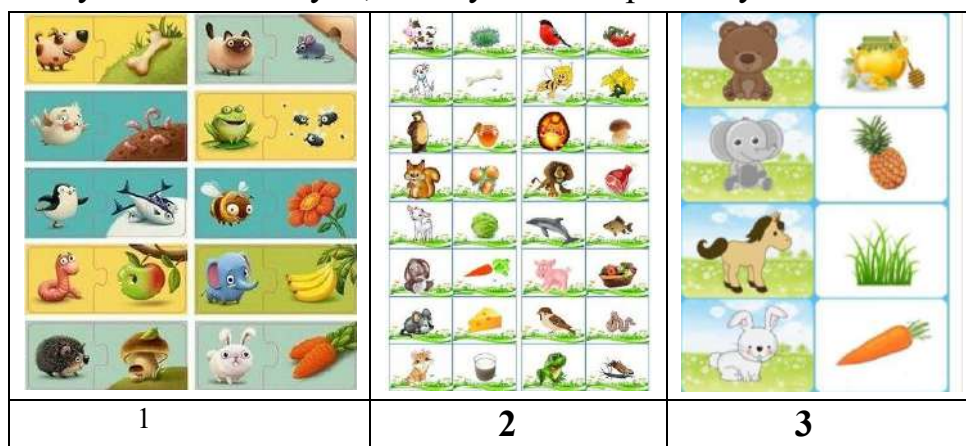
Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/132645151518000788/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/31947478600091415/>

Дидактична гра «Кому дамо їжу?» (уживання давального відмінка «Кому?», «Чому?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати давальний відмінок.

Інструкція. Педагог показує картинку, на якій зображено тваринку і запитує: «Кому дамо кісточку?», «Кому дамо морквинку?» тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/224546731414279946/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/211950726204218815/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/352758583326761283/>

Дидактична гра «Що ти бачиш?» (уживання знахідного відмінка «Кого?», «Що?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати знахідний відмінок.

Інструкція. Педагог демонструє дитині картинку і просить назвати, що на ній намальовано. Дошкільник відповідає, використовуючи шаблонний початок речення «Я бачу ...».

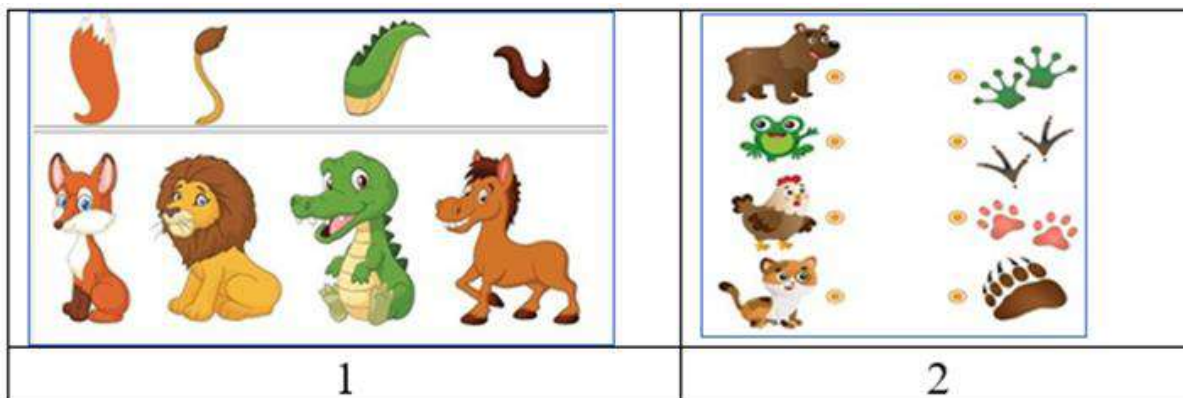
Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/671317888228721781/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/727472146080999848/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/103512491429355594/>

Дидактична гра «Чиє це?» (уживання знахідного відмінка «Кого?», «Що?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати знахідний відмінок.

Інструкція. Педагог показує дитині картинку і запитує: «Чий це хвіст?», «Чий слід?».

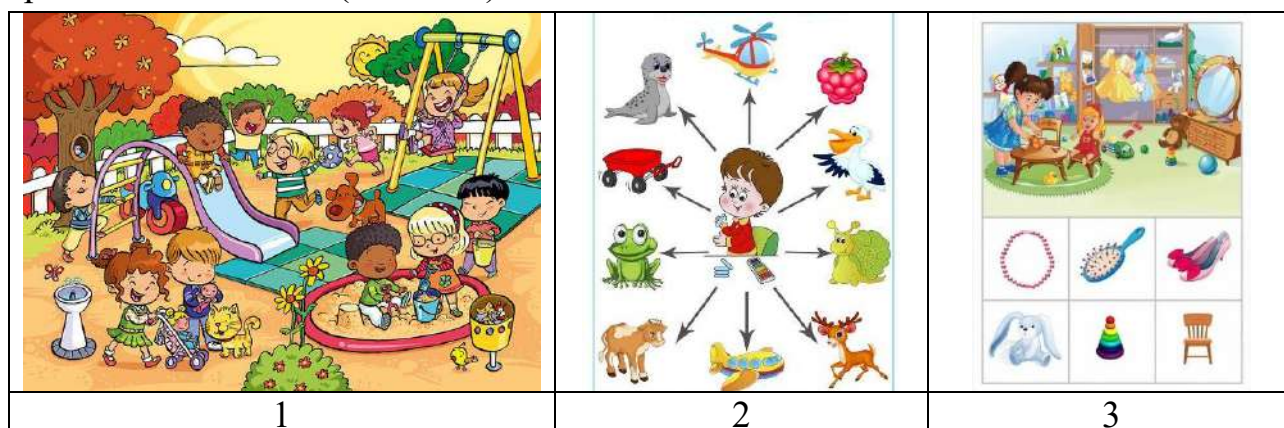
Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/178384835254840076/>
- 1) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/178384835254840076/>

Дидактична гра «Хто чим грається?» (уживання орудного відмінка «Ким?», «Чим?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати орудний відмінок.

Інструкція. Педагог демонструє дитині сюжетну картинку, вказує на персонажа і ставить запитання: «Чим грається хлопчик?» (м'ячем), «Чим грається дівчинка?» (лялькою) тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/340092209362425360/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/561120434840097957/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/526147168981108604/>

Дидактична гра «Хто на чому катається?» (уживання місцевого відмінка «На кому?», «На чому?»)

Мета: формувати вміння правильно вживати місцевий відмінок.

Інструкція. Педагог демонструє дитині картинку і запитує: «На кому катаються діти?» (на черепасі), «На чому катається хлопчик?» (на велосипеді) тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/664914332502292229/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/320951910957491681/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/290482244727965193/>
- 4) Дидактична картинка 4: <https://www.pinterest.com/pin/558024210093075799/>

Дидактична гра «Хто що робить?» (уживання дієслів)

Мета: формувати вміння правильно вживати дієслова.

Інструкція. Педагог показує дитині серію картинок, вказує на персонажа і ставить запитання: «Що робить хлопчик?» (гуляє із собакою); «Що робить дівчинка?» (катається на самокаті) тощо.

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/511510470189114390/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/703756183326908/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/331155378863953097/>

Дидактична гра «Що ти робиш?» (зміна дієслова за особами та числами)

Мета: формувати вміння змінювати дієслова за особами та числами.

Інструкція. Використовуючи займенники та добираючи відповідний час дієслова, дитина має змінити запропоновані речення. Наприклад: «Що я

роблю», «Що ти (він, вони, ми) робиш?», «Що я (ти, він, вони, ми) робитиму?», «Що я (ти, він, вони, ми) робив?», «Що я (ти, він, вони, ми) зроблю?».

Дидактична гра «Зміни дієслова за особами та числами»

Мета: формувати вміння змінювати дієслова за особами та числами.

Інструкція. Педагог пропонує дитині перебудувати речення таким чином, щоб в ньому змінилась особа та число дієслова. Наприклад: «Хлопчик сидить за столом» – «Я сиджу за столом». За таким принципом змінюємо інші речення: «Дівчинка малювала малюнок», «Діти читали книжку», «Микола намалював будинок», «Діти намалювали kota», «Тато ремонтує кран», «Мама готує обід», «Діти плавають в річці».

Повторення матеріалу

Дидактична гра «Уживання зменшувальних форм слова з суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні зменшувально-пестливі форми іменників суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на зображені предмети, назвати їх та утворити зменшувально-пестливі форми слів з суфіксами -к-, -ик, -чик, -чок. Наприклад, утворити нові слова із суфіксами -ик (слон, плац, халат, салат, калач, ключ, блокнот); -чик (лимон, телефон, балкон, апельсин, тюльпан, хліб, баклажан, м'яч, барабан, помідор); -чок (молоток, листок, клубок, бублик); -к- (лапа, малина, ялина, калина, хмара, корова, миша, шуба).

Дидактична гра «Великий – малий»

Мета: формувати вміння утворювати пестливі слова.

Інструкція. Педагог читає слова, до яких дитині потрібно підібрати пестливу форму. Наприклад: кішка – кошеня, ваза – вазочка, сонце – сонечко тощо.

Дидактична гра «Вживання присвійних займенників в мовленні»

Мета: формувати вміння вживати присвійні займенники в мовленні.

Інструкція. Дитині пропонують подивитися на картинки з зображеннями членів родини й замінити назви малюнків (тато, мама, бабуся, дідусь, син, донька, онук, онучка) на слова-займенники (він, вона, воно, вони); приєднати до назв малюнків, на яких зображено тварин, слова-займенники (мій, моя, моє, мої); приєднати до назв малюнків, на яких зображено різні предмети, слова-займенники (наш, наша, наше, твій, твоя, твоє, твої). Наприклад: «Тато читає газету», слово «тато» замінимо займенником «він» і отримаємо нове речення: «Він читає газету».

Дидактична гра «Визначення числа іменників»

Мета: формувати вміння вживати число іменників в мовленні.

Інструкція. Дитині озвучують різні слова – іменники в однині. Її завдання – утворити з них множину (кіт – коти). Наприклад,

миша – ..., віця – ..., горобець – ..., дерево – ..., чапля – ..., олень – ...,
буряк – ..., машина – ..., стіл – ..., ніс – ..., зошит – ..., яблуко – ...

Дидактична гра «Узгодження дієслова-присудка з підметом у числі»

Мета: формувати вміння узгоджувати дієслова-присудки з підметом у числі.

Інструкція. Педагог демонструє дитині картинку, на якій зображено персонажів, котрі виконують різні дії. Завдання дошкільника – узгодити дієслово-присудок із підметом у числі. Наприклад, у дитини запитують: «Скажи, що робить дівчинка?» (дівчинка миє посуд).

Орієнтовні дидактичні ігри за джерелом:

- 1) Дидактична картинка 1: <https://www.pinterest.com/pin/669488300877166053/>
- 2) Дидактична картинка 2: <https://www.pinterest.com/pin/310537336822205582/>
- 3) Дидактична картинка 3: <https://www.pinterest.com/pin/530228556144807729/>

Дидактична гра «Узгодження прикметника з іменником у числі та роді»

Мета: формувати вміння узгоджувати прикметник з іменником у числі та роді.

Інструкція. Педагог озвучує дитині ряд слів (плащ, чемодан, портмоне, колеса, іграшкова машинка тощо), які вона уважно слухає та узгоджує прикметник з іменником у числі та роді. Наприклад, дорослий запитує, як можна назвати речі (плащ, чемодан, портмоне), якщо вони зроблені зі шкіри (речі зі шкіри – «шкіряні»). Як назвати предмети в однині й множині (колеса, іграшкова машинка), виготовлені з гуми? (гумові).

Дидактична гра «Узгодження прикметника з іменником у числі»

Мета: формувати вміння узгоджувати прикметник з іменником у числі.

Інструкція. Педагог озвучує дитині низку слів (червоний, жовтий, зелений, чорний), які вона уважно слухає та узгоджує прикметник з іменником у числі та роді. Наприклад, синя фарба. Що можна назвати синім? – синє море, синє небо, синій олівець, синя сукня, сині квіти тощо.

Дидактична гра «Утворення ступенів порівняння прикметників»

Мета: формувати вміння утворювати ступені порівняння прикметників.

Інструкція. Дитині читають незакінчені речення з прикметниками, з яких вона має утворити ступені порівняння. Наприклад: *восени прохолодно, а взимку (холодніше), слива кисла, а лимон (кисліший), чай солодкий, а мед (солодиший), у вечері темно, а вночі (темніше), стіл низький, а стілець (нижчий), стовбур яблуні товстий, а стовбур клена (товстіший).*

Дидактична гра «Утворення іменників від дієслів»

Мета: формувати вміння утворювати іменники від дієслів.

Інструкція. Дитині озвучують дієслова, з яких вона має утворити іменники. Наприклад: *читає – читач, будеє – будівельник, лікує – лікар, вчить – вчитель.*

Робота з текстом

Вправа «Виправ помилки в деформованому тексті»

Мета: формувати вміння знаходити та виправляти помилки в деформованому тексті.

Інструкція. Педагог читає казку з граматичними помилками. Завдання дошкільника – плеснути в долоні, якщо він почув помилку, та виправити речення. Наприклад, потрібно правильно визначити число іменників в тексті: *«Матвій та Денис пішли до лісу. Вони побачили різних пташок, мураха (мурах), метелик (метеликів) та одного зайців (зайця). Дорогою додому хлопці назбирали багато ягід та гриба (грибів). Зраділи дитина (діти) своїм знахідкам.»*

Вправа «Оповідки-нісенітниці»

Мета: формувати вміння уважно слухати та визначати невідповідності в тексті.

Інструкція. Педагог читає оповідання-нісенітницю, дитина уважно слухає та визначає невідповідність. Наприклад: *«Влітку яскраво світить сонце, тому діти вийшли на прогулянку. Вони зробили зі снігу гірку й почали кататися на санчатах. Потім зліпили з піску снігову бабу. Ой, як весело було дітям! Прийшла осінь. Діти пішли на екскурсію до озера. Там вони побачили багато цікавого. На березі озера сиділи два окуні та рак. Коли діти підійшли ближче, то рак і окуні впали прямо у воду. Біля озера росло багато берізок, а на їхніх гілочках заховалися серед зелених листочків гриби. Діти підстрибнули і зірвали кілька грибів. Ось скільки цікавого вони побачили на екскурсії!»*

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Оповідки-нісенітниці: <http://dnz12.sumy.ua/movlennyevi-igri-v-logopedichniy-grupi-poradi-i-kravtsovoyi/>

Вправа «Підбирай картинки, щоб завершити речення»

Мета: формувати вміння будувати правильну граматичну конструкцію.

Інструкція. Педагог демонструє картинку із реченнями та картинками. Завдання дитини – уважно слухати прочитане речення і доповнити його словом, що позначено на картинці. Наприклад, на картинці зображено дітей, текст для читання («...пішли в ...») та картинка із зображенням лісу. Дитина має сформулювати наступне речення: «Діти пішли в ліс».

 <p>...пішли в ...</p> <p>Там ростуть ...</p> <p>...сидить на ...</p> <p>В ... живе ...</p> <p>Він ...</p>	<p>Підбери дві відповідні картинки, щоб закінчити речення</p> <p>Мама зварила суп з </p> <p>Мишко любить грати з </p> <p>У нас вдома живе </p> <p>На вікні у Олени росте </p> <p>Катя у саду побачила </p>	<p>Підбери правильну картинку, щоб закінчити речення</p> <p>Навесні повертаються перелітні </p> <p>Вночі всі діти мають </p> <p>На Новий рік ми вибираємо </p> <p>Взимку у барлозі спить </p> <p>Молоко дає </p>
1	2	3

Орієнтовні вправи за джерелом:

- 1) Вправа 1: <https://www.pinterest.com/pin/769974867531495114/>
- 2) Вправа 2: <https://www.pinterest.com/pin/554435404140973841/>
- 3) Вправа 3: <https://www.pinterest.com/pin/554435404140973838/>

Вправа «Переказ аудіоказки»

Мета: формувати вміння переказувати почутий текст; розвиток короткочасної пам'яті, уваги, мислення.

Інструкція. Дитині пропонують послухати казку, а потім її переказати.

Орієнтовні аудіоказки за джерелом:

- 1) Аудіоказки 1: <https://www.svitkazok.in.ua/audiobooks/>
- 2) Аудіоказки 2: <https://derevo-kazok.org/audio-tales/>
- 3) Аудіоказки 3: <https://www.youtube.com/watch?v=c5VtNWN5X2s>

ФОРМУВАННЯ ПРОСОДИЧНОГО РІВНЯ МОВЛЕННЯ

Мета: формувати вміння регулювати тонус м'язів тіла, фізіологічного, носового та мовленнєвого дихання; розвинути здатність контролювати силу голосу, чітко вимовляти слова, змінювати тембр та інтонацію під час спілкування.

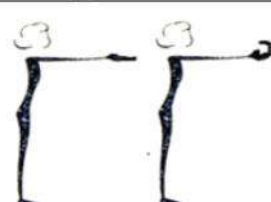

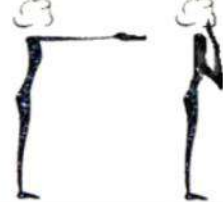

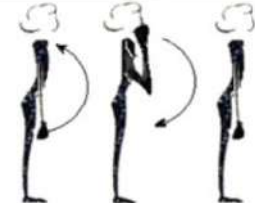
I етап

Мета: формувати вміння регулювати тонус м'язів тіла; розвинути вміння фізіологічного та носового дихання.

Вправи «Розслаблення та напруження м'язів рук»

Мета: формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи рук.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів рук. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправи	Схематичний зразок виконання
1	Розслаблені обидві руки простягнути вперед на ширину плечей; у повільному темпі згинати й розгинати пальці рук.	
2	Розслаблені обидві руки простягнути вперед на ширину плечей; повільно прокручувати зап'ястя вперед (до себе) і вбік (від себе).	
3	Обидві руки простягнути вперед на ширину плечей долонями догори; згинати і розгинати руки в ліктьових суглобах у напрямку плечей.	
4	Обидві руки опустити вздовж тулуба, пальці стиснути в кулак; обертати кулаки за годинниковою стрілкою і проти неї.	
5	Обидві руки опустити вздовж тулуба, пальці стиснути в кулак; згинати і розгинати руки в ліктях.	

6	Підняти руки в різні боки до рівня плечей і обертати їх у плечових суглобах спочатку назад, потім – вперед.	
7	Підняти руки вгору і повільно опустити донизу.	
8	Стискати та розтискати в долонях маленький гумовий або масажний м'ячик.	

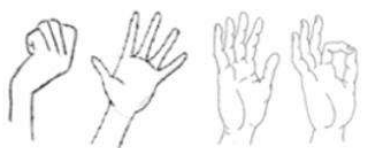

Допоміжна література:

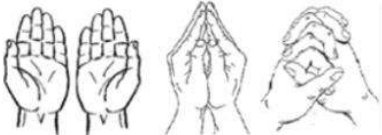

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправи «Розслаблення та напруження пальців рук»

Мета: Розвинути кінестетичний пальцевий праксис та кінетичні рухи рук; формувати чуття ритму, концентрацію уваги, самоконтроль.

Інструкція: Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження пальців рук. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправи	Схематичний зразок виконання
1	Під ритмічну музику дитина виконує рухи пальцями: зімкнення та розімкнення долонь, з'єднання та роз'єднання вказівного і великого пальця в кільце. Виконується вправа спочатку правою рукою, потім лівою, в кінці обома руками одночасно. На завершення дитина плече в долоні.	
2	Пальцями правої руки по чергово стискати з внутрішнього і зовнішнього боків кожен палець лівої руки. Потім масажувати пальці правої руки.	
3	Відігнути пальці лівої руки до зап'ястя назад, потім вперед. Те ж саме зробити з пальцями правої руки.	
4	Пальці рук міцно стиснути в кулак, потім швидко випрямити.	

5	Напружено випрямити пальці рук; з'єднати долоні; переплести пальці.	
6	Для виконання цієї вправи використовують пісок (манку або інші крупни), його набирають в кулачок і пересипають в долоню (почергово кожною рукою).	

Орієнтовні вправи за джерелом:

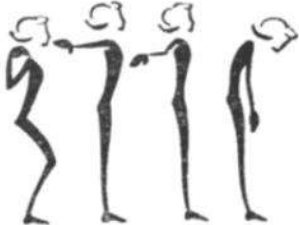
1) Технологічна послідовність масажу кистей рук:

https://allreferat.com.ua/uk/meducuna_zdorovya/referat/5084/page/2

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу»

Мета: формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи рук й плечового поясу.

Інструкція: Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів рук й плечового поясу. Виконувати вправу від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина займає положення напівприсяду; руки приставляє до плечей, сильно напружує м'язи плечового поясу й рук; випрямляє ноги, сильно напружує м'язи; руки розставляє по боках; зменшує напруження м'язів плечового поясу й рук; розслабляє напружені м'язи (руки падають, плечі мимоволі рухаються вперед).	

Допоміжна література:

1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.

2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42 с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба й рук»

Мета: формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи тулуба й рук.

Інструкція: Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів рук і плечового поясу. Виконувати вправу від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина сильно напружує м'язи тулуба й рук; виконує випад правою ногою назад, руки вперед; переносить важкість тіла на зігнуту в коліні ліву ногу, руки назад (м'язи тулуба й рук сильно напружені); зменшує напругу м'язів тулуба й рук; розслаблює м'язи опустити тулуб й руки. Повторює вправу з іншої ноги.	

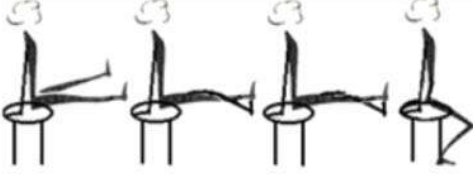

Допоміжна література:

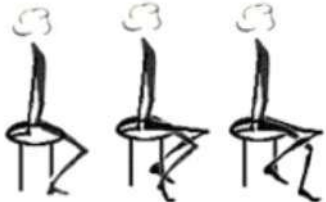
- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів ніг»

Мета: формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи ніг.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів ніг. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Дитина сидить на стільці, напружує та випрямляє ноги, потім опускає, розслабивши.	
2	Дитина сидить на стільці, напружує та випрямляє ноги, потім схрещує їх, виконуючи імітацію роботи ножиць; в кінці виконання вправи опускає розслаблені ноги.	
3	Пальцями ніг натискувати уявні кнопочки на підлозі, чергувати напруження з розслабленням.	
4	Дитина сидить на стільці, руки опущено донизу, ноги зігнуті в колінах під тупим кутом; по чергово згинати та випрямляти пальці обох ніг.	

5	Дитина сидить на стільці, руки опущено донизу, по чергово закладає праву ногу на ліву і навпаки. Виконувати вправу ритмічно.	
6	Ходьба з високим підніманням колін і витяганням вниз ступень ніг при напруженні м'язів, під час опускання ноги на підлогу м'язи розслабити.	

Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Розслаблення та напруження м'язів тулуба»

Мета: формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи тулуба.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів тулуба. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Виставити руки догори; нахилити тулуб вперед; розслабити м'язи, «упустити» руки; зайняти вихідне положення.	
2	Руки на поясі; нахилити тулуб вперед; випрямити руки перед собою; розслабити м'язи та опустити руки; зайняти вихідне положення.	
3	Нахилити тулуб вперед; випрямити руки перед собою; розслабити м'язи та опустити ліву руку; розслабити м'язи та опустити праву руку; зайняти вихідне положення.	
4	Стати рівно, підняти праву руку догори; підняти ліву руку догори; нахилити тулуб вперед; розслабити та опустити обидві руки донизу.	

5	Стати рівно, підняти руки вгору; нахилити тулуб вперед, розслабити м'язи, опустити руки донизу (пасивне гойдання).	
6	Руки розставити у різні сторони; напружити м'язи, витягнути руки вперед; пальці стиснути в кулак; зменшити напругу м'язів рук (руки стають важкі); розслабити м'язи, опустити руки донизу.	

Допоміжна література:

- 1) Киселевська С.М., Брінзак В.П., Войтенко О.А. Вправи на розслаблення м'язів: методичні вказівки. Київ: КНУБА, 2015. 28 с.
- 2) Христинін В.І. Вправи на розслаблення. Київ: Здоров'я. 1973. 42с.

Вправа «Масаж м'язів шії»

Мета: сформувати вміння розслабляти та напружувати м'язи шії.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів шії. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Сісти на стілець, опустити голову до грудної клітини та закинути назад.	
2	Повертати голову то до правого плеча, то до лівого.	

Вправа «Масаж м'язів обличчя»

Мета формувати вміння розслабляти та напружувати м'язи обличчя.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для розслаблення та напруження м'язів обличчя. Виконувати вправи від 4 до 6 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Обличчя розслаблене, рот закритий, очі заплющені. За командою (вербальна або плескання в долоні) напружити м'язи обличчя та розплющити очі і широко відкрити рот.	
2	Обличчя розслаблене, очі розплющені; підморгувати одним оком, а потім другим.	
3	Виконати позицію «Трубочка» (губи витягнуті вперед); по черговою переміщати витягнуті губи в правий, а потім в лівий бік обличчя.	
4	З нейтральної позиції по черговою виконувати вправи «Трубочка» (губи витягнуті вперед), «Усмішка» (губи розтягнені в усмішці, верхні і нижні зуби зімкненні, їх добре видно).	

Вправа «Логопедичний масаж м'язів обличчя»

Мета: розвинути чутливість м'язів обличчя.

Інструкція. Логопед виконує пальцями рук масаж частин обличчя та шиї дитини. Кожен елемент вправи повторюється від 5 до 8 разів. Тонізуючий масаж (для зниження тону м'язів) передбачає погладження, розтирання, розминання. Під час розслаблюючого масажу (при підвищеному тонусі м'язів) виконують погладження та легку вібрацію.

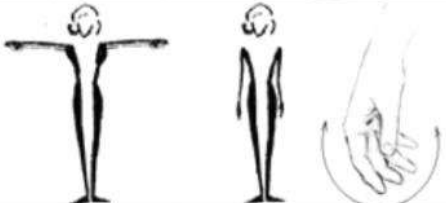
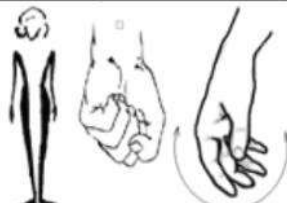
№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Масаж лоба: погладження лоба від середньої частини до скронь.	
2	Масаж лоба: погладження лоба від брів до його верхньої частини.	

3	Масаж лоба: легке натискання (розминання, вібрація) пальцями рук лоба від брів до його верхньої частини.	
4	Масаж щічок: погладження (легке розтягування) щічок від кутиків рота до скронь.	
5	Масаж щічок: погладження (легке розтягування) щічок від скронь до підборіддя.	
6	Масаж носа: погладження від перенісся (внутрішні кутики очей) до його крил.	
7	Масаж носогубної складки: погладження від крил носа до кутиків рота.	
8	Масаж носогубної складки: погладження від середини верхньої губи до кутиків рота.	
9	Масаж носогубної складки: погладження від середини нижньої губи до кутиків рота.	
10	Масаж підборіддя: погладження від середини підборіддя до кутиків рота.	
11	Масаж шиї: погладження вздовж грудино-ключино-соскоподібного м'яза.	

Вправи додаткові. «Для подолання м'язового напруження при заїканні»

Мета: формувати вміння розслабляти м'язи обличчя, губ, язика, пальців рук при заїканні.

Інструкція. Дитина виконує низку вправ, що знімає напругу м'язів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Виконувати рухи по чергово, повільно імітуючи політ птахів: підняти руки догори; опустити руки донизу.	
2	Розслаблення кисті рук: стати рівно; розвести руки в сторони до рівня плечей; опустити розслаблені руки у вихідне положення; струсити кисті рук.	
3	Розслаблення кисті рук: стати рівно; обидві руки опустити вздовж тулуба; пальці стиснути в кулак; потрусити та розслабити кисті рук.	

Особливості фізіологічного та мовленнєвого дихання

Нормотипове фізіологічне та фонаційне дихання є глибоким, помірним, непомітним. Цьому сприяє правильна постава. Сутулість призводить до стискання ребер, перешкоджає легеням розширюватися та здійснювати газообмін, який необхідний для дихання. Недостатність кисню призводить до кисневого голодування всіх органів, впливає на здоров'я організму в цілому.

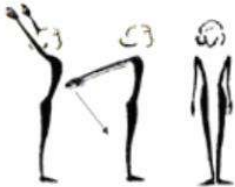

Звуки мовлення утворюються під час фази видиху. Для формування мовленнєвого дихання та голосу корекційні вправи спрямовуються на розвиток вмінь подовжено видихувати повітря під час мовлення.

Вправи «Відпрацювання правильного фізіологічного дихання»

Мета: формувати вміння правильного фізіологічного видиху.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для фізіологічного дихання. Виконувати вправи від 6 до 10 разів декілька днів поспіль.

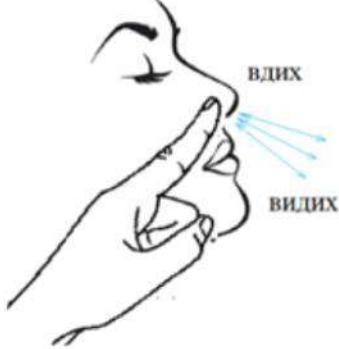

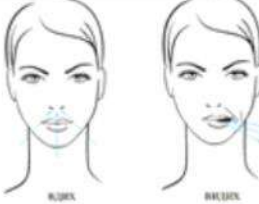
№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	Лягти на спину, руки покласти на живіт в область діафрагми, щоб відчувати її рух під час дихання: <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням). В лежачому положенні дихальна вправа виконується кілька днів.	

2	<p>Лягти на спину, покласти на живіт в область діафрагми мішечок з піском (від 0,5 до 1 кг);</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс плавний; разом із вдихом підняти прямі руки догори (під час повного вдиху під тиском внутрішнього повітря в діафрагмі високо підняти мішечок з піском); - видих плавний, тривалий; видихуване повітря виходить через рот тонким струменем, губи приймають положення «трубочки»; під час видиху руки розводяться у сторони, спрямовуються до тулуба; мішечок з піском опускається. 	
3	<p>Сісти на стілець, випрямити спину, руку покласти на діафрагму, щоб відчувати, як вона рухається під час дихання.</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням). 	
4	<p>Стати прямо, одну руку поставити на пояс, іншу – на живіт в область діафрагми, щоб відчувати її рух під час дихання.</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс короткий; - видих через ніс плавний, тривалий (рахувати від 1 до 5); - грудна клітина сильно не розтягується (в порівнянні з глибоким диханням). 	
5	<p>Вправу виконують поетапно декілька днів: спочатку лежачи на спині, потім сидячи і стоячи.</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс плавний; разом із вдихом підняти прямі руки догори (під час повного вдиху діафрагма скорочується, грудна клітина розширяється в середньому та нижньому відділах); - видих плавний, тривалий; видихуване повітря виходить через рот тонким струменем, губи приймають положення «трубочки»; під час видиху руки розводяться в сторони і опускаються донизу. 	
6	<p>Повільна ходьба, під час якої потрібно контролювати дихання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс; - видих через ніс плавний (тривалість – два кроки); - вдих через ніс; - видих через ніс плавний (тривалість – чотири кроки); <p>Дитина поступово збільшує час видихання повітря, який може тривати до десяти кроків.</p>	

Вправи «Відпрацювання правильного носового дихання»

Мета: формувати вміння правильного носового дихання.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для носового дихання. Виконувати вправи від 6 до 10 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	<p>Обличчя розслаблене.</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс; погладжувати ніс від кінчика до верхньої частини вказівними пальцями обох рук; - під час видиху поплескати по крильцях <u>ніздрів</u> вказівними пальцями обох рук. 	
2	<ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс; рот широко відкритий; - видих через ніс; рот широко відкритий. 	
3	<p>Варіант I.</p> <ul style="list-style-type: none"> - закрити одну ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих та видих; - закрити дугу ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих та видих. <p>Варіант II.</p> <ul style="list-style-type: none"> - закрити одну ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно вдих; - закрити дугу ніздрю вказівним пальцем, виконувати плавно видих. Потім навпаки. <p>Варіант III.</p> <ul style="list-style-type: none"> - вдих носом; - видих через одну ніздрю, інша закрита вказівним пальцем. Потім змінити положення. 	
4	<ul style="list-style-type: none"> - вдих ротом; - видих носом двома ніздрями (потім однією ніздрею). 	
5	<ul style="list-style-type: none"> - вдих через ніс; - видих через кутики рота – спочатку з правого, потім з лівого боків (спочатку плавно, потім різко). 	

II етап

Мета: формувати вміння мовленнєвого дихання; розвинути здатність контролювати силу голосу.

Вправи «Відпрацювання правильного мовленнєвого дихання»

Мета: формувати вміння мовленнєвого дихання; розвинути подовжений видих під час вимови звуків, складів, речень.

Інструкція. Дитині демонструють вправи для мовленнєвого дихання. Виконувати вправи від 6 до 10 разів.

№ з/п	Вправа	Схематичний зразок виконання
1	«Свічка» – розвинути плавний подовжений видих: - набрати через ніс повітря; - спрямувати видихуване повітря на полум'я свічки або її уявний образ; - самостійно контролювати дихання, руку тримати на діафрагмі.	
2	«Свічки на торті» – розвинути сильний, різкий видих повітря: - набрати через ніс повітря; - направити сильний та різкий струмінь видихуваного повітря на свічки, щоб їх загасити (спочатку задувають три свічки, потім їх кількість збільшують до десяти); - самостійно контролювати дихання, руку тримати на діафрагмі.	
3	«Літачок» – розвинути подовжене дихання. Потрібно здути ватну кульку, що знаходиться на носі дитини: - відкрити рот; - розтягнути в невеликій усмішці губи; - широкий язик покласти на нижню губу; - спрямувати видихуване повітря на кінчик язика.	
4	«Злиття подиху» – розвинути вміння добирати видихуване повітря для вимови слів: - вдих (через ніс); видих повітря з вимовою рахунку (один, два, три, чотири, п'ять); - добір вдихуваного повітря через рот; - видих повітря та продовження рахунку (до десяти); - розширене положення діафрагми.	

Орієнтовні вправи за джерелом:

1) Ігри для розвитку дихання: <https://www.youtube.com/watch?v=tyHUA8A4wzM>

Вправи на розвиток голосу

Вправа «Чути зміну сили голосу»

Мета: формувати вміння відрізняти силу голосу.

Інструкція. Дитині читають знайомі казки або вірші, в яких відповідно до змісту підвищують або знижують силу голосу. На цьому етапі дошкільника вчать чути та розрізняти голоси казкових персонажів, тваринок, явищ природи.

Вправа «Звуконаслідування»

Мета: формувати вміння змінювати силу голосу під час звуконаслідування.

Інструкція. Дитина подовжено на видиху повторює за педагогом голосні та приголосні звуки мовлення, потім склади.

Звуки голосні	Звуки приголосні	Склади
[a] – [a] – [a] – [a]	[ж] – [ж] – [ж] – [ж]	га – га – га
[y] – [y] – [y] – [y]	[з] – [з] – [з] – [з]	ко – ко – ко
[y] – [y] – [y] – [y]	[ш] – [ш] – [ш] – [ш]	му – му – му
[o] – [o] – [o] – [o]	[м] – [м] – [м] – [м]	бе – бе – бе
[i] – [i] – [i] – [i]	[ф] – [ф] – [ф] – [ф]	ту – ту – ту

Вправа «Зміна сили голосу»

Мета: формувати вміння керувати голосом.

Інструкція.

Варіант I. Дитині демонструють картинку, на якій діти заблукали в лісі і кличуть на допомогу: «А-у-у!». Педагог просить дошкільника повторити окличний вигук («а-у-у!») спочатку тихо, потім голосніше й голосніше.

Варіант II. Пропонують дошкільнику відтворити гул паровоза («ту-у-у!»), який знаходиться поряд (голосно) і вдалечині (тихо).

Варіант III. Відтворення шипіння змії («с-с-с-с») голосно й тихо.

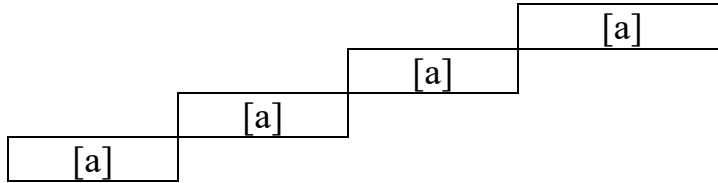
Орієнтовні дидактичні картинки за джерелом:

1) Дидактична картинка «Діти в лісі»: <https://ped-kopilka.com.ua/obuchenie-malyshei/raskraski-dlja-detei/raskraski-leto.html>

Вправа «Співаємо по сходинках»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитина на одному подиху співає голосні звуки (пізніше приголосні), уявляючи сходинки від нижньої (тихенько) до верхньої (голосно). Починає співати тихенько, з кожною наступною верхньою сходинкою збільшує силу голосу.

Вправа «Рахуємо тихо-голосно»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитину просять порахувати від одного до десяти. Спочатку пошепки, поступово збільшуючи силу голосу. Потім навпаки: від голосного рахування до тихого.

Вправа «Бджілка тиха й голосна»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитині потрібно зімітувати звук бджілки [Дж]. За командою: «Ніч!» – дошкільник тихенько вимовляє цей звук. За командою: «День!» – голосно.

Вправа «Проговорюємо речення тихо-голосно»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитину просять вимовляти речення різної тональності від тихого звучання до голосного. Потім навпаки. Наприклад: «Весна прийшла – красу принесла».

Вправа «Проговорюємо скоромовку тихо-голосно»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитину просять промовляти скоромовку від тихого звучання до голосного. Наприклад: «Кит kota по хвилям катав – кит у воді, кіт на киті».

Вправа «Читаємо вірш тихо-голосно»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу.

Інструкція. Дитину просять прочитати вірш від тихого звучання до голосного. Потім від голосного до тихого. Наприклад,

А ми шпаківні будували...
Як розпускалися садки,
До нас весною завітали
Веселі наші співаки.

Вправа «Розкажи казку тихо, голосно, інтонаційно»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу та інтонацію.

Інструкція. Дитину просять розповісти невеличку казку (наприклад, «Колобок») перший раз пошепки, другий – голосно, третій – зі зміною висоти голосу та інтонації відповідно до характеру персонажів.

III етап

Мета: формувати вміння змінювати тембр та інтонацію голосу під час спілкування, чітко вимовляти слова в реченнях.

Вправи на розвиток темпу мовлення

Вправа «Вимовляємо склади повільно-швидко»

Мета: формувати вміння керувати темпом мовлення.

Інструкція. Дитину просять вимовляти задані склади спочатку повільно, а потім поступово збільшувати темп. І навпаки: вимова складів від швидкого темпу до повільного. Наприклад, вимовляти склад «та».

Вправа «Вимовляємо речення повільно-швидко»

Мета: формувати вміння керувати темпом мовлення.

Інструкція. Дитину просять вимовляти речення спочатку повільно, потім у швидкому темпі. Наприклад, промовляти: «Плила акула під водою» тощо.

Вправа «Проговорюємо скоромовку»

Мета: формувати вміння керувати силою голосу та темпом мовлення.

Інструкція. Дитина промовляє скоромовку повільно, поступово збільшуючи темп.

Орієнтовні дидактичні відео-вправи за джерелом:

1) Відео-вправа. Скоромовки для дітей 1:

<https://www.youtube.com/watch?v=vav1allZ-Mw>

2) Відео-вправа. Скоромовки для дітей 2:

<https://www.youtube.com/watch?v=NhL0W0xJPJU>

3) Відео-вправа. Скоромовки для дітей 2:

<https://www.youtube.com/watch?v=LpW8MxzK92I>

4) Відео-вправа. Веселі скоромовки для дітей:

<https://www.youtube.com/watch?v=gotKZX-Fe3w>

Вправа «Поєднання мовлення з рухами тіла»

Мета: формувати вміння керувати мовленням під час руху тіла.

Інструкція.

Варіант І. Дитина плескає в долоні або тупотить ніжками, коли промовляє певні речення. Наприклад, перше речення: «Мама кашу нам

варила», – дитина ритмічно плескає в долоні; друге речення: «Маша кашу не доїла» – дитина ритмічно тупотить ніжками.

Варіант II. Промовляючи речення, дитина відстукує риму та ритм по столу. Наприклад, «Киця, киця, де була? На базар ходила я».

Варіант III. Промовляючи речення, дитина підіймає руки догори і опускає донизу. Наприклад: «Вітерець підіймає листочки до неба і опускає їх до землі».

Вправи на розвиток тембру та інтонації

Бесіда «Про інтонацію»

Мета: формувати знання про інтонацію.

Інструкція. Дитині розповідають про важливість інтонації в мовленні. Демонструють відеопрезентації відповідної тематики.

Орієнтовні відео-презентації за джерелом:

1) Розрізняємо види речень. Українська мова для дошкільнят:

<https://www.youtube.com/watch?v=XJ4M1WtiBtI>

2) Комунікативний розвиток. Інтонація для мови, як одяг для людини. Скажи по-різному. Скажи лагідно: <https://www.youtube.com/watch?v=7VRl5wpqBpg>

Вправа «Розповідна інтонація»

Мета: формувати вміння використовувати в мовленні розповідну інтонацію.

Інструкція. Дитині читають текст розповідною інтонацією (спокійно, в помірному темпі, нормальною висотою голосу). Потім дошкільник повторює речення із запропонованого тексту, дотримуючись зразка вимови.

Вправа «Оклична інтонація»

Мета: формувати вміння правильно інтонувати окличні речення.

Інструкція. Дитині озвучують правильну вимову окличних речень (голос підвищується на початку речення). І просять повторити їх за педагогом. Наприклад, озвучують розповідне окличне речення: «Яка чудова пора року!»; спонукальне окличне речення: «Вивчай рідну мову!» тощо.

Вправа «Питальна інтонація»

Мета: формувати вміння правильно інтонувати питальні речення.

Інструкція. Дитині озвучують правильну вимову питальних речень (спокійний початок і підвищення голосу в кінці речення). Просьте дошкільника повторити їх за педагогом. Наприклад, озвучують питальне окличне речення: «Чому ти ще не вдома?!»; питальне неокличне: «Чому ти запізнився?» тощо.

Вправа «Емоційні речення»

Мета: формувати вміння емоційно-виразного мовлення.

Інструкція. Дитину просять вимовити речення з різним емоційним забарвленням: радісно, сумно, злісно, здивовано, байдуже, заздрісно, закохано тощо. Наприклад, речення: «Я люблю тебе, мишка».

Вправа «Розкажи казку виразно»

Мета: формувати вміння виразної розповіді.

Інструкція. Дитина розповідає невеличку казку, змінюючи інтонацію відповідно до характеру персонажів. Також можна казку інсценувати та дати дитині можливість грати певну роль.

Вправа «Паузи в мовленні»

Мета: формувати вміння правильно розставляти паузи в мовленні.

Інструкція. Дитина читає повільно вірш, робить паузи між рядками. Пізніше повторює речення, запропоновані педагогом. Завдання дитини – правильно відтворити зразок.

Вправи на розвиток дикції

Вправи «Для м'язів»

Мета: формувати вміння переключати м'язи обличчя з однієї позиції на іншу.

Інструкція. Дитина за зразком виконує вправу:

- «Весело-сумно». Розтягнути губи в усмішці – «весело», потім їх стиснути – «су-мно»;
- «Чистити зуби». Відкрити рот, розтягнути в усмішці губи, кінчиком язика «чистити» внутрішню сторону нижніх зубів.
- «М'ячик». Рот закритий. Надуваємо одну щоку, потім повітря переправляємо другу. Перекочуємо повітря з однієї щоки в іншу, як «м'ячик».
- «Хом'ячок». Рот закритий. Надуваємо обидві щоки, потім їх стискаємо.

Вправа «Чітка вимова скоромовки»

Мета: формувати вміння чітко вимовляти слова в реченнях.

Інструкція. Дитину просять промовляти скоромовку у повільному темпі, тихо та чітко. Поступово збільшується темп, сила голосу зі збереженням чіткості вимови.

Діяльнісний компонент

ФОРМУВАННЯ ГОВОРІННЯ ТА АУДІЮВАННЯ

Мета: формувати вміння аудіювання та говоріння під час діалогічного та монологічного мовлення в умовах гри та навчання.

Особливості навчально-розвивальної роботи під час формування діяльнісного компонента

Під час формування діяльнісного компонента мовленнєвої готовності групі заняття відвідують не більше десяти дітей старшого дошкільного віку з різним рівнем мовленнєвого розвитку. В колективних іграх (рухових, рольових, драматизаціях тощо) головна роль дається дітям з логопатологією. Це сприяє їхній мотивації до успіху, розвитку вмінь приймати самостійно рішення, активно включатись в бесіду зі своїми однолітками, слідкувати за сюжетною лінією.

Варто зазначити, що всі завдання корекційно-навчально-розвиткової програми з формування психологічного та семіотичного компонентів мовленнєвої готовності, також спрямовані й на розвиток мовленнєвої діяльності. Визначені етапи роботи, окрім спеціально спрямованих завдань, містили й суміжно обумовлені (з інших компонентів).

Під час індивідуальних занять педагог коригує, розвиває та вдосконалює мовленнєві вміння дитини, які потім відпрацьовуються в груповій діяльності (іграх-драматизаціях, театралізованих виставах, спільних проєктах – рухових іграх, малюванні, співі пісень, вивченні віршів, скоромовок тощо) з однолітками. В умовах співпраці в старшого дошкільника з логопатологією формуються такі якості особистості, як: відповідальність, самостійність, самоорганізація, комунікабельність – які також визначають готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти.

І етап

Мета: формувати вміння складати елементарний діалог з використанням наочності та стимулювальних запитань; розуміти мовлення близького оточення; розвинути навички взаємодії із однолітками та дорослими.

Розвиток аудіювання

Гра «Загубилася дитина»

Мета: розвинути увагу до однолітків, сформувати вміння уважно слухати, складати розповідь про себе.

Інструкція. Педагог розповідає дошкільникам, що шукає «загублену дитину». За описом зовнішності вони мають зрозуміти, про кого йде мова. Якщо дитина себе впізнала, то повинна відгукнутися і продовжити розповідь про себе. Наприклад: «Загубилася дитина. У неї коротке темне волосся, зелені очі. Одягнена в білу сорочку, чорні брюки, чорні шкарпетки і коричневе взуття». Дитина, яка впізнала себе, говорить: «Це я. Я не загубився. Мене

звати Сашко, моє прізвище – Петренко. Я живу на вулиці Мазени, у будинку 5. Мого тата звати Павло, маму – Олена».

Рухова гра «Розривні ланцюги»

Мета: зняти емоційне напруження, об'єднати дітей в одну команду.

Інструкція. Гравці діляться на дві команди. Стають, взявшись за руки, в дві шеренги паралельно одна одній. Перша лінія дітей вигукує: «Ланцюги ковани, розкуйте нас!» Друга запитує: «Хто з нас?». «Закуті» називають ім'я гравця, який має бігти, щоб розірвати живий ланцюг. Якщо вдається роз'єднати руки дітей, то гравець забирає одного з учасників до своєї команди. Якщо ж ні – гравець стає в лінію між тими «ланками», які намагався розірвати.

Рухова гра «Паровоз»

Мета: сприяти позбавленню емоційного напруження й розвитку інтонаційної виразності мовлення.

Інструкція. Ведучий пропонує дітям вишикуватись в потяг та погудіти (як маленький потяг, потяг-велетень, злий потяг, добрий потяг; швидко, повільно, тихо, голосно).

Гра «Звіряче караоке»

Мета: зняти емоційну напругу серед дітей, зміцнити дружні стосунки.

Інструкція. Дошкільники діляться на групи, кожна з яких має заспівати приспів якоїсь відомої пісні по-кошачому («мяу-мяу»), по-собачому («гав-гав»), по-жаб'ячому («ква-ква») тощо. Завдання дітей – переспівати іншу команду.

Розвиток навичок говоріння та аудіювання

Дидактична гра «Дай відповіді на запитання та заверши історію»

Мета: формувати вміння логічно вибудовувати зміст події; розвиток логічного, креативного мислення; вміння розв'язувати складні життєві завдання; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Педагог демонструє сюжетний малюнок, ставить дітям навідні запитання, щоб розкрити зміст зображеного, пропонує закінчити історію. Наприклад, дошкільникам показують картинку із зображенням конфліктної ситуації (діти не приймають хлопчика до себе в гру). Педагог формулює питання, які спрямовані на вирішення складної ситуації та пропонує дошкільникам придумати позитивний кінець історії: «Як мають поводитись діти під час гри?» (не ображати один одного, поважати своїх однолітків); «Якщо дитина хоче приєднатися до гри своїх однолітків, що вона має їм сказати?» («Будь ласка, прийміть мене в гру», «Вибачте, можна я вам допоможу?», «Дозвольте з вами пограти?», «Прошу вибачення, що потурбував, можна з вами пограти?»); «Як мають відповісти діти?» («Так, будь ласка, йди до нас», «Звичайно, ми не заперечуємо», «Твоя допомога буде доречною», «Ми не проти гратися разом»), «Чи зможуть запропоновані нами

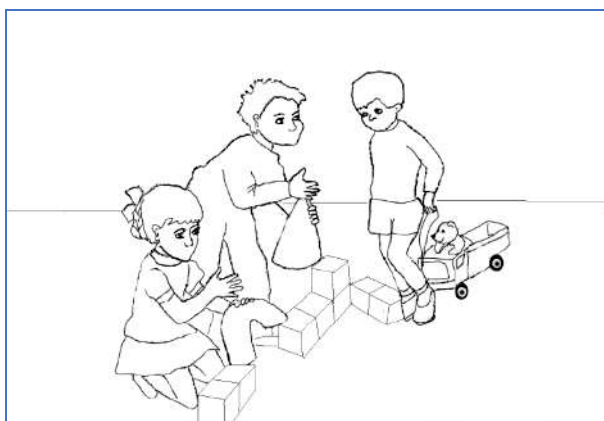
чемні відповіді допомогти дітям бути дружними і не сваритися в спільних іграх?», «Чим закінчилась ця історія?»».

Артвправа «Усе в твоїх руках»

Мета: формувати вміння аналізувати та вирішувати життєві ситуації, відповідати на поставлені запитання педагога; розвиток творчої уяви, логічного мислення, зв'язного мовлення.

Інструкція. Дітям дають завдання розмалювати кольоровими олівцями копії сюжетних картинок, домалювати персонажам емоції, які би виражали розуміння та взаємоповагу.

1. Малюнок: «Гра з однолітками»

2. Малюнок: «Вирішення конфлікту»

Після малювання педагог задає дітям питання: «Розкрийте, що відбувається на першому малюнку?» («Гра з однолітками»), «Які емоції на обличчях дітей?», «Складіть розповідь за цим малюнком», «Що зображено на другому малюнку?» («Вирішення конфлікту?»), «Складіть розповідь за цим малюнком та завершіть історію».

Вправа «Усмішка на прощання»

Мета: розвинути в дітей почуття вдячності тим людям, з якими вони співпрацюють; створити дружню атмосферу в колективі.

Інструкція. В кінці занять проводиться емоційно-позитивна вправа. Діти стають в коло, дають один одному руку і з усмішкою на обличчі говорять: «Дякую тобі за гарний день». Педагог дякує дітям за роботу.

II етап

Мета: сформувати вміння підтримувати бесіду, складати розповіді; розуміти вербальні інструкції та зміст діалогу між співбесідниками.

Розвиток навичок сприймання мовлення на слух (аудіювання)

Гра «Підведіться всі ті хто...»

Мета: розвинути увагу до однолітків, формувати вміння уважно слухати повідомлення.

Інструкція виконання. Педагог пропонує підвестися тих дітей, які:

- любить спорт;
- гарно малює;
- народилися в літку;
- хто хоче піти до школи;
- хто любить гуляти;
- хто любить співати;
- хто танцює і т. п.

Література:

1) Гумовська Л.М. Розвиток соціально-емоційної сфери дошкільників. Авторська програма. Розробка занять для дітей 3-6-го років життя. Харків: Основа, 2011. 218. с. 176.

Рухова гра «Струмочок»

Мета: формувати партнерські взаємини між дітьми під час гри.

Інструкція. Педагог вмикає легку музику. Учасників гри ділять на пари, які стають одна за одною. Діти беруться за руки і тримають їх високо над головою. В результаті виходить довгий коридор. Гравець, якому не дісталася пара, повинен нахилитися і пройти вдовж по «коридору» під зчепленими руками. Він вибирає собі пару, береться з нею за руки і стає попереду. Дошкільник, що залишився без пари, продовжує гру. Таким чином «струмочок» рухається вперед.

Музикотерапія «Розпізнаємо емоції природи»

Мета: розвивати вміння розуміти емоційний стан свій та близького оточення; сформувати вміння співпрацювати зі своїми однолітками.

Інструкція. Дошкільникам вмикають звуки природи. Послухавши записи, діти підбирають до них картинки та відповідають на запитання.

Наприклад, дітям пропонують послухати такі звуки природи, як: дощ, бурхливе море, спокійне море, болото, струмок, вітер, ліс, птахи, вогонь – і відповісти на запитання: «Що це за явище природи було продемонстроване?», «З якими емоціями можна його порівняти?», «Як часто ти переживаєш такі емоції?», «Які наслідки можуть бути від нього (явища природи)?», «В яких умовах можна це спостерігати?», «Який звук тобі подобається, а який неприємний для тебе?» тощо.

Покликання на джерело:

1) Звуки природи: <https://surl.li/krtzzm>

Рухова гра «Гаряча картопля»

Мета: Навчити старших дошкільників співпрацювати один з одним, розуміти вербальні інструкції.

Інструкція: Дошкільники стають в коло. Їм кидають в руки м'яч, який потрібно перекинути іншим дітям. Якщо гравець не відбив м'яч, то присідає в центр кола. Гра триває. Діти, які сидять всередині кола, повинні підстрибнути та спіймати м'яч нальоту, тоді вони повертаються в гру, а гравець, що кидав м'яч, займає їхнє місце.

Артвправа «Перетворення казкового героя»

Мета: сформувати вміння співпрацювати в колективі; розвиток творчої уяви, логічного мислення, зв'язного мовлення.

Інструкція. Дошкільників ділять на групи (по три – чотири дитини), дають картинку із контурним зображенням негативного казкового персонажа; окремі частини обличчя, тіла (губи, очі, брови, руки, волосся тощо); кольорові олівці. Завдання дітей – перетворити негативних персонажів на позитивних. Після перетворень діти розповідають, як вони змінювали своїх героїв. Наприклад: «Бабі Язі наклеїли усмішку, зробили зачіску; нафарбували нігті, губи, очі» тощо.

Рухова гра «Дракон»

Мета: Навчити старших дошкільників співпрацювати один з одним, розуміти вербальні інструкції.

Інструкція: На початку гри ведучий разом із дітьми визначає, яким буде дракон – добрим або злим. Діти шикуються у лінію, тримаючись за плечі одне одного. Перший учасник – «голова», останній – «хвіст». «Голова» повинна дотягнутися до «хвоста» і торкнутися його. «Тіло» повинне бути нерозривним. Щойно «голова» схопила «хвіст», вона стає «хвостом».

Ким приємніше бути – «головою» чи «хвостом»? Чи однаковими були почуття «хвоста», коли його ловила добра або зла голова?

Література:

1) Гумовська Л.М. Розвиток соціально-емоційної сфери дошкільників. Авторська програма. Розробка занять для дітей 3-6-го років життя. Харків: Основа, 2011. 218. с.190.

Розвиток навичок говоріння та аудіювання

Робота з текстом «Подивись та поясни...»

Мета: формувати вміння уважного слухання та розуміння тексту.

Інструкція. Дітям читають казку (або вмикають аудіоказку), до неї демонструють картинки. Після прочитаного просять відповісти на низку

запитань. Наприклад, після прослуховування казки «Мій друг – парасолька» педагог запитує дітей: «Яких помилок припустився Кабанчик?», «Чи мають так чинити друзі?», «Чому образився Слоник на Поросятко?», «Як, на вашу думку, повинен був вчинити Кабанчик?» тощо.

Аудіоказки за джерелом:

- 1) «Мій друг – парасолька»: <https://www.youtube.com/watch?v=XnXqfAVU0TY>
- 2) «Котик та півник»: <https://www.youtube.com/watch?v=xTeTeksFT70>
- 3) «Дружба сильніша за злочин»:
<https://www.youtube.com/watch?v=EQMmAd936fA>

Аналіз ситуацій (перегляд мультфільмів)

Мета: розвинути вміння розуміти та аналізувати мовленнєву інформацію; сформувані вміння будувати діалог між співрозмовниками.

Інструкція. Дошкільникам демонструють мультфільми, які розкривають тему взаємин в колективі. Після перегляду відеосюжетів педагог ставить запитання і спонукає дітей до спільного обговорення.

Приклад 1. Після перегляду короткометражного мультфільму «Птиці та журавель» ведучий ставить учням низку запитань, щоб обговорити поведінку пташок.

Приклад 2. Після перегляду короткометражного мультфільму «Часткова хмарність» ведучий ставить дітям запитання про стан головних героїв та їхні почуття.

Мультфільми за джерелом:

- 1) «Пташки та журавель»: <https://youtu.be/Lz3KYrPQaN0>
- 2) «Хмарка для вечірок»: <https://youtu.be/ix13P9NqBjo>

Робота з текстом «Переказ тексту ланцюжком»

Мета: формувати вміння уважного слухання та розуміння тексту; розвинути вміння логічно та послідовно продовжувати думку співрозмовника; сприяти розвитку вербальної уваги, пам'яті, творчої уяви, образного мислення.

Інструкція. На перших заняттях діти переказують по черзі вже відому їм казку, згодом педагог пропонує нову історію. Це спонукає дітей до уважного слухання вербального матеріалу, розуміння його змісту, послідовної та логічної передачі сутності прочитаної історії. Наприклад, на початковому рівні використовують такий текстовий матеріал, як: «Колосок», «Колобок», «Лисиця та Журавель», «Баран та Цап», «Троє поросят» тощо. На ускладненому рівні пропонують переказувати такі казки та історії, як: «Кім у чоботях», «Попелюшка», казки В. Сухомлинського «Кому ж іти за дровами», «Два метелики», «Велике і мале», «Хризантема й Цибулина» тощо.

Казки за джерелом:

- 1) Казка «Колобок»: https://www.youtube.com/watch?v=Ugs_yoVnaEE
- 2) Казка «Колосок»: https://www.youtube.com/watch?v=Ugs_yoVnaEE
- 3) Казка «Цап та Баран»: <https://xn--80aaukc.xn--j1amh/tsap-ta-baran.html>

4) Казка «Лисиця та журавель»: https://xn--80aaukc.xn--j1amh/lisichka_ta_juravel.html

5) Казка «Три поросся»: https://xn--80aaukc.xn--j1amh/troe_porosjat.html

6) Казка «Кіт у чоботях»: <https://derevo-kazok.org/kit-u-chobotjah-sharl-perro.html>

7) Казка «Попелюшка»: <https://xn--80aaukc.xn--j1amh/popelushka.html>

8) Казки Василя Сухомлинського: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/>

9) Найпопулярніші казки та оповідання Василя Сухомлинського:

<https://tales.org.ua/najpopuliarnishi-kazky-ta-opovidannia-vasylia-sukhomlynskoho/>

Дидактична гра «Склади розповідь та заверши історію»

Мета: формувати вміння логічно вибудовувати зміст події; розвиток логічного, креативного мислення; вміння розв'язувати складні життєві завдання.

Інструкція: Дітям демонструють сюжетну картинку, пропонують скласти розповідь з дієсловами минулого, теперішнього та майбутнього часу.

Картинки на джерелом:

1) Картинка «Допомога матері на кухні»: <https://www.geneza.ua/product/261>

2) Картинка «Безлад»: <https://www.pinterest.com/pin/51650726967742610/>

3) Картинка «Допомога»: <https://www.pinterest.com/pin/351773420905439138/>

4) Картинка «Ветеринар»: <https://www.pinterest.com/pin/123075002310400768/>

Вправа «Тренуємо вербальну пам'ять»

Мета: формувати вміння запам'ятовувати вірші, скороговки, чистомовки; розвинути вербальну пам'ять, увагу, мислення, увагу.

Інструкція: Діти, повторюючи за педагогом, разом вчать невеликий вірш, скороговку, чистомовку.

III етап

Мета: формувати вміння самотійно ініціювати діалог; переказувати оповідання, складати розповіді різної тематики, пояснювати небилиці; розуміти зміст завдань, текстового матеріалу.

Розвиток навичок аудіювання та говоріння

Гра-драматизація

Мета: формувати вміння співпрацювати з однолітками, вести діалог; передавати характерні риси, емоційний настрій, змінювати тембр голосу, використовувати рухову активність персонажів; розвинути творчі здібності, ініціативність, активність.

Інструкція. Педагог створює ігрову ситуацію: обирає знайому казку; ознайомлює дошкільників з їх ролями; головні персонажі даються дітям з логопатологією; репліки, емоційна подача, міміка, пантоміміка героїв відпрацьовуються на занятті (текст можна запропонувати вивчити вдома). Наприклад, пропонуються такі казки: «Ріпка», «Колосок», «Семеро козенят», «Троє поросят», «Колобок», «Рукавичка» та інші.

Театралізована вистава

Мета: формувати вміння співпрацювати з однолітками, вести діалог; передавати характерні риси, емоційний настрій, змінювати тембр голосу, використовувати рухову активність персонажів.

Інструкція. Для театралізованої вистави педагог обирає знайомі дошкільникам казки, до них підбирає лялькових персонажів (іграшки). На заняттях відпрацьовується діалог між героями казки, можлива імпровізація. Відбувається робота над дикцією, інтонацією, тембром голосу. Наприклад, пропонуються інсценізації таких казок: «Солом'яний бичок», «Рукавичка», «Лисичка-сестричка», «Коза-дереза» та інші.

Описова розповідь «Порівняй картинки»

Мета: формувати вміння описувати картинки, порівнювати та відшукувати спільні та відмінні ознаки; розвиток творчої уяви, логічного мислення, уваги.

Інструкція. Дитині показують дві картки із зображенням предметів, які вона має описати, порівняти, визначити спільні та відмінні ознаки. Опис предметів проводять на тематичних заняттях. Наприклад, під час вивчення теми «Тварини» дошкільнику пропонують порівняти між собою слона та тигра. «Слон – великого розміру, сірого кольору, живе в жарких країнах, їсть листя, траву, овочі, фрукти. Тигр – середнього розміру, хутро оранжево-чорного кольору, живе в лісах, хижак».

Аналіз ситуацій (перегляд мультфільмів)

Мета: розвинути вміння розуміти та аналізувати мовленнєву інформацію; формувати вміння переказувати сюжети мультфільмів; розвиток зв'язного мовлення.

Інструкція. Дошкільникам демонструють мультфільми, які після перегляду потрібно по черзі переказати та проаналізувати їхній сюжет.

Мультфільми за джерелом:

- 1) «Кошеня»: <https://youtu.be/vZE1pev2IWE>
- 2) «Любов до волосся»: https://youtu.be/kNw8V_Fkw28
- 3) «Любов на балконі»: <https://youtu.be/OaOmOi3EOcA>
- 4) «Подарунок»: <https://youtu.be/8B3PBCLpRMo>

Дидактична гра «Впізнай небилиці»

Мета: формувати вміння розрізняти та пояснювати реальні образи та фантастичні; розвиток творчої уяви, логічного мислення, уваги; сформувати вміння працювати в колективі.

Інструкція. Дітям демонструють картинки із зображенням небилиць, просять розпізнати реальний образ предмету, порівняти його із вигаданим та визначити невідповідність.

Картинки за джерелом:

- 1) Картинка «Небилиці» 1: <https://jmil.com.ua/articles/2017-11/images/lit.jpg>
- 2) Картинка «Небилиці» 2: <https://surl.li/oidmwa>
- 3) Картинка «Небилиці» 3: http://dnz37.edukit.ck.ua/kabinet_psihologa/scho_ne_tak_namaljovano/

Дидактична гра «Вірші-небилиці»

Мета: сформувати вміння розрізняти та пояснювати реальні події та фантастичні; розвиток творчої уяви, логічного мислення, уваги.

Інструкція. Дітям читають вірш-небилицю, в якому вони мають визначити неправдиву інформацію та назвати прихований образ.

Наприклад,

Сиділи два ведмедя на гілочці сухий,
Смоктали кислий перець та їли мед гіркий.
На хмарці пролітали медуза та їжак,
На свято запросив їх бузково-білий рак.
Слони на самокаті, верблюди на козі,
Всі дуже поспішали першими прийти.

Покликання на джерело:

- 1) Короткі небилиці для дітей. Вірші-небилиці: <https://thestrip.ru/uk/pencil/korotkie-nebylicy-dlya-detei-nebylicy-detskie-v-stihah/>

Дидактична гра «Буває – не буває»

Мета: формувати вміння розрізняти та пояснювати реальні події та фантастичні; розвиток творчої уяви, логічного мислення, уваги.

Інструкція. Педагог читає речення, які містять реальну та вигадану інформацію. Діти мають почути невідповідність і плеснути в долоні. Потім пояснити, що було сказано неправильно. Наприклад,

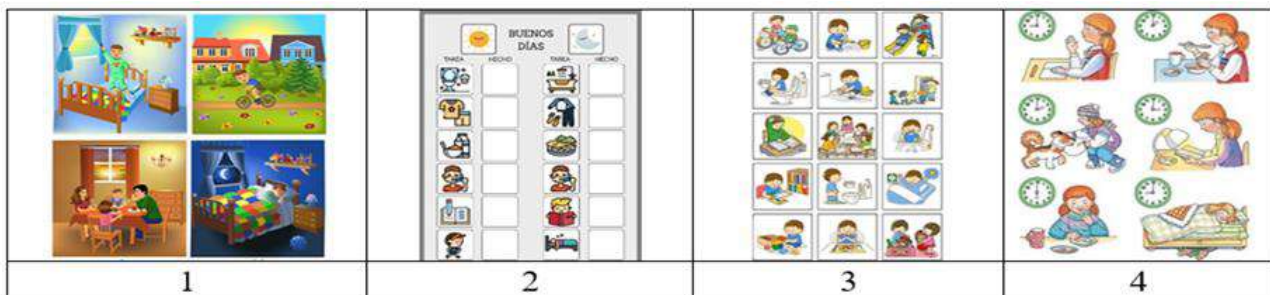
«Їжачок живе в лісі.
Їжаки люблять спати на деревах.
Молоко дає курка.
Собака гавкає «Кря-кря».
Гуси їдять траву.
Кішка спить на даху.
Крїт їсть мед.
Дім малює хлопчика.
Хлопчик малює дім.
Качка зловила в річці зерно».

Дидактична гра «Розпорядок дня»

Мета: формувати вміння орієнтування в часі, розуміти поділ доби на частини; розвиток просторової уяви, логічного мислення, уваги.

Інструкція. Педагог демонструє дошкільникам картинки із зображенням певної частини доби (ранок, день, вечір, ніч). Завдання дітей:

- 1) описати день намальованого персонажа;
- 2) за допоміжними картками розповісти розпорядок свого дня;
- 3) вибудувати картинки від початку до кінця робочого дня;
- 4) співвіднести час на годиннику із частинами дня та діяльністю персонажа.

Картинки за джерелом:

- 1) Дидактична картинка «Частини дня»:
<https://www.pinterest.com/pin/173247916911247481/>
- 2) Дидактична картинка «День – ніч»:
<https://www.pinterest.com/pin/300967187616590561/>
- 3) Дидактична картинка «Розпорядок дня»:
<https://www.pinterest.com/pin/106679084916543089/>
- 4) Дидактична картинка «Час»:
<https://www.pinterest.com/pin/188166090673540186/>

Дидактична гра «Закінчи речення»

Мета: формувати вміння логічно продовжувати думку; розвиток творчої уяви, логічного мислення, уваги.

Інструкція. Дітям читають речення, вони по черзі його закінчують, не повторюючи думки один одного. Наприклад:

- «1. Мені сумно, коли ... (на вулиці йде дощ; хворіє моя сестра).
2. Мені весело дивитись ... (вдома мультфільми; на клоуна в цирку)
3. В лісі багато ... (живе тваринок; росте грибів)
4. В моїй шафі є ... (гарні сукні; зимові речі)
5. Влітку я люблю ... (їздити до бабусі; купатися в річці)» тощо.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

БЄЛОВА Олена Борисівна,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач, професор кафедри логопедії
та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

ПСИХОЛОГІЯ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Видання друге, перероблене й доповнене

Електронне видання

Підписано 15.06.2026. Гарнітура «Times New Roman».
Об'єм даних 12,6 Мб. Обл.-вид. арк. 19,8. Зам. № 1260.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.